

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1811-2668
E-ISSN 2345-1009
Categoria B

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIA

Științe
umaniste

- Istorie și Arheologie
- Filologie
- Filosofie

Fondată în anul 2007

Revistă științifică cu acces deschis,
supusă unui proces de dublă recenzare

OPEN ACCESS JOURNALS

Chișinău
CEP USM 2026

Nr. 4(204)
2026

MOLDOVA STATE UNIVERSITY

ISSN 1811-2668
E-ISSN 2345-1009
Category B

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIES

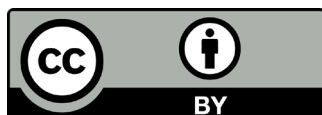
Humanities
Sciences

- History and Archaeology
- Philology
- Philosophy

Founded in 2007

Open-access scientific journal,
subject to a double-blind peer-review process

OPEN ACCESS JOURNALS

Chisinau
CEP USM 2026

Nr. 4(204)
2026

Redactor-șef:

Igor ȘAROV, profesor universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Redactori-șefi adjuncți:**Istorie și arheologie**

Igor BERCU, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Filologie

Ludmila ZBANȚ, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Filosofie

Dumitru DODUL, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Consiliul academic:**Istorie și arheologie**

Lucrețiu BÎRLIBA, profesor universitar, doctor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România)

Klaus BOCHMANN, academician, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea din Leipzig, Germania)

Ion EREMIA, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Gheorghe LAZĂR, doctor (Institutul de Istorie ”Nicolae Iorga” al Academiei Române, București, România)

Gabriel MOISA, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea din Oradea, România)

Florin PINTESCU, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România)

Ștefan PURICI, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România)

Liliana ROTARU, conferențiar universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Simion Ioan-Alexandru SIMON, doctor (Academia Română, Filiala Cluj, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, România)

Victor SPINEI, academician, profesor universitar, doctor (Academia Română)

Sorin ȘIPOȘ, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea din Oradea, România)

Arthur-Viorel TULUȘ, profesor universitar, doctor (Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România)

Filologie

Sanda-Maria ARDELEANU, profesor universitar, doctor (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România)

Raluca Nicoleta BALAȚCHI, conferențiar universitar, doctor (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România)

Adriana CAZACU, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Mzago DOKHTOURICHVILI, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat Ilia din Tbilisi, Georgia)

Aliona GRATI, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Angela GRĂDINARU, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Sabine KRAUSE, conferențiar universitar, doctor (Universitatea din Leipzig, Germania)

Eugen MUNTEANU, profesor universitar, doctor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România)

Daniela PASCARU, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Eugenia POPEANGA-CHELARU, profesor universitar, doctor (Universitatea Complutense din Madrid, Spania)

Petronela SAVIN, conferențiar universitar, doctor (Universitatea „Vasile Alecsandri”, Bacău, România)

Ludmila USATÎI, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Elena VARZARI, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Filosofie

Ștefan AFLOROAEI, academician, profesor universitar, doctor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România)

Eugenia BOGATU, conferențiar universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Ion COPOERU, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, România)

Mircea DUMITRU, academician, profesor universitar, doctor (Universitatea din București, România)

Eudochia SAHARNEANU, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Constantin STOENESCU, profesor universitar, doctor (Universitatea din București, România)

Viorel VIZUREANU, profesor universitar, doctor (Universitatea din București, România)

Echipa editorială

Laurenția UNGUREANU, membru corespondent AȘM, profesor universitar, doctor habilitat, prorector pentru activitatea științifică – coordonator

Carolina ȚURCANU, doctor, conferențiar cercetător – responsabil de ediție

Ana-Laura PAȘNIC – executor responsabil

Ecaterina DELEU, doctor – redactare literară (limba română)

Sergiu VLADÎCA - redactare literară (limba rusă)

Svetlana CALARAȘI – redactare literară (limba engleză)

Marina PASTUH – design grafic

Biblioteca Centrală a USM – atribuire index CZU

Ghenadie ȘIRBU, doctor – responsabil de indexare în bazele de date

Anton CHISELIOV – responsabil de site

Indexată în bazele de date

Editor-in-Chief:

Igor ȘAROV, University Professor, PhD (Moldova State University)

Deputy Editors-in-Chief:**History and Archaeology**

Igor BERCU, PhD (Moldova State University)

Philology

Ludmila ZBANȚ, University Professor, Doctor Habilitatus (Moldova State University)

Philosophy

Dumitru DODUL, Associate Professor, PhD (Moldova State University)

Academic Council:**History and Archaeology**

Lucrețiu BÎRLIBA, University Professor, PhD („Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania)

Klaus BOCHMANN, Academician, University Professor, Doctor Habilitatus (Leipzig University, Germany)

Ion EREMIA, University Professor, Doctor Habilitatus (Moldova State University)

Gheorghe LAZĂR, PhD („Nicolae Iorga” Institute of History of the Romanian Academy, Bucharest, Romania)

Gabriel MOISA, University Professor, Doctor Habilitatus (University of Oradea, Romania)

Florin PINTESCU, University Professor, Doctor Habilitatus („Stefan cel Mare” University of Suceava, Romania)

Ștefan PURICI, University Professor, Doctor Habilitatus („Stefan cel Mare” University of Suceava, Romania)

Liliana ROTARU, Associate Professor, Doctor Habilitatus (Moldova State University)

Simion Ioan-Alexandru SIMON, PhD (Romanian Academy, Cluj Branch, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, Romania)

Victor SPINEI, Academician, University Professor, PhD (Romanian Academy)

Sorin ȘIPOȘ, University Professor, Doctor Habilitatus (University of Oradea, Romania)

Arthur-Viorel TULUȘ, University Professor, PhD (Lower Danube University of Galati, Romania)

Philology

Sanda-Maria ARDELEANU, University Professor, PhD („Stefan cel Mare” University of Suceava, Romania)

Raluca Nicoleta BALAȚCHI, Associate Professor, PhD („Stefan cel Mare” University of Suceava, Romania)

Adriana CAZACU, Associate Professor, PhD (Moldova State University)

Mzago DOKHTOURICHVILI, University Professor, Doctor Habilitatus (Ilia State University of Tbilisi, Georgia)

Aliona GRATI, University Professor, Doctor Habilitatus (Moldova State University)

Angela GRĂDINARU, Associate Professor, PhD (Moldova State University)

Sabine KRAUSE, Associate Professor, PhD (Leipzig University, Germany)

Eugen MUNTEANU, University Professor, PhD („Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania)

Daniela PASCARU, Associate Professor, PhD (Moldova State University)

Eugenia POPEANGA-CHELARU, University Professor, PhD (Complutense University of Madrid, Spain)

Petronela SAVIN, Associate Professor, PhD („Vasile Alecsandri” University, Bacau, Romania)

Ludmila USATÎI, Associate Professor, PhD (Moldova State University)

Elena VARZARI, Associate Professor, PhD (Moldova State University)

Philosophy

Ștefan AFLOROAEI, Academician, University Professor, PhD („Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania)

Eugenia BOGATU, Associate Professor, Doctor Habilitatus (Moldova State University)

Ion COPOERU, University Professor, Doctor Habilitatus (Babes-Bolyai University of Cluj-Napoca, Romania)

Mircea DUMITRU, Academician, University Professor, PhD (University of Bucharest, Romania)

Eudochia SAHARNEANU, University Professor, Doctor Habilitatus (Moldova State University)

Constantin STOENESCU, University Professor, PhD (University of Bucharest, Romania)

Viorel VIZUREANU, University Professor, PhD (University of Bucharest, Romania)

Editorial Team

Laurenția UNGUREANU, Corresponding Member of the ASM, Doctor Habilitatus, University Professor, Vice-Rector for Research Activity – Coordinator

Carolina ȚURCANU, PhD, Research Associate Professor – Managing Editor

Ana-Laura PAȘNIC – Executive Secretary

Ecaterina DELEU, PhD – Literary Editing (Romanian Language)

Sergiu VLADÎCA – Literary Editing (Russian Language)

Svetlana CALARAȘI – Literary Editing (English Language)

Marina PASTUH – Graphic Design

Central Library of Moldova State University – CZU Assignment

Ghenadie ȘIRBU, PhD – Responsible for Indexing in Databases

Anton CHISELIOV – Web Administrator

Indexed in the databases

CUPRINS

SUMMARY

*Istorie**Hystory**Ruslan ȘEVCENCO*ATITUDINEA FAȚĂ DE PUTEREA
SOVIETICĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ
(ANUL 1968)8 ATTITUDE TOWARDS
SOVIET POWER
IN THE MSSR (1968)*Anastasia GUȚU*BESSARABIA IN THE CONTEXT
OF RUSSIAN–AUSTRIAN COMMERCIAL
RELATIONS IN THE FIRST HALF
OF THE NINETEENTH CENTURY15 BASARABIA ÎN CONTEXTUL
RELAȚIILOR COMERCIALE
RUSO–AUSTRIECE ÎN PRIMA
JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA*Asea M. TIMUȘ*ISTORIA PROMOVĂRII DUSTULUI DDT
PENTRU APLICARE ÎN AGRICULTURA
INTENSIVĂ DIN RSSM23 HISTORY OF THE PROMOTION OF DDT
DUST FOR APPLICATION IN INTENSIVE
AGRICULTURE IN THE MSSR*Светлана КАПАНЖИ*ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ
1940–1941 ГГ. В МССР:
ИСТОРИОГРАФИЯ
И ГАГАУЗСКИЙ КОНТЕКСТ29 REPRESIUNILE POLITICE
DIN 1940–1941 ÎN RSSM:
ISTORIOGRAFIA ȘI
CONTEXTUL GĂGĂUZ*Cornel VELNIȚA*ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ
A NINEI SIMONOVA (1943–2021)
ÎN CONTEXTUL CERCETĂRIILOR
SEISMOLOGICE DIN
RSS MOLDOVENEASCĂ /
REPUBLICA MOLDOVA41 THE SCIENTIFIC ACTIVITY
OF NINA SIMONOVA (1943-2021)
IN THE CONTEXT OF
SEISMOLOGICAL RESEARCH
IN THE MODAVIAN SSR /
REPUBLIC OF MOLDOVA*Александр ВИТЮК*КОНСТРУКТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ
БАС-ГИТАРЫ (1990-Е ГОДЫ)48 CARACTERISTICILE CONSTRUCTIVE
ALE CHITAREI BAS (ANII 1990)*Filologie**Philology**Nicoleta BAGHICI*INTERDOMAIN TERMINOLOGY
AND THE LEGAL TEXT54 TERMINOLOGIA INTERDOMENIALĂ
ȘI TEXTUL JURIDIC*Irina BREAHNĂ*LA LITTÉRATURE ERGODIQUE:
UNE REMISE EN QUESTION
DES FONDEMENTS DE
LA LINGUISTIQUE TEXTUELLE?68 ERGODIC LITERATURE:
A CHALLENGE TO
THE PRINCIPLES OF
TEXT LINGUISTICS?*Carolina GABURA*DESCHIDERI SPRE LIRICIZAREA
REGIMULUI NARATIV
HOMODIEGETIC ÎN PROZA
POSTMODERNĂ ROMÂNEASCĂ76 OPENINGS TOWARDS LYRICIZATION
OF THE HOMODIEGETIC
NARRATIVE REGIME IN
ROMANIAN POSTMODERN PROSE*Oxana GHERMAN*REPREZENTĂRI POETICE
ALE SPAȚIULUI SACRU:
O PERSPECTIVĂ HERMENEUTICĂ83 POETIC REPRESENTATIONS
OF SACRED SPACE:
A HERMENEUTIC PERSPECTIVE

<i>Stella GRAMA</i> PERSON DEIXIS AS A SOCIOCULTURAL MARKER IN PANDEMIC DISCOURSE	93	DEIXIS PERSONAL CA INDICATOR SOCIOCULTURAL ÎN DISCURSUL PANDEMIC
<i>Angela GRĂDINARU</i> ENTRE LANGUES ET CULTURES: LES TECHNIQUES DE MÉDIATION LINGUISTIQUE ET SOCIOCULTURELLE DANS LA TRADUCTION EN FRANÇAIS DE LA PIÈCE GRĂDINA DE STICLĂ D'APRÈS LE ROMAN DE TATIANA ȚÎBULEAC	101	ÎNTRE LIMBI ȘI CULTURI: TEHNICI DE MEDIERE LINGVISTICĂ ȘI SOCIOCULTURALĂ ÎN TRADUCEREA ÎN FRANCEZĂ A PIESEI GRĂDINA DE STICLĂ DUPĂ ROMANUL TATIANEI ȚÎBULEAC
<i>Adela MANOLII</i> CONSIDERAȚII PRIVIND ISTORIA CUVINTELOR: ETIMOLOGIA POPULARĂ	115	WORD HISTORY CONSIDERATIONS: POPULAR ETYMOLOGY
<i>Eugenia MINCU, Viorica COSTIN</i> THE ESTABLISHMENT OF SYNONYMIC SERIES IN MEDICAL TERMINOLOGY FROM THE PERSPECTIVE OF "DIFFERENCE"	119	STABILIREA SERIILOR SINONIMICE ÎN TERMINOLOGIA MEDICALĂ DIN PERSPECTIVA „DIFERENȚEI”
<i>ELENA TARAGAN</i> THE RENAISSANCE AS A REVOLUTION OF EUROPEAN CONSCIOUSNESS AND THE REFLECTION OF HUMANIST IDEALS IN WILLIAM SHAKESPEARE'S WORKS	128	RENAȘTEREA CA REVOLUȚIE A CONȘTIINȚEI EUROPENE ȘI REFLECTAREA IDEALURILOR UMANISTE ÎN OPERA LUI WILLIAM SHAKESPEARE
<i>Cristina ZBANȚ</i> TRADUCEREA LITERARĂ: ÎNTRE CREATIVITATE (LIBERTATE) ȘI „TRĂDARE” – O ABORDARE MACRO ȘI MICRO TEXTUALĂ	137	LITERARY TRANSLATION: BETWEEN CREATIVITY (FREEDOM) AND "BETRAYAL" – A MACRO AND MICRO TEXTUAL APPROACH
<i>Filosofie</i>		<i>Philosophy</i>
<i>Constantin-Daniel SIMION</i> FILOSOFIA LUI NIETZSCHE ÎN OGLINDA EXEGEZEI ȘI A SUPREMAȚIEI OMULUI CONTEMPORAN	148	NIETZSCHE'S PHILOSOPHY IN THE MIRROR OF EXEGESIS AND THE SUPREMACY OF CONTEMPORARY MAN
<i>Svetlana COANDĂ</i> RELAȚIILE DE GEN: INCURSIUNI ISTORICO-FILOSOFICE	156	GENDER RELATIONS: HISTORICAL-PHILOSOPHICAL FORMS
<i>Diana MOGA</i> DIMENSIUNI COMPLEMENTARE ALE EXISTENȚEI UMANE ÎN GÂNDIREA LUI LUCIAN BLAGA ȘI A LUI MIRCEA ELIADE	163	COMPLEMENTARY DIMENSIONS OF HUMAN EXISTENCE IN THE THOUGHT OF LUCIAN BLAGA AND MIRCEA ELIADE

Recenzii

Cristina GHERASIM

Prezentare de carte
DE LA CONGRESUL DE LA PARIS
LA CONGRESUL DE LA BERLIN:
DESTINUL DIPLOMATIC AL PROBLEMEI
BASARABIEI (1853–1878)
Eugen-Tudor Sclifos, Problema Basarabiei
în context internațional (1853-1878)

Adrian DOLGHI

RECENZIE la lucrarea lui Ruslan Șevcenco
„DICȚIONARUL ABREVIERILOR
SOVIETICE”

Asea M. TIMUȘ

RECENZIE la cartea lui Adrian Dolghi
„VIAȚA COTIDIANĂ ÎN
RSS MOLDOVENEASCĂ (1944–1961):
STUDIU DE ISTORIE
ȘI ANTROPOLOGIE VIZUALĂ”

Ion Valer XENOFONTOV

TATAR BUNAR 1924
ÎN 378 DE DOCUMENTE
Ediție de Ion Giurca, Liviu Corciu

Ion Valer XENOFONTOV

Prezentare de carte
ISTORIA PRIMULUI PARTID UNIC
DIN ISTORIA ROMÂNIEI
ÎNTR-UN DEMERS ȘTIINȚIFIC

Reviews

- 170 Book Presentation
FROM THE PARIS CONGRESS
TO THE BERLIN CONGRESS:
THE DIPLOMATIC FATE OF
THE BESSARABIA QUESTION (1853–1878)
Eugen-Tudor Sclifos, The Bessarabia Question
in an International Context (1853–1878)
- 174 REVIEW of Ruslan Șevcenco’s work,
“DICTIONARY OF SOVIET
ABBREVIATIONS”
- 178 Review of Adrian Dolghi’s book
“DAILY LIFE IN
THE MOLDAVIAN SSR (1944–1961):
A STUDY IN HISTORY
AND VISUAL ANTHROPOLOGY”
- 184 TATAR BUNAR 1924
IN 378 DOCUMENTS
Edited by Ion Giurca, Liviu Corciu
- 186 Book Presentation
THE HISTORY OF THE FIRST SINGLE
PARTY IN ROMANIAN HISTORY
FROM A SCHOLARLY PERSPECTIVE

CZU: 94:323.2(478)1968

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_01](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_01)

ATITUDINEA FAȚĂ DE PUTEREA SOVIETICĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (ANUL 1968)

Ruslan ȘEVCENCO,

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol se examinează atitudinea populației RSS Moldovenești față de puterea sovietică în republică în anul 1968. Totodată, în articol este prezentată atitudinea locuitorilor cu referire la diverse probleme de trai, cu care se confruntau în această perioadă. În pofida creșterii treptate a nivelului de bunăstare, autoritățile nu puteau să soluționeze problema deficitului permanent al mărfurilor și produselor. Este reflectată creșterea dispozițiilor național-patriotice, care se răspândeau deja nu doar în orașe, dar și în satele republicii, și reacția la aceste manifestări din partea autorităților partinice, perceperea bolnăvicioasă a acestora de minoritatea vorbitoare de limba rusă a populației. Se demonstrează că tineretul devine spre sfârșitul anilor 1960 sursa principală de rezistență față de regimul sovietic.

Cuvinte-cheie: *atitudinea, intelectualitatea, studenții, organele de partid, dispoziții, populația, autorități.*

ATTITUDE TOWARDS SOVIET POWER IN THE MSSR (1968)

This article examines the attitude of the population of the Moldavian SSR towards Soviet power in the republic in 1968. At the same time, the article presents the attitude of the residents with reference to various living problems they faced during this period. Despite the gradual increase in the level of well-being, the authorities could not solve the problem of a permanent shortage of goods and products. The growth of national-patriotic sentiments, which were already spreading not only in the cities, but also in the villages of the republic, and the reaction to these manifestations on the part of the party authorities, their morbid perception by the Russian-speaking minority of the population, is reflected. It is demonstrated that youth became the main source of resistance to the Soviet regime towards the end of the 1960s.

Keywords: *attitude, intellectuals, students, party bodies, dispositions, population, authorities.*

Introducere

Începând cu a doua jumătate a anilor 1950, în condițiile „dezghețului” hrușciovist și liberalizării relative a atmosferei interne în URSS, acest proces începe să acționeze asupra diferitor straturi ale populației. Una dintre cele mai sensibile din ele a fost studențimea, care a conștientizat că scăderea generală a disciplinei în URSS permite manifestarea impresiilor și atitudinilor față de situația creată în republică și relațiilor uneori tensionate printre diferite grupuri ale populației. Către sfârșitul anilor 1960 aceste încăierări ajung la un moment culminant, provocat și de evenimentele din Cehoslovacia. Anume în acest an are loc „explozia” cazurilor de distribuire printre studenți a foilor volante, antisovietice, lărgirii mediului prin care se răspândeau afirmații „naționaliste”, „calomnioase” și altele, considerate în timpurile sovietice o crimă îndreptată contra statului. Totodată, în republică, concomitent cu instaurarea stabilității relative sociale, a crescut numărul de plângeri cu referire la nivelul de trai, deficitul de produse alimentare și industriale, majorarea lentă a salariilor, calitatea proastă a drumurilor etc. Toate aceste probleme deveneau tot mai acute și vizibile în condițiile când populația republicii a început să se dezamăgească masiv de regimul sovietic și această nemulțumire se reflectă tot mai des în documentele timpului. Chestiunile, reflectate în articolul prezent, au fost în diverse forme reflectate de alți cercetători. Printre ei menționăm lucrările lui I. Cașu [2], V. Cozma [3], L. Rotaru [4] ș.a. Însă autorii menționați au analizat, în mare parte, aspectele atitudinii față de regimul sovietic în rândurile intelectualității și, în special, a corpului profesoral-didactic și studențimii. Noi intenționăm să lărgim orizontul cercetării și să includem alte categorii sociale.

După exemplul evenimentelor din aprilie 1967, la Tiraspol, confruntările violente între studenți, deși în proporții mai mici, au avut loc în 1968, la Chișinău. Aici, serata de prietenie la Colegiul de Construcții s-a

încheiat cu o încăierare teribilă, la care au participat activ studenții. În urma cercetării cazului, s-au aflat și alte detalii, care au devenit circumstanțe agravante pentru unii participanți în acest conflict. În special, studentul a. IV al Facultății de Energetică al Institutului Politehnic, Marari (așa e în document – R/Ș.), distribuia foi volante antisovietice [1, d. 1, f. 93].

Uneori, rezistența față de regimul sovietic se manifesta și în forme mai îndrăznețe. În vara anului 1967 peste 1000 de studenți din Moldova au lucrat la construcții din Kazahstan. Mulți dintre ei au obținut pentru o muncă rodnică și fructuoasă diplome și cadouri de la CC al ULCT al Kazahstanului. Unul dintre destinatari, A. Talmazan, studentul a. III al Facultății de Drept al Universității de Stat din Moldova (USM), în fața celor prezenți a rupt în bucăți diploma obținută și, în mod demonstrativ, a amplasat-o alături de drapel, pe catargul de steag [1, d. 56, f. 7].

Activizarea dispozițiilor național-patriotice în republică nu a rămas neobservată și în mediul vorbitorilor de limba rusă ai republicii. O parte dintre ei erau șocați de ceea ce se întâmplă și difuzau zvonuri înfiorătoare despre viitorul coșmar, care, chipurile, îi așteaptă pe toți rușii din republică. Înaintea aniversării a 50-a a revoluției din octombrie 1917, studentele a. III ale Facultății de Biologie a USM, O. Doroșciuk, N. Sokovnina și S. Kataeva au început să povestească tuturor celor pe care îi cunoșteau la Chișinău că, la 7 noiembrie 1967, la Chișinău va avea loc o revoltă și rușii vor fi bătuți de către moldoveni [Ibidem].

Mult mai profundă confirmare a acestei frici față de urmările „naționalismului” a devenit scrisoarea trimisă la CC al PCM de către cercetătorul Institutului de Cercetări Științifice în domeniul grădinăritului, viticulturii și vinificației S. Polikarpov. El informa că la acest institut s-a creat un grup de colaboratori, nemulțumiți de deciziile partinice, o parte dintre ei anterior ocupau posturile importante în aparatul de partid și de stat al republicii. Din grup făceau parte fostul prim-secretar al unuia dintre comitetele raionale de partid I. Skripka, fostul secretar al organizației de partid al Institutului menționat V. Polikarpov (omonimul autorului scrisorii), fostul șef al gospodăriei experimentale a aceluiași Institut, P. Budak, locotenent-colonelul N. Glazunov și alții. Ei, scria Polikarpov, sunt nemulțumiți de eliberarea din posturile deținute și speră să se răzbune. CC al PCM și Comitetul raional de partid nu doresc să se ocupe cu „răzbnătorii”.

Constatând că „în ultimul timp” în republică se manifestă „elementele de naționalism” și că „cu acest lucru trebuie de luptat într-un mod cel mai hotărât”, Polikarpov scria că I. Țurcan, înaintat în același Institut la funcția de secretar al biroului de partid al secției, afirma în prezența martorilor că îi urăște pe ruși, însă cei care au auzit aceste cuvinte ascund acest fapt zguduitor. Evident, acest caz nu a trecut neobservat. Puțin mai târziu, cineva a deteriorat portretul lui I. Țurcan amplasat pe standul celor mai onorabili oameni ai Institutului, scoțându-i ochii. Același lucru au făcut și cu portretul fostului președinte al Comitetului local al Institutului, L. Levițkaia, iar pe portretul altui fost șef al comitetului de partid, F. Cebanov, au pictat svastica. Aflând despre apariția svasticii, Comitetul Securității Statului (CSS) a stabilit un control mai riguros asupra Institutului. La 30 aprilie 1968 I. Skripka a fost prins când picta svastica pe ziarul consacrat sărbătoririi zilei de 1 mai. Skripka a fost transportat la CSS și a dat mărturie despre cele întâmplate. Dar el nu a scris că regretă cele întâmplate, ci invers, a declarat că nu este vinovat și că a fost calomniat de alții. După revenirea de la Comitet, Skripka, împreună cu susținătorii săi, a început să răspândească prin Institut că „acum, ca și în a. 1937, îi prind pe oamenii nevinovați și îi aduc la CSS”, și că acest fapt este scandalos. După 7 noiembrie 1967, pe ușile apartamentelor lui V. Polikarpov și altui colaborator al Institutului, S. Torgașin, cineva a atârnat foi volante „Jos Puterea Sovietică!”, „Toți comuniștii, cărați-vă din Moldova noastră! Ticăloșilor!”. CSS, din nou, s-a apucat de lucru. S-a stabilit că autorul ambelor foi volante este E. Lvina, soția unuia dintre colaboratorii secției, conduse de V. Polikarpov. S. Torgașin a adus „propriile” exemplare ale foilor volante la CSS. Însă V. Polikarpov a refuzat să ofere CSS foile volante, a apărât-o pe E. Lvina de organele de partid și l-a ajutat pe soțul ei să susțină teza de doctorat [1, d. 65, f. 100-101, 103].

Susținătorii cursului prosovietic în republică, care se exprimau la mitingurile des organizate în acele timpuri, recunoșteau că „sunt nevoiți să se întâlnească și cu *ludici* (людишки – R.Ș.), care iubesc să șoptească, să manifeste nemulțumire de acțiunile noastre” (V. Prilipko, uzina de construcții din Soroca). În continuare, el a spus: „pe front mie îmi era clar cum trebuie de procedat cu aceștia. Dar acum nu-mi este prea clar. Trebuie să faci ceremonii, să-i convingi? Cine nu e cu noi, acela este împotriva noastră și, respectiv,

cu ei trebuie de procedat ca un dușman. În ultimii ani presa, radio și televiziunea noastră foarte rar vin cu explicații la acest subiect. Deputata Sovietului Suprem al republicii, mulgătoarea colhoznică D. Todorean, a constatat: „Sunt la noi amatorii de a asculta la radio vocile dușmanilor noștri și pe urmă să manifeste îndoiele în corectitudinea acțiunilor noastre cu ironie, zâmbet: Ascultă, zic, ce spune „Vocea Americii”, iar voi ne explicați că la noi totul e bine”, și a chemat să se lupte cu aceste manifestări ale „dușmanilor noștri”. M. Celak, profesorul școlii de 7 ani din s. Cerlina, raionul Soroca, a recunoscut la adunarea colhozului „Dnestr” că: „noi, profesorii, comitem multe greșeli în educația tinerei generații. De aceea, chiar și absolvenții școlii noastre încep să facă concluzii incorecte, precum că tineretul în România trăiește mai bine decât în URSS, pun întrebări-capcane de tipul „degrabă oare Moldova se va uni cu România?” ș.a.” [1, d. 132, f. 62].

Trebuie de menționat că dacă înainte dispozițiile „naționaliste” și antisovietice se concentrau mai mult în orașe, în special în mediul savanților, funcționarilor sau al instituțiilor de învățământ superior, acum ele încep să pătrundă în adâncul societății, inclusiv în raioanele îndepărtate, unde lucrătorii de partid înainte nu le observau. La 3 iunie 1968, la Biroul CC al PCM s-a discutat chestiunea „Cu privire la activitatea organizației raionale de partid Glodeni în privința educației ideinico-politice a muncitorilor”. În decizie s-a constatat că, din motivul muncii educative insuficiente a organizațiilor partinice a școlilor, în colectivele lor unii profesori manifestă „limitare națională”, „interes nesănătos apolitic față de informația din străinătate” și chiar „atitudine pasivă față de viața obștească a colhozului și satului” [1. d.40, f. 23].

Prim-secretarul Comitetului raional de partid Ungheni V. Hropotinski, ținând o cuvântare la o adunare a activului partinic republican (19 aprilie 1968), a povestit despre un oarecare locuitor al or. Iași, Mistreanu, care spunea că timp de 15 minute s-a aflat în rând la gară și acolo „mulți erau indignați de ordinea voastră, iar unii spuneau direct, că rușii i-au înrobit pe moldoveni” [1, d. 91 a, f. 31]. Despre „manifestări naționaliste” la acest for partinic, cu anxietate în voce, spuneau încă doi secretari ai Comitetelor raionale de partid – Orhei (I. Iordanov) și Edineț (I. Koteați). I. Iordanov a atras atenția (probabil, primul dintre secretarii comitetelor raionale de partid, înainte despre acest subiect se exprimau doar secretarii CC al PCM sau șefii de secții ai acestuia – R. Ș.) că „pe undița propagandei române nimeresc tinerii specialiști, absolvenții instituțiilor sovietice de învățământ superior”. Iordanov a adus exemplul medicului endocrinolog al raionului unde lucra, E. Pantaz, absolventul Institutului de Medicină din Chișinău (a. 1965), care l-a întrebat pe coleg: „Care e diferența dintre rușii din 1940 și 1944? În 1940 rușii erau buni – au venit și au plecat, în 1944 au devenit răi – au venit și nu pleacă” [Ibidem, f. 89-90]. El a fost completat de I. Koteați, care a mărturisit că în rândul populației moldovenești pot fi des auzite cântece românești, care erau interpretate în „România burgheză”, iar „cântece moldovenești populare, sovietice, nu cântă”. Koteați explica această situație prin lipsa culegerilor de cântece sovietice [Ibidem, f. 108]. Iar primul secretar al CC al ULCT al Moldovei, P. Lucinschi, al doilea viitor Președinte al Moldovei, a informat acest for partinic că, în 1967, în raionul Briceni un flăcău a scris o foaie volantă antisovietică, și când a fost reținut, a recunoscut că a făcut acest lucru deoarece „tovarășii din România” i-au spus lui că acolo viața e mai bună” [Ibidem, f. 180].

Din raioane permanent veneau semnale de alertă pentru autorități, precum că populația, în special tineretul, tot mai puțin crede propagandei distribuite și tot mai mult însușește ideile și valorile Occidentului. Spre exemplu, locuitorii raionului Dubăsari, V. Florin și N. Iarmoliuk, au declarat că mai multe emisiuni ale televiziunii sovietice centrale și ale celei moldovenești republicane nu influențează pozitiv tineretul. În emisiunile din țările socialiste nu se acordă atenție reflectării legăturilor istorice și culturale ale acestor țări cu URSS. Radio și TV din RSSM contribuiau, în opinia acestora, la îndrăgirea muzicii românești de către tineret, iar compozitorii ofereau puține cântece populare. Cântecele sovietice revoluționare sunt difuzate doar în zilele sărbătorilor revoluționare. Directorul Casei de Cultură (s. Lunga, raionul Dubăsari) P. Bulan menționa că „la noi merge o românizare puternică. Noi toți ascultăm radioul și televiziunea și auzim, cum limba este saturată cu cuvintele românești. Scriitorii se îndepărtează de cultura rusă și merg spre Occident, spre România. Noi trebuie să fim vigilenți”, a chemat el [1, d. 132, f. 61].

La plenara Comitetului raional de partid Suvorov (astăzi Ștefan-Vodă – R.Ș.), la 10 aprilie 1968, mulți vorbitori menționau că în raion au loc „manifestări naționaliste și alte fenomene, străine orânduirii”. Un tânăr, Bondari, din s. Olonești, deschis propaga grafia latină, în „formă distorsionată” comenta evenimentele

în Polonia și Cehoslovacia și manifesta o atitudine „disprețuitoare” față de tot ce e rusesc. Aceeași atitudine, se declara la plenară, poate fi întâlnită și la unii profesori. Chiar mai mult. Cum a mărturisit unul dintre vorbitori, Derghilev, „unele persoane se folosesc de umanismul legilor noastre, se exprimă deschis contra comuniștilor, amenințându-i cu violență fizică, iar măsuri administrative contra lor nu se iau, ceea ce „provoacă indignarea” locuitorilor [Ibidem, f. 63]. Unii raportori cereau de la CC al PCM „luarea admiterii la doctorantură și la lucrul de conducere sub un control riguros”, deoarece acolo „pătrund copiii foștilor chiaburi și clericilor”. Iar alții, criticându-i pe unii profesori pentru „comportament nepartinic”, chemau să nu se concentreze la organizarea adunărilor deschise de partid, pentru a examina mai critic chestiunile activității partinice [Ibidem, f. 63-64]. Pensionarul L. Zavgorodni s-a plâns în scrisoarea către CC al PCM că nu se iau măsuri contra tineretului, care, deschis, ascultă pe străzi și în transport stațiile de radio ale țărilor Occidentului și și-a exprimat părerea că motivul acestui comportament este faptul că tinerilor nu li se organizează întâlniri cu veteranii de război și ai revoluției și ei nu cunosc prin ce eforturi a fost obținut ceea ce este [Ibidem, f. 84].

Argumentele pe care le înaintau nemulțumiții deveneau tot mai serioase, care nu se limitau doar la critica asupra ordinilor existente, dar și atingeau principiile marxismului. În primăvara anului 1968 mecanicul de la rețeaua cinematografică raională Fălești, comunistul V. Rezun, s-a prezentat la comitetul raional de partid local cu rugămintea de a-l recomanda pentru admitere la Școala Superioară de Partid. Recomandare el nu a obținut din motive neclare, dar i-au recomandat să se adreseze cu admiterea în altă instituție de învățământ superior. Atunci, la 26 martie 1968, Rezun a venit la șeful secției de activitate organizațional-partinică a Comitetului raional de partid Fălești, N. Vetvițki, căruia i-a declarat că în partid nu este echitate, teoria marxist-leninistă se îndepărtează de realitate, se încalcă politica națională leninistă față de persoanele ce reprezintă alte naționalități, care locuiesc în republică. Tatăl lui, continua Rezun, a decedat în luptele din timpul războiului, iar lui, feciorului ostașului sovietic, nu îi permit să între la studii la o instituție de învățământ superior. Adresarea lui nu a acționat. La 10 aprilie 1968, Rezun s-a adresat la același Comitet raional de partid. În apelul său Rezun a menționat că în 1967 nu a reușit să fie admis la USM și, deoarece el nu este de acord cu refuzul Comitetului raional de partid de a-l recomanda la Școala Superioară de Partid, a adăugat următoarele: „din cauza că realitatea se abate de la doctrinele lui Marx, Enghels, Lenin, solicit organizației primare de partid să mă excludă din rândurile PCUS”. La 16 mai 1968 Comitetul raional de partid Fălești a îndeplinit această solicitare a lui Rezun. Aici Rezun s-a temut de consecințele următoare și a cerut să fie din nou admis în partid. Aceste „capricii” în PCUS nu treceau. La 9 iulie 1968 Biroul CC al PCM l-a exclus pe Rezun din PCUS pentru „afirmații antipartinice și antisovietice la adresa PCUS și puterii sovietice” și i-a respins cererea de restabilire în partid [1, d. 42, f. 459-461].

CSS se lupta cu aceste manifestări. Pentru „afirmațiile dăunătoare din punct de vedere politic”, doar în 1967 au fost atenționați mai mulți locuitori ai republicii. 60% dintre ei erau reprezentanții intelectualității, studenților, iar în 1968 procentul acestora a ajuns la 75 [1, d. 91 a, f. 193].

Aceste acțiuni represive ajutau puțin regimului. Anume tineretul rămânea să fie mediul care își permitea să critice conducerea supremă a republicii și uneori făcea acest lucru chiar public. Spre exemplu, în iunie 1968 comsomolul Pântea, muncitorul Direcției de Construcții nr. 34 (Bender) a declarat public că nu este de acord cu critica făcută de I. Bodiul la plenara CC al ULCT la spectacolul de teatru „Unde ești, Kampanella?”. Pântea și colegii lui au văzut acest spectacol și au rămas nedumeriți, de ce el trebuie criticat. Ar fi mai bine, a propus el, ca în presă să apară comentarii cu referire la acest spectacol, ca să fie mai clare aspectele lui negative [1, d. 164, f. 74].

Paralel cu „naționalismul” și „nemulțumiții” printre moldoveni, CSS urmărea și să lupte cu simpatiile proisraeliene la evrei. După părerea CSS al RSSM, ele erau inspirate de „propaganda sionistă”, care îi chema pe evrei să meargă ca voluntari pentru a ajuta Israelului în războiul cu arabii. Aceeași propagandă, după opinia autorilor documentului, era motivul răspândirii în RSSM a cântecelor naționale evreiești, inclusiv (ceea ce a indignat deosebit organele partinice și sovietice ale republicii) – în școala muzicală de 7 ani din Chișinău [1, d. 1, f. 94; d. 91 a, f. 192].

Este de remarcat faptul că, în pofida declarațiilor lui Lucinschi, menționate mai sus, în general structurile comsomoliste erau mult mai pasive în lupta cu diferiți nemulțumiți și disidenți locali. Motivele acestuia,

organele de partid nu înțelegeau și se indignau, numind comportamentul liderilor comsomoliști „lipsit de principii” și „neexigent”. Unul dintre reprezentanții CC al ULCT, viitorul critic literar G. Mazilu, în acei ani – doctorand al Catedrei de limba și literatura moldovenească a USM, venind în raionul Leova pentru a participa la prima lecție a rețelei locale de studii comsomoliste, a început să propage „viziunile străine intereselor poporului moldovenesc”. În s. Filipeni el afirma profesorilor locali că „limba literară moldovenească a început să se dezvolte doar odată cu introducerea în 1957 a noilor reguli de ortografie”. Iar pe urmă, în genere, a început să denigreze operele scriitorilor sovietici din Moldova, afirmând că ele „nu valorează nici un ban”, că este „rușinos de citit”, dar, totodată, l-a lăudat pe „criticul reacționar T. Maiorescu și era indignat de faptul că acesta nu este editat în Moldova și că în RSSM este foarte tare limitată abonarea la presa periodică românească [1, d. 95, f. 43-44].

Însă, motivele pasivității printre comsomoliști erau mult mai adânci, decât li se păreau propagandiștilor partinici. Tineretul, înaintea altor straturi ale societății, a prins momentul când sistemul politic sovietic a început să degradeze și să se birocratizeze. În acest mediu s-a început procesul de deziluzie în societatea sovietică. Acest fapt se manifesta, de exemplu, în scăderea esențială a numărului de comsomoliști printre cei înrolați în armata sovietică din Moldova. Conform informațiilor comisarului militar al republicii, V. Stepanenko, la CC al PCM (8 februarie 1968) procentul comsomoliștilor printre cei înrolați din Moldova în 1964-1967 a scăzut de la 83,4% la 73,7%, inclusiv 3 persoane au renunțat categoric la îndeplinirea serviciului militar [1, d. 100, f. 182].

Pe cei „vigilenți” din CC al PCM, uneori îi susțineau activ la diferite întâlniri propagandistice cu populația. Ei atrăgeau atenția la faptul că au avut loc schimbări serioase în relațiile sovieto-române și nu înțelegeau de ce în România se spunea despre „Basarabia” ca despre o regiune românească. Totodată, ei cereau explicații, de ce la aprecierea operelor artistice ale unor scriitori se manifestă „liberalismul”, deși în aceste opere se prezintă deschis „calomniile apolitice la acțiunile sovietice”, și contra lor nu sunt luate măsuri drastice [1, d. 95, f. 94-95].

Evenimentele din Cehoslovacia și introducerea forțelor intervenționiste ale Organizației Tratatului din Varșovia în această țară la 21 august 1968 au fost întâlnite univoc, probabil, deoarece ele nu îi atingeau nemijlocit pe locuitorii Moldovei. Dar și la aceste adunări, organizate pe acest subiect, au fost înaintate public mai multe întrebări: „Nu va fi oare, ca în Ungaria?”; „Nu sunt oare confruntări militare?” ș.a. Doar puțini riscau în aceste zile de condamnare oficială a „contrarevoluționarilor cehoslovaci” să exprime îndoieli privind necesitatea acestei invazii militare în țara „frățească” socialistă. Însă erau și astfel de oameni. La mitingul din timpul construcției unuia dintre primele în acești ani blocuri de locuit cu 9 niveluri la Chișinău, S. Tropin, sudor electric la „Kișiniovstroï” (în informația despre acest caz se menționa că Tropin „înainte era judecat pentru huliganism” – R. Ș.) a „susținut contrarevoluția în Cehoslovacia”, a „manifestat nesiguranța în orânduirea socialistă în URSS”. Dar „a primit o mustrare cuvenită de la participanții la miting” [1, d. 131, f. 43, 128].

La mitinguri era permanent condamnată poziția României, care a refuzat să susțină URSS și aliații acestuia în intervenția militară în Cehoslovacia, iar liderul ei, N. Ceaușescu, a prevenit statele socialiste, în frunte cu URSS, că România este gată să opună o rezistență dură, în cazul introducerii pe teritoriul ei a trupelor „țărilor aliate” socialiste. Participanții mitingurilor în legătură cu această poziție întrebau: „Va rămâne oare și România țară socialistă?”, „Oare nu trebuie de introdus trupele și în România?”. Cereau și limitarea intrării cetățenilor români în URSS și celor sovietici în România. Acest fapt se explica prin creșterea semnificativă a cazurilor când Moldova era vizitată de foști „chiaburi”, „moșieri” și industriași, care au fugit în România din RSSM în 1944 și prin faptul că mai mulți turiști români, după datele organelor puterii republicane, se ocupau în republică cu cumpărarea-vânzarea diferitor mărfuri. Printre cei care au susținut ideea acestor interdicții a fost și cunoscutul scriitor A. Lupan, care „a condamnat cu furie acest rol josnic”, care continuă să joace la Praga, Belgrad și București presa, radioul, TV și unii scriitori și ziariști, care „provoacă dispoziții anticomuniste” [1, d. 131, f. 152, 161; d. 132, ff. 30-31]. Iar „cei mai vigilenți” cereau să fie luate măsuri hotărâte în lupta cu „naționalismul”, care s-a răspândit larg în instituțiile de învățământ superior. „Institutul de Medicină a devenit moldovenesc”, „La universitate merge o luptă”, „și cel politehnic scade” (în aceeași direcție – R.Ș.), cu frică scriau autorii acestor proteste [1, d. 132, f. 33].

Printre puținele persoane care și-au exprimat dezacordul cu poziția oficială, vom remarca opinia profesoarei școlii-internat din Fălești, L. Marchitan. În prezența a 4 colegi-pedagogi ea declara că în caz dacă în aceste condiții se va aborda chestiunea de trecere a „Basarabiei” în România, 80% din populație s-ar exprima în favoarea acesteia. Organele locale de partid au adunat informația despre Marchitan și au informat CC al PCM că ea nu doar că nu face parte din partid, dar mult timp nicăieri nu lucra și mai este și divorțată [1, d. 131, f. 143].

După invazia trupelor țărilor socialiste în Cehoslovacia, la 2 septembrie 1968, Combinatul de mătase din Bender a primit, pe neașteptate, o scrisoare din această țară. În calitate de expeditor erau menționați 3000 de muncitori ai întreprinderii „Totex Hrastava” (fără semnăturile acestora). În document se menționa următoarele: „Stimați prieteni! Ne adresăm către muncitorii întreprinderii voastre, cu care noi menținem mulți ani relații comerciale și prietenești. Noi suntem foarte impresionați și șocați de evenimentele care se produc la noi în prezent. Împotriva voinței întregului popor, și în dezacordul cu toate înțelegerile internaționale, și în special după negocierile în or. Cierna-nad-Tisa și Bratislava, țara noastră este ocupată de trupele a 5 țări socialiste sub un motiv fals că la noi se pregătește contrarevoluția. Noi nu credem că voi, care ați avut posibilitatea să ne cunoașteți pe noi în timpul colaborării îndelungate, ați crezut informațiilor false, care vă erau comunicate din diferite părți. Cea mai groaznică tragedie constă în faptul că pe noi ne-au atacat prietenii, în care am văzut un sprijin și că în acest lucru murdar joacă un rol și armata statului vostru. În numele solidarității statelor noastre, să ținem capul sus și să cerem reprezentanților voștri oficiali să-și detașeze trupele voastre din țara noastră, ca nouă să nu ne fie rușine în timpul întâlnirilor noastre viitoare să ne privim în ochi unul altuia. Credem în voi și sperăm la voi”. Scrisoarea era publicată pe rotator și datată cu 23 august 1968, a fost imediat redirecționată la CC al PCM și, a două zi după primire, 3 septembrie 1968, CC al PCUS a obținut întreg textul scrisorii cu comentariul, că muncitorii Combinatului de mătase din Bender niciodată nu țineau legături cu această întreprindere și de aceea scrisoarea este o provocare [1, d. 131, f. 43, 128].

În afară de problemele politice, locuitorii republicii exprimau nemulțumiri și din cauza condițiilor de viață. Cetățenii întrebau de ce în Moldova nu este organizată producerea încălțăminte ușoare și se simte deficitul de încălțăminte (raionul Cahul), care este situația reală și cum se va soluționa chestiunea cu alimentarea cu pâine, lapte și alte produse alimentare, articole de tricotaje (raioanele Suvorov, Edineț, or. Tiraspol) [1, d. 134, f. 22, 37, 173; d. 165, f. 69]. Apăreau întrebări caracteristice și pentru acest timp, mai stabil, decât cel hrușciovist, care reflectau creșterea treptată a nivelului de bunăstare a populației și informația despre nivelul de trai și în alte țări. Locuitorii RSSM întrebau de ce în republică se construiesc puține drumuri asfaltate și din care motiv în URSS sunt alocate puține mașini pentru vânzare în proprietate privată pentru cetățeni [1, d. 164, f. 89, d. 165, f. 68].

Concluzii

În perioada examinată are loc activizarea treptată a forțelor național-patriotice ale republicii, care era atunci blocată doar de metodele de intimidare din partea organelor securității republicii. Tot mai des, de la diferite instituții de învățământ superior și chiar instituții de stat parvin informații despre nemulțumirea populației băștinase a republicii, a moldovenilor, față de dominația minorităților naționale, vorbitorilor de limba rusă. Acest fapt provoca frică la reprezentanții acestor minorități, care răspândeau zvonuri despre revoltele antisovietice în Chișinău și alte localități ale republicii și nimicirea tuturor rușilor. Ei chemau la înăsprirea controlului asupra surselor „naționalismului” și ca purtătorii acestor viziuni să fie pedepsiți mult mai aspru. Despre creșterea nemulțumirii din partea moldovenilor tot mai des semnalau și secretarii comitetelor raionale de partid, dar practic nu propuneau soluții concrete.

Conducerea partinică, obținând informații despre pasivitatea comsomoliștilor în protejarea principiilor ideologice ale URSS, la fel nu înainta soluții concrete. Autoritățile republicii încercau să ascundă această problemă prin organizarea condamnărilor colective a pozițiilor forțelor „antisocialiste” (în cazul Cehoslovaciei), sau „sioniste” (în cazul conflictului arabo-israelian). Dar și aici apăreau persoane care deschis puneau la îndoială poziția sovietică oficială și autoritățile nu riscau să întreprindă măsuri represive contra lor. Era în creștere permanentă și numărul de plângeri ale populației cu referire la deficitul diferitor mărfuri și produse, calitatea drumurilor și numărul insuficient al mașinilor în proprietatea privată a cetățenilor, în special, în comparație cu alte țări socialiste.

Bibliografie:

1. Agenția Națională a Arhivelor. Fond A-51. Inv.29. Dosarul. Pagina.
2. CAȘU, I. „Politica națională” în Moldova Sovietică (1944-1989). Chișinău: Cartdidact, 2000, 212 p.
3. ‘Down with Revisionism and Irredentism’: Soviet Moldavia and the Prague spring, 1968-72. In: *Eastern Europe in 1968: Responses to the Prague Spring and Warsaw Pact Invasion*, 29 mai 2018, New York. New York, SUA: Springer International Publishing, 2018, pp. 279-298.
4. COZMA, V. *Istoria Universității de Stat din Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 1996, 560 p.
5. ROTARU, L. *Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională*. Chișinău: Lexon-Prim, 2023, 339 p.

Date despre autor:

Ruslan ȘEVCENCO, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5203-7858

E-mail: rsevcenco@gmail.com

Prezentat: 02.03.2026

Recenzat: 19.03.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

CZU: 94(478):339.5(470:436)“18”

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_02](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_02)

BESSARABIA IN THE CONTEXT OF RUSSIAN–AUSTRIAN COMMERCIAL RELATIONS IN THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Anastasia GUȚU,

Moldova State University

The article aims to reveal Bessarabia’s place in Russian-Austrian commercial relations of the first half of XIX century after its annexation by Russian Empire (in 1812). It focuses on how the trade structure customs rules and turnovers were changed in order to integrate region into empire. Special attention is paid to Russian tariff policy and shifting of traditional routes. The article based on archive documents, legislative acts and statistical data of the time reveals Bessarabia’s role as transit and export territory between Russian and Austrian markets. The article also researches imperial customs system’s impact on trades, goods productions and goods exchange in the region periphery.

Keywords: *Bessarabia, Russian Empire, Austrian Empire, economic relations, customs policy, economic integration, XIX century.*

BASARABIA ÎN CONTEXTUL RELAȚIILOR COMERCIALE RUSO–AUSTRIECE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Acest articol examinează rolul Basarabiei în relațiile economice ruso-austriece din prima jumătate a secolului al XIX-lea, după anexarea sa la Imperiul Rus (în 1812). Acesta examinează modul în care structurile comerciale, reglementările vamale și volumul tranzacțiilor comerciale s-au schimbat pentru a integra teritoriul în imperiu. O atenție deosebită este acordată politicii tarifare a Rusiei și schimbărilor rutelor comerciale tradiționale. Pe baza documentelor de arhivă, a actelor legislative și a datelor statistice din epocă, articolul demonstrează rolul Basarabiei ca teritoriu de tranzit și export între piețele rusă și austriacă. De asemenea, examinează impactul sistemului vamal imperial asupra comercianților, producției de mărfuri și volumului tranzacțiilor comerciale din interiorul teritoriului.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, Imperiul Rus, Imperiul Austriac, relații comerciale, politică vamală, integrare economică, secolul al XIX-lea.*

Introduction

Bessarabia became part of the Russian Empire as a result of the Russo-Turkish War through the Treaty of Bucharest in 1812. This changed the political and trade structure of the Lower Danube [22, p. 51]. The region referred to as Bessarabia was located between the rivers Prut and Dniester [4, p. 53–60] along old trade routes connecting the Black Sea with Central European markets [4, p. 10–35]. As of 1812 [16, p. 72–78] those routes were slowly redirected as part of the Russian Empire’s trade policies, but with direct connections to their Austro-Hungarian neighbours, specifically Galicia and Bukovina. Until late in its tenure as part of Russia, Bessarabia maintained some trade idiosyncrasies [10, p. 189–193]. Russia allowed for a period of adjustment as they slowly integrated Bessarabia into their empire. During this time, it maintained some tax and administration idiosyncrasies which played a role in border trade with its western neighbour, the Austrian Empire. Primary exports included grain [18, p. 95-110], animal husbandry products, wine, salt and raw materials.

In return goods produced in Austria found their way into Bessarabia markets. This trade was impacted by customs changes such as the free-trade tariff of 1819 [6, p. 34–37] and the protectionist tariff of 1822 [2, p. 112–118]. This sea trade was facilitated by the Danubian and Black Sea ports, following the emergence of Odessa [4, p. 53–60] as a hub of exportation. Bordering Austrian lands led to both regular commerce and informal trans-border circulation of goods – again demonstrating the mismatch between imperial fiscal prerogatives and regional economic activity. Bessarabia, however, was affected directly by these processes as a space of production whose goods were increasingly exported.

Taken together, the first decades of the nineteenth century were a time when Bessarabia existed both as a borderland of the Russian Empire and as an inter-imperial contact zone [8, p. 139–145]. Viewing Russo-Austrian commercial relations from the perspective of Bessarabia can help to better conceptualize the interaction between imperial trade policies, diplomatic agreements and regional agency in Eastern Europe.

In this regard, the current article builds on existing research by taking a multi-angular approach to Russo-Austrian commerce from the perspective of Bessarabia. By making use of Austrian source material, namely the publications of the k. k. Statistische Zentralkommission [11], it is possible to view trade from outside of the Russian Empire and to reconstruct dynamics of exchange. From this vantage point, we can reassess how Bessarabia functioned not only in the Russian imperial context but in the larger system of interactions between the two monarchies.

We can observe the overall structure of exports and imports, the prevalence of cross-border exchange, and analyse how Bessarabia fit into larger patterns of economic exchange between the two powers. In addition, by pushing the chronological scope of this study past the early decades after the region's incorporation into Russia, we can examine commercial development on a longer timeline and contextualize the effect that modifications to the customs regime had on trade.

Bessarabia within the system of Russian imperial trade policy after 1812

As defined by articles of the Peace Treaty of Bucharest of 28 May 1812, the Prut River became the border between the Russian and Ottoman Empires. The territory situated between the Prut and the Dniester rivers became part of the Russian Empire [12, nr. 25115]. At that time, the newly annexed territory was formally incorporated into the empire as the Bessarabian Region (Bessarabskaia oblast') [10, p. 177]. The institutional restructuring of the territory had implications for commerce as it began the process of formally integrating the region into the Russian fiscal and customs regime.

From 1812 to 1818, Bessarabia existed as a province with provisional status. Many of its prior legal and fiscal institutions were preserved, particularly with regard to civil law and municipal governance, as a means to incentivize the loyalty of the regional nobility [3, p. 25–28]. During this time period, commercial relations continued to operate with a high degree of continuity from the period before annexation.

Upon publication of the Statute of 1818 [13, nr. 27357], Bessarabia received an administrative governance structure. Officially, the Bessarabian Regional Government included both imperial officials and a High Council made up from representatives of the landed elite. Despite appearances of local inclusion, both legislative and executive control were firmly in the grasp of central authorities such as the Governing Senate [8, p. 139-145]. The Statute provided an administrative foundation on which commercial relations could be regulated through mechanisms such as taxation, customs enforcement, and oversight.

During the course of the nineteenth century, many of the initial compromises made to the region were rescinded. For example, many provisions of the Statute of 1818, which had granted the region considerable administrative autonomy, were overturned or modified such that the Ministry of Internal Affairs maintained closer supervision of provincial governance [15, p. 83-87]. By mid-century, most of the distinguishing features of provincial administration had been eliminated through the application of standard provincial governance and all-Imperial laws to the region [14, p. 87-92]. The centralization of provincial administration went hand in hand with the restructuring of fiscal and customs regulations.

Incorporation into the Empire subjected Bessarabia to Russian customs policies. From 1812 onward, cross-border trade with Ottoman territory and, by extension, external trade was subject to Russian fiscal legislation and levy [12, nr. 25115]. Prior to this shift in sovereignty, trade was oriented towards Moldavia, Ottoman outlets along the Danube, and commercial centres in Austrian Galicia [10, p. 165-172]. Following the Russian annexation of 1812, cross-border trade along the Prut was brought under the purview of Russian customs regulations [8, p. 139-142]. Export commodities became liable to fulfill tariff requirements and were taxed in accordance with Russian law. In this sense, Bessarabia was integrated into a larger southern grain-producing region which served as a source of raw materials for both domestic consumption and export.

The conquest of Bessarabia did not lead to an immediate shift in commercial practices. During the initial years of Russian rule, regional producers continued to engage in production based on grain agriculture, ani-

mal husbandry, viticulture, and salt distribution. Grain served as the dominant export commodity throughout this period [16, p. 88–95]. Both livestock and wine were frequently exported to neighbouring regions, including Austrian Bukovina [6, p. 34–42]. In addition to these exports, finished goods produced in Austrian territory flowed into Bessarabia and remained present in local markets [18, p. 95–110].

Russian rule and tariffs began to have a more pronounced effect following the extension of imperial tariff legislation to Bessarabia. In 1819, a new tariff was passed which reconfigured rates throughout the empire [21, p. 48–52]. As a result of this legislation, foreign cloth and manufactured goods entering the empire from Austrian territory faced higher costs. This tendency was reinforced in 1822 when further tariff revisions were passed increasing the duties levied on several categories of imported manufactured goods and expanding the list of prohibited commodities [17, p. 105]. These changes to the tariff rate altered the composition and profitability of commerce between Austrian territories and Bessarabia.

Changes to trade flows were further induced by a reorientation of Bessarabian exports toward outlets on the Black Sea. During the 1820s–1830s, Odessa emerged as one of the primary outlets for grain exports from southern provinces [4, p. 53–60]. Russian control over exports funnelled a large proportion of grain exports through Odessa and tied Bessarabia into longer-distance trade with the Mediterranean and Western Europe. Local commerce with Austrian territories did not cease, but existed alongside maritime trade.

Custom posts began operating on the Prut in the 1820s. However, traders continued to export Austrian textiles and other goods to Bessarabia [3, p. 28–32]. In other words, along with the construction of customs posts on the border began concurrent development of tariff evasion and smuggling. Thus, in the mid-nineteenth century Bessarabia was within the Russian customs zone and had active trade with the provinces of Austria proper. Most goods were exported via maritime ports in the south of the country, but significant trade continued overland across the western border. Overall, this constituted the trade geography of the region in the first half of the nineteenth century.

Russia's and Austria's bilateral trade relations in the first half of the nineteenth century took place in the context of shifting alliances after the Napoleonic Wars. The Congress of Vienna (1814–1815) settled territorial disputes after the defeat of Napoleon's Empire and put both Austria and Russia in positions of restoring legitimate monarchies across Europe [5, p. 12–30; 15, p. 760–789]. As such they formed the core of the Holy Alliance, becoming partners in maintaining the European status quo. This did not end competition between the two empires but did place limitations on conflicts between them, including along their common border.

Relations between Russia and Austria were relatively stable in the 1820s. Both governments cooperated to prevent further revolutions and the fall of monarchies [6, p. 34–38]. However, Austrian industrial production increasingly sought eastern markets while Russia began moving toward protectionism after the tariff reform of 1822 [1]. This created divergence in Russo-Austrian trade relations. Austrian manufactured goods still moved into markets along the Russian western border, including textiles into Moldavia and greater demand for these goods in Bessarabia. Russia's acquisition of Bessarabia in 1812 changed the power dynamics in eastern Danubia. The Prut River formed the new border between Russia and Austria's province of Bukovina [9, p. 85–89]. Accordingly, it became necessary to establish protocols for dealing with border concerns between Russia and Austria. This included managing customs points, transportation routes that crossed the border, and goods that entered one empire from another.

From 1802–1804 annual grain exports averaged just over 2–3 million chetverts (russian unit equivalent to approximately 209 liters) via Russian Black Sea ports [7, p. 331–334]. In the 1820s this rate increased to just over 6 million chetverts of grain, with peaks above 8 million in multiple years of the 1830s. Thus, Russia was beginning to more heavily incorporate its southern agricultural provinces into the export economy by way of ports along the Black Sea.

Odessa was the main driver of this trade. In 1816 Odessa served as the port for approximately 37% of all grain exported from Russian Black Sea ports. By the mid-1830s Odessa's share of Russian grain exports exceeded 50% [4, p. 58–61]. Correspondingly, Odessa saw an increase in merchant ships from under 200 annually in the early 1810s to over 600 ships annually by the late 1830s [4, p. 62–64]. Along with this we see increases in production of grain in border provinces, including Bessarabia which saw a rise in the

amount of land dedicated to cereal cultivation. Due to its southern location Bessarabia likely contributed significantly to this increase.

We see evidence of this in customs records as well. The new tariff of 1822 placed duties on foreign cotton textiles ranging from 25-40% ad valorem [20, p. 96]. Higher import duties made textiles less competitive in Russia's western border districts. These districts included parts of Bessarabia leading to dips in recorded imports into the region in the mid-1820s.

Repeated confiscations of smuggled cloth and metalwares on the Prut border during the 1820s suggest that customs inspections became more stringent in response to higher tariff rates. [18, p. 95-110]. In some years border district authorities collected over 10,000 silver rubles worth of seized commodities during periods of heightened inspections [19, p. 148-160]. These sources confirm ongoing demand across the border as well as the imperfect application of tariff policies in border economies like Bessarabia.

The evidence presented above supports the contention that Bessarabia's trading position in the first half of the nineteenth century was determined by growth in overseas grain exports from Odessa in conjunction with restructuring imports to match the 1822 tariff rate structure. Examining trade patterns in the late 1820s and early 1830s, we can observe some of the effects of this policy landscape in quantitative data. Austrian sea-borne trade statistics from 1833-1834 paint a picture of bilateral exchange between the two empires that belies the effects of growing protectionism. While we cannot disaggregate these data by commodity or imperial district, Austrian trade with Russia was dominated by goods imported from Russian districts during this period. Given that Austrian ship manifests offer an outside view of bilateral trade flows, these data allow us to contextualize Russo-Austrian exchange. See Table I for summary statistics [11, p. 180–185].

Table I. Austro-Russian Maritime Trade via Trieste and Venice (1833–1834), in Gulden

Port	Year	Import from Russia	Export to Russia
Trieste	1833	2.821.049	292.207
Trieste	1834	1.819.574	288.852
Venice	1833	247.080	2.420
Venice	1834	not recorded	not recorded

Source: Österreich, K.K. Statistische Zentral-Kommission, Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie, Wien: Aus der k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1834, p. 182.

Quantitative data on Austro-Russian trade appear in Austrian customs records. Maritime statistics from the Austrian Empire indicate the volume and some features of structure of Austro-Russian trade in the early 1830s. Through the port of Trieste, goods imported from the Russian Empire were valued at 2.821.049 Gulden in 1833 and 1.819.574 Gulden in 1834; exports from Austria to Russia were only 292.207 Gulden in 1833 and 288.852 Gulden in 1834 [11, p. 180–185]. While these statistics do not distinguish Bessarabia specifically, they do offer insight from outside the province on the trade networks of which it was a part.

Two features stand out from these data. First, there is a pronounced imbalance in this maritime exchange. In 1834, for example, imports from Russia were worth more than six times as much as Austrian goods sent in the opposite direction. Second, we might interpret this fact with reference to the economic structure of the two empires in the first half of the nineteenth century. Other works on the Russian economy highlight its agricultural nature in the southern provinces (including areas like Odessa), an agriculture focused on grain and other “bulk commodities.” At the same time, recent work on the Habsburg economy cautions that industry had already begun to account for an important fraction of overall domestic production by this date [6; 2]. The Austrian statistics mentioned above do not list commodities by category, but situated in the context of this general structure, we might venture an explanation for the asymmetry we observe. Southern agrarian regions like Bessarabia helped supply the export commodities which fueled such exchange.

Of course, there are limits to such interpretation. The Austrian maritime trade statistics include only overall value of imports and exports, with no ability to distinguish between categories of goods, nor the

origin of goods from within the Russian Empire. As such, these statistics cannot be used to point to the commodity structure of trade with Russia or identify the contribution of specific provinces.

We should therefore take care in stating that trade was “unequal” or that Austria sent manufactures in exchange for bulk commodities from Russia. Rather, we can say that such an interpretation is suggested by the nature of the exchange and is consistent with what we know of the broader economy of the two states from other works. Context and external data suggest... ..the quantitative claim above becomes clearer. In 1833, imports from Russia to Venice were valued at 247,080 Gulden while only 2,420 Gulden worth of goods were exported to Russia. By 1834, trade with Russia through Venice had all but ceased to exist. Trieste was the hub of Austro-Russian exchange through the northern Adriatic [11, p. 182]. Bessarabia was not simply an agrarian periphery. It played a role in the agrarian economy centered on the port of Odessa, which in turn was linked to Mediterranean markets. By extension, Bessarabian agriculture was linked to the Adriatic through Black Sea trade.

Recall that Russian agriculture was oriented toward maritime export. Bessarabia’s role as part of this system should therefore be understood in light of larger patterns of Russian southern trade. The economy of Bessarabia was molded into the Russian agrarian export system following its integration into the empire in 1812. Grain production was increasingly drawn into market relationships centered on the port of Odessa [4, p. 10-18]. Odessa linked Russian producers to transnational circuits of trade, and by extension, allowed Russian commodities to reach Mediterranean and indirectly Adriatic markets [4, p. 78–82].

Austrian statistics for Trieste and Venice are used here, since they represent the major outlets of the Austro-Hungarian Monarchy to the Adriatic Sea and served as transit hubs for trade between Central Europe and the Mediterranean Sea and the Black Sea. As such, exports from the southern provinces of the Russian Empire, including those from Bessarabia made their way into the Mediterranean Sea trade routes through the Black Sea ports like Odessa. Thus, Austrian statistics for Trieste allow us to estimate the directionality of Russian exports.

While Austrian statistics do not break down Russian imports by province, the similarity between exports coming from southern Russia and Austrian imports allows us to assume that exported grain from the southern peripheries found its way into Austrian statistics for Trieste. Grain-dominated trade between Austria and Russia in the early 18th century reflects both the agricultural nature of the Russian south and its increasing integration with the export economy of the Black Sea region. Bessarabia fits within this grain economy, though its individual contribution to grain exports cannot be determined.

The borderland thus operated as a porous, yet controlled environment of trade between Russian/Bukovinian agrarian products and Austrian markets [8, p. 188-196]. Smuggling and inability to monitor trade along the border also remained problems for the imperial government. Bessarabia played a key role in this borderlands trade economy.

Cereal production increased throughout the region in the 1820s and 1830s, which corresponded with integration into overseas trade networks. [4, p. 45–55] Odessa opened the region up to trade through the Black Sea [9, p. 31] and Bessarabian goods found their way into the greater Russian market. Trade with the Austrian territories of Galicia and Bukovina continued into the West across the Prut [10, p. 276-282].

Russia’s tariff structure of 1822 pushed Bessarabia further into this pattern of exporting agricultural goods and importing manufactured goods with increased tariffs. [17, p. 100-105] As a result, Bessarabia was inserted into an unequal system of exchange that funneled raw materials out and finished goods in.

Exports through the Black Sea linked the region to the Mediterranean [4, p. 56-63]. Trade with Austria through the Prut kept Bessarabia in circulation with Galicia and Bukovina to the West. Circulation of goods to and from Bessarabia therefore put it within regional and global exchange networks [4, p. 60–65].

Conclusion

Russia’s and Austria’s commercial ties during the first half of the nineteenth century resulted from imperial coordination, diplomatic agreements, and structural change. The addition of Bessarabia in 1812 and its slow introduction to the empire’s administrative and customs system expanded Russia’s customs border and reoriented the province’s foreign trade. The tariff reforms of 1819 and 1822 changed trade flows by modifying the ratio of legal trade to fiscal policy and smuggling.

Hard data confirms Austria's dependence on Russian trade and hints at the uneven character of Austro-Russian commerce. Austria's ship traffic with Russia from the 1833-1834 posted an import-export ratio of greater than six to one (i. e. Austrian imports from Russia were over six times greater than Austrian exports to Russia). While it is difficult to correlate given trade statistics with specific Russian regions, a ratio that high hints at a characteristic found in trades between agricultural exporters and diversified economies. Rural regions of imperial Russia, including those of Bessarabia, south of the Dniester, likely factored into the agrarian export economy implicit in Austrian ship traffic with Russia.

Bessarabia's incorporation into Russian customs and trade policy therefore fits into a larger pattern of continental commerce. This included the rerouting of agricultural production to ports like Odessa as well as continuity of formal and informal trade along the border with the Prut. As such, Bessarabia served as a contact zone between the export economies of the Black Sea and the markets of Central Europe. By its particular alignment with maritime commerce as well as continental trade, the province mediated these trade networks in a way befitting its economic position.

Taken together, the facts outlined above help to paint a picture of Bessarabia as enmeshed in the infrastructure of Russo-Austrian commerce on a local scale. If it was not the site of policy or trade decisions, Bessarabia was affected by their implementations. It fell under new trade routes, adjusted customs policies, and served as an avenue for licit and illicit exchange between the two empires. Putting Bessarabia into the context of Europe's post-Napoleonic trade shows how imperial borderlands facilitated commerce. Shifts in trade routes, adjustments in customs policies, and continuities in smuggling along imperial borders demonstrate not only how borderlands were brought within empires' spheres of control but also how borderlands maintained economic exchange between them.

Bibliography:

1. *Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR)*, f. 560, inv. 4, d. 204, f. 28 verso-29.
2. BLACKWELL, W. L. *The Beginnings of Russian Industrialization, 1800–1860*. Princeton: Princeton University Press, 1968.
3. CUȘCO, A. *A Contested Borderland: Competing Russian and Romanian Visions of Bessarabia in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries*. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.
4. HERLIHY, P. *Odessa: A History, 1794–1914*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986.
5. JARRETT, M. (ed.). *The Congress of Vienna 1814–1815*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
6. KAHAN, A. *Russian Economic History: The Nineteenth Century*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
7. KAHAN, A. *The Plow, the Hammer, and the Knout: An Economic History of Eighteenth-Century Russia*. Chicago: University of Chicago Press, 1985.
8. KAPPELER, A. *The Russian Empire: A Multiethnic History*. Harlow: Pearson, 2001.
9. KING, C. *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Stanford: Hoover Institution Press, 2000.
10. NISTOR, I. I. *Istoria Basarabiei*. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1923.
11. ÖSTERREICH, K.K. Statistische Zentral-Kommission. Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie. Wien: Aus der k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1834.
12. *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii (PSZRI)*. Seria I, vol. XXXII. St. Petersburg, 1830.
13. *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii (PSZRI)*. Seria I, vol. XXXV. St. Petersburg, 1830.
14. RAEFF, M. *Understanding Imperial Russia: State and Society in the Old Regime*. New York: Columbia University Press, 1984.
15. SCHROEDER, P. W. *The Transformation of European Politics 1763–1848*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
16. TOMULEȚ, V. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812–1830)*. Chișinău: Editura USM, 2014.
17. TOMULEȚ, V. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2002.
18. TOMULEȚ, V., GUȚU, A. Basarabia în sistemul relațiilor comerciale ale Rusiei cu Imperiul Austriac (1812–1830). În: *Tyragetia*. 2023, vol. XXXII, nr. 2.

19. ГРОСУЛ, В. Я. *Труды по истории Молдавии*. Москва: Наука, 1970.
20. КИНЯПИНА, Н. С. *Политика русского самодержавия в области промышленности (20–50-е гг. XIX в.)*. Москва, 1968.
21. СТРАХОВА, Н. П. Тариф 1819 г. во внешнеполитических планах России. В: *Вестник Московского университета*. Серия 8, История. 1990, №3.
22. ЮЗЕФОВИЧ, Т. (ред.). *Договоры России с Востоком: политические и торговые*. Санкт-Петербург, 1869.

Data about author:

Anastasia GUȚU, PhD student, 1st year (part-time) at the State University of Moldova, Doctoral School of Humanities and Education (History by Periods), Scientific Researcher, Institute of History, Moldova State University.

ORCID: 0009-0004-6224-4817

E-mail: i20gutu.anastasia@gmail.com

Presented: 28.02.2025

Reviewed: 06.04.2026

Accepted for publication: 20.05.2026

CZU: 632.95:94(478)''1946''

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_03](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_03)

ISTORIA PROMOVĂRII DUSTULUI DDT PENTRU APLICARE ÎN AGRICULTURA INTENSIVĂ DIN RSSM

*Asea M. TIMUȘ,**Universitatea de Stat din Moldova*

În articol se prezintă informații istorice despre primul eveniment din domeniul protecției plantelor agricole din RSSM, intitulat Plenara a XIV-a a Secției de Protecția Plantelor a VASHNIL-ului din Moscova. Plenara a fost găzduită de Stațiunea Moldovenească Republicană de Protecția Plantelor și s-a desfășurat la 19-26 august 1946 în or. Chișinău, în incinta Institutului Agricol „M. V. Frunze” de pe str. Sadovaia. La plenară s-au discutat rapoarte pe teme ale celui de-al IV-a cincinal stalinist și sarcinile pentru cercetătorii științifici și alți executori. Au fost discutate 17 rapoarte despre bolile, dăunătorii plantelor agricole de importanță primară; metodele de combatere; posibilitățile de includere în uz a avioanelor pentru stropirea sau prăfuirea plantațiilor pomicele și viticole. Referatul despre insecticidul DDT a fost cel mai important, respectiv publicat în ziarul republican „Moldova Sovietică”, fiindcă s-a început promovarea acestui preparat și a altora, ca noutăți pentru RSSM și cu eficacitate maximă pentru domeniul agricol, medicina veterinară și umană.

Cuvinte-cheie: RSSM, plenară științifică, agricultură, protecția plantelor, insecticide, DDT.

HISTORY OF THE PROMOTION OF DDT DUST FOR APPLICATION IN INTENSIVE AGRICULTURE IN THE MSSR

The article presents historical information about the first event in the MSSR in the field of agricultural plant protection entitled the 14th Plenary of the Plant Protection Section of VASHNIL from Moscow. The plenary session was hosted by the Moldovan Republican Plant Protection Station and took place on August 19-26, 1946 in Chisinau, on the premises of the „M.V. Frunze” Agricultural Institute on Sadovaia Street. The Plenary discussed reports on the themes of the 4th Stalinist five-year plan and the tasks for scientific researchers and other executors. 17 reports were discussed on diseases and pests of agricultural plants of primary importance; methods of control; possibilities of including aircraft in use for spraying or dusting fruit and wine plantations. The report on the insecticide DDT was the most important, published in the republican newspaper „Soviet Moldova”, because it began to promote this preparation and others, as novelties for the MSSR and with maximum effectiveness for the agricultural field, veterinary and human medicine.

Keyword: RSSM, scientific plenary, agriculture, plant protection, insecticides, DDT.

Introducere

Generațiile născute în perioada sovietică cunosc foarte bine termenul de dust sau DDT, care a ajuns și în gospodăriile cetățenilor în anii 60-70 ai secolului trecut din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (înfra: RSSM), aproape ca săpunul de lângă sursa de apă. Dustul era folosit cu prioritate pentru combaterea gândacului de Colorado, insectă în RSSM din anul 1962 [11, p. 180-185], iar cartoful se cultiva cu câteva sute de ani înainte și cu o problemă fitosanitară în minus în plantațiile industriale și grădinile particulare. De la apariția gândacului, dustul a devenit un insecticid indispensabil pentru cultivatori, fiindcă se mai aplica împotriva unor insecte parazite, în special pediculoza, astfel aplicarea dustului devenise o strictă necesitate. La început toți se bucurau de efectele pozitive ale dustului, dar pe parcurs s-a demonstrat că insecticidul se depozitează în organisme vii, până și în lapte, inclusiv cel matern și declanșează patologii grave animalelor domestice care au consumat furaje tratate chimic și oamenilor care s-au alimentat cu vegetale protejate împotriva insectelor dăunătoare. De aceea, după 30 de ani de la aplicarea în masă și cantități industriale la nivel mondial (după 1939), dustul a fost interzis din 1970, inclusiv în URSS, respectiv și în RSSM. Rezervele de dust însă erau foarte mari și conștientizarea populației că este un insecticid toxic pentru om și tot mediul ambiant era la nivel foarte scăzut, astfel a fost aplicat fără restricții până la epuizarea stocurilor.

Astfel, în acest articol dorim să explicăm când și unde s-a început promovarea acestui insecticid de succes excelent temporar, dar cu consecințe grave de lungă durată asupra sănătății oamenilor, animalelor și a mediului ambiant. Totodată, să aflăm despre planurile grandioase ale URSS pentru dezvoltarea agriculturii industriale și, respectiv, ca DDT-ul și alte pesticide să fie aplicate pe larg și în noua republică reocupată din 1944, adică RSSM, și cerințele față de cercetătorii științifici și populație.

Rezultate obținute și discuții

Stațiunea de Protecția Plantelor din RSSM

Guvernul RSSM, la 6 martie 1945, a înființat Stațiunea de cercetări științifice pentru protecția plantelor de importanță republicană (infra: Stațiunea de Protecția Plantelor) în subordinea Institutului Agricol „M.V. Frunze” din Chișinău (infra: IA „Frunze”) [13, p. 27-38]. Primul director al Stațiunii de Protecția Plantelor a fost numit D. D. Verderevski, care a venit din or. Tașkent (RSS Kirghizstan) și a început activitatea ca profesor fitopatolog la IA „Frunze” din 3 decembrie 1944 [3, ff. 5-7], iar director al Stațiunii de Protecția Plantelor a fost șapte ani, sau din martie 1945 până în august 1952. Toate preparatele chimice de uz fitosanitar care se importau în RSSM se expuneau testărilor științifice în plantațiile locale, respectiv și dustul DDT [16].

Stațiunea din RSSM în subordinea UPPL al VASHNIL

În luna aprilie 1946, Stațiunea de Protecția Plantelor a fost preluată de Institutul Unional de Protecția Plantelor al Academiei de Științe Agricole a URSS cu sediul în orașul Leningrad (infra: IUPPL), care se subordona Academiei de Științe Agricole „V. I. Lenin” a URSS (infra: AȘ URSS), abrevierea din original БАХНИИ (infra: VASHNIL), cu noua denumire de Stațiunea Moldovenească pentru Protecția Plantelor (în text folosim cea inițială – Stațiunea de Protecția Plantelor). Preluarea în subordinea UPPL-VASHNIL nu a fost întâmplătoare sau pentru rezultate deosebite în cercetarea științifică din domeniul protecției plantelor agricole din RSSM, dar fiindcă a coincis cu începutul celui de-al IV-lea cincinal din URSS și planurile trebuiau îndeplinite întocmai, inclusiv de Stațiunea de Protecția Plantelor.

Al IV-lea cincinal stalinist

La prima sesiune a Sovietului Suprem al URSS din 18 martie 1946, s-a aprobat Legea privind Planul cincinal stalinist pentru restaurarea și dezvoltarea economiei naționale, inclusiv agricultura. La îndeplinirea legii menționate, s-au aliniat toate instituțiile de cercetări științifice din URSS, respectiv din RSSM, preconizată pentru perioada 18 martie 1946 – 31 decembrie 1950. În această perioadă RSSM se preocupa de soluționarea a două mari probleme: 1) lichidarea consecințelor de după război; 2) obținerea recoltelor în paralel cu fenomenul climatic declanșat din toamna anului 1945, în dependență decisivă de saturarea hidrică a tuturor agro landașturilor, cu denumirea populară de secetă, care a continuat până în 1947. Cea de-a doua realitate naturală fiind ignorată de regimul sovietic central, iar unele dovezi se află în contextul evenimentului discutat în acest context – Plenara a XIV-a.

Astfel, cincinalul stalinist în RSSM a început pe un fundal neprielnic, de aceea trebuiau luate măsuri urgente pentru accelerarea îndeplinirii planului stalinist: colectivizarea în regim de urgență, extinderea suprafețelor agricole pentru orice cultură, în special cu viță-de-vie și pomi fructiferi, respectiv sporirea recoltelor. În acele situații formate: slăbire economică postbelică și secetă de lungă durată, în mai puțin de jumătate de an, stafful suprem din domeniul protecției plantelor de la Moscova a venit în delegație de serviciu la Chișinău pentru a intensifica sarcinile executorilor politici, științifici și practici din RSSM. Delegația de serviciu în teren a fost organizată sub denumirea „Plenara a XIV-a a Secției de Protecția Plantelor al VASHNIL-ului” [5], iar gazda din domeniul științific a fost Stațiunea de Protecția Plantelor.

Plenara a XIV-a a VASHNIL-ului la Chișinău

Din rapoartele ziaristului de gardă care a documentat evenimentul pentru ziarul republican „Moldova Sovietică” s-au aflat detaliile, și anume: „Mâine, la Chișinău, se deschide cea de-a XIV-ea plenară a Secției de protecția plantelor VASHNIL. Lucrările plenarei se vor desfășura 7 zile (19-26 august 1946 – n.a.). Vor discuta rapoartele despre plantele de perspectivă în pomicultura și viticultura din RSSM, starea metodelor de luptă cu bolile și dăunătorii plantelor din pomicultură, viticultura, cartof, legume și măsurile de îmbunătățire a protecției lor și altele”. Atenționăm că zilele de 19-26 august și în anii nesecetoși sunt zile caniculare, adică la fel de secetoase, dar într-un an secetos ne imaginăm ce atmosferă era în oraș și repu-

blică, iar confirmarea se află în următorul aliniat: „... Prima ședință va avea loc în 19 august, la ora 5,00 de zi, în incinta IA din Chișinău” (Ora 5,00 sau 17,00, înseamnă după masă sau când temperaturile scad și se poate asista într-o sală plină de oameni, de la care la fel se ridică temperatura în orice sală, cât de mare nu ar fi). În ziua de 23 august s-au ascultat două rapoarte, după care „... ședința plenarei a fost întreruptă. A început lucrul comisiei pentru dezvoltarea plenarei. Lucrul comisiei a continuat toată ziua de 24 august. Participanții la plenară au utilizat acest timp pentru informarea lor despre cea mai nouă literatură mondială pentru protecția plantelor organizată în incinta Institutului Agricol și panourile expoziției care reflectau starea luptei cu principalii dăunători ai plantelor agricole din RSSM”.

Ziaristul din redacție a notat și alte detalii, pe care le expunem cronologic, începând cu prezența staffurilor de la:

- VASHNIL [6]: Bogdanov-Katikov N. N., onorat om de știință (заслуженный деятель науки); Ryjkov V. L., laureatul premiului „Stalin”.

- RSSM: Verderevski D. D., Paterilo G. A., Zotov V.V., Dorofeev P. P., Iatsenko M. P.

- Extra RSSM: Dunin M. S., Prinț I. I., Kazas I. A., Kuznetsov V. A., Starostin S. G., Rukavishnikov B. I., Ciughunin I. V., Poleakov I. M., Gorlenko M. V., Iuganova O. N. și alții.

Temele abordate în cadrul Plenarei a XIV-a a Secției de Protecția Plantelor a VASHNIL-lui:

- „Bolile viței-de-vie din RSSM și problemele de luptă cu acestea” (mildiul, esca, scurt-nodarea „nouage court”), raportor D. D. Verderevski.

- „Bolile virotice ale viței-de-vie” (scurt-nodarea „nouage court”, bolile mozaicale, vectorii transmițători de patologii fitosanitare și elaborarea metodelor de tratare chimică), raportor V. L. Ryjkov.

- „Aplicarea curbei lui Miller în condițiile din RSSM” (pentru combaterea mildiului, subliniind și necesitatea organizării rețelei de puncte pentru avertizare), raportor G. A. Paterilo.

- „Cunoștințele actuale de luptă cu filoxera viței-de-vie” (80 de ani de muncă insistentă, dar încă nu sunt elaborate măsurile de combatere, iar metoda chimică este cea mai efektivă), raportor I. I. Prinț [7].

- „Înființarea plantațiilor de viță-de-vie pe rădăcini proprii în zone infestate de filoxeră din RSS Ucraineană”, raportor I. A. Kazas.

- „Clone europene de viță-de-vie rezistente la filoxeră în RSSM”, raportor V. V. Zotov.

- „Dezvoltarea și comportamentul filoxerei în funcție de nutriție”, raportor K. I. Larcenko.

- „Molia brună a strugurilor de viță-de-vie și măsurile de combatere”, raportor V. V. Egorov.

- „Perspectiva producerii aparatului pentru lupta cu dăunătorii plantelor agricole”, raportor V. A. Kuznetsov [9].

- „Caracteristica celor mai noi mașini și aparate pentru lupta cu dăunătorii culturilor agricole din URSS și după graniță”, raportor M. P. Iatsenko.

- „Metodele de luptă chimică cu dăunătorii și bolile plantelor agricole cu ajutorul aviației”, raportor S. G. Starostin.

- „Avantajele și dezavantajele aplicării aviației în lupta cu bolile viței-de-vie” (stropire și prăfuire), raportor B. I. Rukavishnikov.

- „Aplicarea unui nou produs efektiv în lupta cu dăunătorii culturilor agricole – așa-numitul preparat DDT”, raportor N. N. Bogdanov-Katikov.

- „Sistemul de măsuri pentru combaterea dăunătorilor și bolilor livezilor, în legătură cu biofenologia plantelor”, raportor I. V. Ciughunin.

- „Insecto-fungicidele noi și standarde pentru lupta cu dăunătorii și bolile livezilor, viilor și culturilor legumicole”, raportor I. M. Poleakov.

- „Bolile bacteriene ale plantațiilor pomicele”, raportor M. V. Gorlenko [8].

- „Lupta cu putregaiul cenușiu al caiselor”, raportor O. N. Iuganova.

Însumând rapoartele din ședințele din 19, 20, 21 și 23 august publicate în ziar, rezultă că plenara a XIV-a din Chișinău s-a desfășurat patru zile calendaristice din cele șapte anunțate, și anume luni, marți, miercuri și vineri și doar trei lucrătoare, fiindcă la 19 august s-a început de la 17,00 și la 23 august doar de dimineață. În ședința serală din 21 august s-au ascultat trei rapoarte: ale șefului Stațiunii de Protecția Plantelor de la VASHNIL N. N. Bogdanov-Katikov, al lui I. V. Ciughunin și I. M. Poleakov. Pe baza lor putem concluziona

că la 22 august participanții plenarei au avut zi liberă: pentru a se reface după îndelungata ședință din ziua trecută și posibilitatea de a vizita Chișinăul, pentru cei care au venit prima dată în acest oraș.

La 28 august (miercuri) a fost publicat raportul lui N. N. Bogdanov-Katikov, prezentat în ședința serală din 21 august, intitulat „Un produs puternic în lupta cu dăunătorii culturilor agricole”, adică despre preparatul DDT” [10]. Astfel, ziarul republican „Moldova Sovietică” a informat publicul și, totodată, a documentat cele șapte zile planificate pentru specialiștii extra RSSM delegați la Chișinău.

Despre Plenara a XIV-a a VASHNIL-ului din Chișinău, ca eveniment profesional, cultural, politic etc., nu au fost publicate articole de către participanți în revista cu obligații de interes specializat „Viticultura și Vinificația Moldovei”. Posibil că articolul lui I. I. Prinț a înlocuit informarea și documentarea evenimentului, publicând un articol sub altă denumire decât cea de la plenară, și anume: „Problemele luptei cu dăunătorii și bolile viței-de-vie de la Plenara a XIV-ea a Secției de Protecția Plantelor a VASHNIL-ului din Chișinău” [14, p. 88]. Dar în lista postum a lucrărilor lui I. I. Prinț, din 1966, a fost inclusă ca lucrare științifică și raportul de la plenară, intitulat exact ca și în ziarul republican „Moldova Socialistă” [15].

Sarcinile planificate și scontate după Plenara a XIV-a a VASHNIL-ului din Chișinău:

- De rezolvat problema înaintată de planul cincinal de formare și dezvoltare ulterioară a agriculturii, fiindcă: „Republica noastră, care ocupă primul loc în țara noastră după numărul de suprafețe de livezi și podgorii, suportă o imensă necesitate în soluționarea mai multor probleme în conducerea corectă a acestor domenii de vârf din agricultură”.

- Ridicarea tuturor recoltelor și creșterea încasărilor brute (ru: *валовый сбор*) a producției agricole pe baza îmbunătățirii importante a culturilor agricole și aplicarea pe larg a realizărilor din științele agricole.

Sloganurile întru alinierea la planurile staliniste din cincinalul al IV-lea, stipulate la deschiderea Plenarei din 19 august 1946 [6]:

- **Finanțarea:** „În acest an, în republica noastră cheltuielile pentru știință constituie 8,162 mii ruble, adică aproape dublate, în comparație cât au fost cheltuite în anul trecut. În 9 februarie 1946, tov. Stalin a menționat: *Eu nu mă îndoiesc că, atunci când va fi acordat ajutorul necesar savanților noștri, ei vor putea nu doar să ajungă, dar și să întreacă în timpul apropiat realizările științifice de după hotarele noastre*”.

- **Descoperiri științifice:** „Tot poporul sovietic cu atenție minuțioasă urmărește activitatea savanților lor, așteaptă de la ei noi descoperiri, care și mai mult va proslăvi patria socialistă”.

- **Țăranii în știință.** „Partea excelentă a științei sovietice – este în masa ei, legătura neîntrerupă cu practica. Trebuie și în republica noastră, la elaborarea noilor sarcini științifice, să atragă cât mai mult lucrătorii științifici, agronomii, colhoznicii experimentați, lucrătorii din sovhozuri și țăranii progresiști”.

- **Milioane de hectare agricole:** „Spre sfârșitul cincinalului, RSSM trebuie să ajungă până la 2,020,000 ha de suprafețe însămânțate; de ridicat recoltele la cereale până la 13,5 centnere/ha; de terminat în toate colhozurile și sovhozurile introducerea asolamentelor corecte; de asigurat sistemul de prelucrare a solului; de îmbunătățit lucrările din selecție și seminologie; de ridicat aplicarea îngrășămintelor locale”.

- **Poamă, fructe și nuci:** „Principalele sarcini se află în domeniul viticulturii și pomiculturii. Conform planului sunt planificate înființarea a 17 000 ha de viță-de-vie și 13 000 ha de livezi, inclusiv plantarea în masă a nuciferelor și baciferelor”.

- **Carne și lapte:** „Trebuie peste tot de dezvoltat zootehnia, care puternic a suferit în timpul ocupației. În legătură cu aceasta apare problema furajării. RSSM la limită este săracă în fânețe. Pentru îmbunătățirea bazei furajere este necesar de introdus în toate colhozurile și sovhozurile asolamente furajere corecte”.

- **Mătase și miere:** „Dezvoltare largă va primi sericicultura și apicultura”.

- **Cartofi, legume și carne:** „Timp de cinci ani trebuie să fie înființate baze de cartofărie cu legumărie și zootehnie în jurul orașelor mari din republică”.

- **„De la vlădică până la opincă”:** „Îndeplinirea acestei programe va necesita un număr mare de specialiști calificați, care vor trebui în totalitate să fie pregătiți în republică și prin ajutor din partea științei. Actuala plenară a Secției VASHNIL va fi pentru toți lucrătorii din știință a RSSM un exemplu de învățatură cum trebuie de realizat legătura între știință și practică. Lucrătorii din agricultură, colhoznicii, lucrătorii din sovhozuri, și țăranii din republica noastră cu satisfacție vor primi realizările științei agricole și vor lua măsuri ca să fie aplicate în gospodăriile lor”.

Toate sloganurile stipulate la plenară întru alinierea la planurile staliniste din cincinalul al IV-lea pentru domeniul agricol, inclusiv din RSSM, se puteau obține doar dacă se implementau noi pesticide, printre care și insecticide, unul din acestea fiind dustul, cu denumirea substanței active diclor-difenil-triclorețanul, iar abreviat DDT.

Acest DDT a fost prezentat la Plenara de la Chișinău de cel mai „înalt” participant de la Moscova, și anume N. N. Bogdanov-Katikov, în raportul intitulat „Remediu puternic pentru combaterea dăunătorilor plantelor agricole”. Cele mai importante aspecte din raport le punctăm în continuare.

- **Prioritatea DDT-lui:** știința cunoaște deja mii de compuși organici sintetici, iar importanță specială are DDT-ul (diclor-difenil-triclorețan), denumit la fel și «даст»¹ sau «гесаролом» / ghesarolom.

- **Autorii DDT-lui:** preparatul a fost sintetizat pentru prima dată de Otmer Zeidler în 1874, prin amestecul cloralului anhidru cu clorobenzen în soluția de concentrat de acid sulfuric, însă proprietățile insecticide aparțin cercetătorului din Elveția, Müller [4], chimist elvețian, pentru care a primit Premiul Nobel pentru Medicină 9 ani mai târziu, în 1948, pentru descoperirea lui din 1939.

- **Caracteristica DDT-ului:** este o substanță solidă, în formă de cristale, incoloră, cu miros slab de fructe, cu proprietăți de evaporare nesemnificative și rezistență mare în raport cu temperatura, lumina și umiditatea. În apă nu se dizolvă, decât foarte bine în diluanți organici.

- **Forma preparativă:** DDT-ul acționează lent și se aplică ca: 1) aerosoli (împreună cu coloranți de siguranță); 2) stropire cu Ghesarol (5% DDT și deflector, sau emulsie stabilizatoare); 3) prăfuire cu Ghesarol (5% DDT și 95% talc²); 4) prăfuire cu Necid de 5%.

- **Tratarea culturilor agricole.** DDT-ul sau „dasty” «CC» de 5 și 7% fabricat în URSS se poate aplica prin prăfuire împotriva dăunătorilor: cartofului, tomatelor, vinetelor – gândacul-de-Colorado, puricii; verzei – păduchi, purici, molia polifagă, albilița, cotarul; morcovului – molia tortricidă; țelinei – purici; legumelor de seră – tripsul, molia polifagă, buha bumbacului; porumbului – sfredelitorul; dovleacului – ploșnița, molia; tutunului – tripsul, purici, omida; trifoiului și lucernei – gărgărița semințelor; mărului – păduchi, molia de pădure, viermii fructelor, inelarul, omida păroasă a stejarului, molia frunzelor, gărgărițele, puricele melifer; vișinului – păduchi; viței-de-vie – molia pestriță; zmeurului – gărgărița; cerealelor depozitate – gărgărița orezului și altor gândaci.

- **Norma la ha:** 25–40 kilograme de DDT; stropirea cu suspensie de 8% pregătită din „dast” de 5% (1.000 litri per hectar).

- **Tehnica aplicării:** aplicând corect stropirile și prăfuirile cu DDT se evită arsura frunzelor la varză, cartof, tomate, vinete, sfeclă, ardei, fasole, mazăre, bostănoase, ceapă, bumbac, soia, porumb, măr, prun, piersic, coacăz, vișin, cais, zmeură.

- **Tratarea animalelor domestice:** prăfuirea sau îmbibarea cu „dast” de 5% a părului de pe pielea bovinelor împotriva păduchilor.

- **Tratarea omului împotriva paraziților:** prelucrarea lenjeriei cu 0,1% soluție de DDT și diluanți organici, protejează timp de 14 luni de păduchi, inclusiv ploșnițele de pat, purici, inclusiv incintele împotriva gândacilor de bucătărie.

- **Toxic pentru:** la albine, DDT de 0,05%, acționează prin otrăvirea intestinală (internă), iar de 1% ca otrăvă de contact (externă), iar pericolul se evită prin adăugarea altor substanțe, spre exemplu camfor³.

- **Netoxic:** în dozele aplicate pentru combaterea insectelor dăunătoare, DDT-ul pentru om și animalele domestice nu este toxic, dar se recomandă de folosit echipamente de protecție și de respectat igiena personală ca să nu nimerească în organe prin piele în timpul lucrului.

- **Aprobarea unională:** acest minunat preparat deja este verificat în sute de colhozuri și sovhozuri din Uniunea Sovietică. Peste tot s-au obținut rezultate excepțional de bune. DDT-ul a salvat suprafețe mari de

1. În ziar este scris exact ca și pronunțarea din engleză «даст» / dast, și nu dust.

2. Talc – mineral natural moale, un hidrosilicat de magneziu stratificat, cunoscut pentru senzația sa „grasă”, culoarea albă, lipsa mirosului și bunele proprietăți absorbante.

3. Camfor – substanță cristalină albă, cu o aromă puternică, obținută din arborele de camfor sau sintetic, utilizată pe scară largă în medicină (ca remediu local pentru durere, stimulent respirator).

culturi legumicole semincere în regiunea Leningrad, pe litoralul Mării Negre din Caucaz, regiunea Akati. Iată rezultatele câtorva experiențe.

- **Rezultate deosebit de pozitive la:** vița-de-vie împotriva moliei pestrițe și acarianului (Stațiunea experimentală zonală Anapo); larvelor de molia strugurilor viței-de-vie (Institutul de Viticultură și Vinificație a AȘ din RSS Armeană); larvelor de vârsta III-IV a moliei mărului și a fructelor, păduchelui piersicului, viermelui merelor (Armenia); gărgăriței florilor de măr în timpul butonilor verzi, gândacul zmeurului, (Institutul Agricol din Pușkino).

- **Tehnologia de producere a DDT-ului:** este bine elaborată și necomplicată, în sens că sunt necesare materiale nedeficite – clor, alcool brut, clor-benzol, 20% ulei, praf de fier, sodă caustică, apă de amoniac.

- **Producerea DDT-ului în RSSM:** Luând în considerare solicitarea extrem de mare a acestui preparat chimic în RSSM este necesar de înaintat problema despre producerea acestui și altor preparate chimice în RSSM. Aceasta va permite în cel mai apropiat timp să însănătoșim plantațiile pomicele și viticole din RSSM și să le sporim recoltele lor.

Considerații finale și recomandări

Acestea au fost laudațiile dustului, sau DDT-lui, declarate în seara zilei de 21 august 1946 în sala de festivități a IA „Frunze” din Chișinău de pe str. Sadovaia, de către N. N. Bogdanov-Katkov, onorat om de știință din Moscova și șeful Secției de Protecția Plantelor de la VASHNIL. Cu siguranță că a fost îndelung aplaudat de publicul savant și de țărani de perspectivă invitați la Plenara a XIV-a, desfășurată fără declarații, cu lozinca „de mare favoare demonstrată tinerei RSSM sovietice”. Această mențiune este ecoul de la un cadru didactic și secretar de partid al Secției de protecția plantelor de la IA „Frunze” din perioada sovietică, care a știut de acest eveniment și îl transmitea în stilul său, și anume că: „Pentru instituție, specialitatea noastră și la general pentru republică, a fost o mare onoare din partea Moscovei să desfășoare o astfel de plenară la Chișinău, onoare care se datora directorului D. D. Verderevski”.

Raportul lui N. N. Bogdanov-Katkov, cu denumirea, reamintim: „Remediu puternic pentru combaterea dăunătorilor plantelor agricole”, a fost solicitat imediat de presa republicană - „Moldova Sovietică” - și publicat la trei zile după terminarea plenarei, sau la 28 august 1946. În acea seară cu siguranță mulți au auzit pentru prima dată de DDT-ul tânărului chimist neamț O. Zeidler, care în 1873 a prezentat descoperirea lui la ședința Societății chimiștilor, dar publicat în 1874 [2, pp. 19-24]. Substanța chimică descoperită de Zeidler a rămas fără atenție din partea colegilor, fiindcă în acel an filoxera infestase și vița-de-vie din țara lor, dar încă nu se știa cum se poate ajunge la rădăcina tufei cu o soluție chimică. O altă insectă invazivă a fost gândacul-de-Colorado care a ajuns în Germania prima dată în 1875, apoi în 1881–1887 [12, pp. 36-42]. Germanii însă nu au inventat și patentat un insecticid pentru a-l combate, dar au desființat plantațiile de cartofării pe vegetație, unde se depista gândacul, pentru a distruge populațiile speciei prin înfometare.

După mai bine de 60 de ani, elvețianul Müller a stabilit în 1939 că DDT-ul are acțiune insecticidă [4], astfel s-a început industrializarea rapidă a dustului din 1940 după patentarea substanței active (diclor-difenil-triclorețanul) în plantațiile agricole din Europa după primele teste împotriva insectelor dăunătoare (1942) până la Premiul Nobel în medicină (1948) [1]. Anume în medicină, dar nu în chimie sau agricultură, fiindcă s-au salvat recolte agricole și astfel s-a evitat foametea în mai multe țări implicate în cel de-al Doilea Război Mondial și altele. Cel mai important însă, s-au salvat viețile oamenilor prin distrugerea vectorilor care transmiteau agenții patogeni, după care se declanșau boli mortale, ne referim la insectele parazite cu aparat bucal sugător – păduchi, purici și ploșnițe. Müller a fost primul și unicul savant căruia i s-a acordat acest premiu pentru un insecticid.

Omenirea însă s-a lăcomit la acest insecticid „minune” și l-a aplicat fără a respecta normele elementare de protecție a plantelor cultivate, a mediului ambiant și, în final, a propriei sănătăți. Astfel, DDT-ul a confirmat o zicală din popor: „Binele prea mult devine un rău”.

Concluzii

La cea de-a XIV-a Plenară a Secției de Protecția Plantelor a VASHNIL-ului, desfășurată în zilele de 19-26 august 1946 în or. Chișinău, în incinta IA „Frunze”, N. N. Bogdanov-Katkov a expus un set de ca-

racteristici ultrapozitive ale DDT-ului, pentru a se începe aplicarea și în RSSM. Acest savant a recomandat ca DDT-ul să fie produs inclusiv în RSSM, subliniind că materialele, adică componentele chimice, sunt nedificitate, iar metoda de fabricare este studiată și ușor de aplicat.

Promovarea din 1946 de către N. N. Bogdanov-Katikov a fost preluată în serios de către cercetătorii științifici din RSSM. Ei au început testarea și aplicarea dustului DDT la diverse culturi. Prima și cea mai intoxicată plantă a fost vița-de-vie, despre care ar trebui elaborat un alt articol științific cu conținut istoric.

Bibliografie:

1. CONIS, E. Debating the health effects of DDT: Thomas Jukes, Charles Wurster, and the fate of an environmental pollutant. *Public Health Reports* 125.2 (2010): pp. 337–342.
2. BERRY-CABÁN, C.S. DDT and Silent Spring: Fifty Years After. *Journal of Military and Veterans' Health*. Volume 19 Number 4; October 2011, pp. 19-24.
3. *Dosarul de la UASM pe numele lui Verderevski D. D.*: fișa personală de evidență a cadrelor din 23 iunie 1969, filele 5-7.
4. MÜLLER, P. H. *Biographical*. Sursa: Nobel Prizes & laureates. Disponibil: <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/1948/muller/biographical/> [Accesat: 05.03.2026].
5. Redacțional. *Пленум секции защиты растений Всесоюзной академии сельскохозяйственных наук имени Ленина*. Советская Молдавия, № 162/717 (18.08.1946).
6. Redacțional. *Достижения науки на службу сельскому хозяйству*. Советская Молдавия, № 163/718 (20.08.1946).
7. Redacțional. *Пленум секции защиты растений*. Советская Молдавия, № 164/719 (21.08.1946).
8. Redacțional. *Пленум секции защиты растений*. Советская Молдавия, № 165/720 (22.08.1946).
9. Redacțional. *Пленум секции защиты растений*. Советская Молдавия, № 167/722 (25.08.1946).
10. Redacțional. *Могучее средство борьбы с сельскохозяйственными вредителями*. Советская Молдавия, № 189/724 (28.08.1946).
11. TIMUȘ, A.M. *Insecte de carantină fitosanitară din Republica Moldova: istorie, cercetare, aplicație*. Editura „Lexon-Prim”, Chișinău, 2025, pp. 180-185 (255 p.) ISBN 978-9975-173-92-6
12. TIMUȘ, A., TODERAȘ, I., CROITORU, N. *Entomofauna alogenă invazivă din Republica Moldova (47 fișe fitosanitare entomologice)*. UASM, Tipografia „Print-Caro”, Chișinău, 2016, pp. 36-42 (210 p.) ISBN 978-9975-56-322-2
13. МОЛДОВАН, М. И., ДАШКЕЕВА, К. Н. *Д. Д. Вердеревский. Страницы из жизни и творчества*. Кишинев. Из-ва «Штиинца». 1979, стр. 27-38 (157 с.).
14. ПРИНЦ, И. И. Вопросы борьбы с вредителями и болезнями винограда на XIV пленуме Секции защиты растений ВАСХНИЛ в Кишиневе. Журнал «Виноградарство и виноделие Молдавии», 1946. Nr. 5-6. In: «Филлоксера и меры борьбы с ней». Кишинев, Картя Молдовеняскэ, 1966. 93 p.
15. ПРИНЦ, И. И. Современный уровень научных знаний в борьбе с филлоксерой на винограде. In: «Филлоксера и меры борьбы с ней». Кишинев, Картя Молдовеняскэ, 1966, стр. 88 (93 стр.).
16. *DDT (General Fact Sheet): NPIC NATIONAL PESTICIDE INFORMATION CENTER*. Disponibil: <https://npic.orst.edu/factsheets/ddtgen.pdf> [Accesat: 04. 03.2026].

Date despre autor:

Asea M. TIMUȘ, doctor în agricultură, conferențiar universitar, Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0008-0031-6546

E-mail: asea_timus@yahoo.com

Prezentat: 02.03.2026

Recenzat: 12.03.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

CZU: 94(478):323.281(=512.165)“1940/1941”

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_04](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_04)

ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ 1940–1941 ГГ. В МССР: ИСТОРИОГРАФИЯ И ГАГАУЗСКИЙ КОНТЕКСТ

Светлана КАПАНЖИ,

Молдавский Государственный Университет

Политические репрессии 1940–1950-х гг. оставили глубокий след в истории Молдовы и судьбах её народов, в том числе гагаузов. Первым этапом репрессивной политики советского режима в Молдавской ССР стали события 1940–1941 гг. За последние десятилетия в молдавской и зарубежной историографии накоплен значительный массив публикаций по данной теме. В статье представлен библиографический обзор и анализ основных исследований, посвящённых политическим репрессиям в МССР, рассмотрены направления и методы их изучения. Отмечается, что репрессии в гагаузских населённых пунктах в 1940–1941 гг. остаются недостаточно исследованными и не становились предметом специального изучения. Представленный библиографический обзор направлен на систематизацию опубликованных и неопубликованных материалов по теме политических репрессий против глав и членов семей в МССР в 1940–1941 гг. в населённых пунктах, входящих в настоящее время в состав АТО Гагаузия.

Ключевые слова: *политические репрессии, Молдавская ССР, советский режим, 1940–1941 гг., молдавская историография, библиографический обзор, гагаузы, АТО Гагаузия.*

REPRESIUNILE POLITICE DIN 1940–1941 ÎN RSSM: ISTORIOGRAFIA ȘI CONTEXTUL GĂGĂUZ

Represiunile politice din anii 1940 și 1950 au lăsat o amprentă profundă asupra istoriei Moldovei și a destinului popoarelor sale, inclusiv al găgăuzilor. Prima etapă a politicilor represive ale regimului sovietic în RSS Moldovenească a avut loc în perioada 1940–1941. În ultimele decenii, în istoriografia moldovenească și internațională s-a acumulat un volum semnificativ de publicații pe această temă. Acest articol prezintă o trecere în revistă bibliografică și o analiză a principalelor studii dedicate represiunii politice în RSS Moldovenească, examinând tendințele și metodele de studiu ale acestora. Se observă că represiunile din așezările găgăuze din perioada 1940–1941 rămân insuficient cercetate și nu au făcut obiectul unui studiu specializat. Această trecere în revistă bibliografică își propune să sistematizeze materiale publicate și nepublicate pe tema represiunii politice împotriva șefilor și membrilor de familie din RSSM în perioada 1940–1941, în așezările care fac parte în prezent din UTA Găgăuzia.

Cuvinte-cheie: *represiuni politice, RSS Moldovenească, regim sovietic, 1940–1941, istoriografie moldovenească, recenzii bibliografică, găgăuzi, UTA Găgăuzia.*

Введение

В данной статье представлен обзор основных источников и исторических исследований, посвящённых политическим репрессиям советского режима 1940–1941 гг. в Молдавской ССР. К ним относятся архивные документы, каталоги и сборники документов, мемуары, воспоминания, научные монографии, а также научные и публицистические статьи. Рассматриваются основные типы источников и исследовательских работ, направления и методы изучения данной проблемы, а также её актуальность. Проведённый обзор позволяет всесторонне рассмотреть и проанализировать опубликованные и неопубликованные материалы по теме политических репрессий в МССР в 1940–1941 гг. Особый акцент в работе сделан на материалах, касающихся гагаузских населённых пунктов (ныне АТО Гагаузия), что позволяет локализовать исследование и проанализировать специфику репрессий в данном регионе».

Библиография по теме политических репрессий в Молдове в 1940–1941 гг. достаточно обширна и включает значительное число научных исследований, публикаций и мемуарной литературы. Активное изучение сталинских политических репрессий в СССР началось в середине 1980-х гг., в период перестройки, когда к власти пришёл М. С. Горбачёв. Расширение свободы слова позволило писателям, журналистам, политикам и учёным открыто говорить и писать о репрессиях. В это

время появляются первые публикации в газетах и журналах, начинается рассекречивание архивных материалов, издаются обобщающие и научные исследования.

Первые данные о репрессиях 1940–1941 гг. в Молдавии появляются еще в работах советских историков. Один из первых исследователей этой темы В.Земсков в 1991 г. в своей статье приводит данные о количестве состоящих на учете спецпоселенцев из Молдавии, высланных в 1940–1941 гг. и местах их размещения на территории СССР. Здесь же указывались области, в которых они находились – Казахская ССР, Новосибирская, Омская, Томская, Тюменская и другие области РСФСР. Впервые была указана и численность гагаузов, находящихся на спецпоселении [7, с. 154-157]. Другой российский ученый Н.Бугай публикует в журнале «Исторические науки Молдовы» в этом же году статью о депортации в Молдавии [3]. Из справочной литературы, изданной в России в конце 90-х-нач.2000 гг. отметим фундаментальные работы, представляющие интерес для исследуемой темы. Это справочник «Система исправительно-трудовых лагерей в СССР. 1923–1960, изданный в 1998 г. и сборник документов «ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918–1960» под редакцией академика Яковлева, опубликованный в 2000 г. [7, 27].

В конце 80 – нач. 90-х годов XX в. появляются первые публикации о репрессиях в советский период молдавских ученых, исследователей, журналистов на страницах газет и журналов: *Literatura și Arta, Moldova Suverană, Moldova, Viața satului* и др. [41, с. 25-26].

Полученные результаты и дискуссии

Одной из важных задач исследования указанной темы является изучение материалов, касающихся условий установления советской власти 28 июня 1940 г. и предшествующих событий. Это важно с той точки зрения, что в результате аннексии Бессарабии СССР начались первые политические репрессии в МССР. Оккупация этой территории была прямым следствием реализации Положений Пакта Молотова-Риббентропа и секретного протокола к нему от 23 августа 1939 г. В Кишиневе в 1991 г. был издан сборник документов по этой теме, который включает 42 документа, в т.ч. заключение Комиссии и Верховного Совета МССР от 23 июня 1990 г. об осуждении этого Пакта. Эти документы раскрывают трагические обстоятельства предъявленного СССР ультиматума Румынии о возврате Бессарабии и предпринятые им действия по его выполнению [24, с. 116-120].

Одна из первых работ по теме исследования это монография Иона Шишкану «Захват Бессарабии 1940», изданная в 1993 г. В ней автор описывает сложную общественно-политическую ситуацию накануне оккупации СССР Бессарабии, условия ультиматума Румынии, как проходили переговоры между СССР и Румынией, какова была судьба беженцев и их имущества. В последней 9 главе раскрывается важная тема «Бессарабия в условиях советского режима (июнь 1940 – июнь 1941)». Здесь он отмечает, что фактически Бессарабия была включена в состав МАССР, и следовательно в состав Украинской ССР. Он считает, что даже после образования МССР фактически власть принадлежала партийным и советским органам УССР [30, с. 85-86]. В книгу включены ряд документов и воспоминаний. В 1994 г. И. Шишкану опубликовал новую работу на румынском языке *Deștărânierea bolșevică în Basarabia* (Большевистская разруха в Бессарабии) [49].

Период установления советской власти на территории Бессарабии отражен в сборнике документов «У истоков советизации Бессарабии», составителем которого является доктор истории Игорь Кашу. В книге представлено 145 документов отражающих три центральные темы этого исследования. Эти документы раскрывают, как выявлялись враги советской власти в первый год ее установления, как проходила конфискация и национализация имущества, а также депортация населения и трудовая мобилизация. В этом сборнике представлены ранее не опубликованные документы из разных архивов Молдовы по названным темам. В рамках нашего исследования нас интересует прежде всего, как выявлялся классовый враг, по каким критериям, представляли ли они угрозу советскому режиму, как была организована агентурная работа. Не менее важный вопрос, как проходила конфискация и национализация имущества на территории вновь образованной МССР, какое это было имущество, какие категории населения подвергались этим процессам. Немаловажно и то, что в этой книге упоминаются и гагаузские населенные пункты [16, с. 29-31].

Одной из наиболее значительных работ о репрессиях является труд Валерия Пасат «Трудные страницы истории Молдовы 1940–1950 гг.», изданный в 1994 г. В этом документальном исследовании впервые были опубликованы 321 документ о репрессиях 40-50 годов XX в. 40 документов представлено в разделе «Выселение 1941 г.», из которых большинство связано с подготовкой и проведением первой массовой депортации населения 12-13 июня 1941 г. с территории МССР. В этом разделе впервые приводятся оригиналы документов, обосновывающих депортацию 1941 г., документы о ходе операции по изъятию «антисоветского элемента» и о результатах операции по уездам МССР. Далее приводятся данные о размещении ссыльнопоселенцев из Молдавской ССР на территории СССР в разные периоды. При всей важности и значимости этого труда следует отметить, что в нем практически отсутствуют документы по репрессиям 1940 г. Нет в книге и информации по гагаузским населенным пунктам за 1940–1941 гг. [25, с. 141-221].

В 1998 г. была опубликована книга доктора истории Елены Шишкану «Basarabia sub regimul bolșevic 1940-1952» (Бессарабия при большевистском режиме). В ней она анализирует тоталитаризм и его проявления, господство Коммунистической партии большевиков в МССР, национализацию и централизованное управление в МССР, механизмы денационализации в МССР и развитие массового террора. В заключении своей книги она приходит к следующим основным выводам. Тоталитарная система была установлена на территории между Прутом и Днестром в результате оккупации в 1940 г. Большевистская практика, применявшаяся в СССР, была использована и в Молдавской ССР в 1940-1952 г. После войны партия большевиков укрепила свою власть, распространив ее на все сферы жизни. В МССР, как и во всем Советском Союзе, центральной опорой большевистского тоталитарного режима был террор. Основной целью репрессий в Бессарабии были граждане, обвиненные в «антисоветизме, бандитизме, контрреволюционной деятельности», в членстве в румынских политических партиях и др. Самыми страшными действиями большевистского режима были аресты и депортации в июне 1941 г., в июле 1949 г. и в апреле 1951 г., многие из арестованных были расстреляны. Таким образом «очищался человеческий материал» для создания нового человека с коммунистической идеологией [50, с. 134-136].

В 1998 г. выходит новая работа В. Пасат «Суровая правда истории. Депортации с территории Молдавской ССР 40-50 гг.». Это научно-документальное исследование трагического периода в истории Молдовы. В 1 главе этой книги рассматривается, как проходила депортация «контрреволюционных и антисоветских элементов» в 1941 г., ее причины, особенности и итоги. В своей работе В. Пасат отмечает, что в молдавской историографии неоднократно отмечалось, что в Бессарабии враждебные по мнению советской власти элементы не оказывали ей какого-либо серьезного сопротивления. Впервые в этой работе автор обратил внимание на то, что уже в 1940 г. были сосланы некоторые семьи из Молдавии. А подготовка к первой массовой депортации развернулась уже в начале 1941 г. Целью этой операции было уничтожение явных и скрытых противников советской власти в Молдавии и очищение ее от врагов. В своей работе В. Пасат обращает внимание на то обстоятельство, что в архивах не было найдено конкретного Постановления ЦК ВКП (б) или СНК СССР, санкционировавшего эту депортацию. Особенность ее и в том, что она одновременно проходила на территории западных областей УССР и БССР и прибалтийских республик. Т.о. по мнению советского режима западные рубежи СССР были зачищены от вероятных врагов. Следующая особенность в том, что операция проходила в спешке накануне нападения Германии на СССР. Для многих жителей МССР эта операция стала самой жестокой и бесчеловечной трагедией в их жизни. Также в этой книге автор рассматривает места расселения спецпереселенцев и условия их пребывания в ссылке, которые он характеризует как очень тяжелые. В заключение этой главы автор приходит к выводу о том, что путем арестов и депортации населения в МССР в 1940-1941 гг. советский режим решал важную для себя политическую задачу – уничтожить те политический силы, которые мешали укреплению его власти [26, с. 122-123].

Важный вклад в исследование темы сталинских репрессий и депортаций в Бессарабии внес доктор-хабилитат истории Анатол Петренку. При изучении темы Бессарабия в годы Второй мировой войны, он осветил механизм депортаций, как действовали органы НКВД, как они готовили массовую депортацию антисоветских «элементов» [44]. А. Петренку глубоко исследовал и тему репрессий

в Бессарабии. Этой теме посвящен сборник «Сталинский террор в Бессарабии. Исследования, документы, мемуары». Книга содержит ряд исследований и интервью о сталинских репрессиях в Бессарабии и освещает исторические документы советского периода, а также документы, осуждающие преступления коммунизма. В сборнике представлены обзоры и заметки о изданных книгах, информация о научных форумах, где обсуждались вопросы исследований тоталитарного коммунистического режима и политических репрессий в СССР [46].

В недавней работе «Депортации на юге Бессарабии (июнь 1941 г.)» А. Петренку подводит итоги большой трагедии. Прежде всего, советские органы власти после 28 июня 1940 г., интересовались людьми, входившими в румынский государственный аппарат, представителями и членами различных румынских партий, помещиками, офицерами и др. В своей статье он пишет о том, что их обвиняли по статьям 54 УК УССР к лицам, которые находились на территории Бессарабии и по ст. 58 УК РСФСР – к лицам, которые были насильно вывезены на территорию России. Совершенно справедливо он отмечает, что практика террора, применяемая советскими властями, представляла собой преступление, поскольку бессарабцы были гражданами Румынии и на них не могли распространяться большевистские законы. В отношении примаров также были незаконными обвинения, поскольку они избирались на эту должность и выполняли свои обязанности. В результате репрессий 1941 г. была отобрана и депортирована элита бессарабских сел. В то же время на руководящие должности в советские органы власти выдвигали людей с плохой репутацией [45].

В своей статье доктор-хабилитатист истории И. Думника отмечает, что значительная часть болгарского населения Бессарабии в июне 1940 г. положительно восприняла известие о присоединении региона к СССР. Многие представители болгарской общественной элиты остались в Бессарабии, однако впоследствии они также подверглись репрессиям. Вскоре первоначальные ожидания населения сменились разочарованием в связи с развёртыванием советской репрессивной политики [38].

Доктор истории Игорь Кашу в своей работе «Классовый враг» сделал акцент на политических репрессиях, насилии и сопротивлении в МАССР и МССР в период 1924-1956 гг. В 3 главе рассматриваются вопросы распространения коммунистического террора в Бессарабии в 1940-1941 гг. Ученый исследует в этой работе такие важные аспекты, как начинался террор, как приводили в исполнение смертные приговоры, как проходила массовая депортация 12-13 июня 1941 г. На конкретных примерах рассматриваются различные виды обвинения, в т.ч. осуждение примара гагаузского села Татар-Копчак С. Драганова за соблюдение законов Румынии. В заключении этой главы автор приходит к выводу, что пострадало в период репрессий 1940-1941 г. в Бессарабии больше людей, чем официальные цифры. По его данным, в период 28.06 – 4.07. 1940 г. было арестовано 1122 чел., еще 200 чел. были арестованы в последующие месяцы советской власти, не менее 136 чел. было казнено [36, с. 187-188].

Доктор истории Виорика Олару-Чемыртан опубликовала уже несколько работ о депортациях в Бессарабии в 40-50 гг. XX в. В работах В. Олару-Чемыртан рассматриваются вопросы депортации, сталинского террора, голода в Бессарабии и МССР в периоды 1940 – 1941, 1944 – 1956 годы. По исследуемой теме основное внимание автор уделяет депортации 12–13 июня 1941 г. В её работах также содержатся сведения о гагаузских населённых пунктах за 1940–1941 гг., однако они представлены в ограниченном объёме. Исследование отличается новаторским подходом: В. Олару-Чемыртан провела 58 интервью с бывшими депортированными, сопоставив их свидетельства с архивными документами. Это позволило уточнить круг лиц, подтвердивших имеющиеся источники и предоставивших новые сведения. Полученные данные были проверены и сопоставлены со списками, опубликованными в *Cartea Memoriei*. Новизна работы заключается как в тематике, так и в применённой методологии, основанной на использовании архивных материалов и свидетельств бывших депортированных. [41, с. 17-18].

Анализируя историографию депортаций из Бессарабии, В. Олару-Чемыртан отмечает, что лишь с начала 1990-х гг. стали формироваться профессиональные исторические исследования, основанные на более объективной оценке сталинских депортаций. При этом она подчеркивает, что «депортации 1940–1941 гг. были и остаются менее изученными, чем депортация 1949 г.», с чем соглашается и

историк Ион Цуркану. По мнению исследовательницы, это связано прежде всего с утратой части архивных материалов во время Второй мировой войны и преднамеренным уничтожением баз данных при выводе Красной армии из Бессарабии. В то же время расширение доступа к архивам и публикация воспоминаний способствовали появлению новых исследований, позволяющих раскрыть дополнительные аспекты данной темы [42, с. 32-33].

К числу работ, непосредственно связанных с рассматриваемой темой, относятся книги доктора истории Марианны Царану, изданные сравнительно недавно. В монографии «Репрессии и сопротивление в МССР в первый период советской оккупации, 1940–1941» анализируется деятельность репрессивных органов в МССР и процесс включения Бессарабии в состав СССР в экономической, религиозной и культурной сферах. Впервые в молдавской историографии М. Царану опубликовала исследование, полностью посвящённое репрессиям 1940–1941 гг. в Молдове. Автор рассматривает формы сопротивления местного населения, исследует эмиграцию бессарабцев, освещает обстоятельства советского отступления из МССР, а также анализирует методы составления списков лиц, подозреваемых в нелояльности к советскому режиму.

В работе показано, что часть жителей Бессарабии, не успевших выехать в установленный срок, пыталась нелегально перейти границу через р. Прут, многие из них были задержаны. В качестве инструмента судебного преследования выступал Верховный суд МССР, через который осуждались лица, считавшиеся опасными для советской власти. Автор определяет хронологические рамки и социальные категории арестованных, а также места их заключения. Отмечается, что в январе–мае 1941 г. массовые аресты практически не проводились, поскольку власти готовились к первой массовой депортации. С началом советско-германской войны началась эвакуация, сопровождавшаяся разрушением мостов и зданий. Однако репрессивный аппарат продолжал функционировать и с 22 июня 1941 г. возобновились аресты лиц, подозреваемых в возможном сотрудничестве с немецко-румынскими властями [51, с. 350-358]. Ценно и то, что в данной работе автор во многих новых аспектах упоминает и жителей гагаузских населенных пунктов.

Следующая работа М. Царану не менее интересная и новаторская. Работа, изданная в 2023 г. называется «Времена, которые не желал Господь или депортация элиты из советской Молдавии». В ней автор подробно и всесторонне исследует массовую депортацию 12-13 июня 1941 г. Исследование касается первой волны депортации и факторов, которые способствовали ее проведению. Особенное внимание она уделила тому, как проходили аресты подозреваемых в нелояльности к советской власти, как осуществлялась их транспортировка в лагеря и к местам ссылки. Впервые М. Царану рассмотрела жизнь бессарабцев в Гулаге и бесчеловечные условия, в которых они там находились. Далее она уделила внимание таким важным вопросам, как их дальнейшая судьба после окончания срока заключения, как их приняли на родине, как относились к ним представители власти, как им отказывали в проживании в родных местах, в возврате имущества. М. Царану приходит к выводу, что депортация нанесла травму не только пострадавшим, но и нескольким последующим поколениям, вселив в них страх и недоверие к властям. В своей работе М. Царану широко использовала мемуары таких авторов, как Г. Драган, Б. Львовский и др. [52, с. 5-10]. И в этой ее работе приводятся примеры по гагаузским населенным пунктам, что делает ее работу значимой для нашего исследования.

Интересная работа, вышедшая в 2024 г., это первая книга молодого ученого, доктора истории Марии Гогу-Зиновий «Бессарабия и Транснистрия в советском Гулаге: депортация и принудительный труд». Она впервые изучила структуру и функционирование ГУЛАГа в контексте пребывания там уроженцев Бессарабии и Транснистрии. В своей книге она рассматривает как в целом систему ГУЛАГа, так и пребывание там жителей МАССР и МССР в разные периоды с 1924 по 1956 г. В этот период заключённые ГУЛАГа испытали все тяготы лагерной жизни — от голода и холода до болезней и смерти. Исследователь анализирует условия труда и повседневную жизнь уроженцев МАССР и МССР в лагерной системе. На основе обширного анализа она приходит к выводу, что лагеря фактически стали местом истребления людей посредством изнурительного труда. Заключённые также страдали от хронического недоедания и тяжелых бытовых условий. Важное место в её исследовании занимают мемуары и воспоминания бывших узников ГУЛАГа. На их основе

автор делает вывод о том, что положение заключённых сталинских лагерей во многом напоминало положение рабов [40, с. 197-199].

Октавиан Цыку в своей работе «Homo Moldovanus Sovietic. Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924–1989)» исследует феномен молдавского советского человека. Он тщательно изучил, что способствовало его советизации и русификации, какие события в мировой и молдавской истории повлияли на создание этого образа [53].

Основной источник информации в Молдове по количеству жертв репрессий и их краткой характеристике является книга «Cartea Memoriei: Catalog al victimelor totalitarismului comunist» (Книга памяти. Каталог жертв тоталитарного коммунизма). Всего в Молдове в период 1999-2005 гг. коллективом ученых под руководством доктора истории Елена Постика было подготовлено и опубликовано 4 тома по всем населенным пунктам РМ. В 4 томе, изданном в 2005 г., есть данные и по населенным пунктам, входящим ныне в состав АТО Гагаузия. Всего за период 1940–1941 гг. по данным Каталога 2005 г. жертвами политических репрессий стали 710 чел. из 23 гагаузских населенных пунктов [35, с. 273-279, 296-359]. При всей ценности этого издания, оно содержит неполные данные о жертвах репрессий в исследуемый период.

Исключительно важное значение для исследования истории репрессий имеют письменные и устные источники, мемуары, воспоминания, видео, которые во многом дополняют содержание архивных документов. Таких воспоминаний в Молдове опубликовано уже достаточно много, в т.ч. те, в которых представлены трагические события репрессий 1940–1941 гг. его очевидцами.

Из мемуарной литературы выделим воспоминания Ефросини Керсновской «Сколько стоит человек», выдержавшей уже несколько изданий во многих странах мира. Так о трагедии репрессий в Бессарабии узнали во всем мире. Эта уникальная книга дает возможность представить эту страшную беду через восприятие автора. И пусть Е. Керсновская жила на севере, но все что происходила с ней и ее соседями, все это в точности отражает все события, которые происходили со всеми гражданами Бессарабии, арестованными НКВД 12-13 июня 1941 г. События, описанные ею, проливают свет на многие трагические моменты, которые сохранились лишь в устной истории гагаузов. К примеру, самый драматический момент в истории депортации 13 июня 1941 г. – как отделили арестованных мужчин от своих семей [17, с. 111-112]. Е. Керсновская провела в лагерях советского ГУЛАГа в общей сложности 12 лет.

С 1993 г. писатель и журналист Серафим Сака стал публиковать свидетельства людей, переживших ГУЛАГ. Его сборник «Бессарабия в ГУЛАГе», включающий 20 записанных им исповедей и диалогов, впервые увидел свет в 1995 г. Эти истории не только воссоздают трагические судьбы бессарабских семей и отдельных людей, но и передают атмосферу страха тоталитарного советского режима, в котором им пришлось выживать [47].

Также интересны воспоминания Валентины Стурза, «Basarabia decapitată» (Обезглавленная Бессарабия), изданные в 2018 г. Она много лет возглавляла Ассоциацию бывших депортированных и политических заключенных Республики Молдова. Через историю своей семьи Валентина Стурза раскрывает неизвестные страницы истории Бессарабии. Она пережила 2 депортации - в 1941 и в 1950 г., ее отец был узником Ивдельлага, в котором выжил. Первый раз В. Стурза была выслана в 1941 г. в Казахстан вместе с семьей, потом сбежала с матерью со спецпоселения в Молдавию, где их повторно арестовали и отправили к месту ссылки. В общей сложности Валентина Стурза провела в ссылке долгие 17 лет [48, с. 141].

В последние годы при участии ведущих ученых-историков Молдовы под руководством доктора-хабилитат истории А. Петренку создана уникальная серия «Arhivele Memoriei» (Архивы памяти). Исследования были проведены в населенных пунктах северной, центральной и южной части Республики Молдова. В них включены воспоминания, документы и тематические исследования. Каждое воспоминание является уникальным и ценным для исследования, особенно из гагаузского региона. Так, во 2 серии, том I, изданной в 2016 г. включены воспоминания Бушило Владимира Борисовича, записанные в декабре 1999 г. Его отец Бушило Борис был секретарем Примарии г. Комрат, арестован в 1941 г. вместе с супругой Марией и сыном Владимиром. Обвинили главу семьи

в пропаганде и агитации против советской власти. Затем приговорили к 10 годам лишения свободы и отправили в Ивдельлаг, где он скончался в 1942 г. Семья была выслана в Казахстан. Поэтому столь значимым являются воспоминания Бушило В.Б., который не только описал всю процедуру ареста и депортации в Комрате в 1941 г., но и историю своей семьи и их дальнейшую судьбу [34, с. 70-99].

Первые публикации о репрессиях гагаузов появляются в районной и региональной газетах Гагаузии. Одна из первых публикаций в регионе была сделана в Чадыр-Лунгской районной газете «Знамя», где в 1990 г. была опубликована статья «В КГБ и Прокуратуре республики». В ней впервые был опубликован список 76 безвинно-пострадавших граждан в 1940–1941 гг. по Чадыр-Лунгскому району [6]. В 2004 г. в этой же газете была опубликована статья С.Капанжи о депортации 1941 г. в 2 гагаузских селах [11]. В региональной газете «Вести Гагаузии» в 2008 г. была опубликована статья Л. Марин «Бешалминские жертвы сталинских репрессий» [23], а в 2013 г. статья С.Капанжи о репрессированных примарах Гагаузии [12].

Следует отметить, что одним из первых о депортации бессарабцев, в т.ч. и гагаузов, написал румынский учёный Глеб Драган в книге «Deportații – tragedii basarabene» (Депортации. Бессарабские трагедии). Автор собрал свидетельства людей, переживших депортации в Бессарабии в 1941 г., а также воспоминания их близких. Несмотря на художественный характер произведения, его основой послужили реальные события депортации 13 июня 1941 г. В книге раскрывается трагизм насильственного выселения и его последствия для судеб людей разных национальностей. Подробно описана жизнь героев до и после высылки, показаны тяжёлые испытания, выпавшие на их долю, а также глубокие травмы, нанесённые семьям гагаузов, молдаван, болгар, евреев и других народов. В образах главных героев Теодора и Анны Ламбу угадывается судьба родителей автора - Харлампия и Александры Драгановых, гагаузов по происхождению. Они были арестованы в г. Бендеры 13 июня 1941 г.: Харлампий Драганов провёл семь лет в заключении в Ивдельлаге, а его супруга находилась в ссылке на севере Омской области. По словам автора, Теодор был потрясён тем, что ему удалось выжить, считая это проявлением Божьего промысла, поскольку в нечеловеческих условиях лагерей выжила лишь примерно десятая часть депортированных бессарабцев и буковинцев. [37, с. 8–9, 194-195]. Факты, изложенные в книге, основаны на реальных событиях, изменены лишь имена некоторых персонажей. Несмотря на то, что работа не является строго научным исследованием, её значение для изучения исследуемой темы велико. Она стала одной из первых публикаций в молдавской историографии, посвящённых депортациям 1941 г. Кроме того, книга представляет особую ценность для истории гагаузов, поскольку основана на свидетельствах очевидцев их пребывания в лагере и в ссылке.

Еще один румынский ученый-инженер, уроженец гагаузского села Бешалма Анатолий Макриш написал много книг, посвященных истории гагаузов. В одной из них он рассказывает о судьбе гагаузов, которые эмигрировали в Румынию в 40-х гг. XX в. Среди них есть и родственники жертв репрессий в Бессарабии [39, с. 23-30].

У ученого историка С. Булгар есть несколько работ о судьбе гагаузов, в т.ч. и эмигрировавших, и достигших значительных успехов. Среди них есть выходцы из семей, пострадавших в годы политических репрессий в МССР в 40-е годы XX в. [4, 5].

О репрессиях и депортациях гагаузов издал четыре книги в период 2009–2020 гг. гагаузский писатель и краевед К. Курдогло. Первая его работа была посвящена репрессиям и массовым депортациям жителей его родного с. Баурчи Чадыр-Лунгского района. Книга издана в 2009 г. и состоит из 6 глав. В первых 3 главах он приводит документы, фотографии и воспоминания о репрессированных в 1940–1941 гг. 6 семьях из гагаузских сел Баурчи, Чок-Майдан и Кубей [18, с. 51-120, 130-186].

Во второй книге, изданной в 2016 г., К. Курдогло исследует репрессии и массовые депортации гагаузов в 1940–1941 гг. и в 1944–1952 гг. Он записывает воспоминания репрессированных жителей населенных пунктов, проживающих на территории АТО Гагаузия. В первой главе приведены истории 22 гагаузских семей, арестованных в 1940–1941 гг. Воспоминания сопровождаются фотографиями и документами [19, с. 51-186]. В третьей книге К. Курдогло, изданной в 2018 г., приводятся воспоминания потомков еще 12 депортированных семей в 40-х годах XX в. из разных гагаузских сел. Также в этой книге есть рассказ о поездке в Архангельскую область, где погиб дед

автора Курдогло Илья Иванович, арестованный в 1940 г. [20, с. 26-134, 207-328]. В четвертой книге К. Курдогло исследует судьбу двух репрессированных в 1941 г. гагаузских семей и их потомков. Это семья Димчогло из с. Томай, и семья Тукан из с.Баурчи. В ней он представляет воспоминания разных потомков семей, публикует документы и фотографии из их архивов [21]. Ценность работ К.Курдогло для исследуемой темы заключается в том, что ему удалось записать и воспроизвести воспоминания некоторых очевидцев депортации 12-13 июня 1941 г. из гагаузских сел и воспоминания потомков о репрессиях 40-х годов XX в.

Теме репрессий посвящены главы в книгах о гагаузских населенных пунктах на территории Республики Молдовы. В книгах об истории с. Авдарма, Гайдар, Конгаз, Копчак, Чишмикиой есть специальные разделы, посвященные репрессиям, депортациям и раскулачиванию. В них представлены фотографии, документы и некоторые воспоминания [1, 10, 15, 22,29]. В 2024 г. НИЦ Гагаузии им. М. Маруневич издал воспоминания М. Мариновой, свидетельницы и жертвы июньской депортации 1941 г., что делает их особо значимыми для исследования [9].

Большую исследовательскую и просветительскую работу по истории репрессий проводит Музей истории с. Авдарма. У них хранятся копии всех дел, уроженцев села, арестованных в 1940-1941 гг., в экспозиции музея представлены документы и фотографии. Сотрудник музея И.Танасович опубликовала статью в сборнике Комратского государственного университета (КГУ) в 2023 г. на тему «Судьбы авдарминцев - репрессированных и свидетелей – на страницах уголовных дел рассекреченных архивов НКВД» [28].

В архиве общественной правозащитной организации репрессированных граждан «Доорлук» (АТО Гагаузия) хранятся документы, фотографии, анкеты с воспоминаниями жертв репрессий, отдельные воспоминания, видео и аудио записи. Анкетирование было проведено в рамках проекта Фонда Сорос-Молдова в 2003 г. и содержит 26 анкет с воспоминаниями. Также в период 2009 г. организацией была получена информация о 57 репрессированных гражданах Чадыр-Лунгского района от СИБ РМ. В 2013-2014 гг. был сделан запрос и получена информация о погибших 38 жителях гагаузских населенных пунктов от учреждений ИТЛ Российской Федерации. Они находились в заключении в Ивдельлаге Свердловской области, Усольлаге в Пермском крае, Южлаге в Иркутской области и в Татарстане [2].

Наряду с опубликованными источниками, для разработки и исследования темы политических репрессий 1940-1941 гг. в гагаузских населенных пунктах был привлечен богатый архив НАА РМ. Эти неопубликованные дела можно подразделить на три направления: установление советской власти в 1940 г., уголовные дела репрессированных граждан в 1940-1941 гг., данные румынской администрации о жертвах советских репрессий.

Первый период советской власти в 1940-1941 гг. в МССР отражен в документах Национального архивного агентства (НАА), которые находятся в Архиве общественно-политических организаций. Здесь хранятся описи дел Фонда районных комитетов Коммунистической партии (большевиков) Молдавии (РК КПбМ). В таких райкомах, как Вулканештский, Кангазский, Комратский, Чадыр-Лунгский, где компактно проживали гагаузы в этот период, имеются в фондах от 10 до 40 дел. Это в основном протоколы заседаний РК КП(б) Молдавии и личные дела партийных работников, которые раскрывают некоторые моменты установления советской власти в регионе [31]

После того, как 16 ноября 2010 г. Национальному архиву РМ были переданы первые 5000 дел репрессированных граждан из фондов СИБ РМ, для исследователей открылось широкое поле деятельности. Прежде всего, это дела Фонда R-3401 «Собрание документов лиц, подвергшихся политическим репрессиям в период тоталитарного советского режима» в 20-90 годы XX в. В уголовных делах граждан можно увидеть, как проходил процесс ареста, по каким обвинениям, к каким срокам были приговорены обвиняемые, в какие места заключения были доставлены. Помимо этого, дело репрессированного дает представление, как о самом обвиняемом, так и об общественно-политической ситуации в населенном пункте до и после установления советской власти. Систематизация и анализ этих дел покажет, как проходил процесс репрессий в отношении граждан, а также позволит оценить масштабы репрессий и более точно описать особенности их проведения

в каждом гагаузском населенном пункте. В период 2019–2025 гг. автором для исследования из НАА было получено 200 дел репрессированных граждан – уроженцев гагаузских населенных пунктов МССР и УССР, арестованных в 1940–1941 гг. [33].

Для исследования первого этапа политических репрессий в МССР представляют интерес и дела периода румынской администрации, которые в 1941–1942 гг. провели большую работу в коммунах, пласах и уездах по выявлению жертв репрессий советского режима. К примеру, в Фонде 112 опись 2 НАА «Тигинская уездная префектура» хранится дело 50 «Претуры пласы Комрат». В этом деле представлены списки граждан, высланных и выехавших в СССР по 13 коммунах пласы Комрат. Эти данные были переданы в Тигинскую уездную префектуру в 1942 г., т.е. спустя всего лишь год после репрессий [32]. Были проанализированы такие списки и по Кагульскому и Измаильскому уезду, куда также входили гагаузские села. В этих списках содержится больше данных о жертвах репрессий, чем в Каталоге 2005 г.

Выводы

Подводя итог обзору библиографии по теме политических репрессий 1940–1941 гг. в Молдавской ССР, в том числе в отношении гагаузов, можно сделать несколько выводов. Проблематика сталинских политических репрессий данного периода достаточно широко представлена в молдавской историографии. Нашла отражение эта тема в советской и в румынской историографии. Источники исследуемой темы включает опубликованные документы, архивные материалы, мемуары и научные исследования. Первые работы по данной теме появились в начале 1990-х гг., однако наиболее активное развитие её изучение получило в XXI веке.

Вместе с тем в Национальном архиве Республики Молдова сохраняется большой массив документов, который ещё не введён в научный оборот и требует дальнейшего изучения. Несмотря на наличие многочисленных публикаций, региональный аспект проведения репрессий 1940–1941 гг. в гагаузских населённых пунктах Буджака остаётся недостаточно исследованным.

В молдавском и гагаузском обществе до сих пор отсутствует единая оценка этих событий, что также обуславливает актуальность дальнейших исследований. До настоящего времени не установлено точное количество гагаузов, подвергшихся репрессиям в 1940–1941 гг., а также мотивы их обвинений и осуждения. Недостаточно изучено и влияние репрессивной политики на дальнейшую судьбу гагаузского населения региона.

Отсутствие обобщающих научных исследований, посвящённых первым политическим репрессиям среди гагаузов, определило выбор темы настоящего исследования. В рамках работы предполагается провести комплексный анализ репрессий в гагаузских населённых пунктах в 1940–1941 гг. и ввести в научный оборот новые источники — архивные дела, ранее не использовавшиеся в исторических исследованиях.

Список сокращений

ВКП (б) – Всесоюзная коммунистическая партия (большевиков)

ГУЛАГ – Главное управление лагерей

ИТЛ – исправительно-трудовой лагерь;

КГБ – Комитет государственной безопасности

МАССР – Молдавская автономная советская социалистическая республика

МССР – Молдавская советская социалистическая республика

НАА РМ – Национальное архивное агентство Республики Молдова

НКВД – Народный комиссариат внутренних дел

РСФСР – Российская советская федеративная социалистическая республика

СИБ РМ – Служба информации и безопасности Республики Молдова

СНК – Совет народных комиссаров

СМИ – средства массовой информации

СССР – Союз советских социалистических республик

УК – Уголовный кодекс

УССР – Украинская советская социалистическая республика

Библиография:

1. АЛЕКСЕЕВ, И. *С любовью к тебе, Копчак*. Кишинев: Arva Color, 2018. 574 с. ISBN 978-9975-127-60-8
2. Архив Общественной правозащитной организации репрессированных граждан «Доорлук» г. Чадыр-Лунга АТО Гагаузия (Архив ОПО «Доорлук»). Папка № 3
3. БУГАЙ, Н. Выселение произвести по приказу тов. Берии... В: *Исторические науки в Молдове*. 1991. № 1, с. 64-68.
4. БУЛГАР, С. *100 гагаузов – деятели культуры и науки. Выдающиеся личности в истории XIX–XX вв.* Книга 1. Комрат: Lexon-Prim, 2025. 550 с. ISBN 978-9975-173-37-7
5. БУЛГАР, С. *Гагаузская элита Бессарабии: конец XIX – нач. XX в.* Кишинев: Foxtrot, 2016. 124 с. ISBN 978-9975-89-022-9
6. В КГБ и Прокуратуре республики. В: *Знамя*. Чадыр-Лунга, № 84, 1990, 14 июля.
7. *ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918–1960*. Под ред. акад. А.Н. Яковлева. Москва: Международный фонд Демократия, 2000. 888 с. ISBN 5-85646-046-4
8. ЗЕМСКОВ, В. Заключенные, спецпоселенцы, ссыльнопоселенцы, ссыльные и высланные. В: *История СССР*, Москва, № 5, 1991.
9. *История народа в воспоминаниях современников. Мельпомена Маринова – из пережитого...* Комрат: НИЦ Гагаузии, 2024. 87 с. ISBN 978-9975-3667-6-2
10. КАЗМАЛЫ, И. *Авдарма: История села, 1811-2011: Люди, события, документы*. Кишинев: Serebia, 2011. 344 с. ISBN 978-9975-4233-2-8
11. КАПАНЖИ, С. В центре внимания судьба человеческая. В *Знамя*, Чадыр-Лунга, № 40, 2004, 8 октября
12. КАПАНЖИ, С. Горькие страницы нашей истории. In: *Вести Гагаузии*. Комрат, № 51-52, 2013, 14 июня
13. КАПАНЖИ, С. Репрессии против глав семейств в гагаузских селах в 1940-1941 гг. В: *Международная научно-практическая конференция “Наука, образование, культура”, посвященная 30-й годовщине Комратского государственного университета*. Сборник статей. Том II. Комрат: A&V Poligraf, 2021. с.377-383. ISBN 978-9975-3496-3-5
14. КАПАНЖИ, С. Основания для обвинения граждан, арестованных советской властью в 1940 г. в гагаузских селах Бессарабии. В: *Международная научно-практическая конференция “Наука, образование, культура”*. Сборник статей. Том III. Комрат: A&V Poligraf, 2024. с.366-371. ISBN 978-9975-83-297-7
15. КАРАМИЛЯ, М. *Чишмикой: Материалы по истории села (1809–2009)*. Кишинев: Serebia, 2009. 644 с. ISBN 978-9975-4005-2-7
16. КАШУ, И. *У истоков советизации Бессарабии: Выявление «классового врага», конфискация имущества и трудовая мобилизация*. Кишинев: Cartier, 2013. 458 с. ISBN 978-9975-79-830-3
17. КЕРСНОВСКАЯ, Е. *Сколько стоит человек*. Москва: Колибри, Азбука-Аттикус, 2018. 800 с. ISBN 978-5-389-10786-1
18. КУРДОГЛО, К. *Репрессии и массовые депортации жителей с. Баурчи Чадыр-Лунгского р-на Республики Молдова в 1940-1951 гг.* Кишинэу: Tipografia Centrală, 2009. 608 с. ISBN 978-9975-78-724-6
19. КУРДОГЛО, К. *Репрессии и депортации гагаузов 1940–1941 гг., 1944–1952 гг. Книга судеб: люди, события, документ*. Кишинэу: Tipografia Centrală, 2016. 744 с. ISBN 978-9975-53-744-5
20. КУРДОГЛО, К. *Репрессии и депортации гагаузов 1940–1941 гг., 1944–1952 гг. Книга третья. Люди, события, документы*. Кишинэу: Tipografia Centrală, 2018. 496 с. ISBN 978-9975-144-67-4
21. КУРДОГЛО, К. *Репрессии семей Димчогло Д. П. и Тукан П. Н. (1941, 1949 гг.)*. Кишинэу: Tipografia Centrală, 2020. 364 с. ISBN 978-9975-151-05-4
22. КУРУ Ф. *Село Гайдар – веков связующая нить: (очерки истории 1787–2015 гг.)*. Кишинэу: Elan Poligraf, 2015. 744 с. ISBN 978-9975-66-482-0
23. МАРИН, Т. Бешалминские жертвы сталинских репрессий. В: *Вести Гагаузии*. Комрат, № 47-48, 2008, 6 июня.

24. *Пакт Молотова–Риббентропа и его последствия для Бессарабии*: Сб.док. / Сост. В. Вэратек, И. Шишкану. Кишинев: Университас, 1991. 124 с. ISBN 5-362-00831-5
25. ПАСАТ, В. *Трудные страницы истории Молдовы 1940–1950 гг.* Москва: Терра, 1994. 800 с. ISBN 5-85255-690-4
26. ПАСАТ, В. *Суровая правда истории. Депортации с территории Молдавской ССР 40–50 гг.* Кишинэу: Моментул, 1998. 384 с. ISBN 9975-923-41-0
27. *Система исправительно-трудовых лагерей в СССР, 1923–1960*: Справочник. Москва, 1998. 600 с. ISBN 5-7870-0022-6.
28. ТАНАСОВИЧ, И. Судьбы авдарминцев – репрессированных и свидетелей – на страницах уголовных дел рассекреченных архивов НКВД. В: *Международная научно-практическая конференция “Наука, образование, культура”*. Сборник статей. Том III. Комрат: A&V Poligraf, 2023. с. 491-496. ISBN 978-9975-83-254-0.
29. ФРАНГУ, Ф. *Конгаз*. Кишинэу: Tipografia Centrală, 2012. 500 с. ISBN 9978-9975-53-161-0
30. ШИШКАНУ, И. *Захват Бессарабии 1940*. Чимишлия: TipCim, 1993. 199 с.
31. *Agenția Națională a Arhivelor: Fondul Arhivistic social-politic (ANA-A) F. 28, inv. 1, d. 1-38, F. 18, inv. 1, d. 1-12, F. 25, inv. 1, d. 1-3-10, F. 27, inv. 1, d. 1-20.*
32. *Agenția Națională a Arhivelor (ANA). F. 112 (Бендерская уездная префектура и подчиненные ей претуры и примарии), inv. 2, d. 22, 50, 8199, 9081.*
33. *ANA F. R-3401 (Colecția documentelor persoanelor supuse represiunilor politice în perioada regimului sovietic totalitar)*
34. *Arhivele Memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldavenească: Memorii. Documente. Studii de caz*. Ed.: Elena Postică. Vol. II Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova. Tom I. Chișinău: Balacron, 2016. 334 p.
35. *Cartea Memoriei: Catalog al vectimelor totalitirismului comunist*. coord. și red.șt. Elena Postică. Vol. IV. Chișinău: Știința, 2005. 440 p.
36. САȘU, I. *Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956*. Chișinău: Cartier, 2014. 396 p. ISBN 978-9975-79-828-0
37. DRĂGAN, G. *Deportații. Tragedii basarabene*. București: Albatros, 1992. 212 p. ISBN 973-24-0269-5.
38. DUMINICA, I. Cu privire la represiunile politice în localitățile cu populație bulgară din Basarabia (anii 1940–1941). In: *Experimentul Pitești – Reeducarea prin tortură. Simpozion internațional. Ediția a XXIII-a*. Pitești: Editura Paralela 45, 2024. p. 374-381. ISSN 1846-4746
39. MĂCRIȘ, A. *Găgăuzii în diaspora și la ei acasă*. București: Editura Agerpres, 2005. 161 p. ISBN 973-87573-2-3
40. GOGU, Z. M. *Basarabia și Transnistria în Gulagul sovetic: Deportări și muncă forțată*. Chișinău: Lexon-Prim, 2024. 219 p. ISBN 978-9975-173-04-9
41. OLARU-CEMÎRTAN, V. *Deportările din Basarabia 1940–1941, 1944–1956*. Chișinău: Pontos, 2013. 548 p. ISBN 978-9975-139-23-6
42. OLARU-CEMÎRTAN, V. *Deportările din Basarabia 1940–1941, 1944–1956*. Chișinău: Lexon-Prim, 2017. 540 p. ISBN 978-9975-139-23-6
43. OLARU-CEMÎRTAN, V. *Teroarea stalinistă în RSSM, 1940–1941, 1944–1956: deportările, exilările în Gulag, foametea*. Chișinău: Lexon-Prim, 2020. 558 p. ISBN 978-9975-3300-2-2
44. PETRENCU, A. *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1939-1945)*. Iași: Tipo Moldova, 2010, 222 p. ISBN 978-973-168-278-5
45. PETRENCU, A. *Deportarea din sudul Basarabiei (iunie 1941): 80 de ani de la marea tragedie*. Доступно: <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=3664> [Дата обращения 8.04.2025]
46. PETRENCU, A. *Teroarea stalinistă în Basarabia: studii, documente, memorii*. Chișinău: Balacron, 2013. 360 p. ISBN 978-9975-100-94-6
47. SAKA, S. *Basarabia în Gulag*. Chișinău: Bons Offices, 2024. 335 p. ISBN 978-9975-85-473-3
48. STURZA, V. *Basarabia decapitată: monografie*. Chișinău: Lumina, 2014. 324 p. ISBN 978-606-8384-26-9
49. ȘIȘCANU, I. *Desfășurarea bolșevică în Basarabia*. Chișinău: 1994. 140 p. ISBN 5-362-01084-3
50. ȘIȘCANU, E. *Basarabia sub regimul bolșevic (1940-1952)*. București: Semne, 1998. ISBN 973-9318-48-7

51. ȚĂRANU, M. *Represiunea și rezistența din RCCM în perioada primei ocupații sovietice 1940–1941*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021. 416p. ISBN 978-9975-3300-8-4
52. ȚĂRANU, M. *Timpuri pe care nu le-a vrut Dumnezeu sau Deportarea elitelor din Moldova sovietică*. Chișinău: Lexon-Prim, 2023. 251 p. ISBN 978-9975-172-24-0
53. ȚÎCU, O. *Homo Moldovanus Sovietic: Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM*. Chișinău: Bons Offices, 2018. 420 p. ISBN 978-9975-0-0158-8

Данные об авторе:

Светлана КАПАНЖИ, докторантка, Молдавский Государственный Университет.

ORCID: 0000-0002-9293-9896

E-mail: snkapanji@gmail.com

Представлено: 26.02.2026

Дата рецензирования: 14.04.2026

Принято к публикации: 20.05.2026

CZU: 929:550.34(478)

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_05](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_05)

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A NINEI SIMONOVA (1943–2021) ÎN CONTEXTUL CERCETĂRILOR SEISMOLOGICE DIN RSS MOLDOVENEASCĂ/REPUBLICA MOLDOVA

*Cornel VELNIȚA,**Universitatea de Stat din Moldova*

Articolul este dedicat activității științifice a cercetătoarei în domeniul științelor fizico-matematice, geofizician, seismolog Nina Simonova, personalitate de faimă în RSS Moldovenească/Republica Moldova și peste hotare. Cercetarea prezintă profilul de personalitate al cercetătoarei; date biografice; metodologia cercetării; parcursul vocațional; calea urmată spre marea cercetare și notabilitățile ce i-au fost îndrumători și puncte de reper pe tărâmul cercetării geofizicii, seismologiei din cadrul Institutului de Geologie și Seismologie; activitatea profesională; activitatea de cercetare științifică și de coordonare; elogierea și recunoașterea muncii, a meritelor în domeniul geofizicii și seismologiei autohtone, europene și mondiale, femeia cercetător; institutul de cercetare drept centru de inspirație creativă și motivație profesională.

Cuvinte-cheie: *istoria științei, femeile în geofizică și seismologie, biografie științifică, științe fizico-matematice, Nina Simonova, RSS Moldovenească, Republica Moldova.*

THE SCIENTIFIC ACTIVITY OF NINA SIMONOVA (1943-2021) IN THE CONTEXT OF SEISMOLOGICAL RESEARCH IN THE MOLDAVIAN SSR/REPUBLIC OF MOLDOVA

The article is dedicated to the scientific research activity of Nina Simonova, a researcher in physical and mathematical sciences, geophysicist, and seismologist - a renowned figure in Moldovan RSS/Republic of Moldova and abroad. The study presents the researcher's personality profile, biographical data, research methodology; vocational path, and the journey she followed toward major scientific research, as well as the notable figures who guided and inspired her in the field of geophysical and seismological studies at the Institute of Geology and Seismology. It also outlines her professional activity, scientific research and coordination, praise and recognition for her contributions and achievements, merits in the field of geophysics and seismology in Moldova, Europe, and worldwide, the woman researcher; the research institute as center for creative inspiration and professional motivation.

Keywords: *history of science, women in geophysics and seismology, scientific biography, physical-mathematical sciences, Nina Simonova, Moldovan RSS, Republic of Moldova.*

Preliminarii

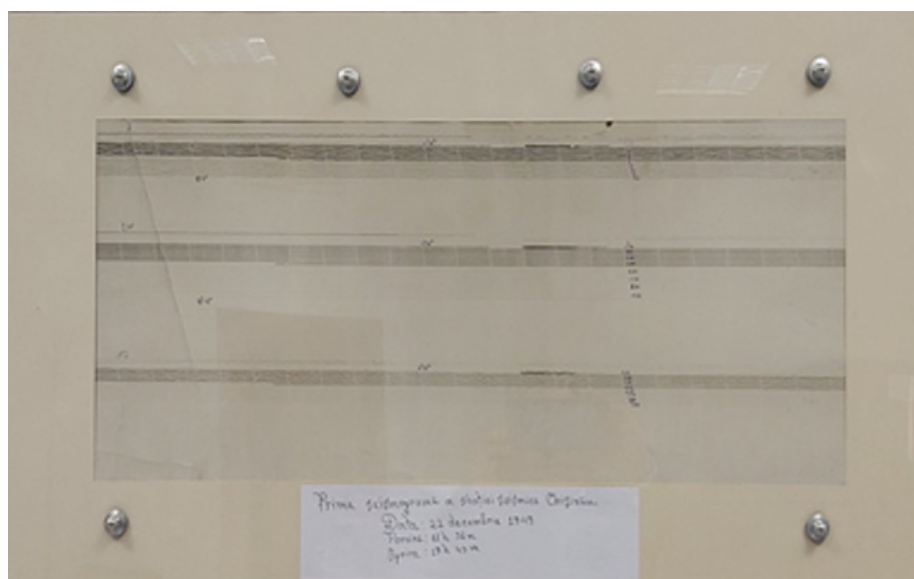
Seismologia, de regulă, este asociată cu nume de cercetători și mai puțin cu cele de cercetătoare. Acest fapt se datorează faptului că seismologia a apărut într-o epocă în care femeilor le era mai dificil să se afirme în domeniul științei respective. În realitate, performanțele în domeniul vizat se identifică și cu nume feminine de rezonanță. Scopul articolului este de a prezenta cercetările seismologice din spațiul actual al Republicii Moldova prin prisma personalităților.

Odată cu crearea primei stații seismice (1895) în cadrul Institutului Meteorologic din București are loc intensificarea cercetărilor seismologice în spațiul românesc. Demararea studiilor seismologice sub forma cercetărilor macroseismice, sistematice și organizate, ale cutremurelor din România l-a avut în prim-plan pe directorul aceluiași institut, fizicianul Ș. Hepites (1884-1908). Pe baza datelor furnizate de rețeaua de stații macroseismice realizate de acesta cu ajutorul stațiilor meteorologice existente care erau 347 la număr, între anii 1892-1916, 1921-1926 s-a acumulat un bogat material de observații macroseismice folosit de oameni de știință străini. După 1926, până la cutremurul major din 10 noiembrie 1940, cercetările macroseismice au trecut prin mai multe etape [2, 15]. Fondatorul seismologiei românești este considerat academicianul Gh. Demetrescu, care a pus în funcțiune un seismograf, începând cu 1 ianuarie 1935, în stația seismică

București, instalată în subsolul Observatorului Astronomic. După cutremurul devastator din 10 noiembrie 1940, academicianul Gh. Demetrescu împreună cu prof. Gh. Petrescu au creat Serviciul Seismic Național, prin instalarea stațiilor seismice la Focșani și Bacău (1942), la Câmpulung-Muscel (1943), Iași și în comuna Vrâncioaia (după 1950) ș.a. Ulterior, rețeaua seismică a cunoscut o extindere, astfel încât în prezent este alcătuită din stații seismice digitale ce înregistrează în timp real mișcarea în mod continuu a terenului în număr de 125 și 16 stații seismice ce înregistrează mișcarea terenului când acesta depășește o valoare prestabilită [14, 11]. Cercetări instrumentale seismice pe teritoriul dintre Prut și Nistru se efectuează din 22 decembrie 1949 în cadrul RSS Moldovenești, când la stația înființată din Chișinău a fost obținută prima seismogramă (Fig.1). Acest început este calificat ca zi a edificării Serviciului Seismic. Producerea cutremurului din 4 martie 1977, în zona Vrancea, cu magnitudinea de 7.4 grade, a stimulat dezvoltarea rețelei de stații seismice, iar N. Simonova, protagonistă a articolului de față, deja din 1966 activa în cadrul stației seismice Chișinău.

Deschiderea în perioada 1982-1988 a încă patru stații noi în Leova, Cahul, Giurgiulești și Soroca, dotate cu aparataj performant la acel moment, a facilitat studiul aprofundat al seismicității teritoriului RSSM, localizarea mai exactă a epicentrelor cutremurelor și informarea la timp a autorităților despre evenimentele seismice. În toate stațiile se derulau doar înregistrări analogice galvanometrice pe hârtie fotosensibilă. Seismogramele obținute pentru întreaga perioadă de funcționare a stațiilor se păstra în arhiva Observatorului Geofizic din Chișinău, astăzi în arhiva Centrului de Monitorizare Seismică, al Institutului de Geologie și Seismologie din cadrul Universității de Stat din Moldova (USM).

Până în anul 1993 rețeaua de stații seismice a fost parte componentă a sistemului de monitorizare din fosta URSS, ca în perioada postsovietică să devină o rețea națională, fiind metamorfozate unele sarcini sub aspectul exigențelor noului stat independent – Republica Moldova [8].

Fig. 1. Prima seismogramă obținută la stația din Chișinău fără evenimente seismice înregistrate din 22 decembrie 1949

Sursă: Arhiva Centrului de Monitorizare Seismică, Institutul de Geologie și Seismologie

Un capitol important sub aspectul observațiilor instrumentale este apariția în cadrul Institutului de Geofizică și Geologie aa Academiei de Științe a RSSM în anul 1981 a unei noi subdiviziuni, care era Partida Moldovenească experimental-metodică, condusă de candidatul în științe fizico-matematice, laureat al Premiului de Stat al RSSM în domeniul științei și tehnicii A. Skovitin (1981-1989), succedat în funcție de cercetătorul V. Ciornâi (1989-1994). Principalele sarcini erau: efectuarea de observații asupra focarelor cutremurelor; cercetarea regimului hidrochimic și hidrodinamic al sondelor și surselor sale; cercetarea crustei terestre prin metoda supravegherii seismice; organizarea unei rețele de stații seismice și puncte de observație în teren.

Partida Moldovenească experimental-metodică făcea o prelucrare preliminară a materialelor adunate, comparându-le cu regimul seismic pentru identificarea precursorilor cutremurelor, ceea ce semnifică o modificare a condițiilor geologice sau geofizice [1, 7]. Lucrările subdiviziunii fiind îndeplinite după programa unională, distincție făcând particularitățile regionale ale zonei Carpatiene.

Odată cu descompunerea URSS și obținerea independenței de stat a Republicii Moldova (1991), datorită metamorfozelor socio-economice și politice la care a fost supus noul stat apărut, cercetarea seismologică pe acest teritoriu cunoaște un recul și exod masiv de specialiști, care a și dus la reorganizări și absorbții succesive interne legate de institut, sau reformarea Academiei de Științe a Moldovei (AȘM) și, la modul general, legat de domeniul cercetării și inovării [3].

Subdiviziunea *Partida Moldovenească experimental-metodică*, datorită perioadei mișcării democratice de eliberare națională a populației din Republica Moldova, este redenumită între anii 1988-1993 - Echipa Experimentală Metodologică, conform uzanțelor limbii române și noii arhitecturi de stat post-socialiste [9]. În conformitate cu Hotărârea Consiliului Științific al Institutului de Geologie și Seismologie al AȘM din 4 februarie 1993, Echipa Experimentală Metodologică a fost redenumită în Centru Seismologie Experimentală. Ulterior, a fost redenumit în Centru Monitorizare Seismică.

Prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 691 din 30.08.2017, Institutul de Geologie și Seismologie a fost transferat sub autoritatea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării. Iar prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 117/2021 (art. 2) a fost schimbată titulatura - în Ministerul Educației și Cercetării. Tot prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 485 din 13 iulie 2022 Institutul de Geologie și Seismologie a fost reorganizat prin fuziune (absorbție) și transferat în cadrul USM (Instituția Publică Universitatea de Stat din Moldova). Sarcina principală a Centrului Seismologie Experimentală este coordonarea activității a cinci stații seismice din Republica Moldova (Chișinău, Cahul, Leova, Giurgiulești, Soroca, Purcari și Mileștii Mici), având drept scop monitorizarea seismică a teritoriului țării. Personalul stațiilor seismice este constituit din 30 de persoane (ingineri, tehnicieni) [12, 13].

Pe lângă o pleiadă de cercetători notorii cu realizări științifice importante în domeniul seismologiei și geofizicii îi putem enumera pe A. Drumea, Y. Riznichenko, V. Alkaz, V. Shumila, N. Kormakov, N. Stepanenco, E. Barashkova, I. Podymova A. Skovitin, V. Ciornâi, I. Ilieș; alături de ei a contribuit și s-a remarcat seismologa Nina Simonova - pe plan național, regional și internațional.

Metodologia cercetării

Suportul teoretic al cercetării îl constituie o mică incursiune în evoluția și instituționalizarea cercetărilor seismologice în RSS Moldovenească. Sublinierea semnificației marcante teoretico-praxiologice a personalității cercetătoarei Ninei Simonova din domeniul vizat, școala și direcții științifice, pionieratul științific, moștenirea științifică și impactul asupra seismologiei autohtone, cât și a celei regionale, unionale, globale, dar și viceversa.

Metodologia cercetării de față a fost elaborată pe o abordare prioritar calitativă, bazându-se pe metode de cercetare care permit interpretarea detaliată a datelor arhivistice, rapoartelor științifice, experimentale, a textelor legislative, a contextului instituțional, regimului politic și perioadei istorice, și a experienței subiectului-cheie.

Metoda analizei documentare și arhivistice este utilizată în localizarea, interpretarea obiectivă a surselor primare ca fundament al cercetărilor seismologice și activității cercetătoarei prin utilizarea instrumentelor de culegere a documentelor legislative precum legi, hotărâri de guvern, note de fundamentare pe plan local, unional, organizații internaționale de profil. Documentele administrative sub forma proceselor-verbale ale ședințelor de Guvern unionale, locale, parlamentare, comisii științifice, adunări academice, care subliniază cauzalitatea direcțiilor științifice în domeniu. Datele arhivistice ministeriale și departamentale unionale, interne de sector, rapoarte anuale, note interne și corespondență, ce schițează detalii despre potențialitatea instituțională, resursa umană și baza materială.

Metodă calitativă auxiliară prin intermediul istoriei orale subiective, devine compensatorie la rigiditatea documentelor oficiale, de a obține informație crucială de la subiecți cruciali, necuprinse în documente, cum ar fi climatul decizional, deziderate, relațiile inter-instituționale și extra-instituționale.

Metoda de analiză calitativă de conținut a datelor permite radiografierea temelor, conceptelor, ideilor dominante în legislație, discursurile decidenților vremii asupra imperativității observațiilor seismice drept metodică științifică de cercetare, colectare, interpretare, sinteză a datelor seismice.

Metoda analizei comparate utilizată pentru comprehensivitatea contextului și direcțiilor de dezvoltare a cercetării seismologice în cadrul RSSM Moldovenești, particularitățile și deosebirile structural-organizatorice, științifico-teoretice și aplicative pe filiera interpretării primare a seismogramelor, elaborarea buletinelor, cataloagelor seismice a regiunii carpatiene în special balcanice, precum și regiuni din Europa, și de pe alte zone ale Terrei.

Metoda analizei și sintezei prin folosirea informației istorice legate de fondarea, evoluția subdiviziunilor, direcțiilor de cercetare științifică ale Institutului de Geologie și Seismologie, care a influențat activitatea profesională și științifică a cercetătoarei N. Simonova.

Metoda biografică prin reconstituirea și analiza personalității cercetătoarei pe dimensiunea sa administrativă, științifică și privată.

Drept instrument de studiu s-au folosit metode generale, ca metoda descriptivă, dialectică, metoda cercetării bibliografice etc.

Repere biografice

Cercetătoarea Nina Simonova ocupă un loc aparte în domeniul descifrării seismogramelor și interpretării datelor în urma observațiilor seismice din Moldova. Cercetătoarea s-a născut la 12 februarie 1943 în orașul Miass, regiunea Celiabinsk, RSFS Rusă, parte componentă a URSS. Tatăl a fost funcționar, de specialitate geolog, doctor în științe geologico-minerologice, iar mama – casnică. În 1950 a început să învețe la școală în or. Sverdlovsk, actualul Ekaterinburg, regiunea Sverdlovsk. În 1958, familia se mută cu traiul în or. Chișinău, școala absolvind-o în 1960. Studiile superioare le-a continuat la Facultatea de Fizică și Matematică, specialitatea fizica, la Universitatea de Stat din Chișinău, pe care a absolvit-o în 1965. Din august 1965 și până în septembrie 1966 a lucrat în calitate de învățătoare de fizică la Școala Medie din s. Halahora de Sus, rn. Briceni. În 1966 a fost angajată în calitate de laborantă superioară la Institutul Geologie și Resurse Minerale Utile din Chișinău. În intervalul 1967–1971 a activat ca laborantă superioară la Stația seismică „Chișinău” din cadrul Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Între 20 octombrie 1971 și până la 20 octombrie 1974 a fost înscrisă ca doctorandă (*aspirantă* conform rigorilor învățământului sovietic) la Institutul de Geofizică și Geologie al Academiei de Științe a RSSM, la specialitatea de geofiziciană cu tema tezei de doctorat: *Studiul caracteristicilor dinamice a surselor seismice în regiunea Carpaților*. Potrivit inscripționării din dosarul personal, la 21 octombrie 1974 a activat în calitate de inginer la Stația seismică „Chișinău” aflată sub egida Institutului de Geofizică și Geologie. De la 15 septembrie 1979 a ocupat funcția de geofiziciană din cadrul viitoarei subdiviziuni Partida Moldovenească Experimental-Metodică (1981–1988), la 1 octombrie 1979, fiind avansată la postul de geofiziciană superioară, iar din 1 iulie 1991 a devenit geofiziciană principală la subdiviziunea *Echipei Experimentale Metodologice*, avansând la 1 aprilie 1992 ca șefă a echipei de prelucrare a datelor seismice. La 2 august 1993, a activat ca inginer geofizician de categoria 1 la *Centrul de Seismologie Experimentală* a Institutului de Geologie și Seismologie din cadrul Academiei de Științe a Moldovei. Începând cu 2 octombrie 2006, a ocupat funcția de cercetător științific al *Centrului de Seismologie Experimentală*, redenumit din 2015 în *Centru de Monitorizare Seismică*. Din 15 februarie 2015, prin cumul, ocupă funcția de cercetător științific în cadrul *Laboratorului de Seismologie* până la plecarea sa în neființă pe 8 martie 2021 [4, 5].

Activitatea științifică

Nina Simonova și-a dedicat întreaga viață cercetărilor seismologice, începând cu lucrări practice de instalare a accelerometrilor analogi și digitali și calculul canalelor aparatului de înregistrare de la stațiile seismice din Republica Moldova. În perioada în care a activat s-a ocupat de prelucrarea primară a seismogramelor, elaborarea buletinelor și cataloagelor seismice atât ale regiunii carpatiene, cât și ale înregistrărilor seismice ale cutremurelor din diferite zone ale mapamondului. Buletinele seismice elaborate cu regularitate de N. Simonova erau transmise centrelor seismologice internaționale: EMSC – *Centrul de Seismologie Euro-Mediterranean* (or. Strasbourg, Franța), ISC – *Centrul Seismologic Internațional* (or. Londra, Marea Britanie), și la nivel de țară cu GSRAS – *Centrul Federal de Cercetare Serviciul Geofizic Unic al Acade-*

miei de Științe din Federația Rusă (or. Obninsk, Federația Rusă), contribuind astfel în mod semnificativ la studiul seismicității globale (Fig. 2).

Fig. 2-4. Trei centre seismologice internaționale în care Republica Moldova este membră și ultimul în relație de colaborare apropiată: EMSC - Centrul de Seismologie Euro-Mediterranean, ISC - Centrul Seismologic Internațional, GSRAS - Centrul Federal de Cercetare Serviciul Geofizic Unic al Academiei de Științe din Federația Rusă

Sursă: Arhiva Centrului de Monitorizare Seismică, Institutul de Geologie și Seismologie

Pe parcursul activității sale laborioase a publicat peste 80 de lucrări științifice, o monografie, sub formă de atlas – *Atlasul hărților de intensitate seismică a Moldovei* (Друмă А.В., Степаненко Н.Я., СИМОНОВА Н.А., Алексеев И.В., Карданец В.Ю. «Атлас карт интенсивности землетрясений Молдовы (XIII-XXI вв.)» Кишинев. 2009. 154 с.), fiind coautoare a trei capitole pentru care a fost înaintată la Premiul Academiei de Științe a Moldovei în decembrie 2009, fiind responsabilă de elaborarea multiplelor nomograme, instrucțiuni și recomandări practice de prelucrare a parametrilor de înregistrare a evenimentelor seismice, lucrarea fiind menționată în cadrul Secției Științe Exacte și Economice a AȘM drept cea mai bună lucrare științifică a anului. Atlasul abordează, în premieră, chintesența cunoștințelor privind mecanismele și manifestările macroseismice pentru zona afectată de hypocentrul Vrancea. Lucrarea permite să fie efectuată o concluzie referitor la regimul seismic pe parcursul a trei secole, precum și perfecționarea zonării pericolului seismic în scopuri practice (proiectarea și edificarea tuturor tipurilor de construcții) grație informației valoroase ce se conține în carte. Plus la aceasta, articolele și hărțile cu comentariile din Atlas prezintă un interes aparte pentru specialiștii în domeniu din Bulgaria, România, Ucraina și Republica Moldova, precum și în calitate de material instructiv pentru profesori, studenți, masteranzi și doctoranzi, preocupați de problemele seismice (Fig. 3) [6].

Fig. 3. Atlasul hărților de intensitate seismică a Moldovei și cele două coautoare, figuri notorii ale seismologiei RSS Moldovenești, URSS, Republicii Moldova, la nivel european și mondial la Observatorul din Obninsk (Federația Rusă). De la stânga la dreapta: cercetătoarele N. Simonova și dr. N. Stepanenco

Sursă: Arhiva personală N. Stepanenco, Institutul de Geologie și Seismologie

Cercetările în domeniul seismologiei au fost axate în principal pe seismicitatea regiunii carpatiene potrivit datelor de observație de la stațiile seismice din Moldova, pe studiul caracteristicilor procesului seismic al regiunii Vrancea, în elaborarea hărților macroseismice ale cutremurelor sensibile în teritoriul Republicii Moldova etc.

Contribuția cercetătoarei Nina Simonova la studiul seismicității regionale este de o deosebită semnificație științifică fundamentală și aplicativă în evaluarea hazardului și riscului seismic pentru teritoriul Republicii Moldova [10].

Concluzii

Din cele relatate în filele acestui studiu putem considera că cercetătoarea științifică Nina Simonova a fost o persoană de notorietate pentru munca asiduă depusă, cu realizări științifice palpabile în domeniul seismologiei, fiind coautoare a unei monografii; cu patrimoniu științific ce contabilizează peste 80 de publicații științifice, în același timp fiind apreciată pentru aptitudinile sale omenești și dedicație profesională deosebită, cristalizate pe făgașul vieții și activității desfășurate. Aplecarea predilectă pentru domeniul în care a ieșit la rampă: prelucrarea primară cu precizie a seismogramelor, lucrări practice de instalare a accelerometrilor analogi și digitali, calculul canalelor aparaturii de înregistrare la stațiile seismice din rețeaua națională a Republicii Moldova, elaborarea buletinelor și cataloagelor seismice atât ale regiunii carpatiene, cât și ale înregistrărilor seismice ale cutremurelor din diferite zone ale mapamondului transmise centrelor seismologice internaționale pentru o mai bună cunoaștere a seismogenității regionale și mondiale, determinarea mecanismului focal al cutremurelor, fluxul seismic și deformarea seismotectonică în regiunile seismice pentru o mai bună înțelegere a dinamicii crustei terestre, evaluării hazardului seismic și reducerea lui pe teritoriul țării. Dar și parcursul profesional devotat în funcții de cercetare și coordonare în cercetare a cimentat calitățile sale administrative în știință, îndrumarea prin instrucțiuni și recomandări practice în cadrul Institutului de Geologie și Seismologie din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, actualmente în cadrul Universității de Stat din Moldova, o poziționează în rândul cercetătorilor ce au contribuit semnificativ la evoluția domeniului seismologiei în Republica Moldova. Primordialitatea meritelor sale a fost angajamentul deschis în instruirea câtorva generații de seismologi, pentru monitorizarea seismică și prelucrarea datelor seismice.

Bibliografie:

1. БУРГЕЛЯ, Н.К., АЛКАЗ, В.Г. *Институт Геофизики и Геологии Молдавской ССР*, Кишинэу: ШТИИНЦА, 1983, 12 с.
2. CONSTANTINESCU, L., ENESCU, D. *Cutremurele din Vrancea, în cadru științific și tehnologic*. București: 1985, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 27 p.
3. De ce și cum a dispărut URSS? Disponibil la: https://www.ipn.md/ro/de-ce-si-cum-a-disparut-urss-de-ce-8004_1094233.html (Accesat: 17.04.2025)
4. Dosarul personal nr. 78 (1, 2) al Ninei Alexandru Simonova. Institutul de Geologie și Seismologie al USM. Arhiva curentă a Universității de Stat din Moldova.
5. Dosarul personal nr. 1275 al Ninei Alexandru Simonova. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei.
6. ДРУМЯ, А.В, СТЕПАНЕНКО, Н.Я., СИМОНОВА, Н.А., АЛЕКСЕЕВ, И.В., КАРДАНЕЦ, В.Ю. *Атлас карт интенсивности землетрясений Молдовы (XIII-XXI вв.)*, Кишинев. 2009, 154 с.
7. Glossary of seismological terms. Disponibil: <https://www.earthquakescanada.nrcan.gc.ca/info-gen/glossa-en.php> (Accesat: 03.04.2025).
8. ILIEȘ, I. Sistem integrat de stații seismice România – Republica Moldova - realizare performantă a monitorizării seismice regionale. În: *Buletinul Institutului de Geologie și Seismologie al AȘM*. 2011, nr. 1, pp. 65-66.
9. Mișcarea de Renaștere Națională a culminat cu adoptarea Declarației de Independență. Disponibil: https://www.old.ipn.md/ro/miscarea-de-renastere-si-eliberare-nationala-a-culminat-cu-adoptarea-declaratiei-7965_971229.html (Accesat: 09.01.2026).
10. Necrolog. Nina SIMONOVA. Disponibil: <https://igs.asm.md/node/269> (Accesat: 05.01.2026).
11. Personalități. Disponibil: https://www.roeduseis.ro/wp-content/uploads/2014/12/Infopage_4_Personalitati.pdf (Accesat: 05.01.2026).

12. Raportul de autoevaluare pe profilul „Seismologie, Geologie Regională, Resurse Minerale utile ale Moldovei,” anii 2000-2004, Institutul de Geofizică și Geologie al AȘM, anul 2005.
13. Raport privind activitatea științifică și inovațională în anul 2010 și în perioada anilor 2006-2010, Institutul de Geologie și Seismologie al AȘM, anul 2010.
14. Seismicitate recentă. Disponibil: <https://www.infp.ro/index.php?i=des> (Accesat: 04.01.2026).
15. Ștefan Hepites, primul român care a cercetat starea vremii. Disponibil: <https://dosaresecrete.ro/stefan-hepites-primul-roman-care-a-cercetat-starea-vremii> (Accesat: 01.01.2026).

Date despre autor:

Cornel VELNIȚA, doctorand, Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0006-8100-1372

E-mail: cornel.velnita81@gmail.com

Prezentat: 26.02.2026

Recenzat: 09.03.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

КОНСТРУКТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ БАС-ГИТАРЫ (1990-Е ГОДЫ)

Александр ВИТЮК,

Институт искусств им. А. Г. Рубинштейна, г. Тирасполь

В настоящей статье рассматриваются вопросы совершенствования конструктивных особенностей бас-гитары в 1990-е годы. Исследуются басовые прототипы компаний Dingwall Designer Guitars, Michael Tobias Design и Le Fay. Особый интерес вызывает обращение инженеров-изобретателей к фундаментальным изменениям звукочастотных характеристик бас-гитары, а также эргономичному дизайну. Благодаря данным нововведениям бас-гитаристы получили возможность исполнять сложные полифонические пьесы, затрачивая при этом минимальное количество игровых движений. Отдельным аспектом в проектировании передового басового инструментария выступает более сложная система электрического усиления звука. Вследствие формирования более низкого и резонансного звучания, бас-гитаристы получили возможность добиться более четкой интонации в звучании инструмента, а также получить характерное звучание, подходящее для практического применения бас-гитары в самых разных жанрово-стилевых направлениях.

Ключевые слова: бас-гитара, Dingwall Designer Guitars, Michael Tobias Design, Le Fay, гитаростроительство, мультимензурный гриф, эргономика, современный лютье, активная электроника, акустический дизайн.

CARACTERISTICILE CONSTRUCTIVE ALE CHITAREI BAS (ANII 1990)

În articolul dat sunt abordate aspecte legate de perfecționarea caracteristicilor constructive ale chitarei bas în anii 1990. Sunt analizate prototipuri de bas ale companiilor Dingwall Designer Guitars, Michael Tobias Design și Le Fay. Un interes deosebit îl reprezintă orientarea inginerilor-inventatori către modificări fundamentale ale parametrilor de frecvență sonoră ai chitarei bas, precum și către un design ergonomic. Datorită acestor inovații, interpreții la chitară bas au posibilitatea de a executa lucrări polifonice complexe, cu un minim de mișcări tehnice. Un aspect distinct în proiectarea instrumentarului bas avansat îl constituie sistemul mai sofisticat de amplificare electrică a sunetului. Ca urmare a formării unui timbru mai grav și mai rezonant, interpreții la chitară bas pot obține o intonație mai precisă și un timbru caracteristic, adecvat pentru utilizarea practică a chitarei bas în diverse stiluri și genuri muzicale.

Cuvinte-cheie: chitara bas, Dingwall Designer Guitars, Michael Tobias Design, Le Fay, construcția de chitare, gât multiscale, ergonomie, lutier modern, electronică activă, design acustic.

Введение

Внедрение в современную музыку высокотехнологичного басового инструментария активно продолжилось в 1990-е годы. Наряду с популярными классическими моделями бас-гитары, такими, как *Fender Precision Bass*, *Fender Jazz Bass*, *Music Man StingRay* и др., требовались разработки принципиально новых басовых прототипов, способных внести изменения как в звукочастотные характеристики инструментов, так и в эргономичный дизайн. Следует особо отметить, что в данный период музыканты все чаще начинают обращаться не только к традиционным четырехструнным инструментам, но и к пяти- и шестиструнным моделям бас-гитары.

Благодаря расширенным исполнительским функциям бас-гитары, проектирование инновационных инструментов требовало от производителей все более креативного подхода в создании новейших прототипов. Одновременно с этим, ведущую роль в разработке конструктивных особенностей бас-гитары начали проявлять небольшие музыкальные мастерские, специализирующиеся на производстве инструментов ручной работы. Данный процесс сочетался с индивидуальными предпочтениями бас-гитаристов, стремившихся получить принципиально новые средства самовыражения, способные вызывать восхищение у искушенной публики.

Анализируя актуальные тенденции современного музыкального исполнительства, С. Додонова подчеркивает: «Исполнитель должен достаточно профессионально владеть музыкальным инструментом, т.к. современные сочинения требуют высокого исполнительского мастерства и мышления. Другая сторона – как воспринимает слушатель, его музыкальная подготовка, уровень его сознания к пониманию данного материала. Так как характерная черта современного искусства – удивлять новым и креативным» [1, с. 67].

Изучение литературы, посвященной исследованиям конструктивных особенностей бас-гитары 1990-х годов.

Анализируя конструктивные особенности бас-гитары 1990-х годов, необходимо отметить компанию *Dingwall Designer Guitars*, ориентированную на разработку мультимензурных¹ (веерные лады) музыкальных инструментов. Согласно информации приведенной на официальном сайте компании, главной проблемой при проектировании мультимензурных прототипов было улучшение звучания пятой струны *H*. В связи с этим, владелец компании *Dingwall Designer Guitars* Шелдон Дингуолл (Sheldon Dingwall) считал, что длина мензуры осуществляет больший контроль над гармоническим составом струны, оказывая непосредственное влияние на общий звук инструмента. Проектирование бас-гитары, на основе веерных ладов, позволило решить проблему сверхдлинной мензуры в том месте, где это было необходимо на пятой струне. Одновременно с этим, Шелдон Дингуолл, сохранил стандартную длину мензуры на первой струне – *G* [10].

Обращаясь к инновационным басовым прототипам фирмы *Dingwall Designer Guitars* издание *American Basses: An Illustrated History & Player's Guide* Джима Робертса (Jim Roberts) подчеркивает, что к концу 1990-х годов *Dingwall Designer Guitars* вышел на полную мощность в производстве мультимензурных прототипов [6, с. 47].

В другом источнике, посвященном конструктивным особенностям бас-гитары 1990-х годов, можно выделить статью *MTD Kingston Saratoga Bass Review* Стива Кука (Steve Cook), в которой автор дает оценку деятельности основателя фирмы *Michael Tobias Design* Майкла Тобиаса, а также рассматривает принципиально новую концепцию компании, основанную на разработке инструментов ручной работы [2].

Среди основных проблем при проектировании басового инструментария фирмы *Michael Tobias Design*, особого внимания заслуживает комментарий М. Тобиаса, приведенный на официальном сайте компании: «Если инструмент звучит слабо в акустическом режиме, установка звукоснимателей только усилит его недостатки. На протяжении всей своей карьеры я старался применять этот принцип ко всему, что я создаю. Экспериментируя с различными видами и сочетаниями древесины, я стремлюсь добиться наилучшего звучания инструмента» [5].

Таким образом, исследуя конструктивные особенности бас-гитары 1990-х годов, отметим, что в данный период специалистами в области бас-гитарного исполнительства не были проведены фундаментальные исследования. Главной проблематикой в изучении конструктивных особенностей бас-гитары выступает их систематизация, а также воспроизводство звучания различных басовых прототипов в различных жанрово-стилевых направлениях. Одновременно с этим, отсутствует комплексный обзор конструктивных особенностей бас-гитары 1990-х годов, что в значительной степени обуславливает актуальность настоящей статьи.

Мультимензурные бас-гитары *Dingwall Designer Guitars*

Обращаясь к бас-гитарному инструментарии 1990-х годов, следует выделить частную канадскую компанию *Dingwall Designer Guitars*, специализирующуюся на производстве мультимензурных (веерные лады) музыкальных инструментах. Отметим попутно, что данную технологию для

---

1. Мультимензурный гриф или веерные лады – это расположение ладовых перегородок под определенным углом друг к другу. Наклон ладов на инструменте подобран так, что каждая струна имеет отличную от другой струны длину мензуры [8, с. 81].

электрогитары впервые внедрил в производство гитарный мастер Ральф Новак (Ralph Novak), зарегистрировав патент в 1989 году.

Владелец компании *Dingwall Designer Guitars* Шелдон Дингуолл (Sheldon Dingwall) стремился разработать бас-гитару с более плотным звучанием на нижних струнах. Узнав об мультимензурном электрогитарном прототипе Р. Новака, он принимает решение задействовать технологию веерных ладов применительно к бас-гитаре.

Описывая историю разработки первых мультимензурных бас-гитар официальный сайт компании *Dingwall Designer Guitars* сообщает, что в 1992 году Шелдон Дингуолл пытался улучшить звучание нижней струны H_2 на пятиструнных бас-гитарах: «Я подходил к этому с точки зрения фортепиано, где длина мензуры контролирует гармонический состав струны и оказывает большое влияние на общий звук инструмента. <...> Когда я увидел первую фотографию гитары *Novak* с веерными ладами в журнале *Guitar Player*, я понял, что это идеальное решение для пятиструнной бас-гитары! Веерные лады позволили бы мне добиться сверхдлинной мензуры там, где это было необходимо на пятой струне, при этом сохранив традиционную длину мензуры на струне G , где она и так была достаточно длинной» [10]. Рассматривая мультимензурные инструменты Ш. Дингуолла, автор книги *American Basses: An Illustrated History &*

Player's Guide Джим Робертс (Jim Roberts) сообщает, что к концу 1990-х годов *Dingwall Designer Guitars* вышел на полную мощность в производстве мультимензурных прототипов, построив новый цех, оснащенный новейшими компьютерными технологиями [6, с. 47].

Следует отметить, что по сравнению с традиционными четырехструнными бас-гитарами, мультимензурные прототипы позволяют добиться более четкой интонации в звучании. Это достигается путем выбора оптимальной длины мензуры для каждой струны на инструменте, поскольку ладовые перегородки располагаются под различными углами по отношению к грифу. Таким образом, на четырехструнной бас-гитаре длина мензуры для первой струны G имеет 864 мм (34 дюйма), в то время как для четвертой струны E_1 – 921 мм (36,25 дюйма). В пятиструнных моделях первая струна G имеет также длину мензуры 864 мм (34 дюйма), тогда как пятая струна H_2 – 940 мм (37 дюймов). На шестиструнных бас-гитарах длина мензуры для первой струны c_1 – 845 мм (33,25 дюйма) и для нижней шестой струны H_2 – 940 мм (37 дюймов).

Одновременно с этим, верхний порожек также имеет соответствующий наклон по отношению к грифу бас-гитары, при этом струнодержатель (бридж) располагается по диагонали к корпусу инструмента. Благодаря дополнительному натяжению исполнитель способен получить объемное и яркое звучание на нижних струнах и более выразительное – на верхних.

Обращаясь к применению мультимензурных бас-гитар в профессиональной исполнительской практике, отметим, что в отличие от стандартной конструкции бас-гитары с параллельными ладами, на инновационной системе веерных ладов бас-гитаристу не требуется так часто перемещать запястье левой руки при игре на верхних струнах. Конструкция инновационных инструментов обеспечивает более естественное положение левой руки, что в значительной степени упрощает исполнение сложных полифонических произведений, а также технику игры сложных аккордов. Кроме того, система веерных ладов позволяет исполнителям настраивать бас-гитару не только выше обычного диапазона, но и ниже обычного строя – *drop строй*.²

Рис. 1 Dingwall Voodoo prima 4 String Natural Electric Bass Guitar

2. Дроп строй (англ. *drop tuning*) – альтернативный строй, при котором низкая струна E на четырехструнной бас-гитаре может перестраиваться на звуки D , C , B и A (*Drop D*, *Drop C*, *Drop B* и *Drop A*). Данная настройка формирует на бас-гитаре более тяжёлый и резонансный звук, идеально подходящий для таких жанров, как рок, металл и блюз. [3, с. 146].

Несмотря на многочисленные возможности мультимензурных басовых инструментов, их проектирование пока остается на периферии современного гитаростроительства. Такие крупные компании, как *Fender*, *Gibson*, *Yamaha* и др. на данный момент не рассматривают концепцию веерных ладов в качестве перспективной линейки в своей продукции. Тем не менее, отдельные музыкальные мастерские подхватили оригинальные идеи Ш. Дингуолла, выпуская мультимензурные бас-гитары ограниченным тиражом.

Басовые прототипы компании *Michael Tobias Design*

Тем временем, в 1994 году известный американский мастер Майкл Тобиас (*Michael Tobias*), ранее работавший в нескольких музыкальных фирмах, специализирующихся на производстве

Рис. 2 MTD Eclipse 5-String Bass

струнных музыкальных инструментов, создает свою новую компанию *Michael Tobias Design (MTD)*. Концепция фирмы предполагала изготовление басовых прототипов на заказ, а также производство инструментов в Китае по индивидуальным комплектациям М. Тобиаса.

Рассуждая об особенностях разработки инновационного басового инструментария, официальный сайт компании *Michael Tobias Design* приводит достойный внимания комментарий М. Тобиаса: «Самое важное, чему я научился, – это то, что любой инструмент в первую очередь является акустическим. Если инструмент звучит слабо в акустическом режиме, установка звукоснимателей только усилит его недостатки. На протяжении всей своей карьеры я старался применять этот принцип ко всему, что я создаю. Экспериментируя с различными видами и сочетаниями древесины, я стремлюсь добиться наилучшего звучания инструмента» [5].

Первые бас-гитары ручной работы, разработанные компанией *Michael Tobias Design*, назывались *MTD Eclipse*. Данные инструменты были выпущены ограниченным тиражом (около 50 экземпляров), имели характерную длину мензуры в 890 мм (35 дюймов) и темперировались 21 ладом. Корпус *MTD Eclipse* был изготовлен из болотного ясеня с топом из капа³ (*burl*) клена, гриф и накладка – из венге⁴ (*wenge*). Пара звукоснимателей с активной электроникой фирмы *Bartolini* традиционно располагалась на передней части корпуса бас-гитары. При этом, энергопитание инструмента осуществлялось двумя батарейками (по 9 вольт) типа «Крона», находившихся в специальном отверстии на задней части корпуса.

Оценивая работу компании *Michael Tobias Design*, крупный специалист по обзорам современного инструментария Стив Кук (*Steve Cook*) подчеркивает: «Майкл Тобиас – один из самых уважаемых мастеров бас-гитар современности. Его инструменты всегда отличались продуманным дизайном, новаторским звучанием и высочайшим качеством» [2].

Впоследствии, компания *Michael Tobias Design* разработала и успешно внедрила в производство серийные бас-гитары: *MTD Kingston* и *MTD Saratoga*, которые производятся и по настоящее время как в Китае, так и

3. Кап (англ. *burl*) – это нарост на дереве, в котором волокна деформированы. Он обычно встречается на стволе или ветви дерева в виде округлого нароста, покрытого мелкими сучками [7, с. 6].

4. Венге (англ. *wenge*) – древесина, которую предпочитают некоторые производители современных бас-гитар. Плотная и жесткая, с сильной атакой, хорошей устойчивостью и сложным гармоническим составом, чем-то похожая на углепластиковые грифы, но более «деревянная». Венге очень тяжело поддается обработке, поэтому инструменты приходится часто шлифовать [9, с. 91].

в США. Кроме того, М. Тобиас проектирует инструменты и для других компаний. Среди наиболее известных брендов можно выделить такие, как *Lakland*, *Modulus Genesis*, *Alvarez* и другие.

Бас-гитары фирмы *Le Fay*

Примерно к концу 1990-х годов особую популярность приобретает немецкая компания *Le Fay*, проектирующая бас-гитары ручной работы из высококачественных материалов. Благодаря накопленному опыту от других производителей, *Le Fay* удалось предложить самую разнообразную линейку своей продукции. Это четырех-, пяти- и шестиструнные басовые прототипы, мультимензурные модели, а также инструменты без головки грифа (*Headless*) и безладовые модели.

По мере роста продаж, фирма *Le Fay* начинает разрабатывать принципиально новую электронику, позволяющую изменять звукочастотные характеристики для своих инструментов, сочетающие простоту и удобство в исполнении. Одной из наиболее успешных моделей компании является бас-гитара *Le Fay Herr Schwarz 5 Headless*, представленная в четырех- пяти и шестиструнных вариантах.

Корпус инструмента был изготовлен из ясеня, гриф и накладка – палладий⁴ (raduk), с инкрустацией в виде перламутровых точек. Гриф темперировался 24 ладами, мензура которого составляла 864 мм (34 дюйма). Корпус бас-гитары соединялся с грифом при помощи болтового крепления (*Bolt-on*).

Инструмент был оборудован 4 звукоснимателями – сиглами, установленными: два – в струнодержателе (бридже), два – в средней позиции (на корпусе), а также предусилителем. Бас-гитара имела возможность функционировать как в режиме активного предусиления, так и пассивного. Данные опции обеспечивали большую универсальность инструмента, что в значительной степени раскрывало богатые акустические возможности бас-гитары. Вместе с тем, встроенные элементы управления эквалайзером, могли настраиваться при помощи пяти регуляторов: громкость, низкие частоты, высокие частоты, тембр, пассивный/активный. Следует отметить, что вся электроника, используемая в технологии производства была создана компанией *Le Fay*.

Рис. 3 *Le Fay Herr Schwarz 5 Headless*

Выводы

Исследуя конструктивные особенности бас-гитары в 1990-х годах, отметим, что главным аспектом в производстве передового инструментария был поиск оригинальных решений. По мере развития научного и технологического процесса инженеры-изобретатели пытались оптимизировать накопленные знания 1970-х и 1980-х годов, создавая при этом более совершенные басовые модели. Это обусловило принципиально новые концепции в производстве инструментов, включающие в себя не только креативный дизайн бас-гитары, но и более сложную систему электрического усиления звука.

Рассматриваемые нововведения заложили фундаментальные основы для разработки следующих современных басовых прототипов в 2000-х годах. Это подтверждается стремительной эволюцией бас-гитарного исполнительства и, как следствие, модернизацией и совершенствованием передового басового инструментария, созданного уже в начале XXI века. Появление мультимензурных прототипов, различных пяти- и шестиструнных инструментов, позволило добиться более четкой интонации в звучании, предоставив возможность по-новому раскрыть музыкально-выразительные особенности бас-гитары.

Отдельным аспектом при проектировании современных моделей 1990-х, а также последующих 2000-х годов была их эргономика и способность исполнения музыки в различных *drop строях*. Му-

зыканты получили возможность упростить исполнение сложных полифонических произведений, задействуя при этом минимальное количество игровых движений. Более того, благодаря формированию более низкого и резонансного звучания, бас-гитаристам удалось воспроизводить произведения в самых разнообразных музыкальных жанрах.

Библиография:

1. ДОДОНОВА, С. *Современное музыкальное искусство и образовательный процесс. Тенденции нового формата соотношений*. В: Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств. Казань: КазГИК, 2018, с. 65–68.
2. COOK, S. *MTD Kingston Saratoga Bass Review*. <https://www.premierguitar.com/mtd-kingston-saratoga-bass-review> [Accessed: 10.01.2026].
3. DE MARCO, P. *Reimagined Tunings: Unconventional Techniques for Exceptional Guitarists*. E-book: Pasquale De Marco, 2025. 172 p.
4. HUMAR, M. *Wood Properties and Processing*. Basel: MDPI, 2020. 350 p.
5. *Michael Tobias Design*. <https://www.mtdbass.com/handmade-options> [Accessed: 10.01.2026].
6. ROBERTS, J. *American Basses: An Illustrated History & Player's Guide*. San Francisco: Backbeat Books, 2003. 208 p.
7. SMITH, K.T. *The biology of burls*. In: *Published by Massachusetts Tree Wardens and Foresters Association*. Massachusetts: Published by Massachusetts Tree Wardens and Foresters Association, 2012, Issue 3, p. 6.
8. SULISTIONO, S., SUHARDI, B., ISHARTOMO, F., NUGRAHA, I. A Preliminary Review of Multiscale Fret as Innovation of Ergonomic Guitar. In: *Journal of Technology and Operations Management*. Kuala Lumpur: Universiti Utara Malaysia, 2021, V.16 (1), pp. 81–90.
9. WARING, D., RAYMOND, D. *Make Your Own Electric Guitar and Bass*. New York, Sterling Publishing Co., Inc., 2001. 96 p.
10. *Who Started the Fanned-Fret Revolution?* <https://dingwallguitars.com/who-started-the-fanned-fret-revolution/> [Accessed: 10.01.2026].

Данные об авторе:

Александр ВИТЮК, Зав. кафедрой «Музыкальное искусство эстрады», доктор искусств, доцент, Республика Молдова, г. Тирасполь. Институт искусств им. А.Г. Рубинштейна, г. Тирасполь.

ORCID: 0000-0001-5091-5979

E-mail: vityuk150582@mail.ru

Представлено: 19.01.2026
Дата рецензирования: 09.03.2026
Принято к публикации: 20.05.2026

INTERDOMAIN TERMINOLOGY AND THE LEGAL TEXT

Nicoleta BAGHICI,

“Alecru Russo” State University of Bălți

The present article investigates the phenomenon of interdomain terminology within legal texts, focusing on terms that migrate from other disciplines into legal discourse and terms that operate simultaneously across legal and non-legal domains. The analysis examines these terms through the complementary lenses of *terminologization*, the process by which words acquire specialized meaning within a discipline and *determinologization*, the process by which specialized terms spread into general language. Through detailed case studies of terms, such as *prescription*, *delict*, *seizure*, *cumul*, *succession*, and *alibi*, the article demonstrates how legal terminology continuously evolves through borrowing from medicine, economics, management, and common language, while simultaneously contributing to general vocabulary. The research argues that understanding these semantic processes is essential for legislative clarity, judicial interpretation, and effective legal communication in an increasingly interconnected normative landscape.

Keywords: *interdomain terminology, legal text, terminologization, determinologization, re-terminologization, semantic migration, legal discourse.*

TERMINOLOGIA INTERDOMENIALĂ ȘI TEXTUL JURIDIC

Prezentul articol analizează fenomenul terminologiei *interdomeniale* în cadrul textelor juridice, cu accent pe termenii care migrează din alte discipline în discursul juridic, precum și pe termenii care funcționează simultan atât în domeniul juridic, cât și nonjuridic. Analiza abordează acești termeni prin prisma complementară a terminologizării, procesul prin care cuvintele dobândesc sens specializat într-o disciplină și a determinologizării, procesul prin care termenii specializați pătrund în limbajul general. Prin intermediul unor studii de caz detaliate privind termeni precum *prescripție*, *delict*, *sechestrul*, *cumul*, *sucesiune* și *alibi*, articolul demonstrează modul în care terminologia juridică evoluează continuu prin împrumuturi din medicină, economie, management și din limbajul comun, contribuind totodată la îmbogățirea vocabularului general. Cercetarea susține că înțelegerea acestor procese semantice este esențială pentru claritatea actului normativ, interpretarea judiciară și eficiența comunicării juridice într-un peisaj normativ din ce în ce mai interconectat.

Cuvinte-cheie: *terminologie interdomenială, text juridic, terminologizare, determinologizare, reterminologizare, migrare semantică, discurs juridic.*

Introduction

Legal language does not exist in a isolation. Over time, legal terminology has borrowed a lot from other fields and from everyday speech. When words are borrowed into law, their meanings shift and change to fit what the legal system needs. At the same time, terms that start out in law often move the other way and end up being used by ordinary people. When this happens, they enrich the common vocabulary, but they also lose some of their precise legal meaning. This flow of terminology between law and other domains raises some important questions. How do terms from medicine, economics, or management end up with specialized legal meanings? What happens to legal terms when regular people start using them in daily conversation? And how should legal texts be interpreted when they contain words that mean different things in different contexts? This article tries to answer these questions by looking closely at how terms are used across different fields. It uses a theoretical framework developed by several experts, including M.T. Cabré, E. Mincu, I. Druță, A. Stoichițoiu-Ichim, and R. Zafiu, among others. [1, 2, 14, 15, 18, 20, 22], the analysis considers two main processes that work together: - how terms are used in different contexts and - how their meanings change as they are used in new areas. By studying these processes, we can better understand how terms are used and how their meanings evolve over time. This can help us to clarify the meanings of terms and to use them more effectively in our work. The article aims to provide a systematic analysis of these processes, drawing on the work of leading researchers in the field of terminological studies.

Terminologization: The transformation of words from general usage or from other specialized fields into legal terms of art, acquiring precise definitions within the juridical system.

Determinologization: The diffusion of legal terms beyond their original domain into general language, where they undergo semantic generalization and often lose technical specificity. Let's take a closer look at how legal language works. We are going to explore something called *reterminologization*, which is when terms are reused or redefined as they move between different specialized areas, rather than just from everyday language to a specific field. By studying some specific examples, we can see that terminology shared between domains is actually a key part of how law communicates, both with experts and the general public. This isn't just a minor aspect of legal language - it's a central feature that plays a big role in shaping how law is expressed and understood.

Terminological Theoretical Framework

To begin to understand the ways in which terms migrate between fields, we must explore how special languages interconnect with one another as well as with ordinary or “*everyday*” language. The Spanish termologist M. T. Cabré [1] has explained that special languages function somewhat as small subsystems that coexist and intersect with everyday language [p. 59]. Each discipline will develop its own vocabulary system; however, each subsystem is not isolated from others. Instead, they may borrow and adapt words, resulting in a dynamic relationship among the subsystems, thus allowing for the possibility that the linguistic structure of one subsystem may shape the linguistic structures of another subsystem. Therefore, by examining how subsystems functionally interface and interact with one another, researchers have the opportunity to obtain an understanding of how terms are used and how they function within their respective subsystems. It is significant to note that this understanding provides insight into how various disciplines convey ideas and concepts through language.

In addition, M. T. Cabré [1] identified three factors regarding special languages that significantly impact how terms migrate between fields. First, the characteristics of what differentiate special languages from one another do not exist independently of one another. Rather, there are interconnected sets of characteristics that include lexical, syntactic, and pragmatic elements. Second, the context of communication plays an extremely important role. Specialized language is developed to allow experts to communicate clearly and accurately with one another. Finally, the nature of each special language is determined by the domain it serves, the knowledge base of those using it, and the contexts in which it is utilized.

When a term moves from one field to another, it carries some of its original meaning along with it. But it also changes to fit the new context and to help people communicate in that new area. In other words, the term does not just get copied exactly as it was. Instead, it gets adapted to serve new purposes and to fit in with the language and ideas that already exist in the new field. As it settles into its new home, the term takes on a new life - shaped by its past, but reshaped by its present.

Terminologization: Common to Legal Fields

Terminologization is basically when words that people use every day start to mean something more specific in a particular field. This happens when a word's meaning changes as it becomes a specialized term. At first, the word might have a broad meaning, but as it is used more in a specific area, its meaning gets narrower and more precise [3, p. 111]. For example, a word that can mean lots of things in everyday conversation might only mean one thing in a specialized field. This process is like a transformation, where the word's meaning is modified and reinterpreted to fit the needs of that field. As a result, the word becomes a specialized lexical unit with a unique meaning that's different from its original meaning in common language.

The mechanisms of *terminologization* include:

Semantic narrowing: The range of possible meanings is restricted to those relevant to the specialized domain.

Definitional precision: The term receives an explicit definition within the specialized discourse, often through legislative or doctrinal formulation.

Systematic integration: The term enters into structured relationships with other terms within the specialized field, acquiring a place in a conceptual network. In legal contexts, terminologization often occurs through legislative definition, judicial interpretation, or doctrinal elaboration [6]. When a statute defines a term, it performs an act of *terminologization*, fixing the term's meaning for purposes of that legal text.

Determinologization: From Legal to Common Fields

When special words are used in everyday talk, they can lose some of their special meaning. This is called *determinologization*. It's like when a word from a specific field, like *science* or *law*, starts being used by people in general. The word still keeps its main idea, but it's not as technical as it used to be. For example, the researcher L. Cepraga said that *determinologization* happens when words are used in different ways and become more general [4, p. 89]. This means the word becomes simpler and can be used in more situations, even if it's not as precise as it was before.

Researcher G. Chivu [5] notes that *determinologization* is connected to a bigger idea - "*general knowledge terminology*". This is when terms from specialized fields become part of everyday language because people use them so much. As a result, the people who create dictionaries have a hard job keeping track of both the specialized and general meanings of these terms. They have to figure out how to document them in a way that makes sense for everyone, not just experts in a particular field. This can be, because the same term can have different meanings in different contexts. For example, a term might have a very specific meaning in a scientific field, but a more general meaning in everyday conversation. The dictionary creators have to navigate these different meanings and decide how to present them in a clear and useful way.

The mechanisms of *determinologization* include:

Semantic broadening: The term's meaning expands beyond its original technical application. *Metaphorical extension*: The term is applied figuratively to contexts distant from its original domain.

Loss of technical precision: Distinctions essential within the specialized field may be collapsed or ignored in general usage.

Implications for Legal Communication

In the legal area, something important happens when legal words become part of everyday language (*determinologization*). On one hand, these words become easier for people to understand. On the other hand, they can be misinterpreted more easily. The scholar R. Zafiu [22] showed this in her study of how words change meaning when they move from a specialized field to a more general one. She found that when legal terms enter common language, their meanings can shift in complex ways, affecting how non-experts understand them. This can significantly change how people think about these terms, often in ways that are different from what legal experts intend. As a result, the meaning of a legal term can become distorted as it becomes more widely used, leading to potential misunderstandings about the law.

Reterminologization: Between Specialized Fields

Reterminologization constitutes a special case of *terminologization* involving transfer between specialized fields rather than from common language to specialization. The linguist E. Mincu [2] establishes a tripartite framework for understanding how terminological systems are constructed and transformed. She argues that the "*modeling*" of a terminological system occurs at three distinct but interconnected levels:

- a) The linguistic level: examining the word and its meaning, as well as lexical interaction within the system;
- b) The extralinguistic level: investigating the conceptualization of the world, the theory of knowledge, and the structuring and organization of concepts;
- c) The level of representations means analyzing how ideas are mentally represented and used in discourse [2, p. 145].

This involves understanding how concepts are formed and applied in different contexts, and how they are presented and communicated through language. This framework is really important for understanding how terms change and get new meanings. It's called *reterminologization*, and it's a special case of *terminologization*. The researcher E. Mincu says that *reterminologization*, along with *terminologization* and *determinologization*, helps keep the system of terms alive and vibrant [2, p. 150]. Her work shows that these processes are not minor, but rather key to how specialized language evolves over time. Mincu's framework is especially useful for understanding *reterminologization* because it looks at how terms change in both language and beyond language. For example, when a term like "*seizure*" moves from medicine to law, it is not just the word that changes, but also the idea behind it. The term has to fit into a new way of thinking,

with different principles and relationships between concepts. This process involves more than just changing the word – it is about reconceptualizing the idea itself.

Neosemy and Terminological Migration

The idea of neosemy, which has been explored by writers like I. Druță and E. Mincu [14], is really important for understanding how words and phrases get new meanings when they are used in different areas. They say that terminological neosemy is what happens when old words start being used in new, specialized ways, but still keep their original meanings [14, p. 171]. This is a key phenomenon to understand when it comes to legal language, because it shows how legal terms can stay connected to where they came from, while also changing to fit new ideas and needs.

The defining characteristic of *reterminologization* is that, the term can have a new meaning in a different field, but it can still do its old meaning in its original field. This means the term can be used in different areas of study at the same time, and it's still recognizable because it keeps some of its original meaning [3, p. 113]. This process allows terms to be borrowed and used in new ways, while still making sense to people who already know what the term means. It is a way for terms to take on new specialized meanings, and it helps connect different fields of study by sharing words and ideas.

Law uses everyday language, but it also needs to make it more precise. This is crucial for the legal system to work as it has to be able to communicate with people in a way that makes sense to them, while also being exact enough to be applied consistently [6]. The linguist, A. Stoichițoiu-Ichim [20] has shown that legal language and ordinary language are always influencing each other. She found that legal terms are often borrowed from everyday language, adapted, and given new meanings. This process helps law stay connected to the people it affects, while also becoming more specialized and precise. It's a balance between being understandable and being exact, and it's essential for the legal system to function properly.

The *terminologization* of common words in legal contexts involves several characteristic transformations [13]:

Definitional fixation: The meaning of the term is established authoritatively through legislative definition or judicial interpretation.

Contextual specification: The meaning of the term is determined by its placement within a structured system of legal concepts.

Operationalization: The term is connected to legal consequences - rights, obligations, powers, immunities - that give it practical effect.

Case Studies in Terminologization

The word “*prescription*” is a great example of how a term from everyday language, especially medicine, can take on a new meaning in the legal world. Normally, when we think of a prescription, we think of a doctor's written order for medicine, telling us what to do in the future. This idea comes from the Latin phrase “*praescriptio*”, which means “*a writing before*” or “*an order*”, and it implies that someone in charge is giving directions [11]. Following *terminologization* in legal texts, prescription acquires a fundamentally different meaning: *the extinction of a right or the obligation to execute a penalty after the passage of a statutory period* [13]. Legal prescription does not involve ordering someone to do something but rather extinguishes legal effects through the passage of time. The semantic transformation can be represented as follows:

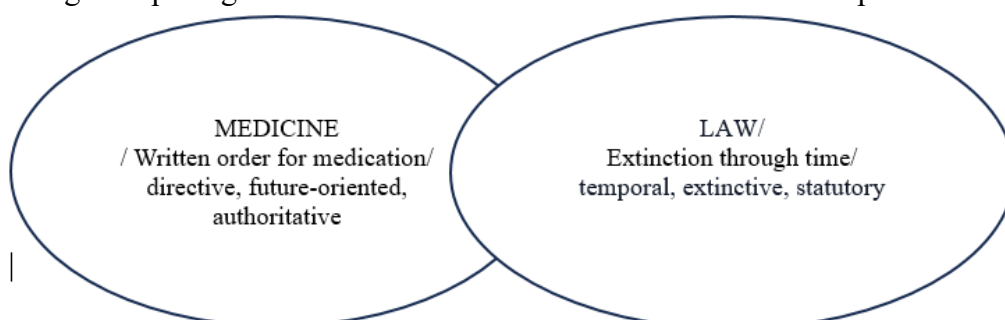

Figure 1. Semantic Variation: “*Prescription*” across medical and legal fields

This transformation exemplifies how terminologization can completely readjust semantic content. This change shows how using different words can completely change what we mean. The basic idea - that time and authority are involved - stays the same, but what happens because of them is opposite.

The concept of *succession* is a great example of how a word with multiple meanings in different fields can be narrowed down to a specific meaning for legal use. In biology, succession refers to the way species change over time. In math, it is about a sequence of numbers that follow a logical order. And in everyday language, succession usually means a series of events that happen one after another. But when we talk about succession in a legal sense, we are focusing on a specific idea that is different from these other meanings. This process of taking a word with many meanings and selecting one specific concept for legal purposes is called *terminologization*. It is like filtering out the other meanings to get to the one that is relevant for legal use [11].

Legal terminologization selects the core notion of “*following after*” and specifies it within the framework of patrimonial transmission. As provided in the Moldovan Civil Code [9]: “*Succession is the transmission of the patrimony of a deceased natural person to one or more living persons*” (Article 953).

The legal meaning adds specific features absent from general usage:

- The legal meaning adds specific features absent from general usage;
- The predecessor must be deceased;
- The object of transmission is the patrimony (*assets and liabilities*);
- The transmission occurs according to statutory rules or testamentary provisions;
- The recipients (*heirs*) have a specific legal status.
- This specification transforms a general concept of temporal sequence into a precise legal institution with defined operational rules.

Delict: From Latin Misdeed to Civil Liability

The word “*delict*” is a good example of how a term from everyday Latin became a specialized word in law. It comes from the Latin word “*delictum*”, which means “*fault*” or “*misdeed*”. In law, “*delict*” refers to a wrongful act that leads to legal liability. In countries with civil law systems, like the Republic of Moldova [9] a delict is an unlawful act that causes harm to someone, and the person who did it has to make things right. The Civil Code of the Republic of Moldova [9] says that a delict is an act that causes prejudice and leads to an obligation to repair the damage.

This concept is important in understanding how laws work in different countries and how they deal with wrongful acts. *Everyone has a responsibility to follow the rules that are set by law or by local customs*. This means we should behave in a way that respects the rights and interests of others, without hurting them or taking away what’s rightfully theirs. The idea of delict is based on a general duty, and it sets out the conditions under which breaking this duty can lead to liability. These conditions are fault, damage, and a causal connection between the two. When we look at how delict has been defined and developed over time, we can see how a broad concept of wrongdoing has become more specific and detailed within the framework of civil liability.

The *terminologization* of common words serves crucial functions for legal systems. This is different from criminal offenses, but it still keeps the central idea of fault that has legal significance. In other words, delict shows us how a general notion of doing something wrong can be refined and specified in the context of civil law, while still maintaining its core focus on fault. The use of everyday words in a specific way is important for legal systems. When lawmakers and judges define what these words mean, it helps people understand the law clearly. This is known as legal certainty, which means that people should be able to know what they can and can’t do without being confused. But using special meanings for common words can also cause problems. When people who are not lawyers read legal documents, they might not understand what the words mean because they have different meanings in everyday life. This can lead to misunderstandings about what the law says they can and cannot do. This issue is a big concern for people who study how language is used in law and for those who write laws, because they want to make sure the law is clear and easy to understand, but also precise and accurate [6, 13].

Case Studies in Reterminologization

Reterminologization is when words and phrases move from one specialized area to another, like from medicine to law. Each field has its own way of understanding things and its own set of terms. This is really important for legal terminology because laws affect almost every part of life, including the economy, healthcare, technology, and social issues. So, the law has to be able to use and understand terms from these other areas. This means that legal vocabulary has to be able to work with concepts that come from other fields. As a result, legal terminology is always changing and adapting to include new words and ideas from other areas. This helps the law stay relevant and effective in regulating all the different aspects of human activity.

When a *term* is taken from one area and used in law, it undergoes *reterminologization* into law, it usually keeps some of its original meaning, but it also gets new legal details. The law area takes the term and makes it fit its own needs, often adding ways to carry out and fix problems that were not part of where the *term* came from. This helps the term work in its new legal context.

According to the Dicționarul explicativ al limbii române [11], the word “*cumul*” originally meant holding multiple jobs or roles at the same time, and getting paid for them. This idea is mainly used in labor law and human resources. For example, the Labor Code of the Republic of Moldova [7] uses this term to describe when someone has more than one job or responsibility. According to the Dicționarul explicativ al limbii române, this is what “*cumul*” initially meant. It is an important concept in understanding how labor laws work, especially in places like the Republic of Moldova. When an employee takes on extra work, it is considered cumulation. This means they do their regular job, plus other work, either permanent or temporary, outside their normal hours. And they do this extra work based on a separate employment contract, which is just for that specific job. In simple terms, “*cumul*” is about legally combining different jobs, with rules in place to manage working hours, pay, and potential conflicts between these jobs. (Article 267(1)).

The *term* later moved into criminal law and took on a new meaning, specifically in deciding penalties. This is shown in the Criminal Code of the Republic of Moldova [8]:

“If recidivism combines with the cumulation of sentences, the penalty based on the final sentence must be established taking into account the provisions of Article 82(2) of the Criminal Code.”

This means looking at how all the sentences add up and figuring out the right penalty based on that. The goal is to make sure the punishment fits the total crime, not just the last one. In this new situation, “*cumul*” doesn’t mean having many jobs at the same time. Instead, it is about adding up punishments for crimes. The idea of “*adding up*” is still the core, but now it is used in the context of criminal sentencing. The term is also used in the phrase “*cumul of offenses*”, which means when one action leads to many crimes being committed. You can see the verb form of “*cumul*” in phrases like “*cumulation of complementary penalties*”, which is used a lot in different contexts. This shows how the meaning of “*cumul*” has changed over time to fit the specific ideas of criminal law.

The *reterminologization* of *cumul* demonstrates several important features of interdisciplinary borrowing:

Semantic core preservation: The basic idea of “*accumulation*” stays the same no matter where it is used.

Contextual specification: Each domain adds specific features relevant to its conceptual framework (employment relationships in labor law, penalties in criminal law).

Systematic integration: In each domain, the term enters into structured relationships with other domain-specific terms.

The term *seizure* (French *saisie*, Romanian *sechestr*) illustrates particularly complex *reterminologization* across medical, technical, and legal domains.

Medical domain: A seizure is when your brain suddenly doesn’t work right, and it’s usually because of weird electrical activity. This can happen to people with epilepsy, and it is like a big shock to their system. When someone has a seizure, they might act strange or feel really weird, and it is because of what is going on in their brain. Doctors have seen this happen a lot, and they have written about it in studies [11] and [19].

Technical domain: When machines get stuck, it is called a seizure. This happens when parts lock up or jam, like when a car engine stops working because it did not have enough oil or got too hot.

Legal domain: Seizure denotes a precautionary measure by which certain goods are removed from commerce or rendered unavailable pending judicial resolution. Article 587 of the Code of Civil Procedure of the Republic of Moldova [10] states:

“(1) *Seizure consists in the indisponibilization of movable or immovable property belonging to the debtor, for the purpose of realizing the creditor’s claim.*

“(2) *Seizure may be applied only if there is a reasonable fear that the debtor may hide, destroy, damage, or alienate the property before the judgment is executed.*”

When it comes to *seizure*, it is only allowed if there’s a good reason to think the debtor might try to hide, destroy, damage, or get rid of the property before the court’s decision is carried out. The legal meaning builds on the common thread of “*taking hold of*” or “*stopping*” that runs through all three domains. In medicine, the seizure “*takes hold*” of the person’s neurological function; in mechanics, the engine “*takes hold*” and stops moving; in law, the court “*takes hold*” of property to prevent its disposition.

The concept has become more specific in the field of law, leading to the creation of various related terms that identify different kinds of seizure based on their role in legal procedures. For instance, there’s precautionary *seizure*, which is used to prevent something from happening, and executory seizure, which is used to enforce a decision. Additionally, there are terms like *seizure of goods*, *seizure of documents*, and *conservatory seizure*, each with its own distinct purpose in the legal process.

The term *eviction* demonstrates *reterminologization* from Latin general usage to a highly specific legal concept. Originating from Latin *evincere* (*to conquer, overcome*), the term entered legal terminology with a meaning quite different from its common language associations with removal from property. In law, *eviction* refers to the loss of a right, particularly in the context of sales. As provided in the Civil Code of the Republic of Moldova [9]: “*The seller is obliged to warrant the buyer that the thing sold is not subject to eviction, in whole or in part, by a third party based on a right that existed prior to the conclusion of the contract or arose from a cause existing at that time.*” (Article 759(1))

When you buy something, the seller promises that nobody else can take it away from you because they had a right to it before the sale happened. This means the seller is saying that as far as they know, nobody else has a claim to the thing being sold that would let them take it away, either now or in the future, based on something that happened before the sale. When someone buys a property, but then someone else comes along with a better claim to it, that’s called a legal *eviction*. This does not mean the buyer is physically kicked out, but rather that their right to the property is beaten by someone with a stronger claim.

The word “*eviction*” originally meant to conquer or overcome, and in law, it means the buyer’s claim is defeated by a superior right. This is different from what most people think of as *eviction*, which is when a landlord makes someone leave a property. In law, it is all about who has the best title and right to the property, not just who is living there. The way words are used in law is changing a lot, especially now that there are many different legal systems that work together. Laws from the European Union, international treaties, and other global legal systems are all connected, so words and ideas are moving between different areas of law and even between different countries. For example, words like “*proportionality*”, “*legitimate expectations*” and “*good faith*” are being used in new ways as they move from one country’s laws to international law to European Union law. Even though they are being used in new ways, they still mean basically the same thing. This is an important area to study, because it can help us understand how laws are changing and how they are affecting people. As laws from different countries and systems interact, the meanings of these words are shifting, but their core ideas are staying the same. This is something that needs to be looked at more closely in the future.

Case Studies in Determinologization

When legal words become part of everyday language, it is called *determinologization*. This is what happens when special terms used by lawyers and judges start being used by regular people in non legal situations. As these words become more common, they lose some of their specific meanings, but they still keep a basic idea that can be applied to lots of things. This process can be really important for how people understand and talk about the law. When legal words become part of general language, they can be used by more people, but they can also be misunderstood because their original meanings might get watered down

or changed. For example, people might use a legal term in a way that's different from how a lawyer would use it, which can cause confusion. Overall, *determinologization* can make legal concepts more accessible, but it also requires careful consideration of how words are used and understood in different contexts.

The term *alibi* provides the classic illustration of determinologization from legal terminology to general language [12].

Legal meaning: An *alibi* is a way to defend yourself in court by showing you were somewhere else when a crime was committed. This means you could not have done it. The word “*alibi*” comes from Latin, meaning “*elsewhere*”. If you can prove you were elsewhere, it can be a strong defense. In criminal cases, having an alibi can make a big difference - if you can show you were somewhere else, it's hard to say you did the crime.

General meaning after determinologization: Any excuse or justification for absence or for an action. In common usage, one might ask “What's your alibi for missing the meeting?” or offer “I have no alibi for my poor performance.”

The semantic transformation involves:

- a) Loss of the criminal procedural context;
- b) Loss of the burden-of-proof implications;
- c) Broadening from “*being elsewhere*” to “*having any explanation*”;
- d) Application to non-criminal and even trivial contexts.

This transformation exemplifies how *determinologization* enables specialized terms to enrich general vocabulary while undergoing semantic simplification. The word “*boycott*” is a great example of how a person's name can become a common term used in everyday language [12]. *Origin:* The term derives from Captain Charles Boycott, a British land agent in Ireland, back in 1880. He was treated unfairly by the Irish Land League, who refused to work with him or sell him anything. The Irish Land League's actions against him were so successful that soon people started using his name as a verb, meaning to exclude someone or something from social or economic activities. Over time, the term *boycott* has become a part of our general language, used in all sorts of situations, from politics to social issues. It is interesting to see how a person's name can take on a new meaning and become a powerful symbol of protest or disagreement. A *boycott* is when a group of people decide not to do business or interact with someone, a company, or a country. This can be done for different reasons and can be legal or illegal, depending on why it is being done and how it's carried out. In the eyes of international law, the legality of a boycott depends on its purpose and how it is implemented. When people say they are going to boycott something, they usually mean they are not going to participate or engage with it anymore. This can be because they are unhappy with the way something is being done, like a restaurant with slow service, or they might disagree with the content of a TV show. It is often used in an exaggerated way, but the basic idea is that they're choosing not to support or take part in something. The journey of the term from proper name to specialized term to general vocabulary illustrates the complex pathways through which words enter and exit specialized domains.

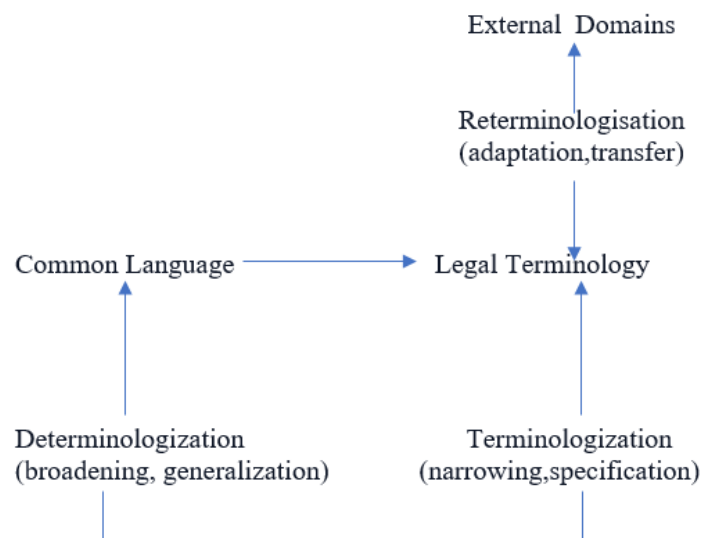
The term “*moot*” has changed a lot over time, from having a very specific meaning in law to being used more broadly in everyday language, and interestingly, its meaning has also been somewhat reversed [12]. In law schools, they have something called a moot court. It is like a pretend court case where students get to argue made-up cases. The name “*moot court*” comes from Old English, where “*mot*” meant a gathering or meeting. In legal education, “*mooting*” is just a fancy way of saying that students practice arguing fake cases to learn how to be good lawyers. In everyday talk, when we say a question is “*moot*”, we mean it's not really important or relevant anymore. It is like a hypothetical situation that does not really matter in the real world. This is different from how lawyers use the term, where it has a more specific meaning. In regular conversation, saying something is moot implies that it is no longer worth discussing or considering, because it is not going to make a difference either way. The meaning of something can change in a subtle but important way, from being a hypothetical idea used to make a point, to being seen as hypothetical and therefore not relevant. This shift in meaning can be significant, even if it is not immediately obvious.

The phrase “*statute of limitations*” has become more widely used and not just limited to legal language [12]. It now has a broader meaning that people use in everyday conversation. Legal meaning: A

statute prescribing the time period within which legal proceedings must be commenced. After the period expires, claims are time-barred. Its general meaning is an any time limit on action or response. One might speak of the “*statute of limitations*” on filing a complaint with a company, pursuing a grievance, or even on social expectations. The basic idea still involves a time limit, but it no longer follows the exact rules of preventing repeated claims and procedural barriers. When legal words become part of everyday language, it can have a big impact on how easily people can understand and navigate the legal system. This can be a good thing, as it makes legal concepts more familiar to people who are not lawyers or legal experts. But, at the same time, it can also lead to confusion if the everyday meaning of a word is different from its technical legal meaning. This is because the process of making legal terms more accessible can also water down their precise meaning, which is important in a legal context. As a result, people may think they understand a legal concept when they actually do not, which can cause problems when they are trying to deal with the legal system. This tension shows how important it is for legal professionals to have what is called “*juridical competence*”. This means they need to be able to switch between special and general meanings of words in a legal setting. They have to know what words mean in a legal sense, and also what they mean to the general public. Legal professionals must be aware of both the terminologized meanings of terms within the legal system and their determinologized meanings in public discourse [13]. As scientist R. Zafiu [22] pointed out, things like who is speaking, the context, and what the audience is expecting can all affect how words are understood in different situations. This is a crucial part of communicating effectively in legal contexts.

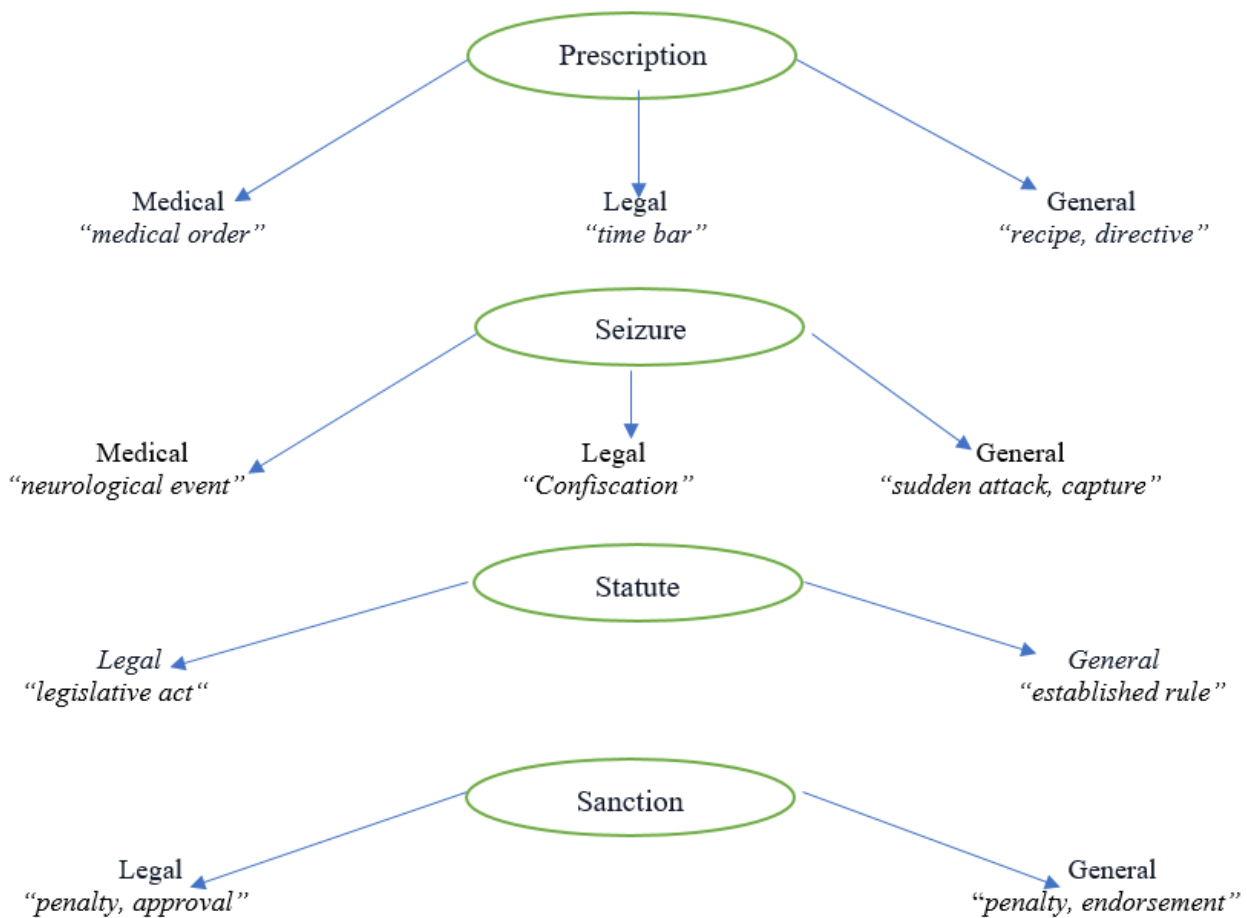
A Typological Framework of Terminological Processes

The three processes examined: *terminologization*, *reterminologization*, and *determinologization*, can be understood as different directions of semantic migration across the continuum between general language and specialized domains.

Figure 2. The Concept of Legal Terminology Process

This typology shows that legal words and phrases take and give meaning to and from everyday language and other fields of study. They take words from common language and make them more specific, and they also take words from other areas and make them part of the law. At the same time, legal language gives words and meanings back to general language, making it richer. This back-and-forth movement is what researcher A. Stoichițoiu-Ichim [20] calls a balance between special and general words in how people speak and write today in Romanian. This balance is always changing, with legal language influencing and being influenced by the language people use every day. Some words are used in many different areas at the same time, and they can have different meanings in each one, even though they look like the same word. This can cause problems when trying to understand what they mean in a legal document, because their meaning might be affected by how they are used in other areas.

Figure 3. Semantic variation of specialized and common language terms

The coexistence of multiple meanings across domains creates potential for ambiguity that must be resolved through contextual interpretation.

Cognitive Mechanisms of Semantic Transfer

These changes happen because of how our minds work, and we can see exactly how it works through certain mental processes [1, 2, 13, 15].

Metaphors help us connect ideas by finding similarities between them. For example, the legal idea of a “*prescription*” - which is like a time limit - is connected to the medical idea of a “*prescription*” - which is a doctor’s order. Both ideas involve someone in authority making a decision. Even though they work in different ways, they share this common thread. The linguist I. Druță [15] has shown that this way of thinking is crucial in creating special words and phrases used in different fields. It is a basic tool that helps us create new terms by linking them to ideas we already understand.

Metonymy is a way of transferring meaning between things that are connected. For example, in law, the word “*bench*” is used to refer to judges, not just the physical seat they sit on. This is because the judges are closely associated with the bench, so the word “*bench*” comes to represent the people who use it.

Specification narrows meaning by adding semantic features. When succession enters legal terminology, it acquires specific features (*transmission of patrimony, death of decedent, statutory rules*) absent from general usage.

Generalization broadens meaning by removing semantic features. When alibi undergoes *determinologization*, it loses its specific procedural features while retaining the core notion of alternative explanation.

The semantic processes examined have profound implications for legislative drafting. Drafters must be aware of the multiple meanings that terms may carry across different contexts and must take care to ensure terminological consistency within legal texts [6, 13].

When lawmakers use a word that has a special meaning in everyday language, they need to think about whether its legal meaning is clear enough or if it needs to be defined in the law. If a law uses a word that is used in many different areas of expertise, the people writing the law must make sure that its meaning is not confusing in a legal sense. This is important because words can have different meanings in different contexts, and lawmakers want to avoid misunderstandings. They should consider defining the word clearly so that everyone knows what it means in the context of the law. By doing this, lawmakers can help ensure that the law is applied consistently and fairly. When lawmakers define words in a specific way, it helps keep their meaning clear and consistent within the legal system. But the people writing these laws have to find a balance between being precise and making sure the language is easy for everyone to understand, including those who are not experts in law. This is important because legal texts need to be accessible to the people they affect, so they can know their rights and responsibilities. By getting this balance right, lawmakers can create laws that are both clear and fair.

Courts regularly confront questions of terminological meaning that require attention to the processes examined here. When interpreting statutory language, judges must determine whether terms carry their ordinary (*common language*) meanings, their specialized legal meanings, or meanings derived from other disciplines.

The interpretation of terms that operate across multiple domains requires particular care. In such cases, courts must determine the intended meaning based on context, legislative purpose, and the overall structure of the legal text. The translation of legal texts presents particular challenges related to *terminologization and determinologization* [1, 12, 16]. As writer I. Druță [16] demonstrates in her comprehensive study of the dynamics of Romanian terminology under the impact of translation, the transfer of terms between languages and legal systems involves complex processes of adaptation and semantic negotiation.

When translating a legal term, the translator must determine:

- a) Has the term been given a specific meaning in its original language?
- b) Is there a similar term in the target language that has gone through the same changes?
- c) How the term's meaning may have been shaped by reterminologization from other disciplines;
- d) Whether the term has undergone determinologization that might affect its interpretation by target-language readers.

Translating legal documents requires both linguistic competence and juridical competence: the ability to navigate the terminological complexities of legal discourse across languages and legal systems. This competence is particularly important given the increasing interconnectedness of legal orders through European Union law and international treaties.

Legal education needs to teach students about how words and meanings in law are created and changed over time [13, 21]. Understanding that legal terms are not fixed essences but evolve through ongoing processes of migration and adaptation enables students to approach legal texts with greater sophistication. As researcher E. Mincu [21] demonstrates in her work on medical terminology, the ability to recognize and analyze terminological processes is essential for professionals across all specialized domains.

Courses in legal language and terminology should address:

- a) The processes of terminologization and determinologization;
- b) The migration of terms between law and other disciplines;
- c) The interpretation of terms with multiple meanings across domains;
- d) The implications of terminological change for legal practice.

Conclusion

This article has examined the phenomena of *terminologization, reterminologization, and determinologization* as they operate in legal texts, focusing on terms that migrate from other disciplines into legal language and terms that operate simultaneously across multiple domains. Several conclusions emerge from this investigation:

First, legal terminology like medicine, economics, and business, and gives them new meanings that fit its own needs. This is not just something that happens occasionally, but is actually a key part of how law

works, allowing it to cover a wide range of human activities. By taking words from other areas and adapting them, law can create its own unique language that is tailored to its specific purposes. This process of borrowing and transforming words is essential to law’s ability to regulate different aspects of society. As a result, legal terminology is inherently interdisciplinary, drawing on a broad range of sources to create a distinct and specialized vocabulary.

Second, the semantic transformations involved in *terminologization* and *reterminologization* operate through identifiable cognitive mechanisms – specification, metaphor, metonymy, that enable meaning transfer while maintaining sufficient continuity for recognition and productivity. Researchers like Inga Druță and Eugenia Mincu have shown that these challenges, such as being specific, using metaphors, and making connections, are key to how terms change and grow in dynamic evolution of terminological systems across all specialized domains. This helps us understand how terms can evolve over time and still be recognizable and useful. By using these cognitive shortcuts, we can transfer meaning from one concept to another and create new terms that are connected to the old ones, making it easier to communicate complex ideas.

Third, *determinologization* spreads legal terms into general language, enriching common vocabulary while subjecting legal concepts to semantic simplification. This process has significant implications for public understanding of law and access to justice. The work of researchers A. Stoichițoiu-Ichim [20] and R. Zafiu [22] provides valuable insights into how these processes unfold in contemporary Romanian discourse.

Fourth, understanding these processes is essential for legal practice. Legislative drafters must achieve terminological consistency while maintaining accessibility; judges must interpret terms with awareness of their multiple potential meanings; translators must navigate terminological differences across languages and legal systems; and legal educators must prepare students for engagement with evolving legal vocabulary. When we look at how law uses language across different areas, we are really asking some big questions.

By studying the words and terms used in law, we can better understand law as a system of rules and as a way that people communicate with each other. This helps us see law as something that is both complex and accessible, and that affects us all in different ways. Future studies could take this analysis in a few different directions. For example, they could compare how different legal systems and languages use and change terms. They could also look at how specific terms move from one area to another over time. Another approach could be to think about how to make legal terms clearer while still allowing the law to adapt to new situations. This could involve looking at how to balance the need for clear definitions with the need for flexibility in the law. By exploring these different directions, researchers could gain a better understanding of how legal terms are used and how they can be improved.

Bibliography:

1. BAAIJ, C. J. W. Legal translation and the problem of heteroglossia. În: GLANERT, S., ed. *Comparative Law - Engaging Translation*. Abingdon: Routledge, 2014, pp. 51-66. ISBN 978-0415641661.
2. BAAIJ, C.J.W. Translating civil law “objectivity” with an adversarial brain: An ethnographic perspective. În: GLANERT, S., ed. *Comparative Law - Engaging Translation*. Abingdon: Routledge, 2014, pp. 119-138. ISBN 978-0415641661.
3. BÎRSAN, S., CEPRAGA, L. Procedee semantice de formare a termenilor juridici. În: *Știință și educație: noi abordări și perspective*. Materialele conferinței științifice internaționale, 21-22 martie 2024. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă”, 2024, vol. 3, pp. 110-114. ISBN 978-9975-46-716-2.
4. CABRÉ, M. T. *Terminology: Theory, Methods and Applications*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999. 248 p. ISBN 978-1556197882.
5. CEPRAGA, L. Analiza semantica structurală a terminologiei managementului economic în limba română: Teză de doctorat. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2005. 175 p.
6. CHIVU, G. Evoluția științei și dicționarele explicative ale limbii române. În: *Caietele Sextil Pușcariu*. Cluj-Napoca: Editura Scriptor; Editura Argonaut, 2015, vol. II, pp. 133-140. ISSN 2393-526X.
7. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 2009. 1230 p. ISBN 978-606-92159-7-5.

8. DOSCA, A. Construirea sistemului lexical semantica terminologic al domeniului de aplicație drept (pe baza materialului german): Teză de doctorat. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2008. 198 p.
9. DRUȚĂ, I. *Dinamica terminologiei românești sub impactul traducerii*. Chișinău: Centrul Editorial-Tipografic al USM, 2013. 280 p. ISBN 978-9975-71-472-3.
10. DRUȚĂ, I. Metafora terminologică. În: *Limba română*. 2008, nr. 155 (5-6), pp. 23-27. ISSN 0235-9111.
11. DRUȚĂ, I. *Neologismul în structura stilistică a limbii române actuale*. Chișinău: Elan Poligraf, 2007. 215 p. ISBN 978-9975-9663-5-1.
12. DRUȚĂ, I., MINCU, E. Considerations on terminological neosemy. În: *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie*. 2015, vol. VIII, nr. 1-2, pp. 171-182. ISSN 2065-7161.
13. ENGBERG, J. Frame approach to legal terminology: What may be gained from seeing terminology as manifestation of legal knowledge. În: *Handbook of Terminology*. Amsterdam: John Benjamins, 2023, vol. 3, pp. 16-36. ISBN 978-9027214515.
14. ENGBERG, J. Legal terminology: On intelligibility and strategies for dissemination. În: *Synaps*. 2013, nr. 29, pp. 18-30. ISSN 1501-7322.
15. GAUDIN, F. *Socioterminologie: Des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles*. Rouen: Université de Rouen, 1993. 215 p. ISBN 978-2877751324.
16. GÉMAR, J.C. L'analyse comparée en traduction juridique, ses enjeux, sa nécessité. În: *International Journal for the Semiotics of Law*. 2019, vol. 32, nr. 2, pp. 359-380. ISSN 0952-8059. DOI: 10.1007/s11196-018-9592-7.
17. KUNCH, Z. Determinologization and determination: Terminological variation in linguistic discourse. În: *Terminological Bulletin*. 2023, nr. 7, pp. 53-62. ISSN 1857-4105.
18. LUCA, A. Terminologizarea și determinologizarea în limbajul juridic românesc. În: *Studii de terminologie*. 2010, nr. 4(2), pp. 45-58. ISSN 1844-4917.
19. MATTILA, H.E.S. *Comparative Legal Linguistics: Language of Law, Latin and Modern Lingua Francas*. 2nd ed. Farnham: Ashgate, 2013. 485 p. ISBN 978-1409439325.
20. MINCU, E. Terminologia medicală românească: evoluție și tendințe: Teză de doctor habilitat. Chișinău: Institutul de Filologie Română "Bogdan Petriceicu-Hasdeu", 2018. 333 p.
21. MINCU, E. *Terminologia medicinalis Romaniae*. Chișinău: Pontos, 2017. 320 p. ISBN 978-9975-51-861-1.
22. MINCU, E., et al. *Limba Română. Limbaj medical*. Chișinău: USMF "Nicolae Testemițanu", 2012. 180 p. ISBN 978-9975-118-42-2.
23. POZZO, B., JACOMETTI, V., eds. *Multilingualism and the Harmonisation of European Law*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2006. 248 p. ISBN 978-9041124908.
24. REPUBLICA MOLDOVA. Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107/2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86/66.
25. REPUBLICA MOLDOVA. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225/2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 130-134/595.
26. REPUBLICA MOLDOVA. Codul Muncii al Republicii Moldova nr. 154/2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162.
27. REPUBLICA MOLDOVA. Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985/2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129/1012.
28. ȘCHIOPU, L., MAXIM, I. Evoluția dinamică a terminologiei juridice: Procesele de derivare, compunere și evoluție semantică. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe Umanistice*. 2025, nr. 4, pp. 45-52. ISSN 1811-2668.
29. STOICHIȚOIU-ICHIM, A. *Vocabularul limbii române actuale: dinamică, influențe, creativitate*. Ediția a II-a. București: BIC ALL, 2008. 312 p. ISBN 978-973-571-600-3.
30. VOGEL, F. *Law, Language and the Economy: The Influence of Economic Terminology on Contract Law*. Oxford: Hart Publishing, 2018. 210 p. ISBN 978-1509918988.
31. WÜSTER, E. *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. Wien: Springer, 1979. 240 p. ISBN 978-3211815612.
32. ZAFIU, R. *Diversitate stilistică în româna actuală*. București: Editura Universității din București, 2001. 256 p. ISBN 973-575-628-5.

Data about author:

Nicoleta BAGHICI, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.
Asistent universitar, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (USARB).

ORCID: 0000-0002-6654-7397

E-mail: nicoleta.baghici@usarb.md

Presented: 27.02.2026

Reviewed: 06.04.2026

Accepted for publication: 20.05.2026

LA LITTÉRATURE ERGODIQUE: UNE REMISE EN QUESTION DES FONDEMENTS DE LA LINGUISTIQUE TEXTUELLE?

Irina BREAHNĂ,

Université d'Etat de Moldova

La littérature ergodique fait l'objet d'une analyse par le biais des méthodes classiques de la linguistique textuelle, en privilégiant l'examen de la structure textuelle, des éléments narratifs et de la fonction du lecteur. L'analyse révèle que la cohérence et la cohésion conservent toute leur importance, bien qu'elles soient recontextualisées afin de souligner la matérialité et l'implication du lecteur. La fragmentation manifeste du texte ne compromet pas sa cohérence ; elle délègue simplement au lecteur la responsabilité d'assurer sa continuité. Les structures énonciatives superposées et les récits intégrés contribuent à consolider le contrat narratif et à accentuer la mise en abyme. Ces techniques encouragent la réflexivité et impliquent le lecteur dans la narration. La textualité ergodique consolide l'innovation narrative postmoderne en requérant un engagement substantiel et non trivial du lecteur, contestant ainsi les approches analytiques du discours et soulignant la nature dynamique du texte en tant que structure, médium et instance de réception.

Mots-clés: littérature ergodique, cohérence, cohésion, contrat narratif, mise en abyme, lecteur.

ERGODIC LITERATURE: A CHALLENGE TO THE PRINCIPLES OF TEXT LINGUISTICS?

Ergodic literature is analyzed through classical text linguistics, focusing on textual structure, narrative elements, and the reader's role. The analysis indicates that coherence and cohesion remain significant, although are recontextualized to highlight materiality and reader engagement. The evident fragmentation of text does not compromise coherence; it merely assigns the responsibility for continuity to the reader. Layered enunciative structures and embedded narratives enhance the narrative contract and mise en abyme. These techniques promote reflexivity and engage the reader in the narrative. Ergodic textuality enhances postmodern narrative innovation by necessitating substantial, non-trivial reading engagement, it contests discourse analytic approaches and highlights the text as a dynamic domain of structure, medium, and reception.

Keywords: ergodic literature, coherence, cohesion, narrative contract, mise en abyme, reader.

Introduction

La présente étude se propose d'examiner le phénomène du cybertexte et de la littéralité ergodique, en s'appuyant sur les catégories élaborées dans le champ de la linguistique pour le texte littéraire. L'objectif de cette analyse est de caractériser, à partir d'un corpus d'œuvres sélectionnées, les modalités selon lesquelles l'ergodicité se conforme aux principes relatifs à l'organisation textuelle, à la narrativité et à la figure du lecteur, les subvertit ou les annihile.

La littérature ergodique constitue un domaine de recherche relativement récent et peu exploré, de sorte que les présentes considérations ne sauraient être appréhendées comme exhaustives, s'agissant d'une incursion préliminaire dans ce champ d'étude encore émergent.

Le terme «ergodique» est corrélé à la notion de « cybertexte », cette dernière étant également un néologisme dont l'origine se trouve dans l'ouvrage *Cybernetics* de Norbert Wiener, publié en 1948 [10]. Le concept de «cybertexte» se rapporte à l'organisation mécanique du texte, tout en soulignant l'importance des particularités du médium comme élément intrinsèque de l'échange littéraire. Il convient néanmoins de ne pas restreindre la notion de «cybertexte» à la seule analyse de la textualité électronique. Ainsi que l'observe Espen Aarseth, une telle restriction s'avérerait entièrement arbitraire et ne saurait refléter un nombre significatif de productions littéraires sur support papier qui satisfont aux critères du cybertexte et à ceux de la textualité ergodique, telle que définie par Aarseth¹ [1]. Dans son œuvre *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*,

1. Telles que le I Ching, les Calligrammes de Guillaume Apollinaire et les diverses expérimentations de l'Oulipo.

Aarseth suggère de qualifier d'«ergodique» le phénomène par lequel la performance du lecteur s'accomplit tant dans une dimension «extranoématique», c'est-à-dire la manipulation du support textuel, à la fois indispensable et extérieure à la compréhension du texte, que dans une perspective plus conventionnelle d'appréhension rationnelle [1, p. 1]. Le terme « ergodique » est construit à partir des racines grecques «ergon», effort, et «hodos», chemin. Selon l'analyse d'Aarseth, l'ergodicité d'une œuvre littéraire implique un engagement actif du lecteur, nécessaire pour naviguer à travers le texte, contrairement à la littérature non ergodique qui requiert un effort extranoématique minimal, se limitant principalement aux mouvements oculaires et au feuilletage [1, p. 2].

L'existence du critère d'effort non trivial en tant qu'élément de définition de la littérature ergodique implique que toute production littéraire se prêtant à un effort jugé trivial, tel que le mouvement oculaire et le feuilletage, serait exclue de cette catégorisation. Selon notre analyse, le critère fondé sur l'effort tend à une simplification excessive du réseau complexe de sens et de gestes inhérents à une œuvre ergodique. Il convient de souligner l'autre racine du terme «ergodique», à savoir «hodos». Le concept de «chemin», dans toute son amplitude sémantique, met davantage en évidence la nature de la littérature ergodique, qui se révèle être non seulement un exercice de manipulation laborieuse du produit littéraire par le lecteur, mais également une collaboration entre l'auteur et le lecteur dans l'élaboration du parcours d'accès au texte, tant sur le plan formel que substantiel. Dans cette optique, il est postulé que la relation de collaboration et de co-construction de l'œuvre ergodique représente un élément essentiel à la création d'un mécanisme narratif ergodique. La collaboration entre l'auteur et le lecteur ne constitue pas un concept inédit. Umberto Eco [5], en évoquant la notion d'œuvre ouverte, et Roland Barthes [2], en proclamant la mort de l'auteur, avaient anticipé les prémices de la littérature ergodique.

Méthodologie de la recherche

Notre objectif est d'analyser les phénomènes relevant de la linguistique textuelle à partir d'un corpus d'œuvres ergodiques, incluant²: *L'infinie comédie* de David Foster Wallace, *La maison des feuilles* de Mark Z. Danielewski et *S.*, écrit par Doug Dorst et conçu par J. J. Abrams.

Étant donné que l'ergodicité, par sa référence au chemin, implique une notion de non-linéarité, nous examinerons les problématiques relatives à l'organisation textuelle, notamment celles qui sont affectées par les particularités du support et l'agencement objectif du texte (mise en page, ordre des mots, etc.). L'agencement textuel influe de manière directe sur le développement narratif et suscite des interrogations relatives à la narration ainsi qu'au phénomène décisionnel. La considération de l'effort sera appréhendée à travers la catégorie du lecteur, étant donné que c'est à ce dernier qu'il revient de parcourir le chemin tracé par l'œuvre ergodique.

L'organisation du texte

Dans le cadre de l'analyse textuelle, les concepts de cohérence et de cohésion sont mobilisés afin de caractériser les éléments qui confèrent à un ensemble de phrases une structure dépassant la simple juxtaposition. Selon les termes employés par Michel Charolles, «le besoin de cohérence est une sorte de forme a priori de la réception discursive» [3, p. 46]. Si l'auteur, le type ou le genre de texte ne comble pas ce besoin, il incombe au destinataire de réajuster ses attentes et de réévaluer le contenu implicite ou explicite du texte, étant donné que «la cohérence n'est pas dans le texte, elle est le résultat d'une construction du co-énonciateur qui s'appuie, pour ce faire, sur de multiples indices répartis sur les différents plans du texte» [8, p. 260]. Dans le cadre d'une œuvre ergodique, la contribution du co-énonciateur s'inscrit intrinsèquement dans la logique matérielle du livre et est susceptible de se manifester sous diverses formes. Ce rôle conféré à la dimension matérielle du texte est capable d'influencer l'autre paramètre constitutif de l'organisation textuelle, à savoir sa cohésion, c'est-à-dire le réseau de contraintes locales qui garantit la continuité de l'énoncé d'une phrase à l'autre. Dominique Maingueneau remarque que le texte «n'est pas seulement une hiérarchie d'unités fonctionnelles, c'est aussi une certaine disposition dans l'espace et dans le temps, un découpage» [8, p. 260].

2. L'infinie comédie (désignée ci-après par IC) et La maison des feuilles (désignée ci-après par MdF) font l'objet de notre corpus dans leurs versions traduites. Les œuvres originales sont intitulées : Infinite Jest, House of Leaves et S.

Dans le cadre de l'ergodicité, il convient d'interpréter cette assertion selon son acception directe, comme les exemples qui suivent le démontreront.

Dans le cas d'IC, le découpage, qui sollicite l'implication du lecteur, est profondément lié à un élément péritextuel tel que la note de fin. Le roman se caractérise par une structure narrative atypique et incorpore plusieurs centaines de notes de fin élaborées, dont certaines comportent leurs propres notes. Sur un total de mille sept cent quarante pages de l'édition électronique, cent quarante-deux pages sont consacrées aux Notes et aux Errata. À titre d'exemple, la note numéro 24, située à la page 120, peut être localisée à la fin de l'ouvrage et s'étend sur 13 pages, incluant elle-même les notes «d» - «g», dont l'explication est fournie aux pages 1735-1736. Alors que la version électronique, grâce à l'utilisation d'hyperliens, facilite une navigation aisée et rapide entre les différentes sections de l'ouvrage, cette possibilité est absente de la version imprimée. À la frustration provoquée par l'interruption s'ajoute celle provenant de la manipulation d'un ouvrage aux dimensions importantes, en particulier si le texte de la note, localisée après un effort considérable de feuilletage, stipule qu'il faut voir la note 142 *supra*. L'intégralité du récit est remise en question à chaque instant, à condition d'adhérer à la démarche proposée par l'auteur et de suivre le jeu des notes. Il est possible de concevoir un schéma alternatif où les notes sont soit ignorées, soit lues de manière sélective, ce qui entraîne une expérience de lecture distincte.

Dans *MdF*, les notes de bas de page sont pareillement employées en complément d'autres techniques de perturbation. Gaëlle Debeaux évoque des «proliférantes notes qui envahissent la page et grignotent le texte central» [4, p. 4], et souligne que «la traduction française, dans un geste créateur qui s'inscrit tout à fait dans la veine du roman, intervient directement dans la progression du roman, elle aussi au moyen de notes de bas de page» [4, p. 5].

En plus du mécanisme des notes, *MdF* instaure également des procédés typographiques dans le but de produire un texte décomposé qui subvertit les frontières de la cohésion et de la cohérence. Un de ces procédés c'est l'utilisation de polices de caractères distinctes afin de signaler la diversité des narrateurs: le corps du texte, attribué à Zampano, est rédigé en Times, tout comme les notes de bas de page dont il est l'auteur; les notes d'Errand, quant à elles, sont en Courier; enfin, les notes des Éditeurs sont en Bookman. Trois polices supplémentaires sont utilisées pour le journal vidéo de Tom, le film de Karen, ainsi que pour les lettres de Pelafina, la mère de Johnny Errand [4, p. 7].

Le rôle de la dimension typographique de l'œuvre se manifeste aussi dans des réalisations ergodiques qui évoquent les calligrammes, à savoir dans des dispositions textuelles congruentes avec le sujet traité dans la narration. Par exemple, la mise en espace du chapitre IX matérialise la notion dont il est question dans ce fragment du roman, à savoir le labyrinthe.

Les exemples mentionnés précédemment illustrent la manière dont des œuvres utilisant un support traditionnel, tel que le papier, peuvent implémenter des procédés susceptibles d'une exploitation ergodique, notamment par l'effort requis pour accéder aux notes de fin, pour suivre les variations de police, et, enfin, pour manipuler l'ouvrage dans toutes les directions. Le support dépasse sa fonction de simple médium et se mue, dans certains cas, en un élément central du récit, en raison de son influence sur les mécanismes qui établissent sa cohésion et sa cohérence: «le livre n'est plus un support neutre que le lecteur peut oublier mais se rappelle à lui à tout moment, en bousculant ses habitudes de réception, voire en empêchant la lecture» [4, p. 2].

Le paradoxe de la textualité ergodique est que son apparente décomposition, suscitant l'effort du lecteur à la

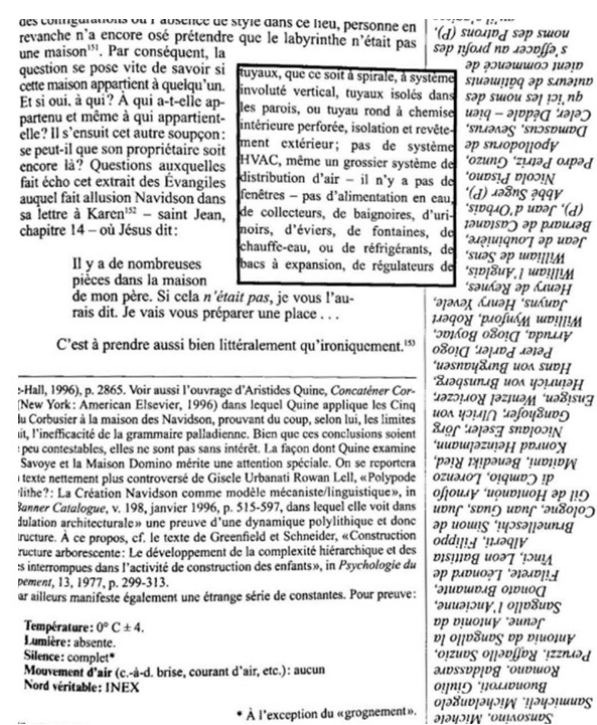

Fig. 1. La page 123 du roman *La Maison des feuilles*

composition, à la construction du sens, ne nuit à la cohésion ou à la cohérence du texte. Lorsqu'il y a un écart entre les attentes du lecteur et la réalité, un processus de réévaluation et de compensation se met en place. Le cas de *S.* en apporte une illustration probante. L'ouvrage, le récit principal, est abondamment annoté par les lecteurs, Jen et Eric. Mais en sus de la chronologie des lectures et des annotations du roman, des cartes postales, des lettres manuscrites, des plans, des articles photocopiés, des extraits de livres, etc., ont été pliés physiquement et insérés entre les pages reliées de l'ouvrage (figure 2). Il devient assez vite clair au lecteur que toute confusion liée à la place des inserts dans le livre peut mener à des pertes de sens. C'est la raison pour laquelle des lecteurs ont élaboré des listes, diffusées sur internet, qui précisent, pour chaque insert, son emplacement dans le livre. Cet effort collaboratif dans le maintien de la cohérence et de la cohésion n'est qu'un exemple d'adaptation face aux effets perturbateurs de la littérature ergodique.

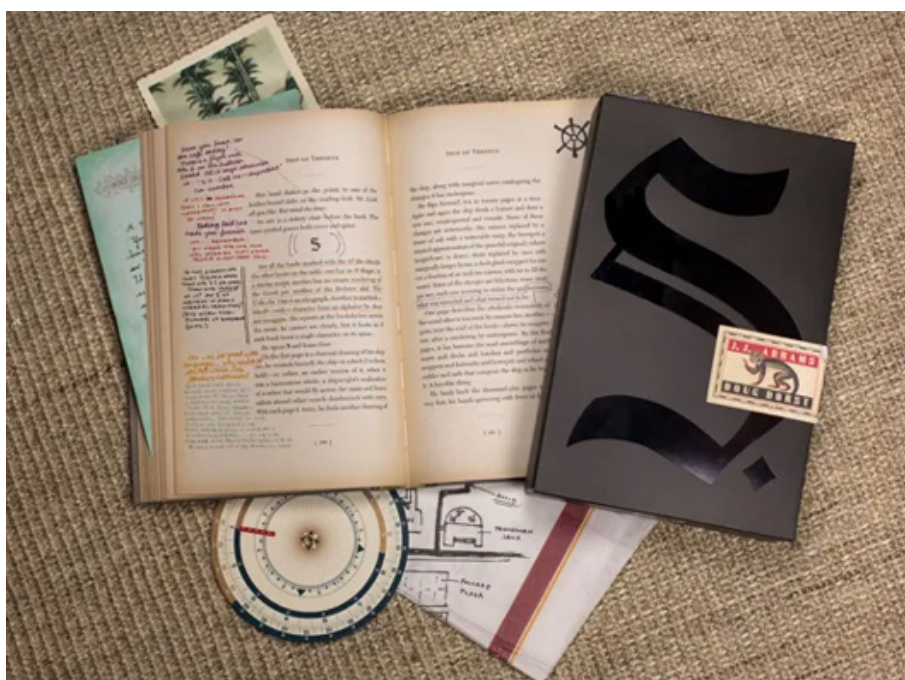

Fig. 2. Les marginalia et les inserts du roman *S.*

La narration

En ce qui concerne le problème de la narration, nous nous proposons d'examiner les concepts de «contrat narratif» et de «mise en abyme». Notre sélection s'est portée sur ces deux dispositifs narratifs, étant donné que les œuvres du corpus les illustrent de manière approfondie et qu'ils s'inscrivent également dans la logique de la textualité ergodique, en ce sens que, par le contrat narratif, le lecteur est explicitement invité à l'expérience littéraire et que, par la mise en abyme, on entre dans la logique du cheminement, de l'imbrication et de l'effort nécessaire pour s'orienter parmi les différentes dimensions de la narration ou des narrations.

Par contrat narratif, on entend un accord implicite entre le narrateur (ou l'auteur) et le lecteur, accord qui suppose l'adhésion de ce dernier à s'immerger dans l'univers fictionnel et à en respecter temporairement les règles. L'une de ses règles concerne le statut du narrateur. Gérard Genette en distingue quatre : le narrateur extradiegetique, absent de toute histoire, se distingue du narrateur intradiegetique, participant en tant que personnage à l'histoire; le narrateur homodiegetique, relatant sa propre histoire, s'oppose quant à lui au narrateur hétérodiegetique, qui rapporte l'histoire d'autres individus. [6, p. 229]. Les parcours narratifs adoptent de ce fait des trajectoires indirectes, de manière à converger et à diverger au gré des récits qui conduisent les lecteurs à traverser les divers niveaux du livre. Dans le cas de *MdF*, il s'agit, en premier lieu, d'une description exhaustive, rédigée par Zampano, un vieillard aveugle, concernant un film fictif intitulé *The Navidson Record*, un film familial réalisé lors de l'installation de la famille Navidson dans sa nouvelle

résidence. La deuxième strate du texte se compose de la glose de Zampano qui, outre la narration de cette exploration, fournit au lecteur un aperçu de la réception du film et de la production critique afférente à ladite exploration. Néanmoins, l'accès au texte de Zampano est exclusivement conditionné par le travail éditorial de Johnny Errand, un jeune individu marginal qui entre en possession des fragments épars du texte à la suite du décès de Zampano. La reconstitution du texte se transforme pour Errand en une épreuve existentielle, entraînant progressivement une altération de son état mental. Il convient de souligner une quatrième instance énonciative, à savoir celle des éditeurs, qui parachève l'ensemble en complétant, également dans les notes de bas de page, les lacunes laissées par Errand.

Une imbrication narrative analogue peut être remarquée dans *S.*, sollicitant du lecteur un effort considérable pour appréhender cognitivement et manipuler physiquement les quatre récits constitutifs de l'œuvre. Le récit central est présenté selon une perspective omnisciente à la troisième personne. Elle suit la trajectoire de *S.*, un individu amnésique impliqué dans une machination énigmatique. L'indétermination concernant son identité et sa mémoire confère un caractère énigmatique au récit. La deuxième strate se rapporte aux annotations de Jen et Eric. Ces annotations marginales manuscrites constituent un échange dialogique entre Jen, une étudiante, et Éric, un chercheur. Ils utilisent diverses couleurs d'encre dans leurs écrits en fonction du moment de leur échange. Leur narration se caractérise par une subjectivité et une interactivité marquées, combinant des analyses textuelles et des éléments biographiques. La troisième strate se manifeste à travers les notes de bas de page de F.X. Caldeira. F. X. Caldeira se désigne comme la traductrice de Straka. Ses observations d'apparence académique dissimulent en réalité des messages cryptés. Son style se caractérise par une érudition combinée à une ambiguïté délibérée, suscitant des interrogations quant à ses desseins. L'identité de Straka demeure indéterminée: s'agit-il d'une personne réelle ou d'un pseudonyme collectif? Le roman exploite cette incertitude, enrichissant le récit d'une strate supplémentaire de mystère.

Le roman de David Foster Wallace, *IC*, se caractérise par une narration d'une complexité, d'une fragmentation et d'une polyphonie notables. Bien que l'alternance des narrateurs (Hal Incandenza, Don Gately, etc.) engendre une instabilité énonciative, trait distinctif du roman postmoderne, *IC* ne saurait être comparé à *MdF* et à *S.* dans une perspective ergodique, à moins de prendre en considération les nombreuses notes de fin, avec leur effet de digression, de saturation informationnelle, de mise en abyme et de fragmentation. L'accès aux annotations requiert un effort physique substantiel, inhérent à la manipulation de l'ouvrage, ainsi qu'un effort intellectuel considérable, lié à l'élaboration d'un parcours de lecture.

Les strates narratives identifiées au sein du corpus étudié mettent également en évidence un procédé, désigné sous le terme de mise en abyme, lequel, selon Genette, constitue un «deuxième mode d'amplification [*qui*] procède par insertion d'un ou plusieurs récits seconds à l'intérieur du récit premier» [7, p. 201]. *MdF* et *S.* mettent en œuvre ce dispositif. Le résultat se révèle par un enchevêtrement de fils narratifs que le lecteur est invité à démêler, une tâche occasionnellement facilitée par l'examen des indices matériels, tels que la typographie, les inserts et les notes. La mise en abyme s'inscrit dans la problématique plus large de la réflexivité et constitue un instrument fondamental de la métafiction, définie comme une écriture littéraire qui internalise un commentaire portant sur sa propre écriture ainsi que sur sa réception par le lecteur. La réception par le lecteur constitue, de ce fait, une composante additionnelle significative à examiner dans le cadre de la textualité ergodique.

La figure du lecteur

Nous avons apporté plus haut l'affirmation de Maingueneau, selon laquelle la cohérence n'est pas une propriété du texte, mais plutôt la «conséquence des procédures que mobilisent les lecteurs pour la construire à partir des indications du texte» [8, p. 51]. En matière d'ergodicité, ces procédures requièrent des approches extranoématiques et ont des résultats qui dépassent les confins de l'imagination ou du raisonnement logique.

Dans le cas de *MdF*, la chercheuse Gaëlle Debeaux a élaboré une carte de lecture qu'elle décrit en ces termes: «un des angles de lecture pour aborder ce roman a été la question de la circulation dans le texte et de la spatialisation de la narration: j'ai donc été conduite à créer une vaste schématisation, sorte de carte heuristique, de l'itinéraire de lecture au sein de cette maison de papier aux murs fuyants» [4, p. 21].

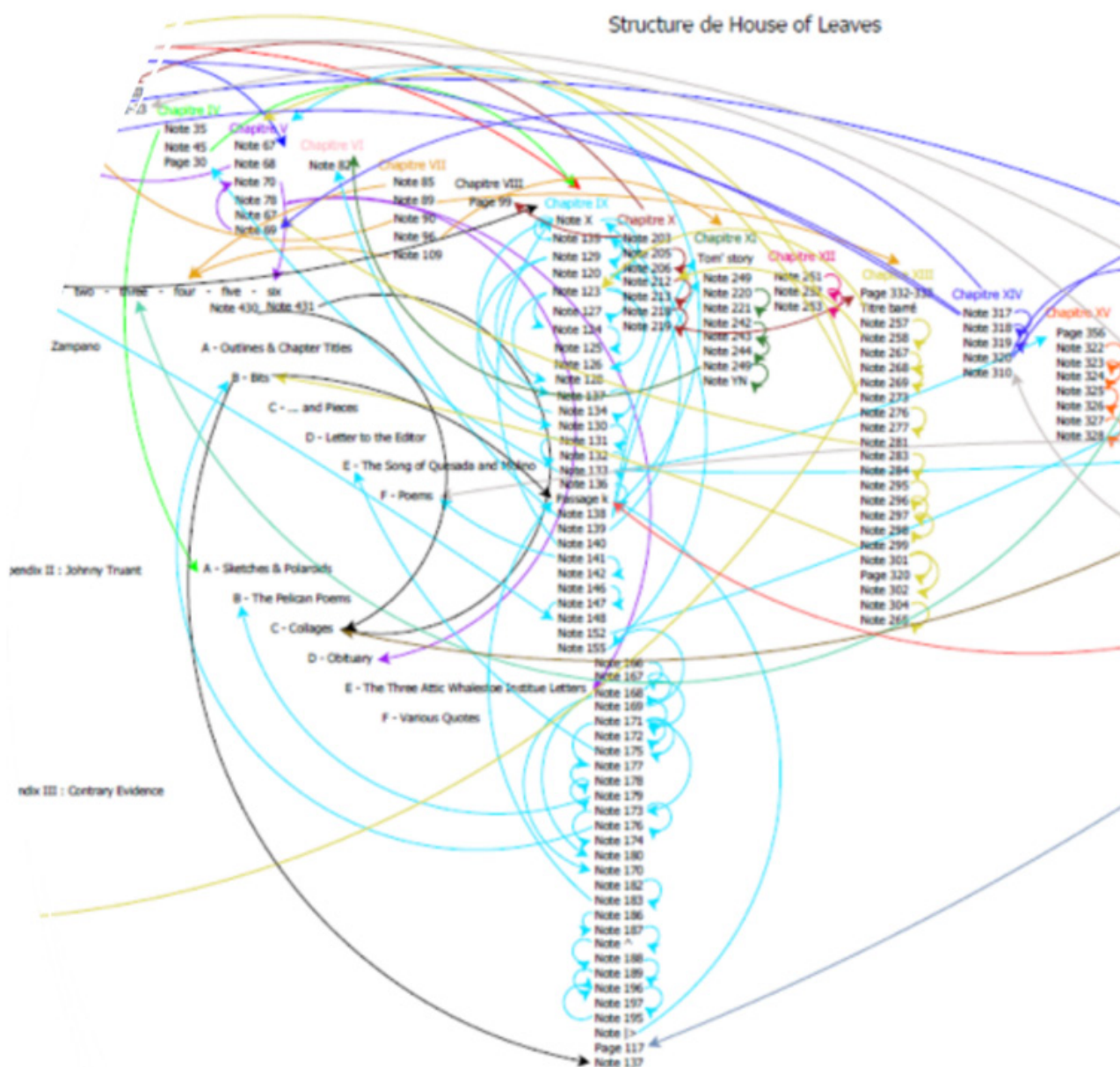

Fig. 3. Carte réalisée par G. Debeaux

Lors de notre propre lecture du roman *IC*, il a été fait usage d’un système de post-it afin de connecter les différents éléments narratifs et de simplifier la navigation au sein de l’ouvrage et de ses composantes. Notre démarche, à l’instar de celle de Debeaux, comporte non seulement une dimension cognitive, mais aussi une dimension matérielle, incluant des schémas et des parcours. Une manifestation analogue peut être observée dans l’initiative de certains lecteurs de *S.*, qui font l’inventaire de tous les inserts du livre sur des plateformes consacrées à la lecture. La figure 4 illustre un exemple d’inventaire publié sur Goodreads [9], où pour chaque entrée sont précisés le nom d’ordre et la page du livre correspondante.

Ces exemples démontrent à notre avis la synergie des notions d’«effort» et de «chemin» au sein de la textualité ergodique. Nous estimons que ce n’est pas fortuitement que ces fonctions atteignent leur pleine expression dans la figure du lecteur, car «un récit a beau se donner comme la représentation d’une histoire indépendante, antérieure, l’histoire qu’il raconte ne surgit qu’à travers son déchiffrement par un lecteur. Tout découpage du récit coïncide avec un découpage dans la lecture» [8, p. 50]. L’ergodicité met en lumière de manière explicite ce processus de déchiffrement. Il se manifeste par une diversité de procédés et de stratégies, dans la mesure où le cybertexte le permet et l’exige en fonction de son support, de sa structure interne, ou encore de l’intention de l’auteur.

Here is a list of all the inserts for S. The first number is the order of the inserts, the second number (in parentheses) is the page number it can be found, third is the title or main identifying feature of the insert, and the last phrase is a description of what it is. I hope this is a helpful reference for you!

- 1 (vi) Konfidential - photocopied page
- 2 (10) Pollard State University - memo pad sheet
- 3 (20) The Burning Word - photocopied page
- 4 (32) The Daily Pronghorn - campus newspaper
- 5 (54) Telegramm - two page telegram
- 6 (69) Lampa - color photocopy of newspaper clip
- 7 (86) "D" - blue fine letter paper
- 8 (100) "Eric-" - handwritten letter on gray paper
- 9 (112) Brazil 4 Panel - postcard
- 10 (130) Photograph of "S" - photograph
- 11 (178) Native Birds of Brazil - postcard
- 12 (190) Palm Tree Building - wavy-edged postcard
- 13 (192) Brazil Beach - postcard
- 14 (200) Pictorial Brazil - postcard
- 15 (203) Handwritten Notes - 3 pages of legal pad paper
- 16 (242) Female Photograph - small black & white photograph
- 17 (256) Gastrimargus divaceus - card with enclosed obituary newspaper clip
- 18 (306) Hand drawn map - napkin
- 19 (360) Jean-Bernard Desjardins - card
- 20 (376) Pollard State University letter head - two page hand written note
- 21 (416) "To my new friends" - handwritten note
- 22 (back cover) Decoder wheel

Fig. 4. La liste des inserts de S.

Conclusions

La littérature ergodique a été étudiée à l'aide des concepts traditionnels de la linguistique textuelle, à savoir l'organisation textuelle, la narration et la figure du lecteur. L'étude du corpus composé de *IC*, *MdF* et *S*. a permis de montrer que l'ergodicité n'est pas totalement indépendante des catégories traditionnelles de la linguistique textuelle, mais qu'elle en redéfinit les paramètres et en accentue certaines potentialités.

Pour l'organisation textuelle, les concepts de cohérence et de cohésion sont encore utilisables, mais sont déplacés vers une dynamique de co-construction plus explicite. Le support matériel n'est pas un simple vecteur neutre, mais un élément structurant du sens. Les notes, les variations typographiques, les inserts et la spatialisation du texte contribuent pleinement à la cohérence, en demandant au lecteur de s'engager de manière extranoématique. Il n'y a pas de fragmentation du texte, mais une redéfinition des mécanismes de continuité discursive.

Les outils du contrat narratif et de la mise en abyme accentuent les stratégies de réflexivité. Le nombre d'instances énonciatives et l'interpénétration des récits secondaires compliquent l'interprétation, tout en mettant le lecteur au cœur du dispositif fictionnel. La textualité ergodique reprend ainsi des pratiques déjà connues dans la tradition postmoderne, mais les renforce en introduisant la manipulation matérielle du texte comme élément central de l'expérience de lecture.

Enfin, le point de convergence des dimensions étudiées est la figure du lecteur. L'ergodicité met en avant le rôle du co-énonciateur dans la création du sens, en montrant les activités cognitives et matérielles qui, dans la lecture dite «non ergodique», sont implicites. Le travail et le chemin, au sens étymologique du mot, se mêlent dans une lecture qui devient parcours, exploration et parfois cartographie du texte.

La littérature ergodique n'est donc pas une simple catégorie marginale ou expérimentale. Elle invite à repenser les outils de l'analyse du discours et à penser le texte littéraire comme un espace dynamique d'interaction entre structure, support et réception. Elle montre que la cohérence, la narration et l'interprétation ne sont pas des caractéristiques fermées du texte, mais des processus négociés dans un cadre où auteur et lecteur travaillent ensemble à l'actualisation de l'œuvre.

Bibliographie:

1. AARSETH, E. *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997. 203 p. ISBN 0-8018-5579-9
2. BARTHES, R. La mort de l'auteur. In: *Manteia*. 1968. nr. 5, p. 12-17
3. CHAROLLES, M. Les études sur la cohérence, la cohésion et la connexité textuelles depuis la fin des années soixante. In: *Modèles linguistiques*. 1988. X-2, p. 45-66. ISSN 2274-0511
4. DEBEAUX, G. Le livre décomposé: La Maison des feuilles ou la multiplication intrigante des récits. In: *Sens public*. 2021. p. 1-24. ISSN 2104-3272
5. ECO, U. *L'œuvre ouverte*. Paris: Seuil, 1962. 315 p.
6. GENETTE, G. *Figures III*. Paris: Éditions du Seuil, 1972. 285 p. ISBN 978-2020020398
7. GENETTE, G. *Figures II*. Paris: Éditions du Seuil, 1969. 293 p. ISBN 2-02-005323-3
8. MAINGUENEAU, D. *Manuel de linguistique pour les textes littéraires*. Paris: Armand Colin, 2020. 368 p. ISBN 9782-2006-2779-9
9. *Ship of Theseus (S. by Dorst & Abrams) discussion. Insert Inventory*. Disponibil: <https://www.goodreads.com/topic/show/1589916-insert-inventory> (Accesat 23.02.2026)
10. WIENER, R. *Cybernetics; Or, Control and Communication in the Animal and the Machine*. New York: Technology Press, 1948. 194 p.
11. Danielewski, M. Z. *La Maison des feuilles*. Trad. C. Claro. Bordeaux: Monsieur Toussaint Louverture, 2022. 720 p. ISBN 978-2-207-25200-0.
12. Dorst, D. S. London: Mulholland Books, 2013. 472 p. ISBN 978-0316201643.
13. Wallace, D. F. *L'Infinie Comédie*. Trad. F. Kerlin, C. Recoursé. Paris: Olivier, 2015. 1487 p. ISBN 978-2823612103.

Informations sur l'auteur:

Irina BREAHNĂ, docteure habilitée, professeure agrégée, Faculté des Lettres, Université d'État de Moldavie.

ORCID: 0000-0002-9462-8303

E-mail: irina.breahna@usm.md

Présenté: 01.03.2026

Révisé: 30.04.2026

Accepté pour publication: 20.05.2026

CZU: 821.135.1-3.02"19"

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_09](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_09)

DESCHIDERI SPRE LIRICIZAREA REGIMULUI NARATIV HOMODIEGETIC ÎN PROZA POSTMODERNĂ ROMÂNEASCĂ

Carolina GABURA,

Universitatea de Stat din Moldova

Deschiderea spre liricizare a regimului narativ homodiegetic în proza postmodernă evidențiază dinamica formelor narative în literatura română a secolului al XX-lea. În continuitatea modelelor canonice de liricizare a discursului narativ, ilustrate de M. I. Caragiale, M. Sadoveanu, L. Blaga și M. Eliade, eul povestitor se afirmă ca instanță de mediere a realității și ca factor de organizare a experienței narative prin prisma interiorității. În romanul postmodernist din anii '80, se constată o mutație estetică majoră, marcată de ironie, parodie, grotesc, intertextualitate și autoreferențialitate, procedee care par să contrazică premisele lirismului tradițional. Analiza demonstrează că liricizarea nu este anulată, ci problematizată și reconfigurată, prin deplasarea accentului de la afectivitatea clasică spre o interioritate fragmentată, intelectualizată și corporalizată. Naratorul din proza postmodernă se caracterizează prin expansivitate identitară, pluralitate de perspective și explorarea imaginărilor onirice, devenind principalul vector al poetizării discursului narativ.

Cuvinte-cheie: *regim narativ homodiegetic, perspectivă, interioritate, identitate, alteritate, expansivitate, corporalitate, intertextualitate.*

OPENINGS TOWARDS LYRICIZATION OF THE HOMODIEGETIC NARRATIVE REGIME IN ROMANIAN POSTMODERN PROSE

The openness towards lyricization of the homodiegetic narrative regime in postmodern prose highlights the dynamics of narrative forms in 20th-century Romanian literature. In the continuity of the canonical models of lyricization of narrative discourse, illustrated by M. I. Caragiale, M. Sadoveanu, L. Blaga and M. Eliade, the narrator's ego asserts itself as an instance of mediating reality and as a factor of organizing the narrative experience through the prism of interiority. In the postmodern novel of the 1980s, a major aesthetic mutation is observed, marked by irony, parody, grotesque, intertextuality and self-referentiality, procedures that seem to contradict the premises of traditional lyricism. The analysis demonstrates that lyricization is not annulled, but problematized and reconfigured, by shifting the emphasis from classical affectivity to a fragmented, intellectualized and embodied interiority. The postmodern narrative self is characterized by identity expansiveness, plurality of perspectives, and the exploration of the dreamlike imaginary, becoming the main vector of the poeticization of narrative discourse.

Keywords: *homodiegetic narrative regime, perspective, interiority, identity, alterity, expansiveness, corporeality, intertextuality.*

Introducere

În literatura română a secolului al XX-lea, regimul narativ homodiegetic liric se configurează ca o formulă complexă de articulare a discursului epic, rezultată din convergența unor factori narativi, afectivi și identitari, aflați într-o relație de interdependență funcțională. La autori precum M. I. Caragiale, M. Sadoveanu, L. Blaga, M. Eliade ș.a., liricizarea depășește funcția decorativă, exprimând o viziune narativă în care eul povestitor funcționează ca instanță de mediere sensibilă a realității, iar experiența narativă se organizează în raport cu interioritatea acestuia.

Continuitatea liricizării regimului narativ homodiegetic, dar și heterodiegetic, ridică o problemă teoretică esențială atunci când este raportată la proza postmodernă – în special la romanul anilor '80 – marcată de strategii care par să contrazică premisele tradiționale ale lirismului. Exploatarea ironiei și parodiei, a grotescului și a bufonului, precum și distanțarea deliberată de limbajul afectiv sugerează, la prima vedere, o eliminare a sentimentului în accepția sa clasică și o erodare a lirismului întemeiat pe o interioritate sensibilă, așa cum a fost definit anterior [6]. Această mutație este surprinsă de criticul M. V. Ciobanu în analiza prozei

optzeciste basarabene, unde observă abandonarea poeticului de tip paseist și proliferarea jocurilor intertextuale, ironice și autoreferențiale, concomitent cu afirmarea experimentului literar propriu-zis [5, p. 307-308]. În acest context, jocurile și experimentele narrative practicate în spațiul literar românesc semnaleză nu doar o schimbare de strategie estetică, ci și o transformare profundă a eului narant, care atrage, implicit, o reconfigurare a structurii și a calității lirismului, problematizând, fără a anula, posibilitatea liricizării regimului narativ.

Expansivitatea și pluralitatea eului

În proza postmodernă, eul narativ se caracterizează, în primul rând, prin expansivitate, care nu mai este generată de contemplarea naturii sau de meditația existențială de tip clasic, ci de stări intelectuale și somatice complexe, producătoare de emoții și trăiri ce se reflectă preponderent în planul conștiinței, motiv pentru care ele nu pot fi integrate în registrul afectiv al prozei tradiționale sau chiar moderne. Dinamica naratorului postmodernist se manifestă prin dezinvoltura cu care gestionează pluralitatea liniilor de subiect, a perspectivelor și a punctelor de vedere, prin fantezia nepuizabilă cu care explorează domeniul *imposibilului* [2, p. 253-254], precum și prin imaginația debordantă care îi permite „să se multiplice”, oglindindu-se într-o pluralitate de alterități. Această deschidere devine un indiciu cert al interiorității lirice atunci când naratorul, pe cale onirică și prin activarea frecventă a memoriei ancestrale, sondează abisurile ființei, straturile ei de adâncime și sinele enigmatic, sursă a unui imaginar fantasmagoric ce irupe la suprafață și tulbură regimul prozaic al existenței. Astfel de manifestări indică eliberarea unei tensiuni interioare și relevă starea de febrilitate afectivă ce caracterizează eul narant.

Un exemplu relevant în această ordine de idei îl constituie romanul *Orbitor* de M. Cărtărescu, trilogie care se impune atât ca roman al recuperării timpului pierdut, cât și ca metaroman de o complexitate comparabilă cu cea proustiană, orientat spre „arheologia și anatomia ființei” [7, p. 1348]. Privirea naratorului, avidă și intensă, capabilă să cuprindă o multitudine de fragmente perceptive, se articulează într-o dinamică variabilă, de la hipertrofie la detaliul microscopic. Această impresie de aglomerare ontologică și densitate imagistică relevă un tip particular de imaginație: fidelă observației realului, dar profund fantezistă în planul reprezentării. Analiza propusă de criticul M. Șlehtițchi asupra romanului *Orbitor* evidențiază modul în care imaginile fractalice ale fluturelui structurează simultan universul la scară cosmică și microcosmosul ființei umane, configurând o viziune cosmogonică și egogonică deopotrivă. Construcția fantasmagorică a acestui simbol, proliferând în registre multiple – real, imaginar, oniric, mental – susține o amplă „compoziție-metacompoziție” narativă, al cărei nucleu îl constituie fractalul *pata lupus* în formă de fluture, imagine cu dominantă onirică, sedimentată în memoria afectivă și arhetipală a eului narator [11, p. 193-194]. Deși, în aparență, universul narativ pare dezarticulat, policrom și proliferant, unitatea sa profundă este asigurată tocmai de realemul fluturelui, care funcționează ca principiu organizator trans-semnificativ. Prin intermediul acestui realem, viziunea oniric-metafizică a naratorului se coagulează într-o structură mito-poetică, capabilă să genereze halouri de sens și efluvii afective dincolo de succesiunea fragmentară a secvențelor textuale. Astfel, fluturele nu este doar un motiv recurent, ci o matrice simbolică ce articulează nivelurile temporale și identitare ale narațiunii – copilul, adolescentul și naratorul matur – integrând memoria involuntară, imaginarul fantasmagoric și scriitura reflexivă într-o unitate lirică de adâncime, care atribuie coerență și densitate afectivă universului conturat. Iată un exemplu edificator: „Pretutindeni, pe toată întinderea fluviului, cât zăreai cu ochii, fluturi colorați, cu aripile întinse, la câțiva pași unele de altele, alcătuiau o pardoseală amețitoare. Cei aflați departe se zăreau mici și șterși, ca printr-o ceață albăstruie, dar cel deasupra căruia treceau săniile părea un animal fărâncător, o știmă din cele de care vorbeau bătrânii pe la clăci, o ciută nevăzută, asemeni stratocamilului, vasiliscului sau inorogului cel alb ca laptele. Bătând în aripele-ncremenite, soarele, deja aflat aproape de crucea bolții și arzând cu pară galbenă, răsfrângea culorile lor peste burțile și boturile cailor și peste chipurile celor din sănii, mânjindu-le cu sineală și auriu și sângeriu și șofran, culori alese și boierești, mai frumoase decât veșnicul cârmâz al icoanelor din casă” [3, p. 60]. Izvorâtă parcă din retortele ființei, imaginea arhetipală a fluturilor, completată pe parcursul narațiunii de multiple secvențe, e o sinteză poetică a lumii ancestrale, aurorale, a magiei trecutului, a sacrului, dar și rezervorul unui lirism regenerativ, care circulă prin subteranele unui eu expansiv, tentat să forțeze limitele realului, pentru a se

contopi cu absolutul, reconstituit din fragmentele amalgamate ale posibilului și ale imposibilului. Creator al acestei miraculoase imagini, ce fascinează și subjugă simțurile prin pitorescul ei, prin forța ei emotivă, instituită ca efect al coeziunii contrariilor din care se constituie: suavitate și asprime, sacru și profan, real și ireal, naratorul se desemnează în propria narațiune drept o sursă inepuizabilă de poeticitate, ce îi absoarbe perspectiva narativă, subzistând un lirism rezultat din ciocnirea dintre gândire și afect, sentiment și idee. El e un adevărat alchimist, care convertește prozaicul în magie, realitatea în vis, un magician al metamorfozelor continue, iar tentația metamorfozei, după cum afirmă V. Popovici, „e, într-un cuvânt, un tropism fundamental al sufletului uman și un combustibil inepuizabil pentru trecerea în spiritual” [10, p. 218]. Criticul subliniază că, în literatura lui M. Cărtărescu, transfigurarea constituie un principiu esențial, reprezentând „însăși substanța visului” creator [10, p. 219]. Obsesia unei metamorfoze totale, care traversează întreaga operă, nu s-ar manifesta cu o asemenea intensitate și amploare dacă impulsul intim ce o generează nu ar acționa cu o forță irepresibilă asupra tuturor nivelurilor imaginarului personal. Această metamorfoză radicală este interpretată ca o figură originară, matrice a imaginilor și a întregii construcții literare, în interiorul căreia salvarea de sine se menține ca posibilitate permanentă, funcționând ca sursă de autocompensare, consolare și plăcere estetică [10, p. 219].

Corporalitate și densitate afectivă în regimul homodiegetic postmodern

„Figura originară”, invocată de V. Popovici, poate fi pusă în relație, în termenii lui L. Rusu, cu eul artistic – instanță poetică latentă în straturile profunde ale ființei și revelată prin creație. În cazul lui M. Cărtărescu, ca și al lui Gh. Crăciun ori S. Popescu, acest eu artistic se manifestă printr-o sensibilitate exacerbată și printr-o relație de coeziune indisolubilă cu corporalitatea, antrenată, la rândul ei, în procesul de autocunoaștere mediat de scris. Această configurație a eului are consecințe directe asupra liricizării regimului narativ homodiegetic, întrucât naratorul nu mai funcționează doar ca instanță de relatare a evenimentelor, ci ca subiect al unei experiențe poetizate a ființei. Intensificarea percepțiilor psihosomatice și obsesia corporalității, caracteristice imaginarului postmodern, transformă actul narării într-o formă de explorare lirică a interiorității, în care trăirea, reflecția și corporalitatea se conjugă într-un discurs de mare densitate afectivă. Astfel, trupul, simultan obiect și subiect al narațiunii, devine un focar de iradiere a poeticității, asimilate perspectivei narative a eului povestitor, contribuind decisiv la configurarea unui regim homodiegetic în care lirismul este integrat structural și nu aplicat decorativ.

În romanul *Orbitor. Aripa stângă*, imaginea fiziologică, ce se înscrie în timpul vizionar al naratorului, o aglutinează pe cea a Bucureștiului. Mixajul de detalii, impresii, simțuri, redate în limbaj metaforizat, devine o marcă a percepției lirice: „Prins ca o piatră în inelul de stele, Bucureștiul nocturn îmi umplea ferestrele, se vărsa înăuntru și-mi pătrundea în corp și în creier atât de adânc, încât chiar din adolescență îmi imaginam un melanj de carne, piatră, lichid cefalo-rahidian, oțel cornier și urină, care, susținut de vertebre și arhitrave, însuflețit de statui și obsesii, digerând cu mațe și centrale termice, ar fi făcut din noi unul singur” [3, p. 13]. În anumite secvențe, corporalitatea însăși devine obiect al reflecției narative, generând o viziune de tip intelectualist-senzuală asupra trupului, conceput simultan ca materie și spirit. Trupul este reprezentat ca un microcosmos riguros structurat, cu o anatomie paradoxală, în care componentele sale sunt puse în analogie cu minereuri, pietre prețioase și semiprețioase sau cu centre energetice primare. Această corespondență simbolică trădează o gândire poetică de mare intensitate, alimentată de un lirism visceral ce învăluie imaginea corpului uman și îl investește cu statutul unei creații superioare, situate la confluența dintre cosmos și dimensiunea sacră. O astfel de viziune este ilustrată exemplar de următoarea secvență, una dintre cele mai pregnante prin forța sa imagistică: „Alcătuie din substanță spirituală, cristal gazos circulând prin vene de diamant și artere de jad, prin capilare de perlă și canalicule de porfir, prin interstiții de peruzea și canale limfatice de opal, la rinichi de jasp și piele de cuarț și inimă de zirconiu și creier de beriliu și testicule de safir, îngerul nostru interior, umbra noastră interioară, suprapusă identic peste noroiul împutit al cărnii noastre, corpul nostru ceresc își are și el anatomia lui paradoxală” [3, p. 73].

În romanul *Exuvii* de S. Popescu, naratoarea, asumând perspectiva succesivelor *euri-corpuri*, perindate în propria ființă, realizează o veritabilă explorare a corporalității, configurată ca o incursiune în adâncimile ființei. Această investigare revelatoare face vizibil un univers interior ambivalent, simultan fascinant și neliniștitor, în care voluptatea coexistă cu experiența coșmarului. Cartea autoarei S. Popescu, este, în primul

rând, a subtililor percepții psihosomatice, prin a căror prismă se revelează vârstele, înțelese drept exuvii ale corpurilor în continuă prefacere, pe care nu le atinge trecerea, ele înscriindu-se în prezentul etern al ființei. Timpul interior al acestor corpuri, mereu în schimbare, în funcție de vârsta biologică, este transpus într-o viziune senzorială, ce învederează un eu realizând o adevărată expansiune în lumea gustului, a culorilor, a sunetelor, adaptată, de fiecare dată, la un bogat registru emoțional. Percepțiile senzoriale ale naratoarei sunt încărcate mai puțin cu înțelesuri filozofice (cum e la M. Cărtărescu și Gh. Crăciun), fiind, în special, activizate de o interioritate exuberantă, care își împărtășește dezinvolt mirarea, admirația, neliniștea, vioiciunea ș.a. Iată, bunăoară, o apologie a gustului: „Apoi gustul, ce promisiune! Un evantai uriaș cu pliseuri mărunte se deschide în creier. [...] Dulcele, și el de atâtea feluri, își desfăce bobocul boțit în zeci de petale: cel al bomboanelor (cu totul altfel dacă erau de mentă sau de lapte, de fructe sau de ciocolată, dropsuri sau cremoase) sau al nectarului din florile de trifoi, cel fad al dudelor, dulcele prăfos al creionului pe care-l rodeam la ora de aritmetică, dulcele înecăcios al mierii, al șerbeturilor sau al smochinelor semincioase și al curmalelor [...]. Sărutul avea gamele lui multiple, de la sarea pură, de bucătărie, la gustul lacrimilor pe care le înghițeam cu voluptate în timp ce plângeam. Cunoșteam gustul pământului. Știam gustul zăpezii, rodeam bulgării mici și sugeam cu un anume interes țurțurii de gheață desprinși de la fereastră, opalescenți, strălucind în soare dimineața” [9, p. 40-41]. Văzul, în viziunea naratoarei, își descoperă adevărata funcție cognitivă în cazul când „sunt scoși ochelarii”, miopia asigurând accesul la cunoașterea „de atunci” autentică, spontană, sensibilizatoare. Acest *văz* pătrunde în ascunzișurile lucrurilor și ale relațiilor dintre ele, captând vibrațiile și undulațiile lor, „transparente” și „pâlpâiri de culori” – configurând „o lume vagă, fluidă, în fireasca prelungire a ființei mele, a corpului meu viu, gânditor” [9, p. 41]. Această extensie a dimensiunii sensibile – am putea spune chiar hipersensibile – a ființei tinde să iasă la suprafață, întrucât constituie o probă esențială a umanului, revelată prin desfășurarea continuă a simțurilor și a trăirilor.

Proiecția în alteritate și reconfigurarea punctului de vedere

O trăsătură esențială a eului din narațiunea postmodernă rezidă în mobilitatea cu care acesta se proiectează în diverse lumi posibile, „se clonează” și „se reduplică” la nesfârșit, oglindindu-se în *celălalt*. Această dinamică a eului, vizibilă în proza lui M. Cărtărescu și S. Popescu, readuce în prim-plan problematica perspectivei narative și a punctului de vedere, cu funcțiile lor de semnificare și euristică. Manifestându-se la diferite niveluri ale textului, jocul alterității evidențiază multiplele sale ipostaze: alteritatea ca sumă a proiecțiilor naratoriale, alteritatea și jocurile de limbaj, alteritatea ca artă poetică [11, p. 154]. Dintre acestea, prima formă se dovedește deosebit de receptivă la inducerea lirismului în discursul narativ, favorizând liricizarea regimului narativ homodiegetic atunci când eul-narant, deschis experiențelor diverse, se proiectează în *altul* capabil de expansiuni afective. Prin intermediul acestei proiecții, naratorul explorează lumea și, simultan, își supune propria interioritate unui proces de autoanaliză. În acest caz, lirismul este parțial cenzurat, fiind disimulat prin transferul său asupra instanței alterității, care devine purtătoare a afectivității originare. Pe măsură ce interioritatea naratorului se fragmentează în mai multe euri, iar disponibilitatea sa de evaluare afectivă a propriei experiențe se intensifică, se multiplică și sursele de proliferare a lirismului în structura narațiunii.

În romanul *Travesti* de M. Cărtărescu, naratorul experimentează simultan perspective temporale și identitare diferite: cea a adultului marcat de experiențe-limită, cea a adolescentului aflat într-o relație tensionată cu lumea și o dimensiune mai profundă, susținută de memoria ancestrală. Această pluralitate identitară generează o percepție instabilă și intensă a realității, caracterizată prin registre afective și imagistice variate, de la realism dur și ironie până la fantastic și oniric. Totuși perspectiva narativă se poetizează puternic odată cu plonjarea naratorului într-o suprarrealitate, care este cea a subconștientului, dominată de obsesii, halucinații onirice, exprimate printr-un repertoriu figurativ amplu, cu puternic impact afectiv. Secvențele în care tânărul proiectează imaginea unui păianjen fantastic ce îi invadează ființa se disting prin intensitatea afectivă a simbolului, care funcționează ca expresie a unei alterități interioare a adolescentului. „Veneam încet, cu mișcări somnambulice, tot mai aproape de acei cheliceri din care pica dulcele și parfumatul venin omorător. Înaintam prin culoarul plin de gelatină, [...] către globul acela din inima inimii lumii. Țeasta mea se bomba, se alungea ca un perete de sticlă curbă, se desfăcea într-o sfâșiere de piele, și creierul meu scindat, storcit, înstrăinat și totuși plin de o orbitoare fericire țâșnea din carnea dezumflată și flască și se lipea

patetic de membrana vibrândă a marelui pânțec. Deveneam una cu păianjenul” [4, p. 70]. În opoziție cu optica adolescentului, cea a maturului se remarcă printr-un fel de destindere și de contemplare, în virtutea căreia se instituie o atmosferă caldă și relaxantă, ceea ce induce în narațiune un lirism intimist: „Înapoi în acvariul pustiu al vilei din Cumpătu, plin doar de aerul cameleonic – acum e auriu, mai deschis sau mai întunecat după cum norii umbresc stațiunea [...]. Descui ușa camerei mele și mă învăluie căldura sobei lăsate aprinsă. La fereastră bate aceeași creangă de pin, cenușie și cumva plină de viață, încordată și sigură pe sine. Dar trag draperiile și aprind veioza, căci viața n-are nimic de-a face cu artificii paginilor din fața mea, care trebuie exaltat și apărat” [4, p. 18]. Astfel, în *Travesti*, alteritățile eului, adolescentul și maturul devin, pe anumite segmente ale narațiunii, centre de iradiere a lirismului în narațiune, favorizând instituirea regimului homodiegetic liric.

Descriptivul și proliferarea lirismului în regimul narativ homodiegetic

Un rol semnificativ în liricizarea regimului narativ din proza postmodernă îl are descrierea, investită aici cu o funcție distinctă. Examinând relația narativ-descriptiv, C. Mușat ajunge la câteva concluzii importante, potrivit cărora opțiunea postmoderniștilor pentru descriere este susținută de „avantajul cert al unității *poesis*-ului și *mimesis*-ului, pe de o parte, și al coexistenței structurilor lirice și epice, pe de altă parte” [8, p. 117]; de fascinația pentru realitatea „proteică” și „inepuizabilă” [8, p. 121]. Tipuri precum topografia, prosografia sau enumerația tind să privilegieze descriptivul în detrimentul epicului, estompând progresia narativă prin integrarea unor verbe, nume proprii sau alte elemente purtătoare de potențial narativ, configurând astfel veritabile matrice de semnificare [8, p. 117]. Se poate susține că descrierea configurează în text o veritabilă matrice a afectivității, întrucât, în calitate de „loc privilegiat al focalizării” [1, p. 53], ea constituie „un fragment textual în care obiectelor le sunt atribuite trăsături” [1, p. 54]. Modul în care obiectul este perceput și individualizat depinde, în mod firesc, de structura emoțional-psihologică a instanței care privește și interpretează.

Specifică narațiunii postmoderne este funcția de semnificare a descriptivului, situată în izotopia lui *a vedea* și *a interpreta*, în măsura în care obiectele exterioare devin ficțiuni interioare. Prin intermediul descrierii se constituie imaginea „ca sinteză activă”, rezultat al „trăirii intenționale” a descriptorului, pentru care simbolizarea și reprezentarea se produc simultan [8, p. 119-120]. Această trăire intențională, împreună cu atitudinile afective ale naratorului, se reflectă în descriere prin așa-numitele „predicate” cu rol „calificanț” [1], frecvent valorificate într-un limbaj figurativ cu efect sensibilizator, așa cum se poate observa în următoarea secvență: „**fantasticul** București exploda deodată după **sticla albastră** de lună. Era ca **un triptic nocturn**, de o strălucire **sticloasă, nesfârșită, inepuizabilă**. Dedesubt, vedeam o parte din șosea, cu stâlpii ei electrici **ca niște cruci de metal**, susținând firele de tramvai și becurile **roze**, care iarna scoteau din noapte **valuri peste valuri** de ninsoare **furioasă sau lentă**, rară ca în desenele animate sau **abundentă ca o blană**” [3, p. 10]. Sub-temele metaforizate (evidențiate cu italice), însoțite de numeroase „predicate” cu caracter evaluativ, constituite din epitete, comparații, devin indicii unei descrieri lirico-poetice a Bucureștiului, care se profilează ireal, fascinant și enigmatic la începutul romanului *Orbitor. Aripa stângă*. Alteori, una și aceeași imagine este văzută dintr-o dublă perspectivă: obiectivă și poetizată, cea din urmă constituindu-se din convertirea realității imediate într-una sufletească. În descrierea camerei din Ștefan cel Mare, naratorul cărtărescian utilizează câteva sub-teme și predicate relevante, pentru a puncta un cadru prozaic și banal: „Fereastra reflecta de obicei **mobilierul sărac** al încăperii, un **dormitor** de lemn **gălbui, o toaletă cu oglindă**, câteva **plante** [...] așezate pe masă. **Lustra** cu abajururi **de sticlă verzuie**, unul dintre ele ciobit de mult timp” [3, p. 9]. Treptat, observăm cum galbenul pune încetul cu încetul stăpânire pe acest spațiu *real*, care se transfigurează sub puterea imaginației poetice a copilului, a cărui perspectivă cromatică stabilește legătura dintre exterior și interior. Elementele de decor, familiare, transfigurate, trimit deja la o altă lume, lăuntrică, ce se deschide experimentelor onirice acaparante, punând în vileag o sensibilitate halucinantă: „Spațiul galben al camerei devenea și mai galben adâncindu-se în uriașa fereastră. [...] stăteam toată după-amiaza [...] privind în ochi, ca hipnotizat, reflectul meu din oglinda străvezie a ferestrei. [...] Îmi vedeam în geamul galben, sub floarea triplă a fantomei lustrei, fața subțire ca o lamă și ochii cu cercăne violete sub ei” [3, p. 9].

O trăsătură definitorie a descrierilor din opera lui M. Cărtărescu constă în activarea unor indici intertex-

tuali cu valoare lirică, care trimit la alte universuri poetice și contribuie, în mare măsură, la lyricizarea regimului narativ homodiegetic. Prin intermediul acestor trimiteri, naratorul pare să își extindă imaginarul în spațiul ficțional al altor scriitori, recuperând și reinterpretând, în cheie profund personală, elemente lirice consacrate, pe care le integrează organic în propria experiență narativă. Secvențe precum: „Toate pierdute prin frunzișul, acum negru al plopilor și carpenilor, care mătură cerul adânc, din ce în ce mai întunecat către stele” [3, p. 12], „când toată dulceața lumii m-a desfătat” [3, p. 16] sau „Acum o clipă, cel care scrisese aici, reflectat de lacul întunecat al ceștii de cafea” [3, p. 17] ilustrează modul în care lexemele cu valoare poetică trimit la realități lirice recognoscibile din opera eminesciană sau sadoveniană, funcționând ca ecouri intertextuale. Plasate în contexte narative inedite, aceste ecouri își pierd caracterul de simplă aluzie și devin imagini poetice autonome, capabile să genereze propriul referent, păstrând, totodată, substanța lirică a operei-prototip. Ca efect, intensitatea afectivă a imaginilor sporește, rezonanța lor contextuală se amplifică, iar discursul epic se convertește, local, într-o formă de experiență lirică a eului narant, marcând o evidentă lyricizare a regimului narativ homodiegetic.

În acest context, șirurile enumerative, frecvent valorificate în descrierea postmodernă, joacă un rol semnificativ în intensificarea lirismului. Prin astfel de construcții, realitatea este percepută fie ca o dispersie proliferantă de elemente, fie ca un proces de exfoliere succesivă, orientat spre revelarea unui nucleu de sens. În ambele situații, modul de reprezentare a realului este determinat de dinamica expansivă a instanței descriptive, care, reunind într-un flux continuu termeni eterogeni și lexeme cu valoare evaluativă, generează veritabile rețele de lirism ce irigă discursul narativ. O asemenea strategie descriptivă este ilustrativă pentru proza lui M. Cărtărescu, Gh. Crăciun, S. Popescu, unde enumerarea devine un instrument privilegiat de poetizare a narațiunii.

Concluzii

Cercetarea întreprinsă evidențiază faptul că lyricizarea regimului narativ homodiegetic în proza postmodernă cunoaște o metamorfoză profundă, determinată de reconfigurarea statutului eului narator și de transformările paradigmatică ale discursului literar contemporan. Un prim aspect relevant îl constituie expansivitatea și pluralitatea naratorului, care devine o instanță proteică, capabilă să se multiplice, să se reflecte în alterități și să exploreze simultan multiple niveluri ale realității și ale conștiinței. Această dinamică a identității generează un lirism de profunzime, rezultat din tensiunea dintre fragmentare și aspirația către unitate, dintre imaginarul fantasmagoric și experiența concretă a ființei.

De asemenea, este demonstrată relevanța corporalității și a percepțiilor psihosomatice ca surse privilegiate ale lirismului postmodern. Trupul se transformă într-un veritabil „operator poetic”, iar integrarea dimensiunii senzoriale și fiziologice în discursul narativ contribuie la configurarea unui lirism visceral, dens, în care trăirea și reflecția se contopesc într-o experiență estetică complexă. Un rezultat important al analizei este că proiecția eului în alte instanțe identitare sau temporale conduce la multiplicarea surselor de afectivitate, în acest sens, lirismul postmodern fiind unul mediat, reflexiv și adesea tensionat. În plus, descrierea se configurează ca un spațiu privilegiat al subiectivității, unde, prin metaforizare, enumerație și intertextualitate, se construiesc veritabile „rețele lirice” ce transfigurează realitatea într-o experiență interioară. În același timp, se constată că intertextualitatea lirică sporește poeticitatea discursului narativ. Prin recuperarea și reinterpretarea unor modele consacrate, se creează un dialog fertil între tradiție și inovație, consolidând astfel caracterul stratificat și reflexiv al lirismului contemporan.

Așadar, lyricizarea regimului narativ homodiegetic în proza postmodernă românească se manifestă ca o continuitate în transformare, în care lirismul este redefinit. Acesta se deplasează de la expresia directă a emoției către o interioritate complexă, intelectualizată și corporalizată, iar eul narator devine principalul vector al poeticității. Astfel, discursul narativ se transformă într-o explorare lirică a ființei, confirmând vitalitatea acestui regim în literatura contemporană.

Bibliografie:

1. BAL, M. *Naratologia*. Iași: Institutul European, 2008, 241 p. ISBN 978-973-611-539-4.
2. CĂLINESCU, M. *Cinci fețe ale modernității*. București: Univers, 1995, 335 p. ISBN 973-34-0252-4.

3. CĂRTĂRESCU, M. *Orbitor. Aripa stângă*. București: Humanitas, 2021, 407 p. ISBN 978-973-50-7212-4.
4. CĂRTĂRESCU, M. *Travesti*. București: Humanitas: 1994, 176 p. ISBN 973-28-0504-8.
5. CIOBANU, M.V. *Deziluziile necesare*. Chișinău: Arc, 2014, 318 p. ISBN 978-9975-61-786-4.
6. GABURA, C. *Raportul poetic/poeticitate – lirism. Câteva disocieri*. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/201079 (Accesat: 18.01.2026)
7. MĂNOLESCU, N. *Istoria critică a literaturii române: 5 secole de literatură*. Pitești: Paralela 45, 2008, 1526 p. ISBN 978-973-47-0359-3.
8. MUȘAT, C. *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*. Ed. a II-a. București: Cartea Românească, 2008, 389 p. ISBN 978-973-23-1963-5.
9. POPESCU, S. *Exuvii*. București: Nemira, 1997, 284 p. ISBN 973-9301-75-4.
10. POPOVICI, V. *Punctul sensibil. De la Mihai Eminescu la Mircea Cărtărescu*. Eseuri. Chișinău: Cartier, 2021, 232 p. ISBN 978-9975-86-525-8; 978-9975-79-907-2.
11. ȘLEAHTIȚCHI, M. *Romanul generației <80. (Geo)poetică*. Ed. a II-a. Chișinău: Cartier, 2024, 454 p. ISBN 978-9975-86-793-1.

Date despre autor:

Carolina GABURA, doctor în filologie, lector universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-2286-1683

E-mail: carolina.gabura@usm.md

Prezentat: 27.02.2026

Recenzat: 30.03.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

CZU: 821.135.1(478)-1.09

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_10](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_10)

REPREZENTĂRI POETICE ALE SPAȚIULUI SACRU: O PERSPECTIVĂ HERMENEUTICĂ

Oxana GHERMAN,

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul expune câteva categorii de reprezentări artistice ale spațiilor cu valențe spirituale identificate în texte poetice semnate de autori basarabeni din diverse generații de creație (Maria Pilchin, Dumitru Crudu, Irina Nechit, Arcadie Suceveanu, Grigore Chiper, Virgil Botnaru, Anatol Grosu, Dan Negară, Veronica Ștefăneț, Ion Agaci), interpretate prin prisma unor concepții asupra spațialității dezvoltate de filozofi și hermeneuți precum E. Cassirer, G. Bachelard, R. Caillois, M. Eliade, J.-J. Wunenburger ș.a. Se constată că anumite toposuri (casa, satul natal, drumul), simboluri, motive, imagini spațiale ale căror spectre de semnificații au fost fixate și au perpetuat în tradiția culturală, sunt repuse în circulație și resemantizate prin intermediul gândirii poetice.

Cuvinte-cheie: spațiu, topos, poezie, imaginar, sacru, mit, interpretare.

POETIC REPRESENTATIONS OF SACRED SPACE: A HERMENEUTIC PERSPECTIVE

The article presents several groups of artistic representations of spaces with spiritual valences identified in poetic texts signed by Bessarabian authors from various creative generations (Maria Pilchin, Dumitru Crudu, Irina Nechit, Arcadie Suceveanu, Grigore Chiper, Virgil Botnaru, Anatol Grosu, Dan Negară, Veronica Ștefăneț, Ion Agaci), interpreted through the prism of some spatiality conceptions developed by philosophers such as E. Cassirer, G. Bachelard, R. Caillois, M. Eliade, J.-J. Wunenburger, etc. It is found that certain topoi (house, native village, road), symbols, motifs, spatial images whose spectrums of meanings have been fixed and perpetuated in the cultural tradition, are reinstated into circulation and re-semantized through poetic thinking.

Keywords: space, topos, poetry, imaginary, sacred, myth, interpretation.

Cadru conceptual

Panorama realității, privită din diverse unghiuri și din oricare punct geografic, se prezintă ca ansamblu indisolubil al unor repere și coordonate spațio-temporale. Un obiect extras din simultaneitatea fizică și din succesivitatea procesuală a întregului poartă însemnele relației cu substructurile acestuia. Secvențele temporale se disting ca intervale între schimbările prin care trec lucrurile și ființele, iar distanțele reflectă raporturile lor de coexistență în planul perceptibilului.

Gânditorii altor epoci (Aristotel, Democrit, Newton, Descartes ș.a.) au explorat perspectiva separării categoriilor spațiului și timpului de materie și au ajuns la ideea că acestea țin esențialmente de proprietățile corpurilor, cu care formează un continuum cvadridimensional. Exercițiile de segmentare și estimare a parametrilor spațio-temporali se complică pe liniile de calcul ale dimensiunilor cosmice. O altă arie de problemă ține de variațiile percepțiilor individuale, de procesarea și interpretarea subiectivă a acestui tip de date senzoriale.

Ernst Cassirer delimitează, pornind de la probabilitatea evoluției omului de la o gândire primitivă (stimul-reacție) la gândirea abstractă (stimul-reprezentare mintală/conceptualizare-răspuns), *spațiul de acțiune* – al experiențelor senzoriale și interinfluențelor imediate, de *spațiul simbolic* – al imaginilor conceptuale (matematice, fizice, geografice, astronomice etc.), care modifică treptat relația omului cu exteriorul. Astăzi observăm că individul manifestă, față de ambient, „fie o *percepție utilitaristă vitală*, care alege ceea ce este necesar pentru a acționa eficient, într-o manieră adaptată, fie o *percepție extinsă, dezinteresată*, care se deschide către lucruri, chiar implicând totalitatea subiectivității” [22, p. 280]. Spațiul este expus atât unor atitudini nonutilitare, ca obiect al observației/cunoașterii și ca sistem de referință în procesul de autocunoaștere, cât și intereselor de ordin practic – experimentelor de ajustare conform unor noi necesități, condiții, proiecte utopice.

Kant descrie spațiul și timpul prin prisma subiectivității umane („According to Kant, space is the form of our «outer experience», time is the form of our «inner experience»” [5, p. 72]). „Aparențele spațio-temporale” (Ernst Cassirer) depind de felul în care omul sesizează schimbarea/devenirea obiectelor, cum determină caracteristicile lor geometrice, ce unități de referință, metode și instrumente utilizează în acest scop. De la un punct încolo, datele despre timp și spațiu, calculate cu tot mai multă precizie datorită dispozitivelor optice și cronometrice pe care omul le perfecționează constant, se extind prin proiecții imaginare. Imaginația destructurează și recompune datele cunoașterii obiective, accesează/actualizează datele memoriei, făcând posibilă „vizualizarea” unor segmente ale realului devastate, dispărute, crearea unor structuri inexistente sau probabile, la extremă – reprezentarea conceptuală a vidului, neantului, infinitului, eternității.

Diverse imagini spațio-temporale stau la baza modelelor colective și individuale de reprezentare a lumii și omului. J.-J. Wunenburger afirmă că „raportarea noastră la spațiu apare ca o conduită globală, în care nu s-ar putea distinge clar ceea ce revine formelor obiective ale naturii și forțelor subiective ale imaginației [...]”. Spațiile în care ne înrădăcinăm și pe care le locuim, în același timp, își creează, fără îndoială, propria istorie și durată. Și din aceste variații rezultă, poate, odată cu tensiunile pe care le antrenează, aceste figuri ale imaginării în care sfârșim prin a ne cunoaște” [22, p. 139-140]. Reflectând legătura individuală, nemijlocită cu lumea, imaginația spațială este creatoare de sens. Ea nuanțează afectiv informația sensibilă asimilată, estetizează cu fiecare reproducere datele primare, completează lacunele lor reliefând ceea ce era inaccesibil/invizibil la nivel senzorial. Prin imaginație, omul stăpânește realitatea, o supune voinței sale, îi curbează planurile conform celor mai incredibile intenții și aspirații.

Orice încercare de a delimita spațiul interior/psihic de cel exterior/ambiental este convențională, căci Eul și Noneul sau ființa omului și cea a lumii sunt interconectate nonstop și se influențează reciproc prin schimb de conținuturi. Ceea ce percepe omul ca fiind înlăuntru său a fost asimilat din afară și invers. Despre natura umană surprinsă în aceste circuite, G. Bachelard exclama: „și ce spirală este ființa omului! Nu mai știi de îndată dacă alergi spre centru sau dacă evadezi [...] Ființa este rând pe rând condensare ce se dispersează sfărâmându-se și dispersare ce se întoarce spre centru” [2, p. 241-242]. În această dinamică bidirecțională filozoful vede o dramă a „geometriei intime”.

Ca spații coextensive, care dialoghează constant, pot fi înțelese nu doar interiorul uman și mediul exterior, terestrul și cerescul/cosmicul, ci și lumea materială în raport cu cea spirituală. Doctrina religioasă le adună într-o unitate care funcționează prin interfuzie: ființele/forțele spirituale intervin în ordinea lumescului și aduc modificări calitative, iar omului îi este accesibilă, la încheierea parcurșului fizic, lumea de dincolo. Înselat de *ființă*, omul religios nu poate trăi decât într-un spațiu sacru pentru că „doar o asemenea lume participă la ființă, *există cu adevărat*” [12, p. 52]. El execută gesturi și practici prin care divinul este redat habitatului său: „experiența spațiului sacru permite «întemeierea Lumii»: acolo unde sacrul se manifestă în spațiu, unde *se dezvăluie realul* și Lumea începe să existe. [...] Orice consacrare a unui spațiu permite o cosmogonie.” [*Ibidem*] Locuința umană e construită în logica unei structuri concentrice.

Pentru omul religios, la fel ca timpul, spațiul nu este continuu, el permite falii, rupturi, segmente calitativ diferite: ale profanului și ale sacrului – deschise spre transcendent. Zona sacrului, în accepția lui M. Eliade, este locul plin de sens, de realitate. „A rămâne în spațiul sacru înseamnă a te retrage de sub legile lumii profane, înseamnă a accede la o puritate inviolabilă” [21, p. 64]. Locurile hierofaniilor sunt consacrate. „Dumnezeu i se arată omului prin intermediul oamenilor și evenimentelor, fără a anihila particularitățile acestora: omul nu încetează să fie om, la fel cum nici evenimentele istorice nu încetează să fie fapte realizate de oameni. Toate acestea devin «locuri» ale exprimării lui Dumnezeu” [9, p. 227]. Pentru conștiința religioasă, în cuprinsul profanului se deschid în mod tainic spații insulare ale sacrului.

Casa: un spațiu constitutiv

Unul dintre simbolurile cu cele mai numeroase și eterogene conotații, în a cărei configurație imaginară intră date esențiale despre substrucția psihică a individului, este casa. Idealizată în amintiri, evocată sau descrisă deseori într-un nuanțat halou afectiv, locuința este, din cele mai vechi timpuri, un centru al lumii, un loc sacru. Casa acumulează infinite amănunte ale vieții personale. Atmosfera ei este impregnată de sentimente, trăiri, experiențe intime și de aceea ea devine, în timp, un centru de localizare a amintirilor („spațiul

conține timp comprimat”, spune G. Bachelard), în „fosilele duratei concretizate” [2, p. 40, 41] încifrându-se istoria personală.

În psihanaliza lui Jung, prin arhitectura casei (camere, etaje, subsol, mansardă ș.a.) este reprezentat sistemul psihic. Gaston Bachelard, de asemenea, face o analogie între construcția ei și alcătuirea interioară a omului. Casa denotă o bivalență structurală și funcțională: are fundamentul adâncit/îngropat în pământ, dar e clădită spre înălțime; este „o ființă verticală. Ea se înalță... este unul dintre apelurile la conștiința noastră de verticalitate”, iar pe de altă parte, „este o ființă concentrată. Ea ne cheamă la o conștiință de centralitate” [*Idem*, p. 49]. În descrierea lui G. Durand, amintind de ambivalența specifică obiectelor sacre, casa e „o făptură puternic terestră, care înregistrează apelurile cerești” [10, p. 164]. Într-un tablou topografic, poziția casei (urban/rural, centru/periferie etc.) exprimă indirect felul în care omul este situat în lume, marcând „terenul unde întâmplarea a semănat planta umană” [2, p. 87]. Izomorfia simbolului casei cu unele tipare imaginare ale Eului și ale Noneului (mama, pământul, cosmosul) deschide noi perspective în interpretarea semnificațiilor lui poetice.

În ceea ce privește rolul constitutiv al locuinței, Bachelard subliniază că „una dintre cele mai mari puteri de integrare pentru gândurile, amintirile și visurile omului este casa... fără ea, omul ar fi o ființă dispersată” [*Idem*, p. 38]. Prin imaginea „intimității protejate”, casa este „colțul nostru de lume”, „primul nostru univers”, dar și „noneul care protejează eul” [*Idem*, p. 36, 37]. Casa este „un paradis terestru al materiei” (G. Bachelard), ea demonstrează felul în care omul a ajustat materia unor necesități de bază: izolare, siguranță, stabilitate. Fiind o „solidă geometrie”, cu funcție de recipient fizic, casa se apropie de arhetipul pământului-mamă. Legătura omului cu prima sa locuință nu este doar una emoțională, psihică, ci și una trupească, formele ei sunt imprimate în memoria motrică. „Casa natală este fizic înscrisă în noi”, în ambianța ei ne-am cultivat „un grup de obișnuințe organice” [*Idem*, p. 46], iar aceste obișnuințe rămân în fondul mnezic inițial, ca date ale supraviețuirii.

Prin calitatea ei de adăpost, refugiu, sălaș, leagăn, vatră caldă, casa este „un substitut pentru pântecul matern, primul sălaș, probabil încă mereu visat, în care eram în siguranță și în care ne simțeam atât de bine” [13, p. 46]. Casa este asociată cu leagănul, cu trupul matern, prin sentimentul de izolare amniotică pe care îl susține, prin faptul că din interiorul ei omul își retrăiește ieșirea în lume. Arhetipul maternității casei („casa natală”) este prezentat ca „spațiu constitutiv”, ca materie temperată, echilibrată, ambient închis în care omul crește/evoluează nestingherit.

Construcția locuinței (și amenajarea ei conform unei viziuni strict personale despre confortul fizic și psihic) este inclusă în șirul activităților de imitare a modelelor cerești, declară Freud într-un mic tratat despre fericire [13]. Omul tinde, mai mult sau mai puțin conștient, către Centru, mai exact, către propriul Centru – cel care-i conferă realitatea integrală, „sacralitatea”. Nevoia sa de a se găsi chiar în inima realului, în Centrul Lumii, acolo unde se realizează comunicarea cu Cerul, explică Eliade, justifică multitudinea „Centrelor Lumii” [11, p. 67]. Casele, templele, palatele, orașele care poartă o înaltă semnificație pentru individ sunt situate în același punct: Centrul Universului.

Imagini poetice ale spațiului casnic

În poezia contemporană apar reprezentări artistice ale diferitelor case și expresii ale bucuriei sau nenorocului de a le locui, de a reveni la ele, de a le trăi ca pe niște experiențe încastrate. Interesante sunt atât imageriile unor spații geografice, matriciale, arhetipale, care antrenează omul în peripluri exploratorii, în aventuri inițiatice, cât și cele ale lumii intime, ale spațiilor-cochilie, care îi răspund nevoii de a se retrage în sine. În cartea *Zarathustra e femeie* (2018), **Maria Pilchin** relevă, prin poemele celor trei generații de personaje feminine, rolul de *Umbilicus Mundi* al căminului conjugal: spațiu al căldurii și protecției, al începutului, al internalizării realului. Zahara, Anteea și Zarathustra sunt surprinse fugind mereu spre casă, pentru a se izola în interiorul gândurilor și sentimentelor proprii, pentru a se curăți de mizeriile lumii: „femeia ajunge acasă intră deschide ușile să intre gerul / cântă îngână ceva al ei desparte de oameni departe / de grabă sună telefonul sună tare urlă ca un apucat / zahara scapă ceva din mâini tresare toată firea ei / întreaga ei viață i-a fost frică de oameni de lume de lucruri” [18, p. 7]; „anteea fetița de șapte ani pășește grăbită spre casă / păpușa ei aproape târâtă pe jos prăfuită dezbrăcată...” [*Idem*, p. 15]; „serile zarathustra după ce își închide dugheana / merge

încet spre casă respiră adânc pășește obosită / acasă face baie cu poezie deschide robinetul / și cuvintele curg peste ea ca ploaia de aur [...] / doar poezia rămâne cu zarathustra cea cuvântătoare” [*Idem*, p. 36]. Casa este unicul loc ce permite expresia umanului în naturalețea, firescul, autenticitatea lui; locul în care omul, lipsit de constrângeri etice, morale ș.a., se manifestă degajat.

Casa e locul relației cu sine și cu obiectele personale, cu oamenii apropiați; e spațiul iubirii ca primă necesitate, al unității conjugale: „oamenii merg spre distrugere oamenii au ales frigul / zarathustra se cuibărește la pieptul lui iona copilul / lor se cuibărește la sânul ei și se face cald / și focul lor / sacru arde pâlâie luminează în casa lor de lângă râu” [*Idem*, p. 49]. Focul sacru pare a fi, în acest context, însăși viața, căldura fizică și spirituală care se transmite între membrii familiei și perpetuează, iubirea care emite lumină în „casa” de lângă râu (simbol al trecerii timpului). Un ideal suprem, casa din poeziile Mariei Pilchin este o încăpere a liniștii, împlinirii, căldurii existențiale.

Casa este un spațiu pur, izolat, pe care omul îl protejează spre a nu fi profanat. Valoarea lui se păstrează intactă, neîntinată de elemente și proprietăți străine, spațiul social fiind impur și contaminant. Imaginea omului fugind acasă, în locul în care se poate separa de lume și ascunde de moarte, se conturează în poezia *Luna de miere* din volumul *Oameni concreți* (2022) de **Virgil Botnaru**: „în satul nostru dintre două râuri mici, / august e luna muștelor [...] iar dacă se întâmplă să moară cineva, îl petrec cu toții la cimitir / și când bulgării uscați cad de sus / peste somnul rece al răposatului, / se duc spre casă, / închid porțile, / încuie ușile / și fac amiaza în liniște. // de fiecare dată păcălesc moartea, / care încă umblă / buimacă / prin sat.” (*Luna de miere*). Siguranța psihică pe care o simte omul între pereții casei este cea care îl ocrotește de moarte.

În cartea *Tu ești rusul cel bun* (2021), personajul poetic al **Mariei Pilchin** trăiește angoasa contactului dintre spațiul personal și lumea exterioară, contrapune violența intruzivă a lumii, micului univers fericit al familiei: „în casa noastră miros de gutui / de mere coapte și de stafide / în rutina acestui matrimoniu / mirosul tău fierbinte de bărbat / care mă trezește în nopțile reci / ca un cutremur ca un cataclism [...] / dormi unica zi când ești acasă / și tu și eu și mirosul de gutui / mirosul care ne umple întunericul / mâinile tale somnoroase / mă caută încep apoi repede / repede mai repede foarte repede / vulcanul și lava și magma / zilei în care suntem acasă” (*Repede mai repede foarte repede*). Femeia pare spiritul casei, în jurul ei se concentrează aromele, căldura, hrana, în jurul ei – bărbatul și copilul/copiii. Obiectele locuiesc liniștite, nederanjate în casă, dominante chiar („chiar și patul uneori pare să fie ostil / ne înghite ca un zmeu în pântecelul lui / și ne pierdem acolo unul în brațele celuilalt / speriați și tremurânzi că ar putea / să ne scuie afară ca pe niște sâmburi de caise” (*Casa noastră*)). Tot ce e rece și neplăcut se întâmplă afară, chiar și micile trădări inofensive (*Cercei cu motive grecești*). Agresiunea disimulată a lucrurilor care „mișună” în jurul cuplului nu face decât să-i consolideze unitatea.

Orice posibilă intruziune în spațiul casnic este o amenințare, transformă totul într-un spectacol, într-un artificiu în care gazdele sunt marionete ale propriilor temeri (*Vizitatorii*). Privirea din afară face ca totul să devină un spectacol jucat de ochii lumii, repetitivitatea unor scene prezentând viața într-o „bagatelă a cotidianului”, străinilor le scapă mereu esențialul („tot ce însemnăm noi doi între noi”). Deși acceptați, străinii sunt tratați cu suspiciune, or cunoașterea lor disecă, pătrunde și denaturează realitatea intimă („frica cea mare e să nu ne calce / să nu ne strivească cochiliile / barbar și fără scrupule / să nu rătădească și cu chiote / să strige că ne-au deschis lumii” (*Străinii*)). Bănuielile față de străini, evitarea lor sunt înrădăcinate în instinctul primar de autoconservare: tot ce este necunoscut poate fi un potențial pericol. Toate imixtiunile care tulbură aerul sacru din „templul” familiei anticipează starea de autosuficiență după ce femeia va curăța spațiul intim de balastul lumii exterioare („pasărea phoenix e angajată / la cleaning service” (*Templul*)). Retragerea din lumea celorlalți este de necesitate vitală.

În poezia **Irinei Nechit** (antologia *Un om de succes și alte pierderi*, 2018), liniștea și confortul căminului sunt compromise de deciziile politice. Climatul emoțional și fizic al acestuia, în spațiul citadin, depinde de factori externi: „rusia trimite peste noi o armată de nouri / afară ninge cu fulgi europeni / viscoliv-ar în cabinete, dragi președinți / viscoliv-ar în dormitoare și bucătării / simt cum gazul se apropie de blocul nostru / urcă prin țevă la etajul opt / știți cât de convingător e limbajul diplomatic / al unui ceainic bolborosind pe aragaz” (*Flori de metan*). „Căldura” casei dispare atunci când starea materială exclude minimumul necesar subzistenței. Prin condiția casei, pe acest palier de interpretare, se subînțelege situația deplorabilă a țării.

Spațiul domestic, în poezia Irinei Nechit, este afectat de toate câte se întâmplă în lume, în interiorul lui pătrund semne ale dezagregării naturii, ale morții: „putregaiuri aduse pe tălpile pantofilor tăi de uriaș / iarbă uscată în buzunare mulți curnuți pe mânecile hainei / pe care o țin atârnată peste balcon și ghimpții căzând în gol de la etajul unsprezece / cureaua scoasă din pantaloni ca un șarpe strivit // din nou ți-a murit un prieten și ai venit noaptea târziu / un uriaș mototolit la ușă [...] // cum reușești să aduni toți spinii din lume / pe geaca ta moale / în care îmi îngrop fața de atâtea ori / cum se prind de tălpile pantofilor tăi / frunzele cele mai veștede // ploile abia au început / dar noroiul de-acum a intrat în casa noastră / ridicată sus deasupra copacilor” (*Un apartament deasupra copacilor*). La o înălțime aparent sigură, casa nu este izolată de lume, protejată de mizerie, de drame străine. Femeia aspiră mereu la un mic univers autarhic, care să-i aparțină.

Proiecții utopice ale spațiului casnic constatăm în mai multe poezii din volumul *Masa de sărbătoare* (2020) al Irinei Nechit. În poezia *Pumnii*, casa inundată de hrană, casa cu podul plin de pâine pare un paradis al copilăriei: „o tonă de pâine nouă / sub acoperișul înfierbântat al casei, / la amiază urcam în pod ne scăldam în grăunțe / ne culcam pe burtă înotam / înotam prin grămada răcoroasă, / îngropați-mă, strigam, să nu se vadă nici o mână nici un deget, / boabele îmi curgeau prin păr îmi gâdilau ceafa îmi intrau în sân // parcă dorm și acum sub tona de grâu, parcă nu mai am puteri să cobor / din podul cu o ferestruică în formă de cruce, / pumnii mei se ridică încet spre cerul albastru” (*Pumnii*). Copilul înotând prin grăunțe este o expresie vie a exuberanței, o fericire de a trăi la înălțimea și în abundența bunăstării divine. *Pumnii*, în acest context, nu mai înseamnă violență, defensivă, ci bucuria îndestulării, siguranța zilei de mâine. Forța este, prin simbolul pumnilor, eliberată văzduhului.

Un alt mic univers utopic este reprezentat în poezia *Linie de start*, în care casa nouă denotă șansa unui nou început, de care are atât de mare nevoie omul. Odată cu evoluția sa interioară, el tinde să se debaraseze de realitatea materială ca de o cochilie prea strâmtă, caută alt spațiu de locuit: „apoi ne vom muta, / lucrurile vechi le vom lăsa așa cum stau și acum / în colțuri umbroase, / nu le vom clinti / nu ne vom apropia de ele / căci la o simplă atingere se vor lipi de corpul nostru / sufocându-ne în brațele lor de lemn și de hârtie îngălbenită, / vom părăsi rapid locul acesta / vom lua doar strictul necesar / îmbrăcați ușor / fiecare cu o valiză în mână / vom coborî scările, / eu aș ieși doar cu poșeta / aș rupe din mers o creangă înflorită / niciodată nu e târziu să începi o viață nouă / să te muți în casă nouă // [...] dar ochii se deprind cu albul orbitor / și zăresc în depărtare / încă o linie de start / apoi încă o linie de start / și încă una / câte linii, atâtea începuturi / câte nunți, atâtea ipoteci / vineri, sâmbătă și duminică / vom striga la microfon: / casă de piatră / casă de piatră / casă de piatră!” (*Linie de start*). Casa semnifică, așadar, zona de stabilitate relativă/temporară, punctul de popas pe care omul, dintr-un neastâmpăr înăscut, îl va părăsi.

În poezia Irinei Nechit, casa apare și ca „templu” al spiritului matern. Sacralitatea lui derivă din faptul că este un loc activ, în care ființa umană contactează cu spiritele. Prezența mamei este resimțită în mișcările respiratorii ale casei: „Îmi vine uneori să instalez în apartament / niște radare pentru foșnete, / geamul e întredeschis, / perdeaua se clatină ușor, / vrei să mă vezi / vrei să mi te arăți / vrei să-mi spui ceva, mamă?” (*Foșnete*). Imaginea are o altă aparență în poezia *Ești aici?* din antologia *Un om de succes și alte pierderi*, poezie în care spiritul matern freamătă în frunzele unei plante: „Cine mai respiră totuși / în camera cu un geam spre asfințit? / A, da, trifoiul. [...] // Trifoiul acesta / îl am de la mama, / într-o zi mi-a dat niște cartofiori, / nu știam ce putere au, / acum văd cum frunzele tinere / apucă soarele de ultimele raze / și-l țin o vreme lipit de geam. // Norul de frunze fragede se mișcă ușor. / Ești aici, mamă? / Așa respiră trifoiul? / Dacă ți-aș schimba pământul, / ai răsări din nou? (*Ești aici?*). Casa este locul spiritului matern, este biserica lui, câmpul lui de acțiune („intimitatea are nevoie de inima unui cuib” [2, p. 94], spune G. Bachelard, iar această inimă pare a fi femeia). În dialog cu sufletul mamei, eul poetic nu găsește decât șiruri interminabile de întrebări care se disipă în invizibil.

Casa este, astfel, un topos, un loc experiențelor fizice și spirituale unice, cu o valoare ontologică fundamentală. „Toposul în concretul casei omului sau al lăcașului de cult pune omul în ordine și armonie cu Dumnezeu, cu lumea și cu sinele său. Numai prin consacrare un loc devine topos și dobândește legitimare ontologică. Prin mijlocirea ritualului de sfințire, în *inima* locului transformat în topos se prelungesc liniile de forță ale unei structuri armonioase, ale unei realități integrale” [6, p. 54]. În opoziție mai mult sau mai puțin accentuată față de exterior, casa este o interioritate modelatoare.

Casa este un loc de întâlnire a omului cu Dumnezeu, în cartea *Doamne* (2024), de **Dumitru Crudu**. Partea a doua a plachetei conține mai multe texte poetice intitulate cu aceeași invocație: „Doamne!”. Sunt poeme ale unor grave întrebări, adresate lui Dumnezeu, dileme, confesiuni, autoanalize etc. Amenințat de o lume în proces de distrugere, a războiului, a crimelor, a relațiilor ostile, omul are certitudinea că, urmând *calea* lui Dumnezeu, îl poate întâlni: „în fața mea mergi Tu / Doamne / și ăsta e singurul lucru din viața asta / din lumea asta / de care sunt sigur / Doamne / Doamne și atât mi-e destul / ca să apăs clanța de la ușa casei mele / Doamne / și s-o deschid și să intru / și să pășesc înăuntru / după o zi cumplit de grea / eu mă întorc acasă / Doamne / acasă / în casa asta în care trăiesc / Doamne / deschid ușa / pentru că știu / că înăuntru te voi întâlni pe Tine / Doamne / chiar și dacă n-am să Te văd / nu am să Te aud / nu am să-Ți pot strânge mâna / Doamne [...] / dar intru pentru că știu că Tu ești înăuntru / pentru că știu / că m-ai așteptat toată ziua / cu masa întinsă.” [8, p. 52-53]. Casa este locul în care Dumnezeu are grijă de omul îndurerat, îl încălzește și îl hrănește, îi ascultă mărturisirile fără să îl întrerupă. *Biserica* omului postmodernității poate fi dormitorul în care se roagă, bucătăria în care îl așteaptă cei dragi, strada în care oferă cuiva apă și pâine, avionul care s-a întâmplat să nu se prăbușească.

Individul își găsește confortul în spațiul domestic sau în natură (casa divină); vegetația, ca și forfota tehnicizată, îi provoacă somnolență – stare predominantă în versurile semnate de **Dan Negară**, *Triphopuri* (2019). Un somn lung, împreună, presupune o plăcere tangibilă. Mai mult, somnul e o diluare în esența lumii, o dispariție în detaliile luxuriante ale imaginilor ei („eu adorm cu amiaza apăsând pe burtă / un copil care s-a urcat pe cel mai înalt turn / și arde orașul cu ochii laser.” [16, p. 26]). Somnul înseamnă detașare totală, eliberare („somnul din după-amiezi / în care îmi curgea salivă pe pernă” [*Idem*, p. 37]). *Suflul lucrurilor ce dorm* formează o cocă de senzații liniștitoare care cuprind personajul poetic și îl dedau profunzimilor Sinelui. Dacă lumea/exteriorul este spațiul mișcării, acțiunii (vieții fizice), interiorul casei este un mediu care armonizează experiențele statice, ale nemișcării, somnului.

În cartea *Scrum* (2019), de **Veronica Ștefăneț**, un fel de centru al lumii e bucătăria. Personajul poetic este un om în mișcare, mereu pe drumuri (*Călătorie. necesități, Iași, Galben bucurești, Promisiuni, Chișinău – Cruglic ș.a.*). Călătoria, plecarea, abandonul, ascunde, în fapt, o incurabilă fugă de sine („de fiecare dată când fug – mă pomenesc tot cu mine în rucsac”). Omul din poezia Veronicăi Ștefăneț tinde să fugă de aglomerații, de îngrămădiri de lucruri, de starea de asfixiere pe care o provoacă mulțimile („totul grămadă, fără categorii / torn benzina și ies”). Personajul trăiește într-o lume cu amenințator de multe detalii, în care drumurile mai mult te expun decât te protejează, iar plăcerile se rezumă la singurătate. Însă toate drumurile duc acasă, în zona în refugiu. Bucătăria e un spațiu intim, reconfortant, prielnic exteriorizării și regândirii tuturor lucrurilor („apusul mă găsește în bucătărie [...] / pe an ce trece / pereții devin tot mai înguști”). Bucătăria cuprinde cu discreție și liniștea, și tulburările interioare (*Salata*). Alcoolul, muzica, prezența unui „tu” în bucătărie, susțin iluzia siguranței.

Bucătăria e un fel de oază a nostalgiei, locul unde personajul poetic își rememorează/reevaluează viața, enumerând schimbările dintre „atunci” și „acum” („cu câțiva ani în urmă / un astfel de val era să mă doboare / acum puterea asta – mă gădilă” [20, p. 14]; „la 16 ani visam să ajung o bătrânică cool / să-mi cumpăr un harley / cu boxe / și când mi se va stinge setea / cu show must go on și viteză la maxim / să mă izbesc într-un perete // acum nu visez / sunt prinsă între nasturii de la sacou / cu spatele drept / nemișcată ca un punct în largul mării” [*Idem*, p. 24]). Dacă *atunci* este vârsta acțiunii/interacțiunii, *acum* e cea a inerției, abandonului și renunțării, a refugiului. *Acum* este momentul nefavorabil acțiunii, or fiecare pas e blocat de prejudecăți sau circumstanțe inadecvate. Fragilitatea interioară e asociată cu lașitatea, cu trădarea de sine, nesiguranța și frica, aceste stări accentuând necesitatea izolării și protecției.

Casa este un spațiu inviolabil, sacralitatea lui amintind de locul sfânt numit *hima* [4, p. 40] în religiile semitice, un spațiu în care orice criminal refugiat nu poate fi capturat și pedepsit, pentru că în cuprinsul lui legile sociale nu sunt valabile. În poezie, casa reprezintă un mic paradis personal sau o „mașină de locuit” (M. Eliade), un spațiu al unității, stabilității și perpetuării fizice (familie, căldură, hrană), dar și un loc al concentrării experiențelor psihologice (somn/vis, amintiri, emoții și sentimente, reevaluări interioare) sau sufletești (locul iubirii necondiționate, înțelegerii, iertării; locul rugăciunii). Aceste funcții polivalente conferă casei un rost sacru, care inspiră o atitudine religioasă.

„Spațiul alveolar” (L. Blaga) al satului natal. În poeziile lui Arcadie Suceveanu, satul este reprezentat ca parte constitutivă a Întregului cosmic, ca mic segment din necuprinsul divin. În sat, circuitele binelui și ale răului ies rar din veșnicul echilibru, lucrurile sunt readuse periodic în Ordine; „tot omul e bun și blând și arhaic” pentru că știe să se reintegreze Sursei: „În Joia Mare biserica din Suceveni / miroase a deșertăciune / învinsă // diminețile pe-aici poate fi văzut Dumnezeu / în redingota lui Vasile Alecsandri: poc-poc, ciocănește ușor, deschizând / ambasade în trunchiuri / dictând structura pânzei de păianjen ori / drumul cărțiței pe sub pământ...” (*După-amiază arhaică*, vol. *Ființe, umbre, epifanii*, 2011). Satul stă sub grija și protecția divină, e locul în care Dumnezeu se preocupă de orice detaliu, toată mișcarea e în legea lui. Îndeletnicirile țăranilor sunt practici spirituale. Un tip de rugăciune, de pildă, se face în lutării, unde sătenii aleg „vopsele” pentru iconari. Sentimentul smereniei și al împlinirii lor vine din convingerea că „viața ta / e cercul cel mic / înscris / în Cercul cel mare.”

Imaginea casei din satul Suceveni e încadrată Marelui ansamblu. Casa e o celulă a infinitului: „Ou alb sub aripa păsării negre – / căsuța din Suceveni // Trecerea timpului ți se arată / ca un soare fumegos destrămându-se / prin grădini // Duminica bulbii bisericii cresc înspre cer / în fertile litanii / iar la rădăcina cartofului față cărțița // [...] În nimbul de lumină al serii – / sufletele celor morți, ca niște fluturi / agonici” (*Litanie*). Satul este un spațiu al echilibrului cosmic, al armoniei care se menține pe temelia inițială. Orice freamăt al realului este un semn al prezenței lui Dumnezeu, o teofanie. Populat de îngerii și de sfinții lui Dumnezeu, satul este leac de singurătate, de frică în fața figurii fioroase a morții. Cele mai bune terapii ale minții și inimii sunt poveștile.

Stări contrariante de revoltă, amărăciune, scindare interioară sub impulsul de a fugi din sat apar după trecerea în eternitate a părinților. Fiul caută o eliberare de durerea pe care o actualizează semnele non-prezenței lor, însă nu trăiește decât o temporară lepădare de sine: „Îngrop cartea de poeme / la rădăcina părului și plec // Satul întreg mă urmează un timp / dar cam pe la o jumătate de drum / se întoarce înapoi în sat / scâncind / și lipindu-se de poala pădurii // [...] «Nu poți evada din propria naștere», / îmi strigă Mama parcă dintr-un alt timp / și zboară mai departe / fără întoarcere...” (*De data asta*, vol. *Ferestre stinse de îngeri*, 2014). Orice tentativă de a uita locul începuturilor suferă eșec, acesta fiind încifrat în memoria trupului. Satul natal este o structură a conștiinței, așa cum este și casa: „În fiecare fereastră / e câte o trompetă neagră // Seara, îngerii / cântă lieduri roșii, sfâșietoare, / în timp ce Casa / se înalță la cer” (*Înainte de înălțarea Casei la cer*). În imaginile casei și ale satului se transpun cele mai adânci și neînțelese fenomene ale spiritului.

Divinul se concretizează, prin figuri ale țăranilor și obiecte simbolice, în orizontul ruralului, în imaginarul poetic al lui Anatol Grosu (vol. *Epistola din Filipeni*, 2012). Epifaniile și hierofaniile repun în legătura cerescul și lumescul, neînțelesul care ne siderează și simplitatea lucrurilor mereu la îndemână: „Hristos este fântâna cu foc de peste drum / de unde badea gheorghe ne stoarce de băut / serile sunt șase ziua este una / pietrele sunt sfinte iar casele din lut” [14, p. 57]. Limita dintre spirit și materie, dintre eu și altul, dintre aici și *dincolo* se diluează periodic („acolo morții beau cu viii / fiecare pahar parcă ți-l bea altul” [*Idem*, p. 58]). Credința disipă frica de moarte: „iubirea lui nenica pentru filipeni era mare / pentru el moartea era un câștig / iar viața mult prea aproape” [*Idem*, p. 78], or viața pământescă, pentru creștini, este un scurt preambul la viața cea veșnică, în împărăția lui Dumnezeu. Orice loc al experiențelor inițiatice sau transformative, care mijlocește accesul omului la transcendent, la sensul suprem, este idealizat.

Drumul experiențelor senzoriale. În cartea *Triphopuri* (2019), de Dan Negară, viața e reprezentată ca mișcare continuă în spațiu-timp. Mișcarea ritmică, exploratorie este o experiență integrativă, resincronizând fizicul și psihicul. Specificul unei vieți itinerante este sugerat prin jocul creativ al titlului (engl. *trip* – „călătorie”, „excursie”, „drum” și „linie de cocaină care se inhalează pe nări” sau „stare indusă de consumul cocainei”; *hop* – interjecție prin care se exprimă surpriza, dificultatea, obstacolul depășit, saltul; *trip-hop* – gen de muzică electronică experimentală, lentă, care creează o atmosferă hipnotică, de transă, mistică, melancolică etc.). „Călătoriile” sunt întrerupte de pauze reflexive sau creative și de scurte/accidentale momente de somn. În textele *Trip în submarin*, *Am mers pe jos de la kogâlniceni la țâpova*, *Trip de iarnă*, *După ce am ajuns la scoreni din căpriană*, *De-a lungul străzilor înguste din sarajevo* ș.a., existența se consumă în mers, prin succesiunea actelor de receptare/consemnare a deja-existentului. Poezia drumurilor e un fel de memorie concentrată a micilor descoperiri. Ca mod dinamic de conviețuire cu ceea ce intră în alcătuirea lumii, *tripul* e un continuum de trăiri senzoriale.

Pauzele sau popasurile permit clipe de prezență conștientă în mijlocul unor priveliști naturale ravisante sau, din contră, de tristă constatare a universului de plastic, dezordinii, artificialului. Personajul *tripurilor* are conștiința unor idealuri răsturnate: „munții mei sunt grămezi de gunoi / iar tu privești copiii cum aleargă să intre în tine / ca într-o stupă budistă / și nu-i lași să iasă înapoi” [16, p. 11]), sau ale unor valori decăzute („avionul de hârtie taie felii de cer / și cade în tomberon / a fi bărbat înseamnă a răbda” [*Idem*, p. 26]). Poezia *Făcuți nu născuți* – răsturnând un adevăr al crezului creștin – atenționează despre pericolul artificiilor industriale, al concurenței omului cu mostrele/copiile lui tehnice. „Puțin rușinat de mișcarea bipedă”, omul se lasă devansat de roboți, care își permit mai multe capricii funcționale. Viteza pare un indice al (de)căderii. La modul subiectiv, aceasta e suprimare a timpului, apropiere galopantă de final. Mania vitezei și cursul exorbitant al evenimentelor amintește de așa-numita Con tracție Lorentz, un fenomen din teoria relativității, conform căruia lungimea unui obiect aflat în mișcare este măsurată ca fiind mai mică decât lungimea lui obișnuită (măsurată în repaus). În viteză, totul se comprimă, claritatea și coerența dispar, imaginile par șterse. Variațiile mișcării se anulează însă în universul static al casei. Cadrul intim oferă un confort al solitudinii („ultimul sfârșit al lumii e o piscină / pentru o femeie singură”); într-un spațiu în care nimic nu sare în ochi, nu irită, în care lucrurile își au locul lor, iar faptele decurg firesc, dezinvolt, omul se poate reda plăcerii somnului.

Alte experiențe senzoriale și afective prilejuite de plimbări și călătorii, de deplasări obsesive dintr-un loc în altul, sunt surprinse în poeziile din volumul *După cele șapte coline* (2024) de **Grigore Chiper**. Spațiul citadin sufocant, agasant (*Prins în lift*), e un loc al claustrării din care eul poetic evadează în alte segmente ale realității (*Orașele cu statuia lui Ștefan*), în lumi fictive sau în vis (*Singur acasă*, *Periuța*). Ritmul mișcării dintr-un punct geografic în altul este și un ritm al parcurgerii căilor propriiei lumi interioare. Imaginația/memoria spațială se imprimă felului de a vedea lucrurile. Frumusețea femeii iubite se descrie printr-un „peisaj toscan sau alpin” (*Mai ales că e atât de rară*), iar experiența erotică e asemănată unui „mers în cerc”. Până și moartea este o „călătorie spre centrul pământului” (*Ești*).

Personajul lui Grigore Chiper este obsedat de drumuri care deschid noi zone ale observației, contemplării și reveriei. Obiectele și ființele concrete sunt declinuri ale proiecțiilor imaginare (*Bulevardul Victoriei*, *Capătul drumului*). El trăiește însă același disconfort oriunde se află („am rău de mare și de uscat [...] // Eu țin mâna întinsă și privesc în zare / mai departe de primăvara vieții / dincolo de care crezi / că vor apărea cele șapte coline” (*Septimonium*)), de aceea nu se oprește, caută mereu altceva, cu toate că atracțiile turistice sunt dezamăgitoare și nu există un loc care să-l satisfacă mai mult decât imaginația (o confirmă motoul cărții). Un rău atemporal, extraplanetar îl însoțește ca umbra, un vertij de hipersensibilitate îi este provocat de orice mișcă (*Hotelul Miramar*). Mirajul paradiziac al unor aspirații îl orientează spre un *dincolo* în care nu mai există repere senzoriale și delimitări spațio-temporale (*Timp înzăpezit*, *Wintermärchen*).

Textele *Mersul pe de rost*, *Consumerism* de **Ion Agaci** (vol. *Așteptăm cumiți teroarea*, 2025), sunt, de asemenea, poezii ale singurătății ambulante, ale omului depănându-și destinul și enumerându-și nevoile și lipsurile în mers („Mersul trebuie știut pe de rost / mersul ca rugăciune / ca bunătate care vine de la sine. / Nu te duce mersul ăsta undeva să zici / mamă înțeleg acum totul are sens.” (*Mersul pe de rost*). Plecarea este un mod de supraviețui, o eschivare de la aceeași realitate reîntâlnită la orice pas, cu alte fețe, în noi aparențe. Mai multe secvențe poetice reiau obsesia fugii de locuri care, în scurt timp, ajung să îngrădească, să stăpânească sau să „să-și extindă natura parazitară / peste a ta” [1, p. 10]. Existența se derulează în mers, se consumă înaintând către un alt punct, al noilor decepții: „O oră de mers pe jos până acasă / în noaptea asta / peste albul psihedelic al zăpezii. // O pădure de mesteceni doborâtă. Cât / de consumeristă poate fi căldura / rezultată din două corpuri / care se apropie?” (*Consumerism*). Ritmul nu are importanță, sens are doar mișcarea, fie și de melc, spre „acolo unde vrei să ajungi” (*Melcii ajung primii*).

Mișcarea este o rugăciune, un exercițiu de deblocare interioară, o terapie pentru individul căruia i s-au interzis dorințe mici și neînsemnate până a însușit cum să-și interzică orice formă de libertate a voinței. Cea mai devastatoare experiență este de a te împotrivi propriului instinct de autoconservare, de a încerca să rămâi atunci când îți vine să fugi („Să aștepti ca Dumnezeu să-ți facă dreptatea / pe care nici măcar tu nu crezi că o meriți” (p. 49)). Orice speranță e amestecată cu frica (certitudinea) unui final al prăbușirii: „dar

totul abia urmează să vină. / așa vom aștepta în liniște / așa cum luminile întârzie să se aprindă / așa cum ușile liftului nu se mai închid se / deschid se închid se deschid și acel / sunet nu mai ajunge atât de sus / unde noi / așteptăm / cuminți / teroarea.” (p. 51). În unele împrejurări, viața se simte ca un lift defect, a cărui oprire/cădere imprevizibilă derutează. Mișcarea produce o eliberare a minții, o detensionare a corpului (*3 ani, 7, 11*), cu toate că procesualitatea ei este fragmentată, (re)începe și se încheie periodic, iar orice punct final e un nou punct de pornire.

Concluzii

Omul transformă calitativ locurile în care se instalează și le demarchează simbolic, ritualic, identitar. O izolare practică/fizică a acestora (fortificații pentru securitate, de pildă) nu este suficientă: „omul își diferențiază întotdeauna mediul înconjurător în funcție de nevoile sale, privilegiind de pildă locurile care favorizează supraviețuirea alimentară sau protecția. Însă aceste locuri (sau altele) pot să primească de asemenea o legitimare supranaturală, o delimitare riguroasă, pe scurt o consacrare, fiindcă sunt încărcate cu o putere numinoasă” [21, p. 62]. Un spațiu sacru schimbă semnificațiile a tot ce cuprinde. Individul idealizează locurile unor experiențe excepționale, inițiatice (locul primelor revelații), care devin repere sau puncte de referință în narațiunea autobiografică. Sacralizarea, în acest sens, este o aureolare cu un sens spiritual, intim a unor locuri predilecte.

Bibliografie:

1. AGACI, I. *Așteptăm cuminți teroarea*. București: Nemira, 2025. ISBN 978-606-43-2140-4.
2. BACHELARD, G. *Poetica spațiului*. Pitești: Paralela 45, 2003, 269 p. ISBN 973-593-824-3.
3. BOTNARU, V. *Oamenii concreți*. Chișinău: Prut internațional, 2022. ISBN 978-9975-54-710-9.
4. CAILLOIS, R. *Omul și sacrul*. Trad. de Dan Petrescu. Ediția a IV-a. București: Nemira, 2006 [1939], 224 p. ISBN 978-973-569-815-7.
5. CASSIRER, E. *An essay on man, an introduction to a philosophy of human culture*. New York: Doubleday & Company, 1956. Disponibil: https://ia801901.us.archive.org/34/items/in.ernet.dli.2015.236097/2015.236097.An-Essay_text.pdf
6. CHERCIU, V. D. Topos și sacru. În: Robert Lazu (coord.) *Orizontul sacru*, Iași: Polirom, 1998. ISBN 973-683-123-x.
7. CHIPER, G. *După cele șapte coline*. Chișinău: Quadrata, 2024. ISBN 978-9975-66-806-4.
8. CRUDU, D. *Doamne*. Chișinău: Prut internațional, 2024. ISBN 978-606-8126-89-0.
9. DIÓSI, D. Estetica cultului religios. În: *Enciclopedia imaginariilor din România*, vol. 4, *Imaginarul religios*. Iași: Polirom, 2020, p. 221-236. ISBN 978-973-46-8263-8.
10. DURAND, G. *Structurile antropologice ale imaginarului*, trad. de Marcel Aderca. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998, 447 p. ISBN 973-9243-99-1.
11. ELIADE, M. *Imagini și simboluri*. București: Humanitas, 1994, 239 p. ISBN 973-28-0480-7.
12. ELIADE, M. *Sacrul și profanul*. București: Humanitas, 2000, 166 p. ISBN 973-50-0876-9.
13. FREUD, S. *Despre fericire*. București: Trei, 2021, 160 p. ISBN 978-606-40-1119-0.
14. GROSU, A. *Epistola din Filipeni*. București: Casa de Editură Max Blecher, 2012. ISBN 978-606-93347-0-6.
15. NECHIT, I. *Un om de succes și alte pierderi* (antologie). Chișinău: Prut Internațional, 2018. ISBN 978-9975-54-403-0.
16. NEGARĂ, D. *Triphopuri*. București: Paralela 45, 2019. ISBN 978-973-47-3074-2.
17. PILCHIN, M. *Tu ești rusul cel bun*. Chișinău: Prut internațional, 2021. ISBN 978-9975-54-563-1.
18. PILCHIN, M. *Zarathustra e femeie*. București: Cartea Românească, 2018. ISBN 978-973-2332-75-7.
19. SUCEVEANU, A. *Ființe, umbre, epifanii*. Chișinău: Arc, 2011. ISBN 978-9975-61-656-0.
20. ȘTEFĂNEȚ, V. *Scrum*. București: Casa de Editură Max Blecher, 2019. ISBN 978-606-857-770-8.
21. WUNENBURGER, J.-J. *Sacrul*. Trad. de Mihaela Căluț. Cluj-Napoca: Dacia, 1999, 126 p. ISBN 973-35-0912-4.
22. WUNENBURGER, J.-J. *Viața imaginilor*. Trad. de Ionel Bușe și Petrișor Militaru. Craiova: Aius, 2024, 304 p. ISBN 978-606-092-196-7.

Date despre autor:

Oxana GHERMAN, doctor în filologie, șef, Centrul de literatură și folclor din cadrul Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-7366-2599

E-mail: oxana.gherman@yahoo.com

Prezentat: 09.02.2026

Recenzat: 06.04.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

CZU: 81`42:616.98-036.21

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_11](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_11)

PERSON DEIXIS AS A SOCIOCULTURAL MARKER IN PANDEMIC DISCOURSE

Stella GRAMA,*Moldova State University*

This paper examines person deixis as a persuasive strategy in presidential pandemic rhetoric. Besides its referential function, person deixis can increase the power of persuasion by building social relationships, distributing agency and responsibility, fostering inclusion and shaping collective identity. The use of person deixis creates a sense of belonging, a space where moral values are shared as a nation and serve a common goal, to defeat the virus. We aim at providing a contrastive analysis of the speeches delivered by Maia Sandu, President of the Republic of Moldova, and Joe Biden, former US President, at the beginning of the pandemic, by focusing on the socio-pragmatic and cultural dimensions of personal pronoun use. By combining both quantitative and qualitative approaches, we study the cultural norms reflected by deictic choices. The research can contribute to the research on pandemic discourse as it provides a cross-cultural analysis of distinct conceptualizations of social cohesion in times of crisis.

Keywords: *cultural values, discourse analysis, pandemic discourse, personal deixis, social deixis, persuasion, politeness strategies.*

DEIXIS PERSONAL CA INDICATOR SOCIOCULTURAL ÎN DISCURSUL PANDEMIC

Articolul dat examinează utilizarea deicticelor de persoană drept strategie persuasivă în discursul prezidențial. Pe lângă funcția referențială, pronumele personal atribuie discursului asertivitate, servind la construirea relațiilor sociale, distribuirea responsabilităților, astfel conturând identitatea colectivă. Utilizarea deicticelor de persoană generează, de asemenea, sentimentul de incluziune și apartenență, prin crearea unui spațiu în care valorile morale sunt împărtășite comunitar în același scop, de a învinge virusul Covid-19. În această lucrare ne propunem să realizăm o analiză comparativă a discursurilor livrate de Maia Sandu, președinte al Republicii Moldova, și Joe Biden, ex-președinte al SUA, la începutul pandemiei, pornind de la dimensiunile socio-pragmatice și culturale ale deicticelor în discursul public. Studiul îmbină analiza calitativă și cea cantitativă, pentru a cerceta modul în care alegerea formulelor de adresare și a pronumelui reflectă normele culturale. Articolul poate contribui la cercetarea discursului pandemic, oferind o analiză contrastivă a conceptualizării noțiunii de coeziune socială pe timp de criză.

Cuvinte-cheie: *valori culturale, analiza discursului, discurs pandemic, deictice personale, deixis social, persuasiune, strategii ale politeții.*

Introduction

Public communication during the COVID-19 pandemic required governments and health institutions to persuade citizens to adopt unfamiliar behaviour, from mask-wearing to social distancing and vaccination. In contexts of crisis, linguistic choices are never simply informational: they are strongly persuasive, relational, and cultural. Person deixis is among the most influential linguistic resources used in pandemic discourse. Personal pronouns such as *I*, *we* and *you* do more than identifying participants in the discourse. They encode social relations, construct collective identity and distribute moral responsibility.

In many works, Covid-19 communication has been mainly examined through metaphor while the use of pronouns remains unexplored. This article investigates the sociocultural function of person deixis in presidential pandemic discourse. The aims of our research are to examine the way person deixis used in pandemic discourse constructs relationships between the authorities and the citizens, how it contributes to persuasion, as well as determine the cultural values it shapes.

The analysis is based on valuable insights drawn from the works of notable researchers such as M. Bloor and Th. Bloor, Ch. J. Fillmore, P. Brown and S. C. Levinson, C. Barker, B. Paltridge, M. Bucholz, K. Hall, G. Yule, etc.

Methodology

Our investigation presents a socio-cognitive perspective by combining studies related to sociolinguistics, sociopragmatics and politeness theory. It provides a comparative analysis of two pandemic discourse samples delivered by Maia Sandu, president of Moldova (the Republic of), and Joe Biden, the former US President, in March 2020, at the beginning of the Covid-19 pandemic. It is worth noting that both speakers were candidates in the election running their campaigns for the president's office. Each speaker comes from a distinct cultural background, and we intend to analyze how social crisis may influence the patterns of discourse and the linguistic choices.

The samples for our cross-cultural analysis were selected based on two criteria: the social context and the aim of the discourse. We consider the timeframe to be critical as it is characterized by the lack of scientific information about the nature of the virus, which forced the two leaders to heavily rely on persuasive strategies to increase compliance with the restrictive health measures. Both speakers criticize the way the crisis is managed by the authorities while offering their own trustworthy model of leadership.

We selected the discourses which were delivered by the two presidential candidates, as part of their official election campaigns, and transcribed them. We manually identified and categorized the occurrences of personal pronouns *I*, *we*, *you* and *they*. Thus, the quantitative analysis provides an overview of pronoun frequency and distribution within discourse.

Given the fact that pronoun choice encodes norms such as politeness, respect, social distance and institutional authority, the analysis is followed by a qualitative interpretation which reveals the relationship between person deixis and social deixis. This is especially relevant for the Romanian language, where formal and informal second-person forms point to social hierarchy and relational distance, in contrast to English, where such distinctions are not marked by personal pronouns. The analytical framework is mainly focused on the sociopragmatic functions of person deixis and the linguistic choices are compared against the cultural expectations of each country.

1. Discourse Functions of Person Deixis

The function of persuasive discourse is to convince someone to agree with a position held by the speaker and, as a result, to act in a certain way. Crisis communication research shows that the audience responds not only to the message but also to the relational stance of the speaker, whether the message signals closeness or distance, shared responsibility or individual burden, solidarity or blame. The article "Deixis in Persuasive Texts", written by C. Hosenfeld, J. F. Duchan, and J. Higginbotham, emphasizes the role of strategic use of deixis in discourse. As such, "competent handling of deictic perspectives in persuasive text is essential to its effectiveness" [6, pp. 407-408]. Collectivist communities may respond more positively to messages emphasizing interdependence and shared obligation while individualist societies may prefer more autonomy and personal control.

1.1. Person and Social Deixis

First, it is important that we distinguish between *anaphoric reference* and *deixis*. *Anaphoric* is a term used to describe "a linguistic feature which refers to a previously mentioned element in any given text". *Deixis* refers to the characteristics of language (*deictics* or *deictic expressions*) that indicate something relative to the speaker or the situation. Pronouns are commonly considered to be *deictic* expressions [15, p. 10]. They are language aspects that require contextualization which helps us identify the participants in communication, their location in space and time, as well as social roles, identity and stance [10, p. 54]. These include *person deixis*, *place deixis*, *time deixis*, *discourse deixis* and *social deixis* [7, pp. 59-61; 9, p. 62].

As stated by R. D. Perkins in his work on deixis grammar and culture, *person* is a *deictic* category. He cites the British linguist J. Lyons (1977) who argues that the deictic component of the meaning of personal pronouns is often connected to other distinctions so that some study should be run in order to determine the deictic nature of the form. According to J. Lyons, the pronoun *I* is used by the speaker to assign him/herself as the referent and *you* is used to point to the addressee. *We* refers to the group of which the speaker is a part [Apud: 13, p. 101]. D. N. S. Bhat, former research associate in the Language Universals Project

of Stanford University, adds that the first-person pronoun can show whether the speaker is the agent or the recipient of the action [2, p. 6].

Person deixis and *social deixis* are analytically distinct, but in discourse they are tightly interrelated. Whenever a speaker chooses a person form, the choice always reflects or negotiates a social relationship. *Social deixis* is defined as the study of that aspect of sentences which reflects or shapes certain realities of the social situation in which communication happens [7, pp. 111-112]. *Social deictics* are terms of address that indicate aspects of the relationship between people [15, p. 10; 5 p. 166]. Thus, we consider that person deixis is a vehicle through which social deixis is expressed.

1.2. Sociocultural Dimensions of Person Deixis

An important aspect of personal identity is *face*, the main component within politeness theory, defined as the personal image that one has of oneself and the awareness of the social status of others [Apud: 8, pp. 188-193; 14, p. 244].

B. Paltridge, professor of TESOL in Sydney, Australia, supports the idea that *identity* is not a static attribute. They explain that *identity* is permanently reconstructed through the ways we act, the ways we do (or do not) belong to a certain community and based on mutually agreed upon cultural understandings [12, p. 42]. Also, in the words of the linguists M. Bloor and Th. Bloor, it is essential in CDA [Critical Discourse Analysis, author's note] that we should pay attention to the way in which identity is performed in discourse. "People tend to identify with their own social groupings (Self) and often place themselves in opposition to other social groupings (Other)." [3, p. 20]

Agency structures determine the participants of discourse and the roles that are attributed in relation to a specific process [1, p. 144]. Deictic choices can shift perceived responsibility and agency. Messages using the pronoun *we* can foster collective effort, whereas messages emphasizing the pronoun *you* may motivate individual action. Agency determines how much control the speaker has over the situation and how successful assertion is in changing social reality. The speaker is not a mere narrator but becomes an active participant.

Politeness is an indicator of identity that the participants attribute to themselves within discourse. It refers to the "patterned behaviors" through which we interact with others daily to exchange ideas successfully and cooperatively. We share our feelings, opinions and experience "in accordance with a set of social and cultural norms". Efficient communication depends on whether we are able to maintain the *face* of the interacting parties. As such, politeness includes the following elements: models of behaviour, mutual cooperation, social and cultural norms, maintenance of *face* of those involved in communication [14, pp. 244-245]. As noted by the researchers S. Strause and P. Feiz, both known for their work in applied linguistics and discourse analysis, *negative politeness* is carried out with the help of linguistic strategies that "diminish the degree of a potential FTA (*face threatening act*) in relation to the addressee." [8, p. 194] M. Bloor and Th. Bloor, define it as "social distancing, deference" and point out that *negative politeness* is what immediately comes to our mind when we think of the word *politeness*: apologizing, saying "thank you" or "please", using people's titles, avoiding directness, hedging, etc. [3 p. 105].

Positive politeness is "the wish to be approved of in certain respects": using first names, indicating common interest, showing solidarity and inclusivity [idem, p. 105]. Using positive politeness as a discourse strategy helps in identifying a common ground between the audience and the speaker. Using address forms, personal stories, showing empathy, seeking for agreement, hedging – are all in-group identity markers [4, pp.103-117]. We can conclude that *negative face* is associated with formal politeness while *positive face* is expressed by the desire to be understood and approved of (Fig. 1.1).

Respect for face could be regarded as "norms or values subscribed to by members of a society". Brown and Levinson argue that the reciprocal knowledge of public self-image or face of the ones participating in discourse and the social necessity of individual orientation in interaction are universal. What differs from culture to culture is the content of face [4, p. 62, 129-130]. Thus, person deictics are not simply referential devices but culturally loaded resources for constructing social relationships and persuading the public to align with the speaker.

Positive face wants:

The desire to be liked, accepted, ratified, and agreed with.

The want of every ‘competent adult member’ that his wants be desirable to at least some others.

Negative face wants:

The desire to be unimpeded, to have one’s territory and/or personal freedom—free from intrusion.

The want of every ‘competent adult member’ that his actions be unimpeded by others.

Fig. 1.1. Positive and Negative Face, S. Strauss & P. Feiz, 2014 (adapted from Brown and Levinson, 1987)

Respect for *face* could be regarded as “norms or values subscribed to by members of a society”. Brown and Levinson argue that the reciprocal knowledge of public self-image or *face* of the ones participating in discourse and the social necessity of individual orientation in interaction are universal. What differs from culture to culture is the content of *face* [4, p. 62, 129-130]. Thus, person deictics are not simply referential devices but culturally loaded resources for constructing social relationships and persuading the public to align with the speaker.

2. Cross-cultural Analysis of Person Deixis in Public Discourse

The speaker has a double position in discourse, being the central point and taking up a certain degree of responsibility. Therefore, in discourse we should look not only for the person but also for a certain status and category [11, p. 94]. The co-authors P. Mühlhäusler and R. Harré address the role personal pronouns can play in building identity. Their research indicates that “it is largely through pronouns and functionally equivalent indexing devices that responsibility for action is taken by actors and assigned by them to others. [...] The sketch of the cultural norms is culturally specific. It is a sketch of the moral order of speaking rooted in Christian tradition of individual moral responsibility.” [idem, p. 89]

To start with, Joe Biden’s address on the coronavirus [16], delivered while he was actively campaigning for the presidential office (March 2020), demonstrates a strategic use of person deixis. The most frequently deictic form used in discourse is the inclusive pronoun *we* (also *us* and *our/selves*) which stands for all the participants involved in communication. The discourse numbers 62 occurrences, out of which 38 (inclusive) cases regard the US nation (Fig. 2.1).

Maia Sandu’s discourse was given in March 2020 [17], which coincided with the announcement of Moldova’s first coronavirus case. Maia Sandu was also running the election campaign for the president’s office.

Joe Biden’s Discourse		Maia Sandu’s Discourse		
Use of Pronouns	Occurrence	Use of Pronouns	Occurrence	
I/me/my	22	I/me	3	
you	8	you/ You (polite)	6/ 6	
we	24 (incl.)	we/ us/ our(selves)	20 (incl.)	14 (excl.)
us/ our(selves)	38 (nation)			
they/them(selves)	11	they/them(selves)	37	
Total (%)	135 (5,13%)	Total (%)	96 (3,87%)	
Out of	2631 words	Out of	2475 words	

Fig. 2.1. Use of personal pronouns in pandemic public discourse, author (2026)

Similar to Joe Biden’s, Maia Sandu’s discourse relies on the inclusive first-person plural pronouns *noi, pe noi, ne, nostru*, which creates a feeling of shared experience. We counted 20 occurrences of the inclusive

form versus 14 examples that are exclusive. Given the norms of the Romanian language, we also considered the elliptic forms indicated by verb inflection. The main focus of Maia Sandu’s discourse is on the third plural pronoun *they* (37 occ.). We will comment on its social aspect later. To avoid repetitions, we will furtherly write only the initials of the speakers, marking the discourse samples as D-MS (Maia Sandu) and D-JB (Joe Biden).

In D-JB, pandemic is framed as a collective challenge, and recommendations are presented more like mutual responsibilities instead of strict commands. Civic duty being regarded as an act of patriotism and a source pride, the speaker (D-JB) appeals to the law-abiding nature of the American people.

e.g. D-JB: *We must, all of us, follow the guidelines of the officials” or ‘neither should we panic or fall back.*

References like “*our country*”, “*our people*”, “*our scientists*” (D-JB) show belonging and the importance of individual action for the well-being of the whole community. By emphasizing joint effort through statements such as “*we’re going to face this*”, “*we will beat it*”, the speaker calls for resilience and cooperation, encouraging compliance and reinforcing socially valued principles such as responsibility and concern for others.

In D-MS the inclusive pronoun *we* reduces social distance and presents preventive actions as moral obligation: e.g. „*Ce putem face? Cel mai important este să nu contribuim la răspândirea virusului...*”, „*fiecare dintre noi trebuie să se protejeze...*”. It highlights that the attitude of everyone plays a crucial role in the wellbeing of the community. The possessive forms *ai noștri*, *a noastră* (D-MS) emphasize belonging and social cohesion. It is about our parents, our grandparents, our relatives who have gone abroad, our country. The intent of such a deictic choice is to activate kinship. These forms reflect a cultural model in which collective identity is constructed through relational ties. By invoking family roles, the speaker appeals to moral obligations of care, responsibility and protection. Cultural values of familial duty and social compassion are deeply rooted in our historical past.

The choice of the speaker between the pronouns *we* and *I* can either foreground or obscure personal commitment. In D-JB utterances such as “*I assure you*”, “*I’d like to thank those who are already making sacrifices...*”, “*the leadership I believe is needed*” speak of a promising candidate who is directly engaged and responsible. The pronoun *I* in both discourses allow the speakers to maintain authority while remaining integrated within the collective group. At the same time the second-person form of address *you* appoints the audience as agents and reinforces their roles in responding to the pandemic crisis. In D-MS the first-person singular pronoun appears less frequently but plays a crucial role in expressing personal responsibility and commitment.

e.g. D-MS: *Vreau să mă adresez în special lucrătorilor medicali.*

e.g. *Vreau să vă amintesc că noi... am lansat o pagină.*

This strengthens trust by presenting the speaker as empathetic and socially aware.

In D-JB the exclusive form *we* (also *us*, *our*) refers to the staff that is running the presidential campaign and supports the integration of institutional action in order to reinforce trust and legitimize healthcare restrictive measures. As well, it emphasizes cooperation as a central response to crisis. In D-MS the exclusive pronoun *noi*, which stands for the speaker and her team, performs an important persuasive function. It reveals cultural expectations of cooperation and mutual support in difficult times: „*noi încercăm să vă ajutăm*”, „*noi credem*”, „*noi la PAS am inclus informații...*”.

The speaker clearly exercises agency in setting guidance and organizing responses. Citizens are morally responsible for the safety of the *others*, the elderly, the villages that are in the lockdown, those that have no families, etc. The healthcare workers are also there to support the community.

e.g. D-MS (to potential electors): *Nu trebuie să facem panică, dar trebuie să înțelegem că riscurile coronavirusului sunt într-adevăr mari.*

e.g. D-MS (to those who did not exit the country): *Fiecare dintre noi trebuie să se protejeze, respectând cu strictețe regulile de igienă personală.*

e.g. D-MS (to medical staff): *În următoarele săptămâni veți fi pe prima linie de luptă contra unui inamic invizibil și periculos.*

These are just some examples of equal distribution of responsibilities across different social groups. In both discourses, D-MS and D-JB, the pronoun *they* does not function primarily to exclude, but rather to acknowledge the roles of different actors involved in managing the crisis and remind the audience about social duty or to vulnerable categories. In D-JB *they* (*other, those*) refers to specific social groups such as healthcare providers, the Department of Defense or scientists, also to poor children, small businesses and the infected ones.

In Romanian discourse references to specific social groups are also made through third-person plural forms such as *ei, acești oameni, acești/alți bătrâni* (D-MS). Hence, these forms identify the elderly, medical workers and citizens in isolation. It is rather curious to mention that the affected groups and the ones that are more at risk are referred to as *others, those*. With the help of *distal person deixis*, the pandemic is almost metaphorically framed as containment, isolating *those* (the infected ones or the ones in need) from *us* (the community): “*those infected families*”, “*those who are more at risk*”, “*those needing care*”, “*those who are struggling*” (D-JB) versus „*cei mai slabi*”, „*cei neajutorați*”, „*alți bătrâni, care nu au sprijin familial*” (D-MS).

The frequent alternation between *noi* and *Dumneavoastră* (*Dvs*) in D-MS reflects balance between the feeling of solidarity and politeness norms. The pronoun *noi* shows unity and shared identity while *Dvs*, the formal second-person plural form in Romanian, indexes social respect. Statements such as „*Știu că mulți dintre Dumneavoastră nu aveți încredere...*”, „*Vă rog frumos să rețineți...*”, „*aveți grijă de sănătatea Dvs*” are forms of deferential address that correspond to the cultural norms of public communication. The combination of inclusive and respectful forms allows the speaker to maintain relational proximity while preserving dignity. It reflects a communicative style characteristic of Romanian public discourse in which politeness and social relations influence interaction.

Direct imperatives are often softened by instructions with explanations, which encourages citizens to act responsibly.

e.g. D-MS: *Vă rog frumos să rețineți...*

e.g. *Vă rog să ne scrieți, vă rog să ne sunați.*

e.g. *Vă îndemnăm în continuare să vă informați din surse credibile...*

Negative face strategies are less used in D-JB, mainly to frame instructions as necessary for collective good. These are formulated with the help of modals rather than issued as direct orders. This acknowledges individual freedom while encouraging compliance.

e.g. D-JB: *We must, all of us, follow the guidelines of health officials...*

e.g. *We must prepare now to take further decisive action...*

Both leaders strengthen positive face, but the strategies differ. D-JB appeals to competence, and national pride, reflecting an individualistic culture where recognition of achievement and initiative is persuasive.

e.g. D-JB: *The American people have the capacity to meet this moment...*

e.g. *We'll look out for one another and do our part as citizens...*

e.g. *We have to harness the ingenuity of our scientist...*

In D-MS, positive politeness plays a more central and continuous role, reflecting a sociocultural orientation in which relational closeness and collective identification are fundamental to leadership legitimacy. Authority is constructed less through the assertion of individual agency, like in D-JB, and more through the reinforcement of a shared purpose. D-MS emphasizes empathy, care and commitment. It also acknowledges the frontline workers' contribution.

e.g. D-MS : *Trebuie să avem grijă unii de alții și să demonstrăm responsabilitate față de cei mai slabi.*

e.g. *Ce trebuie să facem este să-i ajutăm, dar păstrând distanța.*

Person deixis is closely connected to social deixis and politeness strategies such as negative or positive face. Pronoun choices contribute to the construction of relational proximity or distance. They also signal alignment and protect the face of the participants, according to each country's cultural norms. Personal pronouns function as powerful instruments for constructing social relationships and shaping collective identity. They are closely linked to persuasion because they influence the way responsibility and agency are conceptualised and communicated.

Conclusion

The first-person plural pronoun *we* is an essential tool for reducing the social distance between the speaker and the public. Third-person forms *they* may identify social groups who need protection. Within pandemic discourse, these choices become highly meaningful: they frame the speaker–listener relationship, create proximity or distance, and signal cultural norms.

Agency in the pandemic discourse is encoded through person and social deixis, the use of modal verbs and directive structures. The pandemic context intensifies the use of positive politeness in both discourses. Joe Biden’s discourse underlines respect for autonomy. Maia Sandu’s discourse reflects a more relational leadership model in which authority is grounded in shared identity and moral duty. Positive face strategies are used by the two leaders to highlight the significance of collective effort. Negative face strategies are used to give directives without provoking resistance or undermining trust, crucial when compliance cannot be controlled and the risk is high. This cross-cultural analysis demonstrates that politeness strategies are resources that encode culturally specific expectations about leadership, responsibility and social relations.

In Joe Biden’s discourse national identity is invoked through references to *we* and *our nation*, which draw citizens and institutions together, as one single force, capable of responding to the pandemic. The distribution of deictics signals shows a dual strategy: he acknowledges the citizens’ role in collective action while maintaining visible personal and institutional authority. The crisis seems to amplify the sense of shared identity, portraying national belonging as functional in addressing the pandemic. In this context, the use of *we* works as a symbolic marker of cultural unity, creating a sense of *us* that ‘postpones’ division and situates the pandemic response within the framework of shared duty. This selective collectivism demonstrates that crises can temporarily reshape cultural expressions of national identity.

In Maia Sandu’s discourse references to *we and our citizens* emphasize belonging, solidarity and mutual care. Moldova’s national identity is framed less as an abstract symbol and more as a practical model: citizens are not only members of the nation but also active participants in protecting the vulnerable ones and sustaining social cohesion. This reflects a cultural emphasis on family obligations and collective well-being. National identity is closely tied to moral responsibility, shared action and social reciprocity.

The pandemic context thus reshapes discourse patterns without fully altering underlying cultural models. Person deictics operate as sociocultural markers encoding leadership styles, ethical frameworks and national identities. Joe Biden’s discourse demonstrates that even in an individualistic culture, appeals to collective identity and national solidarity can be activated strategically. Maia Sandu’s discourse illustrates that in a collectively oriented culture, power and authority is maintained through solidarity rather than assertion.

This study opens several important directions for future research such as the diachronic examination of the interaction between person deixis and other persuasive linguistic strategists such as modality. The analysis may reveal shifts in pronoun choices and the use of modal verbs across different stages of the pandemic crisis. Such research would further enhance our understanding of the linguistic and cultural aspects of persuasive communication in times of crisis and the role of public discourse in shaping collective response and social cohesion.

Bibliography:

1. BARKER, Ch. *Cultural Studies: Theory and Practice*. London: SAGE Publications, 2005. 485 p. ISBN: 0-7619-41568.
2. BHAT, D.N.S., *Pronouns*. NY: Oxford University Press, 2004. 320 p. ISBN: 978-0-19-923024-2.
3. BLOOR, M. & BLOOR, Th. *The Practice of Critical Discourse Analysis*. NY: Routledge, 2007. 206 p. ISBN: 979-0-340-91237-9.
4. BROWN, P., LEVINSON, S.C. *Politeness: Some Universals in Language Use*. Cambridge: CUP, 1987. 345 p. ISBN: 0-521-31355-4.
5. CRUSE, A. *A Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburgh: EUP, 2006. 198 p. ISBN: 0-7486-2111-3.
6. DUCHAN, J. F. et al. Deixis in Persuasive Texts. In: *Deixis in Narrative: A Cognitive Science Perspective*. NY: Routledge, 2009. pp. 407-420. ISBN: 0-8058-1462-0.
7. FILLMORE, Ch. J. *Lectures on Deixis*. Stanford, California: CSLI Publications, 1997. 145 p. ISBN: 1-57586-006-6.

8. LENZ, F. *Deictic Conceptualisation of Space, Time and Person*. Philadelphia: John Benjamins NA, 2005. 274 p. ISBN: 1-58811-375-2.
9. LEVINSON, S. *Pragmatics*. Cambridge: CUP, 1983. 284 p. ISBN 0-521-29414-2.
10. MEY, J. *Pragmatics: An Introduction*. 2nd Ed., Oxford: Blackwell Publishing, 2001. 392 p. ISBN 0-631-21131-4.
11. MUHIHAUSLER, P., HARRE, R. *Pronouns: The Linguistic Construction of Social and Personal Identity*. Oxford: Basil Blackwell Ltd, 1990. 303 p. ISBN: 0-631-16592-4
12. PALTRIDGE, B. *Discourse Analysis: An Introduction*. NY: Bloomsbury Publishing Plc, 2002. 318 p. ISBN: 978-1-3500-9364-5.
13. PERKINS, R. D. *Deixis Grammar and Culture*. Philadelphia: John Benjamins NA, 1992. 245 p. ISBN: 1-55619-413-7.
14. STRAUS, S., FEIZ, P. *Discourse Analysis: Putting our Worlds into Words*. NY: Routledge, 2014. 411 p. ISBN: 978-0-203-12155-9.
15. SWANN, J, et al. *A Dictionary of Sociolinguistics*. 2004. Edinburgh: EUP. 368 p. ISBN: 0-7486-1691-8.
16. *Remarks by Vice President Joe Biden in Wilmington, Delaware*. [quoted: 23.12.2025]. Available at: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-vice-president-joe-biden-wilmington-delaware-3>
17. *Maia Sandu's Press Conference on Covid-19, 10.03.2020* [quoted: 21.02.2026], Available at: <https://www.pri-vesc.eu/arhiva/90304/Conferinta-de-presa-sustinuta-de-Presedinta-Partidului-Actiune-si-Solidaritate--Maia-Sandu--impreuna-cu-deputata-PAS--Galina-Sajin>

Data about author:

Stella GRAMA, PhD Student, Doctoral School of Humanities and Educational Sciences, Moldova State University.

ORCID: 0000-0002-1597-2529

E-mail: stellagrama9@gmail.com

Presented: 02.03.2026

Reviewed: 24.03.2026

Accepted for publication: 20.05.2026

CZU: 81`255.2:821.135.1-3.03=133.1

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_12](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_12)

**ENTRE LANGUES ET CULTURES: LES TECHNIQUES DE MÉDIATION
LINGUISTIQUE ET SOCIOCULTURELLE DANS LA TRADUCTION
EN FRANÇAIS DE LA PIÈCE *GRĂDINA DE STICLĂ* D'APRÈS
LE ROMAN DE TATIANA ȚIBULEAC**

Angela GRĂDINARU,

Université d'Etat de Moldova

Cet article analyse les techniques de médiation linguistique et socioculturelle mobilisées dans la traduction en français de la pièce *Grădina de sticlă*, adaptée du roman de Tatiana Țibuleac. Profondément ancrée dans la réalité moldave postsoviétique, l'œuvre se distingue par un bilinguisme roumain-russe, de nombreuses références socioculturelles et un style poétique singulier. La traduction théâtrale, confrontée à ces spécificités, doit trouver un équilibre entre fidélité au texte source et adaptation au public francophone, tout en préservant l'oralité, la dimension scénique et la charge symbolique. L'étude propose une typologie des références culturelles (socioculturelles, linguistiques, matérielles et symboliques) et identifie les principales stratégies traductives: traduction littérale, adaptation culturelle, équivalence créative, maintien ou substitution des termes culturels. L'analyse montre que l'adaptation culturelle domine, soulignant le rôle du traducteur comme médiateur interculturel et créateur.

Mots-clés: traduction théâtrale, pièce de théâtre, médiation linguistique, médiation socioculturelle, adaptation culturelle, bilinguisme, références culturelles, fidélité, oralité.

**ÎNȚRE LIMBI ȘI CULTURI: TEHNICI DE MEDIERE LINGVISTICĂ
ȘI SOCIOCULTURALĂ ÎN TRADUCEREA ÎN FRANCEZĂ A PIESEI
GRĂDINA DE STICLĂ DUPĂ ROMANUL TATIANEI ȚIBULEAC**

Acest articol analizează tehnicile de mediere lingvistică și socioculturală utilizate în traducerea în limba franceză a piesei *Grădina de sticlă*, adaptată după romanul Tatianei Țibuleac. Profund ancorată în realitatea moldovenească postsovietică, opera se remarcă printr-un bilingvism româno-rus, numeroase referințe socioculturale și un stil poetic distinct. Traducerea teatrală, confruntată cu aceste particularități, trebuie să găsească un echilibru între fidelitatea față de textul-sursă și adaptarea la publicul francofon, păstrând totodată oralitatea, dimensiunea scenică și încărcătura simbolică. Studiul propune o tipologie a referințelor culturale (socioculturale, lingvistice, materiale și simbolice) și identifică principalele strategii de traducere: traducerea literală, adaptarea culturală, echivalența creativă, precum și menținerea sau substituția termenilor culturali. Analiza evidențiază faptul că adaptarea culturală este strategia dominantă, subliniind rolul traducătorului ca mediator inter-cultural și actor creator.

Cuvinte-cheie: traducere teatrală, piesă de teatru, mediere lingvistică, mediere socioculturală, adaptare culturală, bilingvism, referințe culturale, fidelitate, oralitate.

Introduction

La traduction théâtrale se situe à l'intersection de plusieurs dimensions – linguistique, socioculturelle, esthétique et performative – qui exigent du traducteur un rôle de médiateur au sens plein du terme. Loin de se limiter à un transfert de mots d'une langue à une autre, elle implique une reconfiguration du texte afin de préserver l'intensité émotionnelle, la cohérence dramaturgique et la lisibilité culturelle pour un public cible souvent éloigné de l'univers référentiel original. Dans ce contexte, la médiation linguistique et socioculturelle devient un levier essentiel pour assurer non seulement la compréhension du texte, mais aussi son impact scénique.

La pièce *Grădina de sticlă* (*Le Jardin de verre*), adaptée du roman éponyme de Tatiana Țibuleac, offre un terrain d'analyse particulièrement fécond. L'œuvre raconte, à travers une écriture à la fois poétique et brutale, le parcours initiatique d'une jeune orpheline dans un Chișinău post-soviétique marqué par des tensions

identitaires et linguistiques. La traduction française de ce texte ne relève pas d'un simple exercice lexical : elle doit rendre perceptibles les résonances culturelles propres à la société moldave, tout en s'inscrivant dans les codes dramaturgiques francophones.

La médiation linguistique s'exprime ici par le choix de solutions traductives adaptées à la singularité stylistique de Tatiana Țîbuleac, qui mêle registres populaires, métaphores insolites et ruptures syntaxiques. Elle se manifeste aussi dans la gestion des spécificités sociolectales, des allusions historiques et des interférences roumaines et russes qui structurent l'identité linguistique des personnages. La médiation socioculturelle, quant à elle, implique un travail d'interprétation des référents géographiques, des pratiques sociales et des implicites historiques afin de les rendre intelligibles, tout en préservant leur charge symbolique.

L'objectif de cet article est de mettre en lumière les techniques de médiation mobilisées dans la version française de *Grădina de sticlă*, en s'appuyant sur une analyse traductologique croisant approches textuelles et pragmatiques. L'étude interroge la manière dont la traduction parvient à concilier la fidélité au texte source et l'adaptation aux attentes d'un public francophone, en soulignant les enjeux liés à la transposition interculturelle. Ce travail se veut également une contribution plus large à la réflexion sur le rôle du traducteur théâtral en tant qu'acteur d'un dialogue entre langues et cultures.

La médiation linguistique et socioculturelle: définitions et typologies

Les traductions sont vitales dans le processus de communication interculturelle qui caractérise l'ère de la mondialisation. Partant de cette prémisse, l'étude des traductions représente, en même temps, une forme d'analyse de l'interaction entre les cultures. Depuis la conception de la théorie de la traduction, les chercheurs se sont majoritairement intéressés au texte. Cependant, dans les années 1970, de nombreux savants se sont concentrés sur l'interaction entre culture et traduction. Maria Tymoczko, dans son ouvrage *Enlarging Translation, Empowering Translators*, mentionne que la traduction dans le cadre de différences culturelles constitue en réalité le moyen pour un traducteur de démontrer ses plus grandes compétences [10, p. 8].

Umberto Eco, dans son ouvrage *Dire presque la même chose*, affirme qu'une traduction ne concerne pas seulement le passage d'une langue à une autre, mais aussi celui d'une culture à une autre. Un traducteur prend en compte les règles linguistiques ainsi que les éléments culturels [4, p. 190]. Le traducteur ne passe pas d'une langue à une autre, mais d'une culture à une autre, et la plus grande difficulté ne réside pas dans les mots eux-mêmes, pour lesquels il est parfois impossible de trouver des équivalents appropriés, mais dans les réalités auxquelles ces mots font référence. Dans le même contexte, Umberto Eco considère qu'une traduction ne dépend pas seulement du contexte linguistique, mais également de quelque chose qui se situe en dehors du texte, ce que nous appelons l'information sur le monde, ou l'information encyclopédique [4, p. 35]. Le succès de la version traduite dépend de la compétence du traducteur, de sa capacité à transférer le texte source d'un système culturel à un autre sans altérer ses connotations.

Certains linguistes du XIXe siècle, parmi lesquels Wilhelm von Humboldt et Friedrich Schleiermacher, ont déjà abordé cette problématique: une traduction doit permettre au locuteur de comprendre l'univers linguistique et culturel du texte source, elle doit transformer le texte original afin de le rendre accessible au lecteur de la langue et de la culture cible. Le traducteur doit faire tout son possible pour exprimer ce que dit le texte source. Wilhelm von Humboldt est parmi les premiers savants à avoir souligné que les traductions peuvent enrichir la langue cible en termes de sens et d'expressivité [*apud* Umberto Eco, p. 202]. La traduction joue un rôle important dans le renforcement de la conscience et de la compréhension entre différentes cultures et nations. La traduction théâtrale contribue à ce que ces cultures diverses trouvent un compromis. Le traducteur devient ainsi un médiateur entre deux espaces culturels. Les éléments culturels spécifiques confèrent au traducteur le rôle de participant actif, non seulement comme médiateur entre les cultures, mais également comme « formateur » du public cible.

La notion de médiation linguistique et socioculturelle est au cœur des études en traduction et en interprétation, où elle désigne le rôle actif joué par le traducteur ou l'interprète pour faciliter la communication entre des locuteurs de langues et de cultures différentes. Ce concept dépasse la simple transposition linguistique pour englober une dimension interculturelle, où il s'agit non seulement de transférer des mots, mais

aussi de négocier les différences socioculturelles et de reconstruire le sens dans un nouvel horizon d'attente.

Selon Franz Pöchhacker, la médiation est un processus interactif et dynamique, qui inclut la sélection, l'interprétation et la reformulation des messages afin d'assurer une communication efficace malgré les barrières linguistiques et culturelles [8, p. 8-12]. La médiation linguistique concerne plus spécifiquement le transfert d'éléments linguistiques (vocabulaire, syntaxe, registres), tandis que la médiation culturelle englobe la gestion des références culturelles, des normes sociales et des valeurs implicites [14, p. 201].

Basil Hatim et Ian Mason soulignent que le traducteur agit comme un agent de médiation entre les cultures, jouant un rôle d'interface et non de simple relais. Cette médiation implique un choix constant entre la fidélité au texte source et l'adaptation aux attentes du public cible, dans un équilibre complexe [6, p. 93].

La médiation peut être envisagée sous plusieurs angles, selon les finalités et les contextes : 1) *La médiation linguistique* porte sur la reproduction des formes linguistiques, en tenant compte des contraintes spécifiques de la langue cible. Par exemple, en traduction théâtrale, il s'agit de restituer la variété des registres (populaire, familier, soutenu), la prosodie et les figures de style (métaphores, jeux de mots), tout en préservant la naturalité du discours [12, p. 28-38]. 2) *La médiation culturelle* consiste à rendre accessibles des éléments culturels qui peuvent être étrangers au public cible, notamment des références historiques, géographiques, sociopolitiques, ou des pratiques sociales spécifiques [7, p. 84-89]. La médiation culturelle peut passer par: l'explicitation, qui clarifie des allusions obscures; l'adaptation, qui remplace un élément source par un équivalent culturel cible; la conservation, qui maintient un exotisme assumé pour préserver l'altérité [13, p. 15]. 3) *La médiation pragmatique* met l'accent sur la fonction communicative, c'est-à-dire sur l'effet recherché sur le récepteur. Le traducteur doit anticiper la réception et ajuster le message pour que l'intention originale soit perçue dans le contexte culturel du public cible [6, p. 1-2].

La médiation est particulièrement cruciale dans les œuvres littéraires et théâtrales, où la richesse stylistique et la profondeur culturelle participent à la création du sens et de l'émotion. Le traducteur doit alors être un interprète culturel, capable d'identifier les niveaux de signification et de trouver des solutions traductives qui respectent à la fois la voix de l'auteur et les attentes du public [2, p. 90]. Dans le cadre du théâtre, la médiation prend une dimension performative : le texte traduit doit pouvoir être joué et compris en direct, ce qui ajoute une contrainte supplémentaire liée à l'oralité et à l'instantanéité [5, p. 261]. En somme, la médiation linguistique et socioculturelle est un processus multidimensionnel et contextuel, au cœur de la pratique traductive. Elle implique non seulement des compétences linguistiques, mais aussi une sensibilité interculturelle et une créativité dans l'adaptation.

Umberto Eco soutient que traduire d'une langue à une autre nous expose à des incidents inévitables. Chaque langue exprime une vision différente du monde. Il est difficile de déterminer le sens d'un terme dans une langue cible [4, p. 42]. Le traducteur peut se trouver dans l'impossibilité de trouver un équivalent s'il ne dispose pas d'informations sur la culture cible et ignore la manière dont les locuteurs natifs classifient leurs expériences. Par conséquent, le traducteur doit émettre une série d'hypothèses analytiques pour inférer le sens pragmatique et rechercher un équivalent dans la langue cible. En effet, aucun traducteur ne se trouve dans la situation de traduire un mot isolé du contexte. Le traducteur traduit toujours des textes, des énoncés présents dans un contexte linguistique et formulés dans des situations spécifiques. Pour comprendre un texte et le traduire, il est nécessaire de formuler une hypothèse sur un monde possible que ce texte représente. Cela signifie qu'une traduction doit s'appuyer sur des hypothèses, et une fois qu'une hypothèse plausible a été élaborée, le traducteur peut commencer le transfert du texte d'une langue à une autre. L'information linguistique fournie par un dictionnaire et l'information encyclopédique permettent au traducteur de choisir le sens pertinent par rapport au contexte et au monde possible. D'un point de vue linguistique et socioculturel, un texte constitue une jungle dans laquelle un locuteur attribue parfois un sens à un mot qu'il utilise, et ce sens peut ne pas correspondre à celui du même mot dans un autre contexte.

La traduction théâtrale: spécificités et contraintes

La traduction théâtrale représente un domaine de la traduction particulièrement complexe, en raison de ses spécificités linguistiques, culturelles et performatives. Contrairement à la traduction littéraire ou technique, elle ne se limite pas à transmettre un message écrit, elle doit également préserver la dimension orale

et scénique du texte, qui sera interprété devant un public. Comme le souligne Maria Tymoczko, traduire une pièce de théâtre implique de rendre la dynamique dialogique et l'effet émotionnel de l'œuvre, tout en tenant compte des différences culturelles entre la langue source et la langue cible [10, p. 44].

Un des principaux défis réside dans la fidélité au texte original tout en adaptant le texte pour qu'il soit compréhensible et efficace pour le public cible. Selon Umberto Eco, le traducteur doit non seulement transférer des mots, mais également traduire des réalités culturelles et des contextes implicites, ce qui exige de solides compétences encyclopédiques et culturelles [4, p. 35]. Cette tension entre fidélité et adaptation se manifeste particulièrement dans la traduction des éléments humoristiques, des références culturelles spécifiques ou des jeux de mots, qui doivent être reformulés de manière à produire un effet similaire sur le public cible.

La traduction théâtrale est également contrainte par des aspects performatifs : le texte doit pouvoir être prononcé avec naturel par les acteurs, respecter le rythme, les pauses et les intonations, et parfois s'adapter aux contraintes scéniques comme la durée ou la gestuelle. Comme le remarque Eva Espasa dans *Stage Translation*, le traducteur théâtral devient un véritable médiateur culturel et linguistique, capable d'ajuster le texte pour que la représentation conserve sa force expressive et sa cohérence dramatique dans un contexte différent [5, p. 261]. Le traducteur de théâtre Jean-Michel Déprats souligne, dans un article publié dans les *Cahiers de la Comédie-Française*, que, de nos jours, la parole et le texte écrit sont indissociablement liés par la vocalité et la corporalité, la respiration et le rythme, lesquels sont tout aussi essentiels que la logique intellectuelle. Le traducteur doit donc porter une attention particulière à la mise en scène, au rythme et à la caractérisation des personnages. Ainsi, la traduction théâtrale peut être considérée comme une entité spécifique, sans équivalent exact dans le domaine littéraire [3, p. 56].

Umberto Eco affirme que la traduction est une stratégie visant à produire, dans une langue différente, le même effet que celui du discours source [4, p. 343]. Il est nécessaire d'offrir au lecteur ou au spectateur une opportunité identique à celle dont bénéficie le lecteur ou le spectateur de l'œuvre originale. Traduire signifie avant tout se mettre à la disposition des futurs spectateurs et lecteurs, produire l'équivalent d'un texte ou d'un film original, c'est-à-dire un texte ou une pièce de théâtre qui offre, comme l'écrit Claude Tatilon « avec la plus petite déviation possible, toute l'information du texte original ». Mais la création d'un texte exige également trois autres qualités: qu'il sonne naturellement dans la langue cible, qu'il s'intègre parfaitement à la culture cible et qu'il parvienne, grâce à une manipulation de l'écriture, à transmettre une idée exacte de l'originalité et des intentions stylistiques de l'auteur traduit [9, p. 150].

Laurie Anderson soutient que le premier élément à prendre en compte dans la traduction théâtrale est la relation entre les répliques et les didascalies. Selon elle, la véritable difficulté réside dans la traduction des répliques, les didascalies étant, dans l'ensemble, de nature purement descriptive et prescriptive, et ne posant généralement pas de problèmes majeurs au traducteur [1, p. 226].

Dans la traduction théâtrale, comme dans toute autre traduction, le critère d'équivalence reste essentiellement pragmatique et subjectif: il dépend de l'appréciation du traducteur qui a produit le texte, du metteur en scène, de l'acteur qui le prononce et du spectateur, qui en est le juge final. Cela ne signifie pas que l'équivalence ou la non-équivalence du texte par rapport à la version originale soit une question d'appréciation individuelle et irréductible à tout critère objectif. Le degré d'équivalence du texte par rapport à la version originale dépend des contraintes de synchronisme (linguistique, syntaxique, artistique), ainsi que des paramètres linguistiques et extralinguistiques qui échappent largement à la conscience de celui (qui pourrait lui-même être traducteur) qui évalue l'équivalence en question. Cela signifie que le texte équivalent est le résultat d'un ensemble de compromis entre la langue originale, le sens de la pièce de théâtre, les exigences de la langue cible et le contexte d'expression et d'utilisation du texte final.

Certains linguistes utilisent le concept d'« équivalence fonctionnelle » (théorie du Skopos de Hans J. Vermeer et Katharina Reiss) au lieu de l'équivalence de signification. Cette théorie affirme que le traducteur, en tant que médiateur de la communication interlinguistique et interculturelle, doit rechercher une équivalence capable de rendre le texte source fonctionnel au sein de la culture réceptrice. La traduction d'un texte théâtral doit produire le même effet que l'original. Il s'agit d'une égalité de valeur d'échange qui devient une entité négociable [*apud* Umberto Eco, p. 94].

Enfin, la traduction théâtrale exige souvent un travail collaboratif avec le metteur en scène, les acteurs et les dramaturges, afin d’assurer que le texte traduit conserve son impact artistique et émotionnel. Ainsi, le traducteur ne se contente pas de transférer un texte d’une langue à une autre : il participe activement à la création d’une expérience scénique adaptée au public cible, ce qui distingue la traduction théâtrale des autres formes de traduction.

Les difficultés de traduction de la pièce *Grădina de sticlă*

Dans la pièce *Grădina de sticlă*, la traduction française affronte plusieurs types de difficulté, issues à la fois de la matière linguistique et du contexte socioculturel. Le texte original se déploie dans un univers bilingue roumain-russe, où l’alternance codique, les erreurs de prononciation et les jeux sonores sont autant de marqueurs identitaires. La traductrice doit choisir entre conserver les répliques en russe – pour préserver l’authenticité et la tension sociolinguistique – ou les traduire pour la compréhension, au risque d’atténuer leur valeur dramatique. Les références socioculturelles liées au quotidien moldave et au contexte soviétique (l’«*internat*» comme institution d’État, les dépenses somptuaires pour noces et funérailles, la lumière «*cu mijloc de pară*») peuvent difficilement être comprises sans adaptation ou note explicative, ce qui pose la question du degré d’«*étrangeté*» à conserver. Les erreurs linguistiques de la narratrice («*svinia-ulița*», «*jus turquoise*» au lieu de bouleau) illustrent à la fois l’humour de situation et la difficulté d’apprentissage du russe; elles reposent souvent sur des proximités phonétiques intraduisibles. La traduction opte pour un rendu littéral qui transmet le sens mais pas toujours la saveur phonétique originelle. Certaines images poétiques («*Son cœur voulait de l’or, le mien voulait des étoiles*») passent sans perte, mais d’autres, profondément ancrées dans le concret d’un espace-temps précis (*mandarine réchauffant la main, rubans bleus comme symbole de statut*), risquent de se lisser pour un lectorat francophone. Globalement, la traduction réussit à préserver l’essentiel du contenu narratif et émotionnel, mais la densité culturelle de l’original montre que la fidélité ne se joue pas seulement au niveau du sens: elle engage aussi la restitution de la texture linguistique, du rythme oral et des strates de mémoire inscrites dans les mots.

Cette analyse présente les principales difficultés de traduction de la pièce *Grădina de sticlă* en français, avec des exemples tirés du texte roumain et de sa version française. Nous nous sommes concentrés principalement sur les références socioculturelles, les expressions idiomatiques et les passages où les écarts linguistiques ou socioculturels constituent un véritable défi.

Tableau des difficultés de traduction de la pièce *Grădina de sticlă* en français

Extrait en roumain	Traduction en français	Type de difficulté	Analyse
„Mii de pătrate cu mijloc de pară”	«Des milliers de carrés avec une flamme au milieu»	Image culturelle / métaphore visuelle	En roumain, « <i>mijloc de pară</i> » évoque une ampoule incandescente jaunâtre (forme de poire), image familière dans l’espace post-soviétique. La traduction « <i>flamme</i> » modifie la connotation: la lumière devient plus abstraite, moins liée à l’objet concret.
„Закрой глаза и забудь всё” (russe)	«Ferme les yeux et oublie tout»	Maintien du multilinguisme / oralité	Le russe est gardé dans certaines répliques, mais traduit dans d’autres. Cela reflète la tension linguistique, mais la cohérence peut être questionnée: le choix influe sur la perception du code-switching (alternance codique) comme marque identitaire.
„Atâta dintr-o dată cheltuie doar mirii sau morții”	«Il n’y avait, pour un tel débours d’un coup, que les morts ou les jeunes mariés»	Expression idiomatique / humour noir	L’expression, typique de la culture populaire moldave, associe deux moments socialement marquants (noces et funérailles) à de grosses dépenses. La traduction est littérale mais conserve bien l’ironie.

„Svinia-ulița” (jeu de mots entre «porc» et «rue»)	« <i>cochon-rue</i> »	Jeu de mots bi- lingue	Le calembour résulte d’une juxtaposition de mots russes appris phonétiquement. La traduction littérale rend l’étrangeté, mais la valeur comique et le contexte d’apprentissage du russe sont moins transparents pour un lecteur francophone.
„O rochie de mireasă străină”	« <i>Une robe de mariée faite à l’étranger</i> »	Connotation culturelle	En roumain, « <i>străină</i> » peut signifier à la fois « <i>étrangère</i> » et « <i>luxueuse</i> » (importée, donc prestigieuse). La traduction perd la nuance d’aspiration sociale implicite.
„Adin sok biruzovii” → „suc turcoaz”	«jus turquoise»	Jeu sur erreur linguistique	Ici, la confusion entre « <i>mesteacăn</i> » (bouleau) et « <i>biruzovii</i> » (turquoise) repose sur la proximité sonore et l’apprentissage approximatif du russe. La traduction garde l’effet humoristique, mais le lien phonétique est moins évident pour un lecteur français.
„Inima ei voia aur, a mea, stele”	« <i>Son cœur voulait de l’or, le mien voulait des étoiles</i> »	Métaphore poétique	Traduction fidèle qui conserve l’opposition matérielle / spirituelle, sans perte de sens.
„Decât să vorbești rusește ca o proastă, mai bine vorbește moldovenește”	« <i>Plutôt que de parler russe comme une idiote, mieux vaut parler moldave</i> »	Référence sociolinguistique	La réplique véhicule une hiérarchie implicite des langues dans le contexte soviétique/moldave. En français, l’effet politique est atténué, car le terme « <i>moldave</i> » peut être mal interprété.
„Mandarina Polcovnicului îmi încălzea mâna ca o flacăra”	« <i>La mandarine du polkovnik me réchauffait la main comme une flamme</i> »	Image sensorielle	Traduction réussie, mais le mot « <i>mandarina</i> » (forme affective) perd son registre affectif, plus neutre en français.
„Internat”	« <i>orphelinat</i> »	Transposition culturelle	En roumain « <i>internat</i> » désigne à la fois pensionnat et institution d’État pour enfants. En français, « <i>orphelinat</i> » oriente vers un contexte exclusivement lié à l’absence de parents, ce qui peut simplifier le sens original.

Le texte est traversé par un bilinguisme roumain-russe porteur de sens narratif. Le choix de garder ou traduire les dialogues russes est central pour conserver l’authenticité culturelle. Plusieurs expressions idiomatiques ancrées dans le contexte moldave perdent des connotations implicites dans la traduction littérale. Les erreurs linguistiques de la narratrice, essentielles pour le comique de situation et la construction identitaire, sont parfois moins transparentes pour un lecteur francophone. Certaines métaphores poétiques sont très bien rendues, mais d’autres images visuelles liées au quotidien soviétique (ampoules, faïence, vêtements) nécessiteraient peut-être une adaptation ou une note pour le lecteur cible.

La pièce *Grădina de sticlă* est profondément ancrée dans la réalité moldave de la fin du XXe siècle, et sa traduction doit jongler entre fidélité au contexte et lisibilité pour un lecteur francophone. Les références socioculturelles et matérielles conservent souvent leur forme, mais au prix d’une perte de connotations implicites. Les jeux de langue et le multilinguisme constituent le principal défi: leur valeur humoristique ou identitaire n’est pleinement perceptible que pour un lecteur connaissant les deux langues de l’original. Enfin, certaines images poétiques et symboliques sont rendues avec élégance, mais les choix

d'équivalences (« *phénix* » pour « *pasăre măiastră* ») témoignent d'une adaptation visant la compréhension plutôt que la préservation de la couleur culturelle originale.

Cette étude propose une typologie des références socioculturelles présentes dans la pièce *Grădina de sticlă*, accompagnée de leur analyse et d'exemples précis tirés du texte roumain et de sa traduction française. Ces références sont classées en quatre catégories : socioculturelles, linguistiques, matérielles et symboliques.

Tableau des références socioculturelles présentes dans la pièce *Grădina de sticlă*

Type de référence	Exemple en roumain	Traduction française	Enjeu de traduction	Stratégie observée
Socioculturelle	„ <i>La orfelinatul de pe strada Armenească</i> ”	« <i>À l'orphelinat de la rue Armenească</i> »	Le toponyme « <i>Armenească</i> » est un nom de rue typique de Chișinău, porteur de contexte historique et culturel (quartier arménien).	Maintien du toponyme original pour préserver la localisation et la couleur locale.
Socioculturelle	„ <i>Am ascultat discursul la 7 noiembrie</i> ”	« <i>J'ai écouté le discours le 7 novembre</i> »	Le 7 novembre correspond à la fête de la Révolution d'Octobre dans le calendrier soviétique, référence politique majeure.	Traduction littérale sans explicitation, risque de perte du sens historique pour le lecteur non initié.
Socioculturelle	„ <i>Tamara Pavlovna primea rațiile la magazinul de stat</i> ”	« <i>Tamara Pavlovna recevait ses rations à l'épicerie d'État</i> »	La notion de « <i>rations</i> » et de « <i>magasin d'État</i> » renvoie au système économique soviétique de distribution contrôlée.	Traduction littérale avec conservation du lexique, préservant l'ancrage socio-historique.
Socioculturelle	„ <i>mandarina Polcovnicului</i> ”	« <i>la mandarine du polkovnik</i> »	La mandarine est un fruit rare et précieux dans le contexte soviétique, ici associée à un personnage portant un titre militaire russe.	Maintien du terme culturel: conservation du mot « <i>polkovnik</i> » pour préserver la spécificité culturelle et le contexte socio-historique.
Linguistique	„ <i>Spasiba bolșoe</i> ”	« <i>Merci beaucoup</i> »	Expression courante en russe intégrée au discours roumain, marque d'alternance codique.	Traduction fonctionnelle vers l'équivalent français, perdant la marque de bilinguisme.
Linguistique	„ <i>Ia da, ia nu</i> ”	« <i>Tantôt oui, tantôt non</i> »	Expression rythmée et répétitive en russe, intégrée telle quelle en roumain.	Adaptation idiomatique en français, conservant le balancement mais pas la saveur sonore d'origine.
Linguistique	„ <i>Davaï, Lastocika</i> ”	« <i>Allez, Lastocika</i> »	Forme impérative russe « <i>davaï</i> » très fréquente dans l'oralité soviétique, adressée avec un surnom.	Conservation partielle: « <i>davaï</i> » est traduit par « <i>allez</i> », perte de l'intonation culturelle russe.

Matérielle	„ <i>Samovarul fierbea în colț</i> ”	« <i>Le samovar bouillait dans un coin</i> »	Objet typique de la culture russe pour préparer le thé, symbolisant convivialité et tradition.	Maintien du terme «samovar» pour préserver la spécificité culturelle.
Matérielle	„ <i>Blocul de nouă etaje</i> ”	« <i>L'immeuble de neuf étages</i> »	Type d'immeuble standard soviétique (panelak), porteur d'un imaginaire collectif.	Traduction littérale neutre, sans expliciter le contexte architectural soviétique.
Matérielle	„ <i>Cartea de muncă</i> ”	« <i>Le livret de travail</i> »	Document officiel obligatoire en URSS et Moldavie soviétique, enregistrant la carrière d'un salarié.	Traduction descriptive qui rend la fonction, mais sans explicitation historique.
Matérielle (culinaire)	„ <i>cvas</i> ”	« <i>kvas</i> »	Boisson fermentée traditionnelle à base de pain noir, très répandue dans l'espace soviétique. Le terme est conservé, mais le lecteur non initié peut ne pas en comprendre la nature sans note explicative.	Maintien du terme culturel: préserve la couleur locale et l'ancrage socio-historique.
Symbolique	„ <i>Stelele căzute în fântână</i> ”	« <i>Les étoiles tombées dans le puits</i> »	Image poétique évoquant un mélange de rêve et de nostalgie, très ancrée dans la tradition orale.	Traduction littérale conservant la métaphore et sa portée onirique.
Symbolique	„ <i>Inima ei voia aur, a mea voia stele</i> ”	« <i>Son cœur voulait de l'or, le mien voulait des étoiles</i> »	Opposition symbolique entre matérialisme et idéalisme.	Traduction fidèle préservant la structure parallèle et la valeur contrastive.
Symbolique	„ <i>Păsările negre de pe cer</i> ”	« <i>Les oiseaux noirs dans le ciel</i> »	Symbole traditionnel de mauvais présage ou de menace.	Traduction littérale qui conserve l'image, laissant l'interprétation implicite au lecteur.
Symbolique (folklorique)	„ <i>pasăre măiastră</i> ”	« <i>phénix</i> »	Créature légendaire de la mythologie roumaine, symbole de beauté et de transformation. Le remplacer par «phénix» facilite la compréhension mais efface la spécificité culturelle.	Substitution culturelle: adoption d'une référence universelle pour rendre l'image immédiatement accessible au lecteur cible.

Le tableau met en évidence trois stratégies de traduction: la fidélité littérale, privilégiée pour les métaphores et les dialogues; l'adaptation culturelle, qui remplace certains éléments par des références plus accessibles au lecteur cible; et le maintien des termes originaux, notamment russes ou désignant des aliments, préservant l'authenticité tout en pouvant nécessiter des notes explicatives.

Dans le cadre de la traduction française de *Grădina de sticlă*, une attention particulière a été accordée au traitement des références socioculturelles et linguistiques spécifiques. Afin de préserver l'authenticité du texte source tout en assurant sa compréhension par le public cible, un ensemble de notes de bas de page a été élaboré. Ces notes visent à expliciter les réalités historiques, sociales et culturelles propres à l'espace

moldave et soviétique. Le tableau ci-dessous en propose une synthèse structurée, mettant en évidence les stratégies traductives mobilisées.

Tableau des notes de bas de page (traduction de *Grădina de sticlă*)

Terme / Expression	Type de référence	Note explicative	Stratégie de traduction
Moldave / Roumain	Historico-linguistique	Le terme «moldave» désigne la langue roumaine telle que nommée officiellement en République socialiste de Moldavie sous influence soviétique.	Maintien + explicitation
Internat	Socio-institutionnelle	Institution soviétique pour enfants orphelins ou défavorisés, en régime de pension complète.	Équivalence partielle + note
Svinia-ulița	Linguistique / interculturelle	Combinaison approximative de mots russes («cochon» + «rue»), illustrant l'apprentissage imparfait.	Transfert + explication
Adin sok biriuзовii	Linguistique (erreur)	Confusion entre «berezovyi» (bouleau) et «biriuзовyi» (turquoise), produisant un effet comique.	Reproduction de l'erreur + note
Mijloc de pară	Culture matérielle	Métaphore inspirée des ampoules électriques en forme de poire typiques de l'espace soviétique.	Traduction littérale + explicitation
Kvas	Culture alimentaire	Boisson fermentée à base de pain noir, populaire dans l'espace slave.	Emprunt + note
Mandarine	Socio-culturelle	Fruit rare en URSS, associé aux fêtes de Nouvel An.	Traduction directe + contextualisation
Pasăre măiastră	Folklorique	Créature mythique roumaine dotée de pouvoirs magiques.	Emprunt partiel + note explicative
Polkovnik	Socio-militaire	Titre militaire russe («colonel»), utilisé comme marqueur social.	Emprunt + traduction explicative

L'ensemble des notes de bas de page témoigne d'une stratégie traductive orientée vers la préservation de l'altérité culturelle, conformément aux principes de la théorie du Skopos développée par Hans J. Vermeer et Katharina Reiss. La traduction privilégie le maintien des réalités culturelles spécifiques (emprunts, transferts), tout en recourant à des notes explicatives pour garantir l'accessibilité au public cible francophone.

On observe une hybridation des procédés traductifs: emprunt (*kvas*, *polkovnik*), traduction littérale (*mijloc de pară*), reproduction d'erreurs linguistiques (*adin sok biriuзовii*), et explicitation contextuelle. Cette approche permet de conserver la dimension identitaire et sociolinguistique du texte source, tout en facilitant sa réception. Enfin, les notes jouent un rôle médiateur essentiel: elles compensent les écarts culturels et historiques, notamment liés au contexte soviétique, sans effacer l'étrangeté du texte. Elles participent ainsi à une traduction à visée à la fois informative et esthétique, respectueuse de la singularité de l'œuvre.

Une pièce de théâtre traduite peut comporter des notes de bas de page, mais leur usage dépend fortement du contexte de réception et de la finalité de la traduction. Dans une édition écrite, les notes sont tout à fait légitimes. Elles permettent d'éclairer les références culturelles, historiques ou linguistiques et s'inscrivent dans une démarche de médiation, conforme aux approches fonctionnelles de la traduction, notamment celles de Hans J. Vermeer. Dans ce cas, la lisibilité et la compréhension priment. En revanche, dans une traduction destinée à la scène, les notes de bas de page ne sont généralement pas utilisées, car elles interrompent la réception immédiate du spectacle. Les éléments culturels doivent alors être intégrés directement

dans le texte (adaptation, reformulation) ou transmis par des moyens scéniques (jeu des acteurs, mise en scène, éléments visuels). Ainsi, la présence de notes dépend du Skopos (objectif) de la traduction : elles sont appropriées pour la lecture, mais rarement pour la représentation.

Les stratégies de traduction de la pièce *Grădina de sticlă*

La traduction de la pièce *Grădina de sticlă* soulève des défis complexes, liés à la fois à la fidélité au texte original et à l'accessibilité pour le lecteur ou spectateur francophone. Cette pièce de théâtre a été traduite par les étudiantes de troisième année Bianca-Ionela Bucur et Daniela Popa, inscrites à la spécialité Traduction et interprétation (français–anglais) de l'Université d'État de Moldavie. Cette traduction a été réalisée dans le cadre d'un stage de pratique effectué au Théâtre National «Mihai Eminescu» de Chișinău. Elle était destinée à être utilisée par l'institution théâtrale lors d'une tournée prévue en Belgique. Le travail du traducteur implique un équilibre subtil entre le respect du style et des nuances de l'auteur et l'adaptation des éléments culturels susceptibles de demeurer obscurs hors de leur contexte d'origine. Dans cette perspective, différentes stratégies de traduction sont mises en œuvre. Certaines visent une fidélité littérale, notamment pour les dialogues ou les métaphores, afin de conserver l'intensité émotionnelle et la voix des personnages. D'autres privilégient l'adaptation culturelle, en remplaçant certains éléments par des références plus universelles ou explicites pour le public cible. Enfin, certains termes spécifiques, qu'ils soient linguistiques, socioculturels ou alimentaires, sont maintenus dans leur forme originale, préservant ainsi l'authenticité du texte et nécessitant parfois des notes explicatives pour éclairer le lecteur.

Le tableau suivant propose une analyse des stratégies de traduction mises en œuvre dans la pièce *Grădina de sticlă*. Les passages choisis illustrent les différents choix de la traductrice, qu'il s'agisse de traduction littérale, d'adaptation culturelle, d'équivalence fonctionnelle, de suppression ou d'explicitation.

Tableau des stratégies de traduction mises en œuvre dans la pièce *Grădina de sticlă*

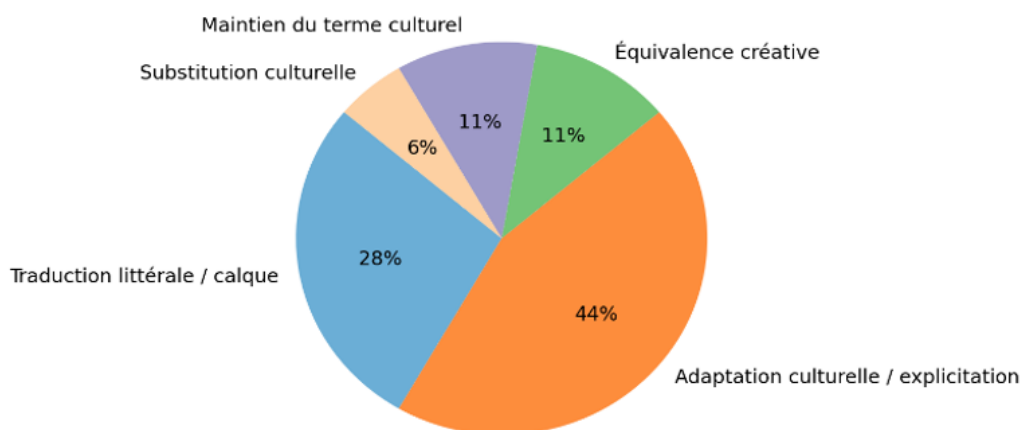
Extrait en roumain	Traduction française	Stratégie de traduction	Analyse	Impact narratif
„Dormisem exact pe mijloc, ca o umplutură”	«J'avais dormi pile au milieu, comme si j'en étais la farce»	Équivalence créative	«Umplutură» (garniture) rendu par «farce», ajoutant une nuance humoristique	Accentue la légèreté et l'ironie de la scène, conserve la familiarité.
„Cât de ascuns trebuie să fie un gând ca să învingă frumosul din jur ?”	«À quel point une pensée doit-elle être cachée pour vaincre la beauté autour ?»	Traduction littérale poétique	Fidélité formelle et rythmique	Maintient l'intensité réflexive, style poétique conservé.
„Mă întunec”	«Je me sens assombrie»	Calque lexical	Sens conservé, mais expression légèrement inhabituelle en français	Crée une étrangeté qui reflète l'état intérieur du personnage.
„Lucra mereu. Primind sau adunând sticle, amăgind bețivii și lingușind lumea cealaltă”	«Elle travaillait sans cesse. En recevant ou en ramassant des bouteilles, en dupant les ivrognes et en flattant le reste du monde»	Traduction littérale enrichie	Termes légèrement plus soutenus en français	Préserve le rythme énumératif, mais l'oralité est atténuée.

„La ce bun să ri-dici un orb pe un vârful de munte?”	«À quoi bon faire grimper un aveugle au sommet d'une montagne?»	Équivalence	Métaphore conservée intégralement	Maintient la force symbolique et l'image percutante.
„Eram copil, chiar dacă pe sfârșite”	«J'étais une enfant, même si mon enfance tirait à sa fin»	Explicitation	Clarification temporelle	Rend la phrase accessible, mais allonge le rythme original.
„Înmulțind, rotunjind, construind din copeici imperiul”	«En multipliant, en arrondissant, en construisant à partir de kopecks un empire»	Maintien du terme culturel	Conservation du lexique soviétique	Renforce la couleur locale et l'ancrage historique.
„Nu era cine știe ce”	«Ce n'était pas quelqu'un d'exceptionnel»	Adaptation explicative	Évite l'idiome intraduisible	Perd un peu de spontanéité orale.
„Mandarina Polcovnicului îmi încălzea mâna”	«La mandarine du polkovnik me réchauffait la main»	Transfert culturel direct	«Polkovnik» conservé sans explication	Maintient l'exotisme, mais peut dérouter un lecteur non informé.
„Era ca o pasăre măiastră!”	«Elle était comme un phénix»	Substitution culturelle	Référence folklorique remplacée par une figure universelle	Rend l'image immédiatement compréhensible, mais appauvrit la dimension locale.
„Zeci de pătrate cu mijloc galben”	«Des dizaines de carreaux avec un centre jaune»	Traduction littérale descriptive	Préserve l'image visuelle	Conserve l'effet cinématographique, mais reste neutre sans expliquer la symbolique soviétique.
„Țurțur m-aș face”	«Je me transformerais en bloc de glace»	Adaptation métaphorique	Expression idiomatique rendue par image équivalente	Garde la vivacité, mais perd la référence aux «țurțuri» (stalactites de glace).
„Se topea dulce sub cerul gurii”	«Fondait doucement sur le ciel de ma bouche»	Calque poétique	Fidélité totale à l'image	Préserve la sensualité et la délicatesse sensorielle.
„Mi s-au încurcat foile”	«Mes feuilles sont en désordre»	Calque idiomatique	Expression métaphorique conservée presque mot à mot	Peut paraître étrange en français, mais conserve l'effet figuré lié à la confusion mentale.
„Era liniștea aceea de duminică dimineața, când toate femeile fierb ciorbă”	«C'était ce calme du dimanche matin, quand toutes les femmes font mijoter la soupe»	Adaptation culturelle	Le mot «ciorbă» désigne une soupe aigre traditionnelle. La traductrice le rend par «soupe» pour éviter l'explication, au prix d'une perte de spécificité culinaire.	Rend la scène compréhensible pour un francophone, mais gomme la couleur locale gastronomique.

„Cu șnițelul în pâine, m-am dus la școală”	«Avec mon sandwich au schnitzel, je suis allée à l'école»	Adaptation culturelle	Le «șnițel în pâine» est un encas populaire en Moldavie, proche d'un sandwich, mais culturellement spécifique.	Facilite l'image pour le lecteur cible, mais uniformise la référence culinaire.
„Pălincă de prune”	«Eau-de-vie de prune»	Adaptation culturelle	La «pălincă» est une boisson alcoolisée forte d'Europe de l'Est. Traduite par son équivalent générique.	Rend la boisson immédiatement identifiable, mais perd la connotation folklorique et artisanale.
„A pus pe masă două pahare de ceai”	«Elle posa sur la table deux tasses de thé»	Adaptation culturelle	En contexte soviétique, le «pahar» est souvent un verre en métal ou en verre avec porte-verre, mais ici rendu par «tasse» pour correspondre à l'imaginaire français du thé.	Rend la scène familière pour le lecteur, mais efface la particularité des ustensiles soviétiques.

Le diagramme ci-dessous nous représente la répartition des stratégies de traduction employées.

Répartition mise à jour des stratégies de traduction dans *Grădina de sticlă*

Le diagramme montre un déséquilibre marqué en faveur de l'adaptation culturelle, qui représente désormais 44 % des choix de traduction. Cette progression confirme que la traductrice recourt souvent à cette stratégie lorsqu'une référence culinaire, un objet du quotidien ou une habitude culturelle moldave pourrait être obscure pour un lecteur francophone. La traduction littérale ou par calque arrive en deuxième position avec 28 %, montrant une volonté persistante de préserver la structure et l'image originale lorsque celles-ci restent compréhensibles sans médiation culturelle. Les autres stratégies restent minoritaires: l'équivalence créative (11 %) est utilisée pour restituer l'effet stylistique ou humoristique de l'original, en particulier dans les comparaisons et métaphores; le maintien du terme culturel (11 %) qui marque un choix conscient de laisser au lecteur le contact direct avec la spécificité soviétique ou russe (*polkovnik*, *kopecks*); la substitution culturelle (6 %) est réservée à de rares cas où une référence locale est remplacée par une figure universelle (ex. *pasăre măiastră* → *phénix*). En conclusion, la traductrice adopte une approche équilibrée: forte fidélité au texte source pour conserver son identité linguistique et socioculturelle, tout en introduisant ponctuelle-

ment des adaptations ciblées pour assurer la clarté et la fluidité en français. Ce choix reflète une stratégie orientée vers la préservation de la couleur locale, avec un minimum d'interventions qui gommeraient la spécificité moldave et soviétique du texte.

Conclusion

L'analyse de la traduction française de la pièce *Grădina de sticlă* met en évidence la complexité de la médiation linguistique et socioculturelle dans le contexte théâtral. Loin de se réduire à un simple transfert lexical, le processus traductif engage une série de choix stratégiques qui doivent concilier la fidélité au texte source avec l'accessibilité et la résonance auprès du public francophone. La diversité des stratégies observées – traduction littérale, adaptation culturelle, équivalence créative, maintien ou substitution de termes socioculturels – illustre la flexibilité requise pour préserver à la fois le sens, la texture linguistique et la charge symbolique de l'œuvre originale.

La spécificité de la pièce *Grădina de sticlă* réside dans son ancrage profond dans la réalité moldave post-soviétique, traversée par un bilinguisme roumain-russe porteur de significations identitaires. Les références socioculturelles, les particularités lexicales, les jeux de mots et les images poétiques constituent autant de zones de tension où la traduction doit arbitrer entre exotisation et naturalisation. Dans ce cadre, le rôle du traducteur s'apparente à celui d'un véritable médiateur, capable d'opérer des compromis réfléchis entre langues et cultures, tout en respectant les contraintes propres à l'oralité et à la représentation scénique.

Ainsi, la traduction théâtrale apparaît comme un espace de négociation permanente, où la recherche d'équivalence ne se limite pas à une correspondance sémantique, mais inclut la recréation d'un effet global comparable à celui de l'original. L'étude montre que la réussite d'une telle entreprise repose sur une triple compétence: linguistique, socioculturelle et dramaturgique. En définitive, traduire *Grădina de sticlă* pour la scène francophone, c'est non seulement transposer un texte, mais aussi transmettre une mémoire, une voix et un imaginaire, afin que le spectateur étranger puisse en percevoir toute la force esthétique et émotionnelle.

Bibliographie:

1. ANDERSON, Laurie. Pragmatica e traduzione teatrale. In: *Lingua e letteratura*, n°2, Urbino PU, 1984, p. 224-235.
2. BASSNETT, Susan. Still Trapped in the Labyrinth: Further Reflections on Translation and Theatre. In: Susan Bassnett and André Lefevere, eds. *Constructing Cultures*. Clevedon: Multilingual Matters, 1998, p. 90-108.
3. DEPRATS, Jean-Michel. Deux ou trois choses que je sais d'elle. In: *Cahiers de la Comédie-Française*, n° 2, 1992, p. 55-58.
4. ECO, Umberto. *Dire presque la même chose*. Paris: Bernard Grasset, 2007, 460 p. ISBN 2246784751, 9782246784753.
5. ESPASA, Eva. Stage Translation. In: *The Routledge Handbook of Translation Studies*, Edited by Carmen Millán, Francesca Bartrina. London: Routledge, 2013, 592 p. ISBN 9780203102893.
6. HATIM, Basil, MASON, Ian. *The Translator as Communicator*. London: Routledge, 1997, 217 p. ISBN 0-415-11736-4, ISBN 0-415-11737-2.
7. KATAN, David. Translation as Intercultural Communication. In: Mona Baker & Gabriela Saldanha (Eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge, 2009, 698 p. ISBN 9780203872062.
8. PÖCHHACKER, Franz. *Introducing Interpreting Studies* (3rd ed.). London: Routledge, 2022, 281 p. ISBN 978-1-032-0305.
9. TATILON, Claude. *Traduire, pour une pédagogie de la traduction*. Toronto : Éditions Du GREF, 1986, 177 p. ISBN 1-55014-009-4, EAN 9781550140095.
10. TYMOCZKO, Maria. *Enlarging Translation, Empowering Translators*. New York: Routledge, 2007, 362 p. ISBN 10: 1900650665 / ISBN 13: 9781900650663.
11. ȚÎBULEAC, Tatiana. *Grădina de sticlă*. Chișinău: Cartier, 2018, 176 p. ISBN 9789975864503.
12. UPTON, Carole-Anne. Moving, Target. Theatre Translation and Cultural Relocation. In: *Theatre Research International*. Manchester, UK & Northampton MA, St. Jerome Publishing, 25(1), 2000, 172 p. ISBN 1900650274, 9781900650274.

13. VENUTI, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 2008, 319 p. ISBN 0415394554, 9780415394550.
14. ZARATE, Geneviève, LEVY, Danielle, KRAMSCH, Claire. *Précis du plurilinguisme et du pluriculturalisme*. Paris: Éditions des Archives Contemporaines, 2008, 441 p. ISBN : 978-2-914610-60-5.

Informations sur l'auteur:

Angela GRĂDINARU, docteur en philologie, professeur d'université, Faculté des lettres, Université d'État de Moldavie.

ORCID: 0000-0001-5225-6583

E-mail: angela.gradinaru@usm.md

Présenté: 28.01.2026

Révisé: 30.03.2026

Accepté pour publication: 20.05.2026

CZU: 81`373.6

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_13](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_13)

CONSIDERAȚII PRIVIND ISTORIA CUVINTELOR: ETIMOLOGIA POPULARĂ

Adela MANOLII,

Universitatea de Stat din Moldova

*„Nimic nu există în lume ce n-are
o cauză începătoare și un timp de începere.
E o chestie de cultura de a ști toate acestea,
de a ține seama de ele, de a avea un simț istoric.”
(M. Eminescu)*

Explicarea originii și căilor de evoluție a unui cuvânt constituie o problemă din cele mai dificile, dar în transformările lexicului unei limbi, în istoria cuvintelor, se reflectă istoria societății, a poporului care vorbește limba dată. Așadar, etimologia, ca ramură a lingvisticii care studiază originea cuvintelor, constată și contactele cu alte popoare, și influențele dintre limbi. Etimologia populară (falsa etimologie) este fenomenul de apropiere semantică și fonetică, de modificare a formei unui cuvânt împrumutat sub influența unui cuvânt mai cunoscut cu care are asemănări de formă (rareori de sens). Etimologia populară a fost considerată ca o reacție împotriva caracterului nemotivat al semnului lingvistic. Etimologia populară are un rol important la formarea numirilor de plante și insecte.

Cuvinte-cheie: *etimologie populară, falsă etimologie, etimologie necunoscută, etimon.*

WORD HISTORY CONSIDERATIONS: POPULAR ETYMOLOGY

Explaining the origin and ways of evolution of a word is one of the most difficult problems, but in the transformations of the lexicon of a language, in the history of words, the history of society, of the people who speak the given language, is reflected. So, etymology, as a branch of linguistics that studies the origin of words, also ascertains the contacts with other peoples, and the influences between languages. Popular etymology (false etymology) is the phenomenon of semantic and phonetic approximation, of changing the form of a borrowed word under the influence of a better-known word with which it has similarities in form (rarely in meaning). Popular etymology was considered as a reaction against the unmotivated character of the linguistic sign. Popular etymology plays an important role in the formation of plant and insect names.

Keywords: *popular etymology, false etymology, unknown etymology, etymon.*

Din cele mai vechi timpuri, istoria cuvintelor îi preocupă pe oamenii de știință, pe scriitori și chiar pe simplii vorbitori. Pe de o parte, explicarea originii și căilor de evoluție a unui cuvânt constituie o problemă dintre cele mai dificile, deoarece perioadele de început ale oricărei limbi sunt, de multe ori, ascunse în negura vremurilor. Pe de altă parte, în transformările lexicului unei limbi, în istoria cuvintelor se reflectă istoria societății, a poporului care vorbește limba dată, documentându-se astfel elemente de *etnogeneză* (originea poporului) și de *glotogeneză* (originea limbii). În felul acesta, etimologia constată contactele cu alte popoare, influențele dintre limbi etc.

În literatura de specialitate se atestă numeroase definiții pentru termenul de *etimologie* (< gr. ετυμολογία < έτυμος „adevărat, autentic” + λόγος „cuvânt; știință”): ramură a lexicologiei care se ocupă de studierea originii cuvintelor; stabilirea, cu mijloace științifice, a originii cuvintelor unei limbi și a legităților de transformare fonetică și semantică a unităților lexicale în plan cronologic; „etimologia quae verborum originem inquiri” (etimologia caută să descopere originea cuvintelor) (Quintilianus); istoria cuvintelor; o parte a științei despre limbă care cercetează de ce și de unde (din ce izvoare) s-au format cuvintele (M. T. Varro); biografie lexicală a unui popor, precum și o adevărată oglindă a relațiilor istorice dintre popoare și limbi etc.

Ex.: *baie* < lat. *balneum* (toate limbile romanice preiau forma din latina populară *baneum*: it. *bagno*, port. *banho*, sp. *baño*, prov. *banh*, fr. *bain*; până la începutul secolului al XX-lea, în limba română a circulat cuvântul *feredeu*, de origine maghiară, ulterior fiind substituit prin substantivul *baie*, împrumutat prin filieră slavă (*баня*) din lat. *baneum*); *lingură* < lat. *lingere* „a linge” contaminat cu substantivul *ligula* „placă”.

Unul și același *etimon* poate avea în limba română actuală câte două corespondente: *monumentum* > *mormânt* și *monument* (împrumutat mai târziu în calitate de neologism); *carbonem* > *cărbune* și *carbon*.

Etimologia unui cuvânt este acceptabilă când forma fonetică actuală corespunde tendințelor de evoluție a limbii date (lat. *solem* (Ac. lui *sol*, *solis*) > rom. *soare*: consoana finală (*m*) dispăre, *l* intervocalic s-a rotacizat, *o* s-a diftongat) și când sensurile cuvântului din limba de origine coincid cu cel din limba română („corp ceresc central...”) (Corlăteanu, Melniciuc, 1992, p. 160). La baza procesului de analiză etimologică stau câteva principii importante: principiul etimologiei interne, principiul etimologiei directe și indirecte, principiul etimologiei multiple, precum și etimologia populară.

În articolul de față, ne-am propus să insistăm pe unele aspecte ale *etimologiei populare*, în raport cu etimologia necunoscută, fără a face trimitere la *etimologia savantă* și la *etimologia multiplă*. Așadar, în afara principiilor etimologice, bazate pe argumente științifice solide, se recurge uneori la un fenomen lingvistic de natură populară – *etimologie populară* sau *falsă etimologie*. Vorbitorul obișnuit crede că înțelege modul de formare și originea istorică a unui cuvânt, *de facto* o face fără vreun temei științific. Acest lucru se întâmplă mai des când se împrumută o unitate lexicală din altă limbă (Enciclopedia limbii române, p. 202-203).

Etimologia populară (falsa etimologie) este fenomenul de apropiere semantică și fonetică, de modificare a formei unui cuvânt împrumutat sub influența unui cuvânt mai cunoscut cu care are asemănări de formă (rareori de sens): *caludifer* (calorifer), *scurmieră* (scrumieră) etc. Vorbitorul, din „instinct etimologic” (apud Ch. Bally), încearcă să-și explice „anumite cuvinte, noi sau învechite, rare sau izolate în limbă, cu un sens neclar sau cu o formă insolită, în general insuficient cunoscute sau, pur și simplu, susceptibile de o interpretare prin falsă asociație etimologică” (Hristea, 1968, p. 206). Așadar, din necunoaștere, vorbitorii produc „malversații lexico-semantice”, adică etimologii populare: *cumpărătivă* în loc de *cooperativă*, *lăcrămație* în loc de *reclamație*, *intrigatoriu* pentru *interogatoriu*, *funegru* pentru *funebru*, *pufoaică* în loc de *fufoiacă*, *scrofulos* pentru *scrupulos* etc.

La unii autori, etimologia populară apare ca unul din procedeele de formare a cuvintelor, la alții, deformările conștiente, intenționate ale unor cuvinte se dau cu scop umoristic, ca modalitate de caracterizare a personajelor, un exemplu elocvent în acest sens constituindu-l creația lui Ion Luca Caragiale: *renumeratie* pentru *remunerație*, *perfecti* în loc de *prefecți*, *summum* cu sensul de *sumă*, *violentă* în loc de *violetă* etc. De fapt, în literatura de specialitate, pentru a numi cuvintele rezultate dintr-o raportare incultă sau superficială la un sens sau la o formă, se atestă termenul de *malapropism* (vine de la numele unui personaj, Malaprop, care avea obiceiul de a folosi cuvintele total nepotrivit, cu alt sens decât cel din contextul respectiv).

În limba română, etimologia populară și-a lăsat amprenta și asupra anumitor componente ale unei întregi serii de frazeologisme. Și dacă majoritatea formelor (produse ale acestui fenomen) sunt efemere și corectate treptat de norma literară, cele cristalizate în structura frazeologismelor, în majoritatea lor, rezistă în timp, se mențin în limbă, generalizându-se. De exemplu, expresia frazeologică *a umbla creangă*, adică „a umbla fără rost, ca o haimana”, poate fi explicată minuțios dacă o raportăm la versiunea a *umbla cranga* (care este în relație de sinonimie cu *a umbla craina*, *a bate laturile*, *a umbla marginea*, *a bate berbunca*, *a umbla sâmbura*). Paralela făcută între aceste două expresii a permis cercetătorilor să releve că lexemul *creangă* (var. *crangă*) este, de fapt, unul remodelat din ruteanul *granga*, cu semnificația de „graniță” (la fel ca și *craina* < rut. *craină* „margine, țară de margine”). Astfel, din necesitatea de a-l motiva, dar și datorită apropierii formale, vorbitorii limbii române contemporane l-au înlocuit cu lexemul *creangă*: *Numai un om năuc ca tine-i în stare să-și prăpădească nopțile, amu, așa moșneag cum te vezi, umblând creangă cu flăcăii* (Galan) (apud Trincă, 2003).

În starea actuală a limbilor care au varietate standard se atestă acest fenomen individual ce are ca urmare crearea de cuvinte în contrast cu variantele standard ale lor, dar în istoria limbii, unele cuvinte astfel formate se generalizează cu timpul și se impun, ajungând să fie standard, de exemplu: din latinescul *sanatoria* (cu radicalul lui *sanus* „sănătos”), care s-a identificat ca formă cu femininul lui *sunător*, a apărut românescul

sunătoare „nume dat mai multor plante erbacee din familii diferite...” (fără a avea vreo legătură cu verbul *a suna*) (dexonline.ro). Constatăm de fapt că fenomenul lingvistic cercetat are un rol important la formarea numirilor de plante și insecte. Pentru etimologia cuvintelor de acest fel se folosește uneori sintagma „etimologie încrucișată”, în contrast cu etimologia populară ca eroare individuală.

Prin etimologia populară se urmărește ca un cuvânt necunoscut să devină accesibil, să capete viață, chiar dacă presupusa legătură dintre cuvinte nu este motivată nici din punct de vedere istoric, nici științific. Ex.: *melcului* i se spune în graiuri *bourel* (*bour mic*), coarnele lui însă sunt numite *boierești* (nu *bouerești*), deoarece formele *bouerești*, *bour* au devenit tot mai puțin cunoscute odată cu dispariția *bourilor* din codrii Moldovei.

Etimologia populară a fost considerată ca o reacție împotriva caracterului nemotivat al semnului lingvistic.

Th. Hristea stabilește trei tipuri de etimologie populară:

- care atinge forma cuvântului (*apă chioară* < *apă chiară* < lat. *aqua clara*, sub influența lui *chior*);
- care atinge sensul (*a căpia* „a se îmbolnăvi de capie (boală la oi)” a devenit „a se sminti (la cap)” datorită substantivului *cap*);
- atinge forma și înțelesul cuvântului (*cărdășie* < *cărdășie* „tovărășie”, care are și sensul peiorativ de „gașcă”, prin apropierea de *cârd* din expresia *a intra / a pune în cârd*) (apud Manolii, 2018, p. 110).

Distincția dintre **etimologia populară** și **etimologia necunoscută** se face cu ușurință: având diverse accepțiuni (de la cuvinte, puțin numeroase, pentru care nu s-a propus nicio etimologie, la cuvinte care au primit multe explicații, fără ca una dintre acestea să fie acceptată de majoritatea lingviștilor), etimologia necunoscută mai este numită și etimologie nesigură, etimologie îndoielnică, etimologie incertă, etimologie discutabilă; din această clasă cele mai multe sunt cuvintele a căror origine probabilă e daco-getă sau tracă, adică provin din substratul autohton al limbii române. Numărul cuvintelor cu etimologie necunoscută variază de la autor la autor.

Se întâmplă ca, încercând în fel și chip a stabili etimologia unui cuvânt, să se recurgă uneori la idei fantastice. Spre exemplu, la Marcus Terentius Varro, unul dintre cei mai însemnați savanți ai antichității, găsim astfel de explicații: lat. *aqua* „apă” provine din prepoziția *a* „din, de la” și *qua* (abl. sg. al pronumelui relativ *qui, quae, quod* „care”), însemnând „lichid din care sau de la care pornesc toate”; lat. *cadaver* „cadavru” are la bază abrevierea de la *caro data vermibus* „carne dată viermilor”, iar *vulpes* „vulpe” (arh. *volpes*) vine din *volat pes* „zboară cu picioarele” (adică fuge, este iute de picior) (apud Varro).

Pentru evitarea subiectivismului în cercetările asupra limbii și a erorilor în investigațiile etimologice, B. P. Hasdeu recomandă a se studia:

- bibliografia cuvântului (analiza a tot ce s-a scris despre el);
- literatura cuvântului (cercetarea textelor în care apare acesta);
- cronologia cuvântului (stabilirea fazelor de evoluție);
- fonetica cuvântului (respectarea corespondențelor fonetice);
- paralelismul cuvântului (explicarea accidentelor prin analogie);
- migrațiile cuvântului (stabilirea direcției împrumuturilor).

Referindu-ne la cultivarea vorbirii, menționăm că necunoașterea etimologiei unor termeni poate duce la utilizarea unor construcții pleonastice (*autobiografia mea*, *caligrafie frumoasă*, *protagonist principal*, *nume patronimic* ș.a.) sau la formularea unor *contradictio in adiecto* (*bicicletă cu trei roți*, *a ortografia greșită*, *a privi retrospectiv înainte*, *a cronometra distanța* etc.) (Gherasim, Corniciuc, 2014, p. 98).

Atracția (*confuzia*, *substituția*, *deraierea*) *paronimică*, adică asemănarea de formă a cuvântului necunoscut cu lexemul din care se presupune greșit că provine, este echivalată de unii cercetători cu etimologia populară (Mircea și Luiza Seche, Iorgu Iordan, Theodor Hristea): *bouerești / boierești*, *săltat / exaltat*, *a apropia / a apropria*. Este bine a se face totuși o delimitare între aceste două fenomene: **atracția paronimică** presupune o asemănare formală maximă și duce la substituirea unui termen cu altul, în vreme ce **etimologia populară** admite o asemănare formală oarecare și are ca rezultat un cuvânt nou. Menționăm, de asemenea, că în cazul relației de paronimie cuvintele care sunt confundate prezintă o pereche și ambele există în dicționare; în cazul etimologiei populare însă, termenul generat nu apare înregistrat, fiind considerat o invenție. Unele

confuzii paronimice s-au impus în normă: *apă chioară* (pentru *chiară* < lat. *clara* „limpede”), *a da sfoară în țară* (pentru *sfară* < sl. *сѡара* „miros de fum”), *anticameră* (pentru antecameră) etc.

Așadar, în transformările pe care le suferă lexicul unei limbi, în istoria cuvintelor, ca într-un letopiseț, se reflectă, de fapt, istoria societății, a poporului care vorbește limba dată, etimologia indicând și popoarele care au contactat în decursul veacurilor, ce influențe a suferit limba română din partea altor limbi și invers (de altfel, nu există limbă care ar prezenta caracter monocolor din punct de vedere etimologic). Și nu este vorba despre un împrumut mecanic de cuvinte dintr-o limbă în alta: limba care recurge la un împrumut dintr-o altă limbă caută să adapteze cuvintele și expresiile împrumutate la legile sale de dezvoltare, ieșind în evidență, în felul acesta, atitudinea creatoare a poporului care vorbește limba dată.

Bibliografie:

1. *Enciclopedia limbii române*. București: Univers Enciclopedic, 2001.
2. Corlăteanu, N., Melniciuc, I. *Lexicologia*. Chișinău: Editura Lumina, 1992.
3. Gherasim, Al., Corniciuc, S. *Discurs specializat – lexic și gramatică de bază* (suport de curs). Chișinău, 2014.
4. Hristea, Th. *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*. București: Editura Științifică, 1968.
5. Manolii, A. *Lexicologia limbii române*. Chișinău: CEP USM, 2018.
6. Varro, M. T. *De lingua latina, libri XXV* [citată 19 ianuarie 2025]. Disponibil: <https://www.attalus.org/info/varro.html>
7. Trincă, L. Etimologia populară – mijloc de motivare a arhaismelor din structura unor frazeologisme. În: *Limba română*, nr. 1, anul XIII, 2003.
8. <https://dexonline.ro/>

N.B.: *Articol a fost elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.*

Date despre autor:

Adela MANOLII, doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-1936-9708

E-mail: adela.manolii@usm.md

Prezentat: 16.03.2026

Recenzat: 16.04.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

CZU: 81`373.421`276.6:61

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_14](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_14)

THE ESTABLISHMENT OF SYNONYMIC SERIES IN MEDICAL TERMINOLOGY FROM THE PERSPECTIVE OF “DIFFERENCE”

Eugenia MINCU,

State University of Moldova, Institute of Romanian Philology “B. P.-Hasdeu”

Viorica COSTIN,

“Nicolae Testemițanu” State University of Medicine and Pharmacy

Medical terminology constitutes a conceptual system where precision is crucial, as medicine studies human beings and health. Synonymy generates debate, since the ideal of one-to-one correspondence between concept and term is challenged by pragmatic constraints and evolving specialized knowledge. This study analyzes synonymy in medical terminology through Coseriu’s theory of specialized “things” and the additional effort of acquiring domain-specific knowledge, alongside Wüsterian theory, which permits denominational variation without compromising semantic accuracy. Synonymy is examined as “difference,” understood as mismatches within the system: denomination versus definition, concept versus linguistic registers, acronym versus full term, literary versus regional or dialectal variants. The phenomenon presupposes an adaptive mechanism shaped by the dynamics of specialized knowledge and pragmatic needs of domain-specific communication, highlighting how medical terminology negotiates precision, flexibility, and linguistic variation.

Keywords: *medical terminology, synonymy, denomination, etiology, synonymic network, “difference”.*

STABILIREA SERIILOR SINONIMICE ÎN TERMINOLOGIA MEDICALĂ DIN PERSPECTIVA „DIFERENȚEI”

Terminologia medicală reprezintă un sistem conceptual în care precizia este esențială, deoarece medicina studiază omul și sănătatea. Sinonimia generează controverse, întrucât idealul corespondenței univoce concept-termin este adesea afectat de constrângeri pragmatice și de dinamica cunoașterii specializate. Studiul analizează sinonimia în terminologia medicală în raport cu teoria coșeriană a „lucrurilor” specializate și efortul suplimentar de cunoaștere domeniială și cu teoria wüsteriană, care permite variații denominaționale fără a compromite precizia semantică. Sinonimia este abordată ca „diferență”, reflectând nepotriviri între elementele sistemului: denotație vs definiție, concept vs registre lingvistice diferite, siglă vs termen complet, formă literară + regională sau dialectală. Fenomenul presupune un mecanism adaptativ determinat de dinamica cunoașterii specializate și de cerințele pragmatice ale comunicării domeniiale.

Cuvinte-cheie: *terminologie medicală, sinonimie, denotație, etiologie, rețea sinonimică, „diferență”.*

Introduction

The study of synonymy in medical terminology represents a topic of pressing relevance and major importance in contemporary linguistics. Synonymy is, par excellence, an expression of the richness and flexibility of language, providing speakers with a diversified lexical repertoire for denotative and connotative nuances in meaning (linguistic–pragmatic adaptation to various contexts of use). The ability to offer expressive alternatives in the denomination of a “thing” (including a specialized one) reflects the creative potential of language.

Medical terminology constitutes a system in which conceptual precision is fundamental, since the field of medicine addresses higher existential categories—human beings and health; consequently, the presence of synonymy in medicine generates controversial attitudes. The ideal of a one-to-one correspondence between concept and term is often undermined by pragmatic (applied) realities and by the dynamics of specialized knowledge (here, medicine). Far from being a redundancy, terminological synonymy tends to function as an inevitable, functional characteristic generated by adaptation to social needs. This persistent

contradiction—between the inherent flexibility of natural language and the prescriptive requirements of univocity in specialized domains—poses a continuous challenge in the process of terminological unification and standardization. The topicality of the issue derives from the dynamic interaction between reality and language, on the one hand, and between language and terminology, on the other. Technological and scientific progress further intensifies the need for a well-defined and consistent medical terminology, indispensable for preventing misinterpretations and for facilitating the efficient exchange of information in contexts of innovation and interdisciplinarity.

Etiological factors of synonymy in the medical terminological system. In what follows, we propose a definition of medical terminology grounded in Coseriu's theoretical framework [2, p. 250] concerning domain-specific “things” and types of specialized knowledge. Terminological synonymy may be analyzed as a relation between specialized lexical units characterized by identity or semantic similarity, as well as by “differences” generated through their relation to a given functional–semantic field, to groups and paradigms, from taxonomic perspectives (differences at the levels of degree of semantic equivalence, structural–morphological, functional–semantic, and conceptual—hyponymy/hyponymy, etc.) [5].

In what follows, we shall review the “differences” at various levels (denomination, registers of use, formal, morphological, stylistic, functional, etc.) involved in the establishment of synonymy in the field of medicine.

Before providing an overview of the sources that contribute to the renewal of the synonymic inventory within the medical terminological system, we return to the idea that logical–philosophical grounding proposes a distinct perspective, approaching synonymy through the prism of “difference,” understood as a mismatch between elements of a system under one or several aspects.

Accordingly, we highlight these “differences” by elucidating the etiology underlying the establishment of synonymic series in the medical terminological system. From a terminological perspective, two or more units may be considered synonyms when they designate the same specialized concept.

Within medical terminology, the following circumstances may be identified as contributing to the emergence of “differences” in the establishment of a synonymic relationship:

a) Synonymic “differences” at the level of denomination vs definition. In terminological studies, synonymy is a semantic relation of particular complexity, especially when analyzed in correlation with the relationship between term and definition. The distinction between denominational synonymy and definitional synonymy provides an essential framework for understanding terminological variation in languages for special purposes, particularly in medical terminology, where conceptual precision is vital.

Denominational synonymy involves the existence of multiple denominations (lexical units) for the same concept. The differences between terms are of a morphological, etymological, historical, or stylistic nature, without significantly affecting the conceptual content.

Definitional synonymy occurs when two terms designate different concepts whose definitions partially or entirely overlap. In this case, semantic equivalence is achieved through the definitional content rather than through direct denomination.

This relationship is particularly evident when comparing the lexicographic definitions of the same term across different sources, such as general dictionaries and specialized ones. For example, *hepatitis* is defined in **DEX'09** (2009) as “a generic designation given to inflammatory diseases of the liver of viral, microbial, or toxic origin.” In the *Medical Dictionary* compiled by V. Rusu, *Botkin's disease* is defined as “any inflammatory disease of the liver, frequently viral, evolving toward recovery, chronicity, or cirrhosis” [8, p. 580]. It is worth noting that the popular term *ficat* (*liver*) is of Latin origin (*ficatus*, *-a*, *-um*), a substantivized adjective derived from the expression *ficatum jecur* (“liver of a goose fattened with figs”), used in “culinary terminology,” since fatty liver prepared with figs was among the most highly appreciated dishes in Roman cuisine [1, p. 126].

Although both definitions converge toward the same concept, the medical definition adds etiological specifications and prognostic elements, resulting in a “difference” of semantic depth.

This difference between denominational and definitional synonymy is crucial for: the analysis of intra- and interlinguistic terminological variation; avoiding the overgeneralization of synonymy in glossaries and translations; clarifying the distinction between popular denominations and specialized terms; and the elaboration of standards and nomenclatures, in which only denominational synonymy (stable and interchangeable) is acceptable.

According to the theory formulated by E. Wüster, the terminological ideal presupposes univocity (one term–one concept) [12, p. 2]; however, in practice, denominational variation frequently occurs and is acceptable as long as it does not compromise semantic precision. At the same time, definitional synonymy requires a more nuanced approach, as it may reflect functional, classificatory, or operational differences between seemingly equivalent terms.

The distinction between denominational and definitional synonymy is therefore essential for rigorous terminological analysis. A comparison of definitions from general dictionaries (DEX) and specialized medical dictionaries [8] shows that the same denomination may acquire different semantic nuances depending on the depth and precision of the definitional framework. This perspective is indispensable for the compilation of terminological tools (glossaries, dictionaries, thesauri) and for the didactics of specialized languages.

b) Synonymic “differences” at the level of denominations of the same concept vs different linguistic registers. Synonyms of this type are attested especially in semiological and diagnostic terminology (names of symptoms, reactions, or diseases, etc.) and develop synonymic series that belong to different registers of the language: *frison* = (fam., pop.) *tremurici*; *piloerecție* = *piele de găină*; *apnee* = *stop respirator*; *heterotropie* = *strabism* = *cruciș, sașiu* (about the eyes, by extension about people); *prurit* = *mâncărime*; *parestezie* = *furnicăături*; *vărsat-de-vânt* = *varicelă*; *aprindere (de plămâni)* = *pneumonie* = *congestie pulmonară*; *gâlci* = *inflamație a ganglionilor* = *amigdalită*; *gâlmă* = *spondiloză cervicală* (see Table 1).

Table 1. Denominations of the same concept vs different linguistic registers

Specialized term (medical)	Familiar / colloquial / popular synonym	Notes
<i>Frison</i>	<i>tremurici (fam./pop.)</i>	Affective value, specific to Romanian
<i>Piloerecție</i>	„ <i>piele de găină</i> ”	Common idiomatic expression, non-medical use
<i>Apnee</i>	<i>stop respirator</i>	Semi-specialized term, also used in the media
<i>Heterotropie, strabism</i>	<i>cruciș, sașiu</i>	Regional / potentially pejorative
<i>Prurit</i>	<i>mâncărime</i>	Common word, widely accessible
<i>Parestezie</i>	<i>furnicăături</i>	Sensory metaphor, easily understood by non-specialists
<i>Varicelă</i>	<i>vărsat de vânt</i>	Established popular denomination
<i>Pneumonie</i>	„ <i>aprindere (de plămâni)</i> ”	“ <i>aprindere</i> ,” archaic / regional
<i>Amigdalită</i>	<i>gâlci</i>	Archaic-popular; vague anatomical reference, not diagnostic
<i>Spondiloză cervicală</i>	<i>gâlmă</i>	Semantic confusion; generic term, not a true equivalent

Medical terms (e.g., *prurit*, *piloerecție*, *parestezie*) are precise and univocal, being used in clinical documentation and in professional communication (physician–physician, physician–nurse). Colloquial synonyms (e.g., *mâncărime*, *piele de găină*) are employed in physician–patient communication, where they fulfill an explanatory and empathic function, adapted to the interlocutor’s level of understanding. Popular synonyms (e.g., *gâlci*, *tremurici*, *sașiu*) reflect cultural tradition and orality, but may induce semantic confusion in medical contexts.

This register-based synonymic variation highlights: the need to adapt medical terminology according to the target audience (especially in communication with patients); the existence of a functional continuum

between scientific and everyday language; and the role of synonymy in mediating comprehensibility, as well as in generating potential semantic ambiguity when the context is not clearly specified.

c) Synonymic “differences” at the level of acronyms vs the full form of the term (syntagmatic level). In medical terminology, acronyms are regarded as paronymic synonyms or as synonyms of necessity. The substitution of a terminological syntagm by an acronym is a procedure frequently used in medical texts. Acronyms ensure not only economy of expression, but also a high degree of informational condensation; in this way, they fulfill one of the essential characteristics of terms—univocity: *PBH* = *hepatic biopsy puncture*; *GGTP* = *gamma-glutamyl transpeptidase*; *HBV* = *hepatitis B virus*, etc.

Abbreviations and acronyms complement the synonymic system, facilitating rapid and efficient communication among specialists. Among the most commonly used are: *AVC* = *cerebrovascular accident (stroke)*; *HTA* = *arterial hypertension*; *BPOC* = *chronic obstructive pulmonary disease (COPD)*; *TBC* = *tuberculosis*. Acronyms assume the role of components within synonymic series only in specialized contexts. Other examples include: *CT* = *computed tomography*; *MRI* = *magnetic resonance imaging*; *HIV* = *human immunodeficiency virus* (the acronym *HIV* derives from English and does not translate symmetrically); *COVID-19* = the disease caused by *SARS-CoV-2*, etc.

d) Synonymic “differences” at the level of portmanteau terms vs full (syntagmatic) terms. This category includes terms such as *farmexport* = *export of pharmaceutical products* (the term *farmexport* is used in specialized documents); *biofarm* = *biological pharmaceutical manufacturing plant* (a proper noun, the name of a pharmaceutical company; *bio-* is a truncation of the adjective *biologică*, and *-farm* is a truncation of *farmaceutică*); *biobancă* = *biological sample bank* (*bio-* as a truncation of *biologică* + the autonomous lexical unit *bancă*); *cardiometabolic* = (*syndrome*) *cardiovascular and metabolic* (designating mixed syndromes of cardiovascular and metabolic origin), etc.

e) Synonymic “differences” at the level of the literary (standard) form vs regional/dialectal forms. In the analysis of medical synonymy from the perspective of linguistic variation, particular attention must be paid to synonymic relations established between the literary form of terms and their regional, dialectal, or popular variants. Such synonyms often occur in oral contexts, ethnographic discourse, or traditional medical communication, where scientific precision is replaced by metaphorical or descriptive expressiveness: *hernia* = “a swelling formed by the total or partial protrusion of an organ from its natural cavity through a natural or artificial orifice” = *babă-de-vânt*, a regionally used expression, a vivid popular designation whose semantic motivation likely derives from the empirical observation of the condition; *myalgia*—“a generic term for muscle pain occurring after intense physical effort or in various diseases” = *junghi* (“sharp pain”), etymologically associated with stabbing.

The coexistence of terminology at scientific and popular levels constitutes the condition for the establishment of this type of synonymy. The literary term *abdomen* is accompanied by a wide range of synonymic equivalents: *burtă*, *pânțec* (frequently used in the colloquial register), *burduh* (familiar), as well as numerous regional forms such as *buft* (in Moldova), *bandor*, *bârdan*, *dobă*, *foale*, *rânză*, or *vintre*. These reflect a deep rooting in the speaker’s bodily experience and a lexical diversity with expressive function.

For the term *articulație*, the literary form coexists with *încheietură*, and in the archaic and popular register with *nod*, a term that concretely evokes the junction of bones. Functional synonymy also extends to the domain of the skull: alongside the established term *craniu*, numerous synonyms are attested – *țeastă*, *căpățână*, *scăfârlie*, *tigvă*, as well as regional or familiar forms such as *devlă*, *hârcă*, *scafă*/*glavă*.

These examples demonstrate that synonymy between literary and regional or popular forms is not merely a lexical phenomenon, but a functional and sociolinguistic one, reflecting register variation, geographical diversity, and cultural influences on medical language. From a terminological perspective, such synonymic relations underscore the importance of considering the context of use, the interlocutors’ level of specialization, and the communicative purpose.

f) Synonymic “differences” at the level of terminologies: medical terminology vs chemical terminology. In this case, we are dealing with correspondences between terms belonging to different scientific

registers, that designate the same referent (active substance): *aspirin* = *acetylsalicylic acid*; *ibuprofen* = *2-(4-isobutylphenyl) propanoic acid*; *paracetamol* = *N-(4-hydroxyphenyl) acetamide*; *penicillin* = *6-aminopenicillanic acid* (active nucleus); *glucose* = *D-glucose* / *α-D-glucopyranose*; *morphine* = *(5α,6α)-7,8-didehydro-4,5-epoxy-17-methylmorphinan-3,6-diol*, etc.

Thus, we are not dealing with classical lexical synonymy (two words from the same lexical system with the same meaning), but rather with equivalence between two terminological codes (inter-terminological equivalents): one pragmatic-functional (e.g., *aspirin* → usable in clinical practice), and one scientific-formal (*acetylsalicylic acid* → usable in chemistry). Synonymy manifests at an interdomainal level, conditioned by the context of specialization: in pharmacy, the chemical form is preferred, whereas in medicine, the common denomination is used.

g) Synonymic “differences” at the axiological-aesthetic level in medical terminology. A medical term is ideally defined by accuracy, conciseness, univocity, and axiological neutrality. These normative requirements derive from its fundamental function as an instrument of scientific knowledge, intended to ensure precision in specialized communication and to eliminate conceptual ambiguities. Nevertheless, the analysis of synonymic relations in medical terminology reveals that the neutrality of a term is not absolute, but relative to the context of use and to the network of cultural, etymological, and discursive associations in which it is embedded. When a term enters into a synonymic relation with other lexical units from different registers (popular, colloquial, formal) or from distinct etymological traditions (especially mythological and literary), it may acquire secondary axiological and aesthetic values without losing its fundamental denotative function.

From an aesthetic perspective, reactions of attraction or aversion, associated with the *beautiful* and the *ugly*, are the result of an internal, preconceptual judgment, often preceding strict scientific rationalization. In medical terminology, the coexistence of positive and negative aesthetic categories is not accidental; it reflects the very nature of the object being named: the human body, health, illness, and the subjective experience of suffering. The act of medical naming is not merely classificatory, but also interpretative, in which biological reality is filtered through a cultural and affective imaginary.

The aesthetic category of the *beautiful* is closely linked to the concept of health, which constitutes the fundamental goal of medicine. Health is traditionally associated with harmony, balance, and functional perfection, and a healthy body is perceived as beautiful. In this context, medical terms of mythological or metaphorical origin, compared with their neutral, strictly scientific synonymic equivalents, stand out through enhanced aesthetic value. Terms such as *melotherapy* (= therapy through music), *aromatherapy* (= therapy based on the effects of scents from volatile oils), or *chromotherapy* (= therapy through colors) activate, through their lexical components, a semantic field associated with beauty and synesthesia. Music, color, and scent simultaneously engage multiple sensory and affective channels, generating a pronounced aesthetic effect: *aromatherapy* (olfactory and affective), *melotherapy* (auditory and affective), *chromotherapy* (visual and affective).

An illustrative model of axiological–aesthetic difference within synonymy is provided by the pair *fibula* = *peroneal bone*. The term *fibula* originates from classical Latin and initially denoted a brooch or ornamental clasp used in Ancient Greece and Rome, while *peroneus* referred to the fastening element [6, p. 276]. Both terms were later incorporated into anatomical terminology, retaining at the etymological level an association with decorative objects, thus belonging to the category of the beautiful.

Similarly, the term *microflora* and its synonymic equivalent *microscopic flora* derive from the name *Flora*, the Roman goddess of flowers and gardens, denoting “the totality of microorganisms living in the human environment (intestinal mucosa, nasal mucosa, etc.)” Although, at the referential level, the association between flowers and the microbial environment may appear paradoxical, at the axiological level the term preserves a positive connotation, associated with vitality and regeneration.

From *Aphrodite*, the Greek goddess of beauty, come the terms *aphrodisia* (= morbid exaggeration of sexual instinct) and *aphrodisiomania*, with synonyms *erotism* and *erotomania*, derived from the name of the god *Eros*. Analogously, from *Venus*, the Roman goddess of beauty, derives the generic designation *venereal diseases*, synonymous with the phrase *sexually transmitted diseases*. These synonymic series illustrate

significant differences in aesthetic and cultural value between mythological terms and their descriptive, neutral equivalents.

The myth of *Psyche*, whose name means “soul” in Ancient Greek, generated a series of clinical terms formed with the ambipositional element *psych(o)-/psyche*, among which *psychoanalysis*, with synonyms *Freudism* and *abysmal psychology*. *Psyche* symbolizes the soul saved through love, and this symbolic dimension is indirectly reflected in psychological and psychiatric terminology, where terms do not designate only mental processes, but also profound affective realities [4, p. 517].

From the names of nymphs in Greek mythology, divinities of nature and fertility, derives the term *nymphomania*, synonymous with *estromania* or *metromania*, denoting a disorder characterized by exaggerated female libido. Similarly, the myth of *Pygmalion* generated the term *pygmalionism*, synonymous with *agalmatophilia*, denoting obsessive attraction to statues. These examples demonstrate how aesthetic and mythological imagination is integrated into medical nomenclature to designate pathological behaviors.

A series of anatomical terms illustrates the same relationship between the aesthetics of beauty and terminological synonymy. The term *tibia* (< Latin *tibia*, *ae, f.* “flute, pipe”) has as its popular synonym the expression *fluierul piciorului* (“leg flute”), while *tympanum* (< Latin *tympanum*, *i, n.* < Greek *tympanon* “drum”) coexisted in Romanian with the archaic term *tobă* (“drum”). In these cases, the analogy with musical instruments confers an aesthetic dimension to the terms, absent in strictly anatomical designations.

These medical terms are particularly eloquent in confirming the existence of the aesthetic category of the beautiful in medical terminology. In contrast to their equivalents of other origin, mythologically derived terms, for a cultured speaker, carry a distinct expressive load. They reveal an aesthetic of beauty rooted in mythology, a quality absent from their neutral semantic equivalents: *auditory therapy*, *therapeutic scents*, *shin bone*, *intestinal bacteria*, *pathological sexual syndrome*, etc. The domain of the aesthetic also encompasses medical terms inspired by characters or literary works. For example: *Stendhal syndrome* = *Florence syndrome* = *hyperculturemia*, a psychosomatic condition involving rapid heartbeat, fainting, confusion, and even hallucinations, which is said to occur when individuals are exposed to objects or phenomena of extraordinary beauty. The syndrome is named after the French writer Stendhal (Marie-Henri Beyle), who described these sensations in the Church of Santa Croce, housing the tombs of Machiavelli, Michelangelo, and Galileo, in his book *Rome, Naples, and Florence* [11]. *Alice in Wonderland syndrome* = *Todd syndrome* = *Lilliputian vision* = *Lilliputian hallucinations*, named after the fictional character Alice from Lewis Carroll’s *Alice in Wonderland*, who experiences distorted changes in size and perception during her fantastic adventures [7].

In contrast to the aesthetics of beauty, the aesthetic category of *the ugly* reflects realities marked by disharmony, deformation, and suffering. Although seemingly contradictory, the aesthetics of the ugly is inseparable from that of beauty, as the latter defines its limits through the constant possibility of error and degeneration. In medical terminology, terms associated with disease are frequently marked by negative aesthetics. The term *maladie*, synonymous with *boală* (“disease”), contains the prefixoid *mal-* (< Latin *malus*, *a, um* “bad”), present in a wide range of medical terms (*malformation*, *malnutrition*, *malignant*, *malpractice*, etc.), suggesting a semantic universe of suffering and dysfunction.

Ancient mythology provides numerous examples of terms integrated into the aesthetics of *the ugly*. The *head of Medusa* designates, in medical terminology, a specific type of peri-umbilical venectasias associated with severe hepatic conditions. Similarly, *Vampire syndrome* (= porphyria) and *walking corpse syndrome* (= Cotard syndrome) illustrate the intersection of grotesque imagination and clinical reality, conferring a symbolic and expressive dimension to disease.

At the boundary between the aesthetic and the monstrous lies the medical grotesque, represented by terms such as *hydrocephalus*, *elephantiasis*, and *gigantism*, whose descriptive synonyms (*cerebral dropsy*, *filariasis*, *somatomegaly*) attempt to neutralize the visual and affective impact of the names. In these cases, *the grotesque* functions as a vehicle of involuntary expressivity.

The category of *the comic* is represented in folk medicine and in argotic registers through metaphor-

ical and caricatural terms, such as *boala lingoșilor* (= tuberculosis), *scuturici* (= chills), *zăbăuceală* (= vertigo), *boala pomaniului* (= food poisoning), or *pocnătură la mansardă* (= mental disorder). The “medical bestiary” (*tuse măgărească, buză de iepure, gură de lup, ochi de rac*) illustrates mechanisms of metaphorization and visual exaggeration, facilitating the memorization and recognition of symptoms [10, p. 827].

In the sphere of the *tragic* are terms designating death and its preceding states are found (e.g., *agony, exitus, facies Hippocratica*), as well as the synonymic series of the word *death*, and established clinical expressions such as *the mask of death* [9, p. 471]. These designations reflect an aesthetics of existential limits, where medical language approaches a symbolic register.

Therefore, medical terminological synonymy is not merely a lexical variation, but also an instrument for axiological–aesthetic shaping of knowledge. The integration of aesthetic categories—beauty, ugliness, the comic, the grotesque, and the tragic—imparts a human-centered and affective dimension to medical discourse, contributing to the humanization of science. The aesthetics of medical terms, activated through synonymy, is not a decorative addition but a functional component of comprehension and communication in healthcare.

Using a taxonomic perspective, other sources/factors of establishing medical terminological synonymy can be identified:

a) Functional-stylistic differentiation of language:

- *boală* = *afecțiune* = *maladie* = *patologie*, depending on colloquial, administrative, or scientific registers;
- *medicament* = *leac* = *pharmaceutical product* = *active substance*;
- *doctor* = *medic* = *medical staff* = *specialist*;
- *operație* = *intervenție* = *surgical act* = *invasive procedure*;
- *răceală* = *viroză* = *acute infection* = *acute respiratory syndrome*;
- *durere* = *discomfort* = *pain symptom* = *algia*;
- *sânge* = *blood sample* = *biological fluid* = *hematologic component*, etc.

b) Archaism in vocabulary:

- *dambă* = *hemiparesis / stroke*;
- *mădular* = *limb (upper / lower)*;
- *lingoare* = *typhoid fever*, etc.

c) Semantic phenomena: polysemy/homonymy of medical terms. Polysemy and homonymy complicate the relationships of semantic equivalence. Classic examples include the medical term *tratament* in the synonymic series *tratament* = *lecuire* = *medicație*, and the term *virus* in the series *virus* = *inframicrob*, where the dominant term has multiple senses, only one of which corresponds to the medical domain.

Thus, *tratament* has semantic acceptations used in medicine, as well as in other domains. In explanatory dictionaries [3], the word *tratament* has the following senses:

- **Medical (strict):** “the totality of dietary, medicinal, balneoclimatic, and hygienic means for combating a disease” – strictly synonymous with *lecuire* or *medicație* (e.g., “The patient is undergoing antibiotic treatment”);

- **Ethical/behavioral:** “the manner of behaving towards someone, attitude, conduct” (e.g., “The inhumane treatment of prisoners was internationally condemned”);

- **Technological/industrial:** “the set of operations carried out on a material or organism to achieve changes in quality, form, or structure” (e.g., “Thermal treatment of steel improves its strength”);

- **Linguistic (phonetic):** “evolution, modification, change” (particularly in historical or phonetic linguistics; e.g., “Vowel treatment in Vulgar Latin generated new phonetic patterns”).

This illustrates that medical synonymy operates not only within the medical lexicon but also navigates the intersections of language, semantics, and functional usage across registers.

To systematize the types of medical synonymy analyzed and the corresponding levels of “difference,” Table 2 provides a typological synthesis of the identified synonymic relationships, illustrated with representative examples and their communicative-pragmatic functions:

Table 2. Etiology of Medical Synonymy from the Perspective of “Difference”

Type of “Difference”	Level / Dimension	Example	Functions / Observations
Denomination vs Definition	Lexical / Definitional	<i>hepatitis vs Botkin’s disease</i>	Differences in precision and etiological detail; preserves the conceptual referent.
Denominations vs Registers	Lexical / Register	<i>frison = tremurici; piloerection = goosebumps</i>	Adaptation to audience: patient vs. specialist; mediates comprehension.
Abbreviation vs Full Form (Syntagmatic)	Syntagmatic / Abbreviation	<i>CVA = cerebrovascular accident; HBV = hepatitis B virus</i>	Verbal economy, univocity in specialized contexts
Portmanteau vs Term (Syntagmatic)	Syntagmatic / Compound	<i>biofarm = biopharmaceutical factory</i>	Semantic aggregation, concision in compound terms.
Literary Form vs Regional / Dialectal Form	Morphological / Regional	<i>abdomen = burtă / pântece / burduh / buft</i>	Geographical diversity, cultural expressivity.
Interdisciplinarity	Interdomain	<i>aspirin = acetylsalicylic acid</i>	Equivalence between specialized codes (clinical vs chemical).
Axiological-Aesthetic Level	Semantic / Cultural	<i>fibula = peroneal bone; melo-therapy, aromatherapy</i>	Humanization, expressivity, aesthetic and affective values.

Conclusions

Synonymy in medical terminology constitutes a functional expression of the dynamics of specialized language, shaped by the evolution of medical knowledge, the plurality of communicative registers, and the pragmatic constraints of professional discourse. The reference to Coseriu’s and Wüster’s theoretical frameworks confirms that denominational variation is acceptable insofar as it does not compromise semantic precision or conceptual delimitation.

Furthermore, the perspective of “difference” highlights the following: medical synonymy does not imply absolute identity between terms, but rather a relationship of semantic proximity structured through nuances and functional distinctions. These differences may concern the level of conceptual abstraction, definitional status, degree of specialization, discourse register, or context of use, thereby confirming the systemic and relational nature of medical terminology.

The axiological–aesthetic dimension of synonymic series analysis contributes to the efficiency of specialized communication without compromising conceptual accuracy. Therefore, the establishment of synonymic series is not achieved by erasing differences, but by recognizing and organizing them within a coherent network, where each term occupies a position determined by its cognitive–communicative function. From this perspective, “difference” becomes an essential analytical criterion for describing synonymy in specialized languages, aiding in clearer conceptual delimitation and appropriate terminological use in medical terminology and professional discourse.

Bibliography:

1. CAZACU, B. *Studii de dialectologie română*. București: Editura Științifică, 1966. 189 p.
2. COȘERIU, E. *Omul și limbajul său*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009. 458 p. ISBN 978-973-703-386-4.
3. DEX Online. Available: <https://dexonline.ro/definitie/hepatit%C4%83/definitii> (Accessed: 15.01.2026)
4. KERNBACH, V. *Dicționar de mitologie generală*. București: Editura Albatros, 1995. 701 p. ISBN 973-24-0336-5.
5. LERAT, P. “L’hyponymie dans la structuration des terminologies.” In: *Langages* (Paris), XIII, 1990, vol. 25, pp. 79–86. ISSN 1958-9549.

6. MINCU, E. Metafora în terminologia medicală. In: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, Iași, 2019, nr. 3, pp. 271–281. Available: <http://alil.academiaromana-is.ro/wp-content/uploads/2019/03/EUGENIA-MINCU-Metafora-%C3%AEn-terminologia-medical%C4%83.pdf> ISSN 1583-7017 (Accessed: 15.01.2026)
7. NELEPCU, A. *Ce este sindromul Alice în Țara Minunilor, de ce apare, cum se poate gestiona*. Available: <https://www.springfarma.com/blog/ce-este-sindromul-alice-in-tara-minunilor-de-ce-apare-cum-se-poate-gestiona.html> (Accessed: 24.02.2026)
8. RUSU, V. *Dicționar medical*. 2nd ed. București: Editura Medicală, 2004. 1843 p. ISBN 978-973-390-526-4.
9. SECHE, L., SECHE, M. *Dicționarul de sinonime al limbii române*. București: Univers Enciclopedic, 1997. 972 p. ISBN 973-9243-32-0.
10. SISERMAN, C., MUNTEANU SISERMAN, M. Considerații privind denominația medicală. In: Oliviu Felecan (ed.), *Proceedings of ICONN*, 2015, nr. 3, pp. 819–828. Available: <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V1988/pdf> (Accessed: 20.01.2026)
11. SITIRIUC, S. *Sindromul Stendhal*. Available: <https://www.romedic.ro/sindromul-stendhal> (Accessed 24.01.2026)
12. WÜSTER, E. *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*, 2nd posthumous ed. Copenhagen: The LSP Centre, UNESCO AISED LSP Network, 1979. ISBN 0387815422, 9780387815428

Data about authors:

Eugenia MINCU, Doctor of Philology (Habilitation), Associate Professor, State University of Moldova, „B. P.-Hasdeu” Institute of Romanian Philology.

ORCID: 0000-0002-3774-2599

E-mail: jana_mincu@yahoo.fr

Viorica COSTIN, University Assistant, Center for Pre-University Studies and Linguistic Education, Nicolae Testemițanu State University of Medicine and Pharmacy.

ORCID: 0000-0003-4428-428X

E-mail: viorica.costin@usmf.md

Presented: 16.01.2026

Reviewed: 06.02.2026

Accepted for publication: 20.05.2026

CZU: 821.111.09

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_15](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_15)

THE RENAISSANCE AS A REVOLUTION OF EUROPEAN CONSCIOUSNESS AND THE REFLECTION OF HUMANIST IDEALS IN WILLIAM SHAKESPEARE'S WORKS

ELENA TARAGAN,*Universitatea de Stat din Moldova*

The article discusses the factors that facilitated the development of an unprecedented, large-scale phenomenon such as the Renaissance. This flourishing era, which repositioned humankind in relation to science and knowledge, lifting it out of the darkness of the feudal Middle Ages, was established both due to economic transformations and to the emergence of a new vision of the human being—as a rational, creative, and dignified individual. The humanist movement supported this shift. In this context, the William Shakespeare's works stand out as an emblematic expression of the Renaissance spirit. The great English playwright portrayed in his plays the human being in all its multiple facets and vast spiritual universe, without omitting the abyss within the human soul. His works pay tribute to love, the joy of living, forgiveness and reconciliation, and to humanity's capacity to shape its own destiny.

Keywords: *Renaissance, feudalism, classical studies, humanism, optimism, individualism, anthropocentrism, Shakespeare, Romeo and Juliet, Hamlet, The Tempest.*

RENAȘTEREA CA REVOLUȚIE A CONȘTIINȚEI EUROPENE ȘI REFLECTAREA IDEALURILOR UMANISTE ÎN OPERA LUI WILLIAM SHAKESPEARE

Articolul pune în discuție factorii care au înlesnit dezvoltarea unui fenomen de anvergură, fără precedent, precum este cel al Renașterii. Această epocă înfloritoare, care a re poziționat omul în raport cu știința și cunoașterea, scoțându-l din bezna Evului Mediu feudal, s-a instaurat atât datorită transformărilor economice, cât și apariției unei noi viziuni asupra omului – ființă rațională, creatoare și demnă. Curentul umanismului a susținut această mișcare. În acest context, opera lui William Shakespeare se impune ca expresie emblematică a spiritului renașcentist. Marele dramaturg englez a descris în piesele sale omul cu multiplele sale fațete și cu un univers spiritual vast, fără să omite să redea și abisul din sufletul omenesc. Lucrările sale sunt un omagiu adus dragostei, bucuriei de a trăi, iertării și împăcării, precum și capacității omului de a-și modela destinul.

Cuvinte-cheie: *Renaștere, feudalism, studii clasice, umanism, optimism, individualism, antropocentrism, Shakespeare, Romeo și Julieta, Hamlet, Furtuna.*

Introduction

Literature is not born suddenly or instantaneously. New ideas have always encountered resistance due to deeply rooted beliefs or group interests invested in maintaining the status quo. However, phenomena such as the Renaissance represented a significant and far-reaching step forward. In this article, we highlight a series of factors that facilitated Europe's unprecedented development—economically, politically, and socially, as well as conceptually, literarily, and in terms of ideas and mentalities—during the Renaissance. This period brought about a paradigm shift: the displacement of the center of interest from medieval theocentrism to anthropocentrism, reaffirming the dignity and creative potential of the human being. Nowadays, the world is perhaps in need of a new Renaissance—one to glorify humanity and celebrate human potential, to restore value to human personality and faculties. We are overwhelmed by technology; robots “threaten” to replace even the human mind. Thus, one might say that there is now a renewed need to return to the classics. The Renaissance remains eloquent in this respect, as it brought into society a wave of optimism and confidence which, through a virtuous circle, gave the world great masterpieces. Even today, we need great spirits capable of placing the human being—human essence—at the center of concern and restoring humanity to its rightful status of glory.

The universe of William Shakespeare is extraordinarily vast and continually fertile. We find dilemmas as

well as possible solutions in his works. The English Renaissance playwright shapes in his plays a complex world in full transformation, where tensions between old and new, between power and morality, between reason and passion reflect both the dynamics of his age and our own contemporary anxieties.

The methodological and theoretical-scientific framework of the present article includes valuable works from the national space—Romania—as well as from the broader international context. These include scholars such as Leon Levițchi, Victor Lazarev, Eugenio Garin, George Volceanov, Pia Brînzeu, Aureliu Manea, Andrei Oțetea, Sergiu Pavlicencu, Emilia Taraburcă, Anatol Gavrilov. Various scientific research methods have been employed: textual analysis, the comparative method, synthesis, and deduction. The words of the characters that underpin the Renaissance creed were identified through the analysis of Shakespearean texts. Synthesis was used in working with the cited sources, revealing a common thread in the evolution of the Renaissance phenomenon. The comparative method facilitated the confrontation of different critical perspectives, highlighting both similarities and differences in interpretation. Deduction was used to emphasize the main ideas of the studied authors and to formulate the conclusions.

Results and discussions

In his elaborate work *The Renaissance*, published in 1964, Academician Andrei Oțetea highlights essential aspects of the Renaissance phenomenon—its origins, premises, reference figures, paradigm, and content, as well as certain aspects that have been contested and revised, such as the view held by some Protestants “who regarded the contemporary religious crisis as having its origins in the Renaissance” [8, p. 33]. To begin with, when discussing the historical evolution of some phenomena, it is important to mention that “a historical process unfolds in a much more complex way. After periods of boom, there are often periods of stagnation and the rates of development sometimes increase, sometimes decrease unexpectedly” [5, p. 5].

Andrei Oțetea underlines the role of emerging capitalism in shaping a new landscape in Europe, in establishing a new reality and new social relations. It is indisputable that the Renaissance was born in Florence, but it became a pan-European phenomenon. The economic and social factors, which propelled it, combined with new ideologies, new conceptions of the human being and his role in the world, a new philosophy of life, and new perceptions. Flourishing trade removed barriers, drawing people out of isolation, which had been characteristic of the feudal economy. Urban development prepared the ground for the emergence of new approaches to human capabilities. The characteristic of urban life dynamism instilled in the population confidence in their own strength and a zest for life. A number of Christian teachings promulgated by the clergy are called into question, such as the idea that human life is a “vale of tears” and that reward comes only in the afterlife. The population becomes more strong-willed and more eager to live in the present.

Human titanism is reflected in the appearance on the world stage of individuals with phenomenal abilities, fully developed in multiple fields, whose achievements in the realm of human knowledge are impressive. The bourgeoisie claims credit for the creation of these new realities. One can speak of an antagonism between it and feudalism, which had kept a large part of the population under the yoke of dependence and incapacity. The researcher Andrei Oțetea notes that the feudal regime, considered wasteful, violent and lacking a well-established order, “no longer corresponds to the industry and commerce and is therefore eliminated” [8, p. 13]. The same thing is noted by Professor Leon Levițchi, who points out that the Renaissance appears as a result of the gradual decomposition of the feudal order and the formation of capitalist relations within the feudal system: “The bourgeoisie, promoting the new capitalist mode of production, asserts itself during this period as a revolutionary class, fighting against feudalism not only on an economic and social level, but also on a cultural and ideological ones” [6, p. 94]. The idea of peace increasingly asserts itself as the supreme aspiration, an idea that will later overwhelmingly shape the discourse of modernity.

Naturally, we are speaking of a weakening of the authority of the Church: “The modern state subsequently favored the development of a secular and national culture, which also curtailed the Church’s authority in the spiritual sphere” [8, p.14]. As mentioned, convictions are reassessed: “But it is not only the Church’s former position that is contested; Christianity itself is attacked in its very inner essence. Florentine humanism had already risen against the dogma of original sin and against the doctrine that made earthly life ‘a vale of tears.’ Despite his theological orthodoxy, Dante could not resign himself to placing, as Catholic

dogma required, the sages and heroes of antiquity in Hell solely because they had not been baptized. Two centuries later, a French humanist, Maigret, proclaimed: “A pagan who intends to follow reason is saved, even if he has not been baptized” [8, pp. 14–15]. In the human sphere, the sovereignty of reason asserts itself, as an opposition to “sterile” scholasticism. As Oțetea notes, an ever more pronounced “apotheosis of earthly life” [8, p. 15] takes shape. Existence and all human faculties are celebrated as factors of human and social progress. One might say that the Renaissance represents the “springtime” of knowledge and of the valorization of the human intellect. Against the contemplative life practiced by the Church, the active life is promoted, involving human participation in the affairs of the city. Our view is that the principle of the contemplative life should not be diminished in its positive aspects, since a contemplative life calls for reflection, depth, and silence. Nevertheless, the principle of the active life is closely linked to the enterprising spirit, which is essential to progress.

It is worth pausing briefly on an essential aspect: the term “humanism,” indissolubly linked to that of the Renaissance era. Professor Pavlicencu notes that the term “humanism” first appears in the German language in the work of F. J. Niethammer, *Der Streit des Philanthropismus und des Humanismus* (1808). It was later used to designate various contemporary currents of thought, such as “existentialist humanism,” “Christian humanism,” “atheist humanism,” and “socialist humanism,” among others. Pavlicencu writes that “the human being, as the most precious and supreme value, stands at the center of humanist thought. The ancient idea that man is the measure of all things, that all other things acquire value only in relation to man, is taken up and placed at the foundation of the humanist conception of the world” [9, p. 17]. This current is not a literary one in the general sense of the term. S. Pavlicencu maintains that we are dealing with an ideological and cultural movement. As emphasized above, it is characterized by a form of anthropocentrism and serves to support the entire scaffolding of the Renaissance movement.

Where did the humanists seek their point of support? “In order to combat the ‘philosophy of the supernatural,’ the humanists needed the support of a new authority that they could oppose to the authority of the Church. This function was fulfilled by classical antiquity” [8, p. 18]. Yet, curiously, “the Renaissance nurtured the ambition not only to equal it, but even to surpass it” [8, p. 18].

Classical antiquity, through its principles of study that place reason at the head of the table, literally represented “a coming out of darkness” in contrast to the Middle Ages. Andrei Oțetea cites the words of a French humanist, Nicolas Bourbon, who powerfully expressed this contrast. Bourbon states that before the Renaissance, philosophers had in mind only “twisted syllogisms, sophisms of every kind, tedious nonsense, empty words, vapors, and madness” [8, p. 22]. Bourbon denounces the fall of these “monsters”. Oțetea states that the humanists of the Renaissance had the impression that they were living in the midst of “a golden age” [8, p. 23].

In this discussion, it is important to state that the humanist movement had adherents among many of the prominent and wealthy citizens of Florence. For some of them (for example, for Niccolò Niccoli) humanistic studies became the main goal in life. Lazarev mentions that these people became either scholars themselves, or excellent dilettantes or patrons of scientists:

“At the turn of the 14th and 15th centuries, they played a huge role in popularizing humanist ideas, facilitating their rapid spread. Later, popes and governors followed in their footsteps. Humanism also took quite deep roots at the court of the most cultured tyrants (especially in Northern Italy) who often demonstrated a subtle understanding of classical literature, on the models of which they educated their taste” [5, p. 53].

The renowned scholar Lazarev argues that the strength and originality of humanism lies precisely in the fact that it represented a much broader movement than the simple “rebirth” of Antiquity: “It was formed on the ruins of the medieval conception of the world, being antagonistic to it (...). Humanism freed thinking from the prejudices that had held it in chains for centuries” [5, p. 54].

When does the term “Renaissance” date from, and who coined it? “The first to use the notion in this sense was the French historian Jules Michelet. He entitled volume VII of his *History of France*, devoted to the sixteenth century, *La Renaissance* (1855) and defined its content through the famous formula ‘the discovery of the world, the discovery of man’” [8, p. 22]. But another name becomes more imposing in shaping the term and its content. This is Jacob Burckhardt, who published *The Civilization of the Renaissance in Italy* in 1860.

A key point of Burckhardt's conception is that the Renaissance is characterized by a particular trait—individualism. This trait fundamentally distinguishes the modern man from the medieval type. Andre Oțetea writes, according to Burckhardt that “whereas the medieval man could assert himself only within the framework of a collectivity—the guild, the Church, or the state—the modern man is an individualist, because he relies solely on his own powers in order to achieve his purpose in life” [8, p. 27]. Classical antiquity thus proves to be “a guiding light.” In his work, Burckhardt predictably devotes special attention to classical studies.

The researcher Andrei Oțetea cites another humanist who states that the thinkers believed they were witnessing a pinnacle of knowledge: “In our own days a new age begins writes the French humanist Fichet in 1472, congratulating himself on the momentum gained by the study of classical letters” [8, p. 25].

Another reference figure in defining the “Renaissance” is Georg Voigt, even though his conception influenced only a limited circle of specialists. He too explains Renaissance culture through the rediscovery of classical antiquity, downplaying the importance of economic and political transformations. Voigt focuses almost exclusively “on the interpretation of literary documents—especially Latin ones—according to the rules of philological criticism” [8, p. 28].

Later scholars called Burckhardt's understanding and interpretation of the phenomenon into question: “He turned the Renaissance into a static phenomenon, isolated in space and time (...) In Burckhardt's conception, an abyss separates the Renaissance from the Middle Ages and Italy from the rest of Europe. Thus, the Renaissance appears as “a flower that suddenly sprang up in the desert” [8, p. 29].

The humanists proposed a new positioning of man in society, not recognizing class privileges. The fact admitted by the humanists was that every strong and talented personality “had the right to hold power and establish social order” [5, p. 55]. But the path of these Renaissance scholars was not an easy one at all, at every step they had to “face the papacy, scholasticism, the pressure of the routine environment, the dominance of conservative traditions” [5, p. 57].

In any discussion of the Renaissance, the name of Eugenio Garin—co-author of the renowned work *L'uomo del Rinascimento* (The Man of the Renaissance)—cannot be omitted. From this work, we retain the following passage: “If the famous phrase of Jacob Burckhardt—borrowed, in fact, from Jules Michelet—that “the civilization of the Renaissance is the first to discover and bring to light the figure of man in his integrity and richness” is imbued with rhetoric and has become almost unbearable, it is nonetheless true that it is rooted in a reality in which the histories, adventures, figures, and even the bodies of human beings stand at the center of attention: a reality in which painters and sculptors portray unforgettable human faces and in which philosophers never tire of repeating that “man is a great marvel (*magnum miraculum est homo*)” [2, p. 14].

Within the old–new, medieval–modern (Renaissance) equation, it becomes necessary to illustrate a certain dualism that characterizes the thought and work of a foundational poet of the period, Dante Alighieri. We retain the observations of Professor Pavlicencu:

“The Divine Comedy is, on the one hand, a synthesis of medieval literature and culture in general, and, on the other hand, it represents a narrative of humanist literature from the Renaissance era; that is, it may be regarded as a pre-Renaissance work. Although the poem's subject matter appears to be purely religious, focusing on the afterlife, it is largely suggested and animated by the real world, by the contemporary problems of its age. In the poem, the dualism characteristic of Dante finds expression: he combines a still old, medieval conception and attitude toward the world and humanity with a series of elements belonging to a new conception—Renaissance and humanist—of the world and of the human being. In addressing various problems, Dante interprets them in the spirit of medieval conceptions, yet he often transcends these frameworks, offering approaches that prefigure the humanism of the Renaissance” [9, p. 11].

Among the issues treated by Dante in his *Comedy* (later called “divine” by commentators) are “the problem of the Church and the clergy, the problem of antiquity, the problem of love, the problem of human activism, and others” [9, p. 12]. Dante is aptly described as the last poet of the Middle Ages and, at the same time, the first poet of modern times.

In this context, we introduce into discussion the subject of Shakespearean drama, as this great play-

wright, the glory of the English people, represents the pinnacle of English theatre during the Renaissance. The work of the Great Will captures the Renaissance in both its positive dimensions—revolutionary for European civilization—and its darker depths: a certain existential and social tragic vision, an age of disillusionment following a flourishing and ultra-optimistic period in which society celebrated the love of life, the supremacy and triumph of good, progress, and confidence in its capacity for renewal. We state the observation of the English studies scholar Levițchi, who claims that “among the authors who, in one way or another, influenced the thought and literature of the English Renaissance, Seneca is the most resounding name” [6, p. 106].

Although this aspect is debatable, the researcher Pavlicencu (and, of course, not only he) states that there are three periods in the playwright’s creation (Levițchi also prefers this phrasing, as being “broader”): the optimistic period, the tragic period, and the romantic period. This periodization is based on the principle of the evolution of the English dramatist’s humanist ideas, which is considered more relevant than the strictly chronological criterion.

In the works written during the first period, the optimistic one, “there generally predominates an optimistic conception of man and of the world; the author believes in the possibility of resolving the contradictions of social life harmoniously, in the way most favorable to humanity. The writer’s optimistic humanism emerges especially from his comedies.” [9, p.114]. The Moldovan researcher emphasizes that the conflict between the old and the new is usually resolved in favor of the new. It is also relevant that in the chronicles written during the same first period, despite the many bloody events—with good and evil heroes, deaths, conspiracies, intrigues, and tragic happenings (a kind of “barbarism” that appealed to the Elizabethan audience)—the dominant line is that of historical progress. Professor Pavlicencu observes that, in most historical dramas, the central idea that emerges is that of England’s political evolution “from feudal barbarism and anarchy toward absolute monarchy” [9, p. 115]. It is noteworthy that, among all the monarchs who became characters in his historical plays, the one closest to the humanist ideal is Henry V. After a turbulent youth marked by revelry and excess, this king develops a sense of responsibility and becomes the most balanced and beneficent character in the history of fifteenth-century England. Suddenly matured, this king becomes aware that the crown imposes limits and obligations, that a monarch cannot allow himself the freedoms available to his subjects, that “*noblesse oblige*.” In his time, Shakespeare was equally loved by both the aristocracy and the masses. In his first creative period, marked by optimism, Shakespeare still believed that the absolutist state could satisfy the major interests of all social classes. Upon becoming king, his character Henry V, a model ruler in the playwright’s vision, “tries to act by taking into account the interests and capabilities of his subjects.” [9, p. 116]. As mentioned in the first part of the present article, Renaissance conceptions stand in opposition to outdated feudal forms of life; therefore, “in intention and in artistic achievement, the historical dramas correspond to the ideals of the Renaissance through their struggle against old feudal orders and their attempt to affirm new forms of life, through the titanic nature of the characters and the magnitude of the events portrayed” [9, p. 116].

With regard to this first period, we note that the famous Shakespearean tragedy *Romeo and Juliet* was also written during this time. The Great Will employs a highly successful metaphor. According to the researcher Pavlicencu, “the conflict between two epochs and two worlds is represented through the vendetta and hatred between the Montague and Capulet families, as an expression of feudal anarchy, while the understanding and love that unite the two young lovers of Verona represent the expression of the new Renaissance world” [9, p. 116]. The researcher states that “the families reconcile, which means that the new has prevailed” [9, p. 116]. Belated though it may be, forgiveness and reconciliation ultimately prevail (it is true, at great cost!). For Harold Bloom, this work is a tragedy of rare complexity and beauty, while for Thomas McAlindon it represents “a triumph of dramatic lyricism” [apud. 1, p. 9].

This famous couple, made up of two teenagers—Juliet not yet 14, and Romeo 19—embodies the desire for freedom and the right to personal choice. Through their will, they call authority (personified by their parents) into question and seek ways to fulfill their destiny. A particularly important aspect of this couple is that both, thanks to the powerful feeling that dominates them, come to mature. The scholar Pia Brînzeu states that “Romeo’s transformation occurs at the moment he sees Juliet: the immature teenager becomes the symbol of

a strong and ‘healthy’ masculinity. Meeting Juliet divides his life into before and after” [1, p. 24]. Compared to the young people around him, Romeo becomes “a peaceful idealist.” Unlike the cynical Mercutio or the violent Tybalt, he is not always willing to get into fights. When friar Laurence decided to secretly marry the two young lovers, he sensed in Romeo “that he loves Juliet differently—desperately, tenderly, and idealistically; that he has become fearless after breaking away from his family, even willing to give up his name; and, finally, that Romeo has a strong sense of honor and deserves to be defended when he kills Tybalt, even if by doing so the friar would endanger his own life” [1, p. 25].

Pia Brînzeu compares Romeo with the other men in the play, young or old, noting that the latter are self-destructive sons and ineffective fathers: “Can anything be crueler than Capulet’s angry outburst when Juliet refuses to obey him and is sent into the streets to beg? Repetitive in their helplessness, the men of the play do not know how to learn anything from their failed emotional experiences. Romeo’s motto is different: eroticism and pacifism—that is, *eros* and *agape*” [1, p. 25].

We can also speak of maturing in Juliet’s case: “The most obvious contradiction in Juliet is not only the love born from hatred, but also the fact that she is a mature child. Her love for Romeo makes her change rapidly, so that before the age of fourteen she becomes a true woman. No one ever thinks of Juliet as an unripe teenager. Everyone sees in her a woman in love, who truly knows what she wants” [1, p. 27]. Juliet experiences her feelings at their highest intensity; she is certain that her beloved Romeo deserves her devotion, yet she is also aware that love can sometimes be unstable: “Juliet is convinced of the young man’s affirmative response, but she also knows that lovers can be perjured, capricious, and unfaithful. Where did she learn all this at such a young age? We are not told directly, but we may imagine that the Nurse initiated her into worldly matters” [1, p. 29]. Marjorie Garber notes Juliet’s transformation: “In the evening after the wedding she becomes entirely different, as reflected by a simple comparison between the soliloquies in II, 5 and III, 2. Her love is now so full of faith and so rich that its treasures cannot be counted. In the scene where she awaits her husband (III, 2), her innocence is different from that at the beginning—it is the impatience of a woman awaiting erotic fulfillment, not that of a naive child” [apud. 1, p. 29]. Another sign of Juliet’s maturity is that she sees death as a form of sexual ecstasy. Pia Brînzeu remarks on Juliet’s steely nature, stating that “abandoned by her intransigent parents in their desire to marry her to Paris, as well as by a nurse all too willing to give her immoral advice, she has no choice but to rely on herself” [1, p. 29]. “In a few moments, the child becomes a woman,” observes Harold C. Goddard [apud. 1, p. 29]. As a conclusion, the following is a curious detail: “This is what has allowed Juliet to be played by mature actresses, such as Ellen Terry, who at the age of 36 achieved one of the greatest theatrical successes of the 19th century” [1, p. 29].

We should also mention that, in the current period, the play has been performed in Chișinău at the National Theatre „Mihai Eminescu”. The director, Luminița Țăcu, is a remarkable creator of atmosphere. In her vision, from the first to the last scene, gloom predominates in this tragedy; death “knocks at the door,” and the spectator senses and intuits that something terrible is about to happen, that the union of the two adolescents will not last long (despite their secret marriage). However, a very determined Juliet emerges, possessed of a strong ambition—perhaps too strong for an adolescent—who knows exactly what she wants. Romeo, in the aforementioned production, is profoundly idealistic, sacrificing everything in the name of love and believing that nothing stands above this feeling.

From the second period, with the chronological limits of 1600 to 1608, we shall refer, for the purposes of our study, only to what is perhaps the most illustrious Shakespearean tragedy, *Hamlet*. The playwright’s profoundly bitter vision during this period may also be explained by certain sad experiences in his life. The death of his only son, Hamnet (he also had two daughters, one of whom, Judith, was Hamnet’s twin), deeply affected him, as is understandable. However, as the Moldovan researcher Anatol Gavrilov observes, “Great writers are great precisely because they experience the events of their time not so much through the prism of individual destinies as through the prism of the cardinal problems of the epoch” [3, p. 60]. He further specifies: “These biographical data explain Shakespearean tragicism no more than Eminescu’s personal material hardships explain his disillusionment” [3, p. 60]. This statement, however, could be questioned. Let us recall the words written by another literary titan, Victor Hugo, who also suffered the loss of a child, and who says the following in reference to the fact that Shakespeare “decided” to kill Cordelia, but also “killed” old Lear:

“To continue living after the angel has flown, to be the orphan father of your own child, to be the eye that no longer knows the light, the dark heart that is no longer given joy, to stretch out your hands sometimes in the darkness, trying to touch again someone who was here – where could he be? – to feel forgotten at departure, to have lost your reason for being on earth, to be a man who walks to and forth in front of a tomb, without being received into it, is a terrible fate. Poet, you did a good thing to kill this old man” [4, p. 245].

Let us also consider the fact that the great Romanian scholar Bogdan Petriceicu Hasdeu also suffered a great inner imbalance after the loss of Iulia. But it is equally true that the world also knew great transformations, some of them very worrying. Researcher Pavlicencu is quoted as saying:

“The crisis of humanism, reflected in the tragedies written during this period, is conditioned by the hostile attitude of the new capitalist world toward the humanist ideals of the Renaissance and by the intensification of the feudal reaction in England (...). The humanist hero dies in the struggle against anti-humanist forces, but remains faithful to his ideal, thereby triumphing both over evil itself and over the evil that surrounds him” [9, p. 116].

Consequently, Professor Pavlicencu states that “it would not be entirely correct to speak of a certain pessimism characterizing this creative period, as some critics have claimed, since even when the heroes die in their struggle against the evil around them, Shakespearean tragedies radiate confidence in human greatness and in the triumph of humanist ideas.” [9, pp. 116-117]

The new term that characterizes the end of the era is “tragic humanism.” We are dealing with the idea that humanism enters a crisis. “However, this tragic dimension remains a heroic one” Professor Pavlicencu notes [9, p. 117]. The Moldovan researcher Emilia Taraburca also refers to “tragic humanism”, noting in her study on the crisis of values that “at the same time, everyday reality challenged many of the ideals, the state of mind of the loss of illusions, of the crisis of values, specific to the late Renaissance, acquiring the name of *tragic humanism*” [10, p. 95].

The character of Hamlet is quintessentially a Renaissance figure, his personal crisis reflecting the crisis of an entire epoch. In this tragedy, man’s disillusionment in the face of knowledge of the world and—most importantly—self-knowledge reflects the turmoil of thousands of people. Even today, this “crisis” remains relevant. Hamlet is not disappointed only in the society at the Court (with the famous observation that Denmark is a prison), nor solely in his own mother (which will affect his attitude toward women); he is also “horrified” by his own inner abyss. He recognizes that man is both noble and fallen. He turns the mirror toward himself, and this act of self-knowledge is absolutely necessary for what the Renaissance thinkers called the idea that man is “the measure of all things.”

We reproduce Hamlet’s words: *“What a piece of work is a man, how noble in reason, how infinite in faculties, in form and moving how express and admirable; in action how like an angel, in apprehension how like a god: the beauty of the world, the paragon of animals—and yet, to me, what is this quintessence of dust? Man delights not me, no, nor women neither, though by your smiling you seem to say so”* (Act 2, Scene 2).

Hamlet suffers a profound disillusionment. Educated in philosophy, he lived in a world of ideals, yet “the mysterious death of his father and his mother’s hasty remarriage torment him by forcing him to discover in his homeland a world entirely alien to the ideas he had formed about it and about his compatriots. This awareness of estrangement between the hero’s ideals and reality is a new element in the treatment of this subject, which is absent in the sources that inspired William Shakespeare” [3, p. 62]. As has been shown elsewhere, “caught in a web of intrigues that directly target him, Hamlet must—he feels this inner calling—discover the true face of things, uncover the truth about human nature, while at the same time trying to survive with this truth, which could bring him profound disappointment” [11, p. 189].

An important aspect in the discussions of the Renaissance period is that acting now takes on a tendency toward realism, something to which Shakespeare contributed. We may recall the advice given by the refined Hamlet to the troupe of actors summoned to the court. This vision of acting reveals the acute need for authenticity that Hamlet feels is necessary in the world—in his relationship with his mother, in the court, or with the chaste Ophelia—as well as the prince’s conception of the fundamental role of theater. Hamlet tells the actors to “be guided by common sense.” They must “suit the action to the word, the word to the

action.” An important point is “not to overstep the modesty of nature,” “for anything so overdone is from the purpose of playing, whose end, both at the first and now, was and is to hold, as ‘twere, the mirror up to nature, to show virtue her (own) feature, scorn her own image, and the very age and body of the time his form and pressure” (Act III, Scene 2).

We shall also refer to a play from the final period—indeed, the last play written independently by William Shakespeare before his retirement from the world of theatre (three collaborative plays with the younger playwright John Fletcher followed: *The Two Noble Kinsmen*, *Henry VIII*, and *Cardenio*). Considered the “poetic testament” of the great genius, *The Tempest* brings together a collage of themes reflecting the Renaissance worldview. The great English studies scholar Levițchi states that “similar to the play *Hamlet*, *The Tempest* is a mosaic of themes: labour, freedom, slavery, forgetting, remembering, education, colonialism, forgiveness (as a form of maximum punishment), science” [6, p. 226]. Prospero, the central character, is a profound humanist for whom study is vital and all-consuming (more important than the “affairs of the state”). Through knowledge—note that it is a matter of “white magic,” as opposed to Faustian “black magic”—the character comes to dominate the world and nature, yet he also attains an almost divine wisdom. Quoting Nietzsche, in a book about tragedy and man, Aureliu Manea exemplifies the fact that in the play *The Tempest* “the tiger and the panther sit down obediently at the feet of the creative man”. The great theater director notes that in this play we see how “the world is haunted by vices, passions, lies and deceit. What Hamlet said about Denmark remains valid until the last play of the titan” [7, p. 35].

We also find the issue of colonialism, reflected in the relationship between Prospero and Caliban, whom the former attempts “to civilize.” George Volceanov mentions: “For Prospero, the true beginning of the story is the usurpation that took place twelve years earlier; for Caliban, however, the beginning is the moment he becomes Prospero’s slave, the latter being (in neo-Marxist interpretations) an exponent of colonial ideology, according to which reducing the Other to the status of a slave was a natural act—the white man being born to rule, and the native to provide him with food and labor.” [12, p. 330].

The “story” of Caliban has generated numerous debates and spilled much ink over the legitimacy of Prospero’s actions, caught between “civilizing” and “subjugating”/“colonizing.” Moreover, in the second half of the 20th century, the Caribbean poet Edward Brathwaite refers to his poem *Caliban* “as more than a confrontation between cultures, between whites and blacks, between European and African conceptions, namely, a confrontation between culture and nature” [12, p. 347].

We likewise encounter Miranda’s famous exclamation before the “brave new world” (an expression later adopted by Aldous Huxley as the title of his well-known dystopia, *The Brave New World*) when confronted with civilization (with or without quotation marks). And, of course, there is the final note expressing forgiveness and reconciliation. Shakespeare (does he perhaps identify himself with Prospero?) takes leave of a world that loved him (yet also judged him), rewarded him with applause, and now the curtain falls. “Rarely has Shakespeare suffered so cruelly under the guise of a comedy” - these are Aureliu Manea’s words [7, p. 35].

Conclusions

The Renaissance phenomenon represents a turning point in the history of European civilization. The economic and social factors that made it possible intertwined with humanism as a new philosophy of life. An important emphasis is that, according to Jacob Burckhardt, an essential characteristic of the Renaissance is individualism. Certainly, in terms of the evolution of the human spirit, the Renaissance provided fertile ground and favorable conditions for the full manifestation of the individual. In the article, we reflected on aspects regarding the beginning of the Renaissance phenomenon, with its prosperous ideals, but we also mentioned what the state of things was in the late period.

A representative of the English Renaissance, William Shakespeare captured in his work all the major issues and inner tensions of this era, oscillating between an optimistic and a somber outlook. He created powerful characters and portrayed the world and the spirit of that period in such a way that he remains a representative figure both of Renaissance values and of the eternal dilemmas of the human soul.

Bibliography:

1. BRÎNZEU, P. Note. În: *William Shakespeare. Vol. XIII. Trad: Anca Ignat și Alexandru M. Călin*. București: Tracus Arte, 2018. 487 p. ISBN 978-973-47-0907-6
2. GARIN, E. (coord.) *Omul Renașterii*. Iași: Polirom, 2000. 312 p. ISBN 973-683-397-6.
3. GAVRILOV, A. *În căutarea de noi repere pe drumul gândirii*. Chișinău: Profesional Service, 2013, 500 p. ISBN 978-9975-4319-7-2.
4. HUGO, V. Opera sa. Puncte culminante. În: *Shakespeare și opera lui. Culegere de texte critice*. București: Editura pentru literatură universală, 1964. 763p.
5. LAZAREV, V. *Originile Renașterii italiene – trecento. Vol. I*. București: Editura Meridiane, 1984. 266 p.
6. LEVIȚCHI, L. *Istoria literaturii engleze și americane. Vol. I*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1985. 333 p.
7. MANEA, A. *Spectacole imaginare*. București: Editura Eikon, 2018. 224 p. ISBN 978-606-711-801-8
8. OȚETEA, A. *Renașterea*. București: Editura științifică, 1964. 467 p.
9. PAVLICENCU, S. *Caiet de studiu la istoria literaturii universale. Epoca Renașterii*. Chișinău: CEP USM, 2004. 124 p. ISBN 9975-70-393-3.
10. TARABURCA, E. Criza valorilor: catalizator al proceselor literare din secolul al XX-lea. În: *Un veac de conflagrații: realitate și ficțiune: materialele conf. șt. intern., 8 iunie 2018*. Chișinău: Departamentul de Literatură Universală și Comparată, USM, 2019, p. 94-104.
11. TARAGAN, E. Criza valorilor în Renașterea tardivă. Ecouri din Shakespeare. În: *Cercetare, inovare, dezvoltare: materialele conf. șt., 19 aprilie 2024*. Chișinău: CEP UPSC, 2024, vol. 2, p. 186-192.
12. VOLCEANOV, G. Note. În: *William Shakespeare. Vol. I. Trad: George Volceanov*. București: Tracus Arte, 2016. 413 p. ISBN 978-606-664-665-9.

Data about author:

ELENA TARAGAN, PhD student, Doctoral School of Humanities and Education, State University of Moldova.

ORCID: 0009-0005-9264-3103

E-mail: elenataragan.hasdeu@gmail.com

Presented: 24.02.2024

Reviewed: 31.03.2026

Accepted for publication: 20.05.2026

CZU: 81'255.2

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_16](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_16)

TRADUCEREA LITERARĂ: ÎNTRE CREATIVITATE (LIBERTATE) ȘI „TRĂDARE” – O ABORDARE MACRO ȘI MICRO TEXTUALĂ

Cristina ZBANȚ,

Universitatea de Stat din Moldova

Binomul traducere liberă vs traducere literală constituie din cele mai vechi timpuri un subiect de dezbateri practice și teoretice. Noțiunea de fidelitate în traducere a fost și continuă să rămână în miezul acestor dezbateri, acumulând noi argumente teoretice. Totuși, în traducerea textului literar pare să domine abordarea care privilegiază libertatea alegerii traducătorului. Este clar că această libertate oferă un spațiu deschis pentru creativitatea traducătorului, care se manifestă atât în demersul macro, cât și micro textual în procesul de stabilire a echivalentelor de traducere. În articol ne propunem examinarea efectelor comunicative ale interferențelor posibile între ambele demersuri în procesul traducerii textelor literare.

Cuvinte-cheie: adaptare, creativitate, fidelitate, metodă de traducere, tip de traducere, text, traducere literară, personalitatea traducătorului.

LITERARY TRANSLATION: BETWEEN CREATIVITY (FREEDOM) AND “BETRAYAL”: A MACRO AND MICRO TEXTUAL APPROACH

The binary opposition between free translation and literal translation has, since antiquity, constituted a subject of both practical and theoretical debate. The notion of fidelity in translation still prevails at the core of these debates and accumulates new theoretical arguments. Nevertheless, in the translation of literary texts, there appears to be a prevailing approach that privileges the translator's freedom of choice. Obviously, such freedom creates an open space for translator's creativity, which manifests itself at both macro and micro textual levels in the process of establishing translational equivalents. The present study aims to analyze the communicative effects of possible interferences between these two approaches in the translation of literary texts.

Keywords: adaptation, creativity, fidelity, translation method, type of translation, text, literary translation, translator's subjectivity.

Introducere

Pe măsură ce lumea în jurul nostru se schimbă rapid și devine tot mai complexă, gândirea sistemică ne ajută să o gestionăm, să ne adaptăm la ea și să punem în valoare un avantaj impresionant de posibilități care se deschid permanent. Ne convingem tot mai mult că lucrurile trebuie văzute și evaluate în sistem, iar acesta nu se rezumă la o simplă acumulare de lucruri, ci desemnează un ansamblu de elemente interdependente, aflate în interacțiune și organizate de o manieră coerentă în vederea realizării unui anumit scop [9, p. 22-23]. Abordarea sistemică permite analiza mecanismelor și legăturilor care asigură integritatea sistemului și funcționează în interiorul acestuia fiind, totodată, în strânsă interacțiune cu realitatea culturală, istorică și socială. În traducerea literară, sistemul se manifestă prin conținutul și forma textului sursă care urmează să fie reexprimate printr-un proces cognitiv complex într-un nou sistem – cel al textului țintă. Mai exact, declanșarea procesului de traducere generează coexistența a două sisteme, dintre care primul, cel al textului sursă (al sistemului semiotic sursă), este (cvasi) real, iar al doilea, cel al textului țintă (al sistemului semiotic țintă), este virtual și depinde de strategiile care urmează să fie aplicate în vederea creării noului text în limba de destinație [20, p. 225].

Orice sistem presupune schimbări de diferit ordin, generate de factori externi acestuia, iar grație aptitudinii noastre raționale ajungem să înțelegem că este necesar de decorticat lucrurile în elemente mai mici, comprehensibile, pentru a înțelege legăturile directe de cauză și efect care se produc în urma interacțiunii tuturor elementelor. Totuși, rămânem permanent în contact cu sistemele complexe, suntem parte a acestora, fiind conștienți că ele nu sunt în nici un caz o simplă însumare a părților componente și că trebuie analizate dintr-o perspectivă complexă, recurgând la posibile interacțiuni în interiorul și în afara sistemului. Textul literar în traducere funcționează ca un sistem dinamic, apt să se adapteze condițiilor pragmatice în care este

realizată o traducere, adică cerințelor, strategiilor, noilor viziuni teoretice și se pliază pe condițiile economice, politice, sociale ș. a. ale perioadei istorice respective, toate generând metode și strategii de traducere care își propun de fiecare dată să urmeze de aproape noile condiții de funcționare a sistemelor de comunicare interculturală.

Metodologia cercetărilor traductologice și fidelitatea în traducere

În general, o metodologie este considerată drept studiu al metodelor sau cunoștințelor care se referă la metodele de cercetare. În același timp, metodologia este una dintre caracteristicile sau trăsăturile definitorii ale unei discipline concrete și această constatare explică situația în care orice metodologie devine obiectul unor discuții care generează ajustarea și reevaluarea [6] acesteia în vederea elucidării poziționării teoretice a unui cercetător.

Dinamismul sistemului în traducere motivează examinarea lui prin aplicarea unei metodologii cu multiple fațete. Complexitatea problematicii se datorează faptului că traductologia este o știință relativ tânără, iar conceptele de bază au cunoscut pe parcurs o evoluție importantă care se desfășoară și în prezent în ritm sporit. Anume din aceste considerente nu putem vorbi despre o metodologie unică, bine cristalizată, și acest lucru este pus în valoare în multiplele cercetări asupra problematicii metodelor de cercetare științifică în domeniul traductologiei, axate pe un spectru vast de arii funcționale, precum științele cognitive, filologia, filosofia, pragmatica, traductologia ș.a.

Cunoscutul lingvist Roman Jakobson, apreciat înalt pentru teoria sa cu privire la funcțiile limbajului, nu a ratat ocazia de a-și expune opiniile privitor la unele probleme ale traducerii. Lingvistul se referă la contextul unui mesaj și susține că bogăția acestuia limitează pierderile de informații în procesul traducerii. Construindu-și viziunile teoretice asupra traducerii pe un fundament lingvistic, Roman Jakobson afirmă că limbile diferă în esență nu prin ceea ce *trebuie* să exprime, ci prin ceea ce *pot* să exprime, iar aspectul cognitiv al limbajului nu doar admite, ci impune interpretarea prin alte coduri, adică prin traducere [4, p. 84].

La rândul său, profesorul Eugeniu Coșeriu afirmă că „limbajul este fundamental pentru definirea omului” și că „libertatea limbajului este libertate istorică, libertate a omului ca ființă istorică” [1, p. 52]. Totodată, limbajul se caracterizează prin două dimensiuni esențiale – dimensiunea subiect-obiect și dimensiunea subiect-subiect [ibidem]. Aplicate la procesul traducerii, afirmațiile respective ținesc câteva elemente esențiale pentru acest proces: pe de o parte este vorba despre atitudinea traducătorului față de textul original în intenția de a crea un text nou într-o altă limbă (dimensiunea subiect-obiect) și, pe de altă parte, încadrarea în procesul respectiv a destinatarului traducerii (dimensiunea subiect-subiect). Răspunsul se conturează urmând două perspective: fidelitatea față de textul original (presupune „ignorarea” competențelor cognitive, culturale ș. a. ale destinatarului traducerii) sau libertatea, creativitatea în procesul traducerii (deseori criticată sau calificată drept o „trădare” a originalului). Totuși, considerăm că a doua perspectivă poate oferi un răspuns mai flexibil și mai adecvat în cazul traducerii literare datorită abordării concomitente a dimensiunii macro-textuale ce permite operarea cu o serie de condiții socio-istorice și culturale în care sunt produse originalul și, respectiv, versiunea acestuia într-o limbă străină; dimensiunea micro-textuală presupune, mai întâi de toate, o analiză a gradului de interpretare a structurilor de adâncime care aparțin „vastului domeniu al universalilor lingvisticii, și nu celui al universalilor limbajului”, adică este vorba despre „structura semantică a relațiilor sintactice, care nu coincide cu relațiile din lanțul vorbirii” [1, p. 97]. În cercetarea noastră încercăm să examinăm efectele comunicative ale interferențelor posibile între ambele demersuri aplicate la procesul traducerii textelor literare, precum și modul în care traducătorii îmbină fidelitatea și libertatea în demersul lor creativ.

Metodologia utilizată în prezentul articol este centrată pe analiza și sinteza unor opinii teoretice pertinente privitor la interferențele ce se formează la confluența strategiei la care se aliniază un traducător în tendința de a respecta un grad maxim de fidelitate față de textul literar în procesul traducerii, dar și modul în care traducătorul dezvoltă aptitudinile creative în interiorul acestui proces.

În cercetarea noastră asupra subiectului anunțat pornim de la ipoteza că, în epoca globalizării informatice și a plurilingvismului, metodologia traductologiei recurge la reflecții bine argumentate, fundamentate pe o serie de demersuri adaptate la etapele de cercetare.

Studiul teoretic asupra strategiilor de macro și micro traducere a textelor este important pentru valorificarea modului în care se constituie echilibrul dintre fidelitatea față de original și adaptarea la publicul țintă. Considerăm că metodologia de cercetare ar trebui să fie una combinată, reunind metode cantitative și calitative, raționamente de ordin deductiv și inductiv, acestea fiind totodată centrate pe impactul deciziilor lingvistice și culturale asupra receptării textului într-un nou spațiu lingvistic, iar relevanța metodologică rezidă în evaluarea procesului receptării interculturale, cu accent pe modul în care alegerile traducătorului modelează sensul, stilul și accesibilitatea operelor literare în contexte culturale diverse. Încercăm să delimităm unele demersuri ce ar putea fi clasate drept macro sau micro strategie de traducere și felul în care acestea se răsfrâng asupra transferului informației din original, a păstrării stilului autorului, a reflectării elementelor sociale, interculturale ș.a.

În istoria gândirii traductologice nu o dată s-a vehiculat condiția că gradul de fidelitate depinde direct de tipul de text supus traducerii, de funcția acestuia exprimată prin limbaj, dar și de gradul de cunoaștere a limbilor atrase în procesul traducerii. Ne referim la aria cercetărilor și viziunilor de tip didactic, de exemplu, cu autori precum Joan Luís Vives sau Leo Bruni. De la binomul traducerea literei vs traducerea sensului, dominant din cele mai vechi timpuri în abordarea metodelor de traducere, în prezent se încearcă trecerea la o triadă, în care a treia metodă le combină pe celelalte două, iar alegerea depinde de voința traducătorului.

Tot despre aceste condiții scrie cercetătorul ucrainean Oleksandr Kal'nychenko atunci când analizează viziunile lui Volodymyr Derzhavyn despre trei funcții ale limbii: comunicativă, cognitivă și artistică și care nu se pretează aceluiași gen de traducere, evidențiind trei tipuri de traducere: traducerea-povestire, traducerea-transcriere și traducerea stilizare și doar ultima este artistică la un anumit grad [5, p. 262]. Regăsim ecoul acestor opinii în lista funcțiilor limbajului și în cele trei tipuri de traducere delimitate de Roman Jakobson [4, p. 79-80]. Mai târziu, în cadrul teoriei Skopos, elaborată de cercetătoarea germană Katharina Reiss, este pus accentul pe trei tipuri de texte: informativ, (în care traducătorul privilegiază conținutul), expresiv (în care traducătorul privilegiază forma) și operațional (în care traducătorul privilegiază efectul comunicativ) [16, p. 48-66].

Itamar Even Zohar elaborează teoria polisistemului aplicată la teoria literară, văzută ca un sistem complex, dinamic și eterogen. În interiorul acestui sistem coexistă diferite sub-sisteme, iar traducerea ca parte a culturii țintă contribuie la formarea polisistemului [3]. Henri Meschonnic vorbește despre dimensiunea poetică în traducere, subliniind că ideile despre traducere se schimbă în Europa traducerii, care, de fapt, este Europa în care traducerea dispare [10, p. 9-60], iar Maurice Pergnier valorifică fundamentele sociolingvisticii în traducere [14].

Ideile emise de Thomas Kuhn sunt dezvoltate de Anthony Pym în lucrarea „Exploring translation Theories” în care autorul propune operarea cu paradigme teoretice [15].

O abordare originală a problematicii metodelor de traducere orientate pe tipul traducerii îi aparține cercetătorului german Michael Schreiber care, de asemenea, operează cu o triadă, dar în acest caz nu este vorba despre tipul de text ca atare, ci de relațiile ce se constituie între texte și contexte [18]. Astfel, putem extrage o referire explicită la ideea de abordare macro și micro textuală în procesul de traducere. Lingvistul german propune trei metode de traducere:

- traducerea textului (Textübersetzung), cu accent pe invariantele interne ale textului la nivel de formă și conținut – clasificăm această abordare și confluența macro și micro strategiilor de traducere;
- traducerea contextuală (Umfeldübersetzung), cu accent pe invariantele externe ale textului, adică pe sensul preconizat inițial și pe funcția textului sursă – putem afirma că este vorba despre strategia de adaptare a textului tradus la normele limbii țintă;
- adaptarea interlinguală (Interlinguale Bearbeitung), care nu favorizează în nici un caz invariabilitatea, ci, mai curând, valorifică variante și modificări intenționate [18, p. 151-154].

Există o mare probabilitate de acceptare a metodelor plurale în analiza traducerilor, ceea ce se datorează abordărilor care au la bază mai mulți parametri și din care rezultă diverse propuneri metodologice. Totuși, este clar că relevanța utilizării unei sau altei metode este în relație directă cu diverse contexte pragmatice în care se realizează o traducere, deci, nu este vorba despre forme opuse și incompatibile de traducere, ci

despre diferite procese, reglate de numeroase principii care depind de obiectivele propuse în cadrul cercetării concrete.

Noțiunea de fidelitate în traductologia modernă

Noțiunea de fidelitate este prezentă în scrierile asupra traducerii din cele mai vechi timpuri. Se pare că este utilizată pentru prima oară de poetul Horațiu care era interesat ca „originalitatea să nu fie subminată de imitație”, adică traducătorul nu trebuie să nu ajungă un interpret servil – cea mai răspândită conotație a fidelității în epoca sa [apud 7, p. 21].

De-a lungul istoriei traducerii, ideea de fidelitate față de original este argumentată diferit, iar noțiunea cunoaște diverse denumiri în funcție de tipul textelor de tradus, de prioritatea atribuită textului sursă sau textului țintă. Apogeul criticilor se manifestă în urma apariției așa-numitor „frumoase infidele” (les belles infidèles) – a unor traduceri care, mai curând, erau niște imități ale originalului. Georges Mounin reia problema fidelității în traducere în lucrarea „Les belles infidèles” [11], încercând să apere arta de a traduce și să ofere o viziune magistrală asupra traducerii.

În partea finală a capitolului asupra traducerii a lucrării „Essais de linguistique générale”, Roman Jakobson abordează unele probleme de traducere rezultate anume din diferite tipuri de text, precum jocurile de cuvinte, poezia, paronomaza și ajunge la concluzia că unica soluție acceptabilă în așa situații este transpunerea creativă. Lingvistul se referă la celebra epigramă italiană exprimată printr-o structură paronomastică *Traduttore, traduttore* și afirmă că este nevoie de o atitudine cognitivă care ne obligă să transformăm acest aforism într-o propoziție mai explicită și să răspundem la întrebările: traducător al căror mesaje? trădător al căror valori? [4, p. 86].

O întrebare la același subiect o adresează cercetătorul belgian François Ost când încearcă să precizeze față de cine și față de ce trebuie să fie fidel traducătorul: față de intenția autorului, față de litera mesajului, a cuvintelor utilizate, a sensului vizat – toate întrebările sunt valabile atunci când este vorba despre original; sau, dacă ne referim la traducere – ce subînțelegem: fidelitatea față de limba țintă, față de așteptările cititorului, față de așteptările culturii sursă [13, p. 230]?

În acest context sunt bine venite spusele lui Paul Ricoeur despre faptul că traducătorul are statutul de mediator între autor și destinatarul traducerii, fiind într-un fel slugă la doi stăpâni: „îl slujești pe străin în opera sa, dar și pe cititor, în dorința lui de a și-o apropria”, iar paradoxul rezultă dintr-o „problematică excepțională, sancționată de două ori, atât de un legământ de fidelitate, cât și de suspiciunea unei trădări” [17, p. 44], căci nimeni nu poate servi doi stăpâni în același timp. Autorul consideră, într-un final, că ar fi nevoie de o „cale de ieșire din alternativa teoretică: traductibil versus intraductibil” care trebuie înlocuită printr-o altă alternativă „de natură practică, ce rezultă din însuși exercițiul traducerii, și anume fidelitate versus trădare” [17, p. 52].

În introducerea care precedă traducerea în limba română a textului lui Paul Ricoeur la care ne referim, denumită „Traducerea filozofiei, filozofia traducerii”, cercetătoarea și traducătoarea lucrării date Magda Jeanrenaud exprimă părerea că raportul fidelitate/trădare „este acum dedramatizat printr-o operație de deplasare: *fidelitatea* nu mai leagă direct, ca un raport inconturabil de filiație, textul de origine de textul țintă, iar *trădarea* este justificată de strategii de traducere ce nu mai impun conformitatea nemijlocită cu acesta.” [17, p. 5]

La rândul său, traductologul român Georgiana (Lungu) Badea definește noțiunea de fidelitate în traducere în felul următor: „Calitatea unei traduceri care respectă cât mai mult posibil intuiția presupusă a autorului TS (judecă exactitatea TȚ în raport cu fondul) și a cărei formulare în LȚ este în conformitate cu folosirea limbii și stilisticii acestei limbi (judecă calitatea legată de formă)” [8, p. 74]. Criteriile gradului de fidelitate depind de tipul strategiei de traducere adaptat de către traducătorul concret. Totodată, autoarea insistă asupra faptului că „Raportul dintre original și traducere nu poate fi neglijat, deoarece traducerea se apreciază numai prin raportare la original, nu prin comparația cu o altă traducere” [Ibidem].

Astfel, o primă constatare la care ajungem, este că noțiunea de fidelitate este coordonată cu tipul de text sau de informație care urmează să fie tradus, iar tendința actuală se rezumă la încercarea de a evita polarizarea strictă între literă și sens și atunci apare o altă metodă de traducere, orientată spre adaptarea textului

tradus la situația pragmatică a societății, limbii și culturii țintă, cu luarea în calcul a tipului de text supus traducerii. „În schimb, poziția receptorului se consolidează, în măsura în care funcția unui text este stabilită și în funcție de efectul acestuia asupra sa” [17, p. 44].

Fidelitate și/sau adaptare în contextul traducerii (literare) artistice: câteva exemple de aplicare a strategiilor creative

Opiniile teoretice expuse supra oferă o deschidere pentru o serie de analize și comentarii comparate ale unor versiuni de traducere pentru același text. Am selectat într-un corpus restrâns unele texte care au cunoscut mai multe traduceri din limba rusă în română, engleză, germană și franceză. Am încercat să determinăm în textul tradus elementele care se înscriu în cadrul socio-istoric, cultural, dar și lingvistic al originalului și, deci, analizăm metodele de traducere aplicate de fiecare traducător în concordanță cu fiecare context socio-cultural și lingvistic, urmărind, totodată, modul în care se manifestă neutralitatea în alegerea obiectivelor sau creativitatea acestora, exprimată prin intervenții suplimentare în textul țintă.

Este de menționat opinia cercetătoarei franceze Inês Oseki-Dépré care este de părerea că traducerea, la fel ca și textul creat (originalul) nu este stăpânit în totalitate de către autorul său. Autoarea afirmă că „Le problème soulevé par la traduction littéraire se révèle donc double. En plus du double *encodage* présent dans tout texte littéraire, on se trouve devant un double texte, constitué par le texte traduit en face du texte original” [12, p. 132]. Traductologul atenționează asupra faptului că ar fi bine de evitat o simplă comparare primară a textului-sursă și a textului-țintă prin semnalarea similitudinilor și diferențelor, a curenților sau erorilor într-un text (sursă) în raport cu celălalt (țintă). Ar fi mai productiv să recurgem la practica comentariului prin care traducătorul reușește să mențină bogăția polisemică a originalului și evită tentația de a interpreta sau de a explicita textul în mod rațional [Ibidem].

Vorbind despre trei tipuri de intenții din perspectivă hermeneutică, Umberto Eco se referă la triada interpretarea-căutare a *intentio auctoris*, interpretarea-căutare a *intentio operis* și interpretarea-căutare a *intentio lectoris*. Filosoful italian consideră drept dominant privilegiul inițiativei cititorului, iar dezbateră clasică se reduce, în opinia autorului, la opoziția a două programe:

- a) trebuie să găsim în text ceea ce a vrut să spună autorul
- b) trebuie să găsim în text ceea ce spune acesta, fără a ține cont de intențiile autorului [2, p. 29].

Sunt condiții care pot fi aplicate nemijlocit demersului metodologic al traducătorului unui text literar plasat în triada autor – traducător – destinatar (cititor). Traducerea literară este, în mare parte, o interpretare, iar opoziția programelor propusă de Umberto Eco abordează în mod indirect problema fidelității și adaptării în traducerea textului literar, legată, în primul rând, de autonomia (gradul de creativitate) traducătorului în demersul strategic acceptat, dar și de contextul pragmatic în care este realizată traducerea respectivă.

Încercăm să aplicăm criteriile de interpretare de mai sus la analiza unor blocuri de secvențe din texte literare traduse, selectate din scrierile lui Mihail Bulgakov. Este vorba despre romanele „Собацье сердце” și „Мастер и Маргарита” și traducerile acestora în limbile română, engleză, germană și franceză. Pentru al doilea roman dispunem de două traduceri în limba română realizate practic concomitent (2006 și 2007) de traducători din Republica Moldova și din România. Această remarcă este importantă pentru a examina ponderea contextului pragmatic al traducerii.

Blocul de exemple 1

Text original М. Булгаков, <i>Собацье сердце</i>	«А» он выучил в «Главрыбе» на углу Моховой, а потом и «Б» – подбегать ему было удобнее с хвоста слова «рыба», потому что при начале слова стоял милиционер. (p. 158)
Versiunea în limba română	Litera "A" a învățat-o de la "Glavriba" ² , colț cu strada Mohovaia; a trecut apoi la litera "B", căci îi era mai ușor s-o ia de la coadă în citirea cuvântului rîba ³ , întrucât în partea cealaltă a magazinului stătea un milițian (p. 233). n.s. 2. Direcția generală a industriei și gospodăriei piscicole și maritime. n.s. 3. Pește.

Versiunea în limba engleză	He learned the letter “t” from “Fish Trust” on the corner of Mokhovaya, and then the letter “s” (it was handier for him to approach the store from the tail end of the word, because the militiaman who stood near the beginning of the “Fish”) (p. 12).
Versiunea în limba germană	Das A lernte er an dem Schild ”Glawryba” in der Mochowaja, dann das B (es war für ihn bequemer, von hinten zu beginnen, denn am Anfang des Wortes stand ein Milizionär) (p. 17).
Versiunea în limba franceză	Il apprit la lettre N grâce à la poissonnerie au coin de la rue Mokhovaïa et ensuite même le O: il lui avait été plus facile d’aborder le mot Poisson par la queue parce que, sous le commencement, se tenait un agent de police (p. 20).

În blocul de exemple 1 traducătorul se află în fața mai multor provocări de ordin pragmatic, sociocultural și lingvistic. În primul rând, el trebuie să cunoască opera literară respectivă, specificul stilului individual al autorului acesteia. Traducătorul va demara în procesul de transfer a romanului „Собацье сердце” prin macro abordarea textului respectiv, determinând cu claritate emițătorului de idei, pentru a continua printr-o analiză a elementelor concrete (micro abordare) în secvențele de tradus. În exemplul analizat este vorba despre câinele Șarik și felul în care el „percepe, vede” realitatea, adică traducătorul trebuie să-și imagineze foarte clar perspectiva de descriere a situației respective. Câinele nu cunoaște sensul celor scrise, el doar memorizează locuri unde poate obține ceva hrană. Panoul *Главрыба* este legat nemijlocit de aceste circumstanțe și ceea ce fixează Șarik este forma simbolurilor (literelor), pornind de la sfârșitul cuvântului (alegere motivată de prezența unui polițist la celălalt capăt al panoului). Dificultatea alegerii strategiei de către traducător rezultă din necesitatea de a combina această perspectivă cu ponderea explicită a scrierii în limba rusă a panoului cu denumirea punctului comercial *Главрыба*, aceasta motivând în unele versiuni opțiunea pentru o traducere directă, ceea ce schimbă în totalitate descrierea ulterioară, comparativ cu originalul: în engleză - *Fish Trust*, în franceză *Poissonnerie*. Totodată, observăm că traducătorul în limba română a optat pentru un împrumut, oferind o notă explicativă la subsol, iar traducătorul în germană a recurs la împrumut, păstrând neschimbată descrierea contextului din original. Astfel, înregistrăm câteva alegeri strategice adoptate de către traducători în intenția de a transmite o realitate străină cititorului-țintă. Considerăm că alegerea traducătorului de limbă germană nu reflectă suficient situația pragmatică al mesajului original.

Blocul de exemple 2

Text original М. Булгаков, <i>Собацье сердце</i>	Черный кран от самовара, возглавлявший слово, обозначал бывшего хозяина Чичкина, горы голландского красного, зверей-приказчиков, ненавидящих собак, опилки на полу и гнуснейший, дурно пахнущий бакштейн (p. 158).
Versiunea în limba română	Robinetul negru al samovarului indica numele fostului proprietar Cicikin, munți de calupuri roșii de brânză olandeză, niște bestii de vânzători, care urau câinii, rumeguș pe dușumea și urât mirositoare brânză Backstein (p. 233).
Versiunea în limba engleză	A black samovar faucet over the word indicated the former owner of Chichkin’s, piles of red Holland cheese, beastly salesmen who hated dogs, sawdust on the floor, and that most disgusting, evil-smelling Beckstein (p. 12).
Versiunea în limba germană	Der Buchstabe Ч, der wie der schwarze Hahn eines Samowars aussah und am Anfang des Wortes ”Tschitschkin” stand, bedeutete den frühehren Besitzer des Geschäfts und außerdem Berge von rotem Holländer Käse, grausame Verkäufer, die Hunde hassten. Sägemehl auf dem Fußboden und scheußlich stinkenden Brick-Käse (p. 18).
Versiunea în limba franceză	La potence au début de l’inscription représentait l’ancien propriétaire <i>Tchitchkine</i> , des montagnes de fromage rouge de Hollande, des commis brutaux qui haïssaient les chiens, de la sciure sur le sol et d’horribles briques sentant mauvais (p. 20).

În blocul de exemple 2 înregistrăm aceeași perspectivă, adică din poziția lui Șarik care adună într-o imagine lucruri ce nu au vreo legătură directă între ele. Câinele a memorizat persoanele periculoase pentru el:

зверей-приказчиков / niște bestii de vânzători / beastly salesmen who hated dogs / grausame Verkäufer, die Hunde hassten / des commis brutaux qui haïssaient les chiens. Chiar în debutul frazei este descris modul de percepere a unor imagini și simboluri: la începutul numelui fostului proprietar este litera *Ч* din alfabetul chirilic care, pentru Șarik, seamănă cu un robinet și această imagine trebuie redată și în traduceri. Din start, observăm că traducătorii spre română și engleză nu a sesizat reușit situația descrisă, vorbind despre un samovar sau despre robinetul samovarului și nu despre simbolul respectiv. Versiunile în germană și în franceză totuși pun în valoare aceste detalii, respectând mesajul original. Pe lângă dificultățile de ordin pragmatic (situațional), în exemplul analizat se face referință la brânzeturi (*горы голландского красного, дурно пахнувший бакштейн*), pe care Șarik le deosebește și le „apreciază” după specificul mirosului. E de menționat că, în original, nu este explicat că este vorba despre cașcavaluri, iar traducătorii au recurs la un context mai larg pentru a înțelege realitatea descrisă și, probabil din considerente de grijă pentru destinarii textelor traduce, au explicat acest moment în versiunile propuse: *горы голландского красного / munți de calupuri roșii de brânză olandeză / piles of red Holland cheese / Berge von rotem Holländer Käse / des montagnes de fromage rouge de Hollande ; дурно пахнувший бакштейн / urât mirositoarea brânză Backstein / scheußlich stinkenden Brick-Käse.* Traducătorul în franceză a accentuat doar că sunt niște lucruri cu un miros neplăcut, fără a preciza că este vorba despre brânzeturi : *d’horribles briques sentant mauvais.*

Istoria creării și publicării romanului lui Mihail Bulgakov „Мастер и Маргарита” este foarte specifică. Este cunoscut faptul că romanul nu a fost finalizat pe parcursul vieții autorului, iar o primă variantă a fost redactată de văduva lui Bulgakov. Această situație explică, probabil, faptul că originalul a cunoscut mai multe versiuni, mai ales că lucrarea a fost publicată de mai multe ori într-o formă prescurtată sau cenzurată. Textul mai este marcat de căutările stilistice originale ale autorului, descrise prin înstrăinarea ironică a cotidianului, combinarea dintre fantezie și cotidian, grotescul satiric, conflictul dintre creator și epocă, ceea ce îngreunează tendința de a defini tipul romanului: roman utopic, roman satiric, roman istoric, roman de aventuri, roman filosofic. Acesta combină într-o sinteză stilistică satira și convenționalitatea filosofică, fantezia, imagini biblice, arhetipuri mitologice, elemente de roman polițist, roman de aventuri etc. Astfel de interferențe ridică numeroase probleme și pentru traducerea romanului, în care traducătorul trebuie să răspundă provocării prin păstrarea tuturor fațetelor originalului.

Pentru analizele propuse în prezentul articol utilizăm originalul publicat în 2007. Alegerea este motivată prin faptul că volumul conține un suport important de note explicative la sfârșitul cărții.

Ne-am referit anterior la ponderea dimensiunii paratextuale în structura și conținutul traducerii unei opere literare [19]. Acest spațiu oferă o deschidere vastă prin oferirea cititorului traducerii a unui volum de informații de diferit gen, contribuind la explicarea, la o mai bună percepere a intenției autorului originalului, a legăturilor ce se constituie între roman și epoca în care a fost scris ș.a.

Considerăm că acest lucru se explică prin grija editorilor față de cititorii originalului care se află deja la o mare distanță istorică și socială de evenimentele abordate în roman și pentru că, probabil, consideră important să explice unele elemente de ordin intertextual (interferențe cu textul Bibliei, realități ale societății anilor treizeci ai secolului al XX-lea descrise în roman ș.a.) pe care nu toți cititorii contemporani le pot sesiza în romanul respectiv. Aceeași alegere o constatăm în versiunea în limba engleză în care traducătorii plasează notele explicative la sfârșitul cărții. Unele note se regăsesc în versiunea în limba franceză, care sunt completate cu alte note de subsol orientate spre cititorul francez. Cele descrise ne motivează să afirmăm că alegerea macro textuală a originalului stă, de asemenea, la baza strategiei de traducere la care recur mediatorii interculturali.

Blocul de exemple 3

Text original М. Булгаков, <i>Мастер и Маргарита</i>	Denumirea subcapitolului: Никогда не разговаривайте с неизвестными (р. 309). Nota la sfârșitul cărții : Никогда не разговаривайте с неизвестными. – Название гл. 1 выражает «житейскую мудрость» обывателя эпохи шпиономании и разоблачения «врагов народа». Подобные афоризмы, разбросанные в тексте, - маски автора, делающие его как бы представителем той самой «толпы», которую он изображает (с. 770).
--	--

Versiunea în limba română, (traducere de Vsevolod Ciornei), 2006	Să nu intrați niciodată în vorbă cu persoane necunoscute (p. 7).
Versiunea în limba română (traducere de Ion Covaci), 2009	Nu vă lungiți la vorbă cu necunoscuții (p. 9).
Versiunea în limba engleză	Never Talk with Strangers (p. 7).
Versiunea în limba germană	Sprechen Sie nie mit Unbekannten (p. 11).
Versiunea în limba franceză	Ne parlez jamais à des inconnus ² (p. 23). ² Notă de subsol de pagină: Rappel ironique de la psychologie de beaucoup de Moscovites, en une époque où l'obsession de l'espionnage était omniprésente.

Nota explicativă în original oferă un comentariu considerat important de către autorul acesteia G. Lesskis, astfel este descrisă realitatea socială din epoca descrisă și, totodată, este explicitată alegerea denumirii subcapitolului. Observăm că doar în versiunea în limba franceză există o notă de subsol care pregătește, într-un fel, cititorul francez pentru receptarea unui conținut puternic marcat de ironie.

Blocul de exemple 4

Text original М. Булгаков, <i>Мастер и Маргарита</i>	Одна из них, под командою Крысобоя, должна будет конвоировать преступников, повозки с приспособлениями для казни и палачей при отправлении на Лысую Гору, а при прибытии на нее войти в верхнее оцепление (p. 339). Nota la sfârșitul cărții: <i>Лысая Гора</i> – то же что Голгофа (<i>евр.</i> череп), место, где был распят Христос (находилось на с.-з. от Иерусалима, теперь – в черте города). Булгаков не только русифицирует название, но и отождествляет его с горой под Киевом, на которой, по народным преданиям, «ведьмы шабаш справляют», устанавливая тем самым ассоциативную связь с романом «Белая гвардия».
Versiunea în limba română, (traducere de Vsevolod Ciornei), 2006	Una dintre ele, sub comanda lui Marcus Moartea Șobolanilor, va trebui să-i escorteze pe criminali, carele cu instrumentele de execuție și pe călăi, în drumul lor spre Muntele Pleșuv, iar la sosire să intre în cordonul de sus (p. 40).
Versiunea în limba română (traducere de Ion Covaci), 2009	Una dintre ele, sub comanda lui Marcus Moartea-Șobolanilor, urma să-i escorteze pe osândiți, pe călăi și carele cu uneltele de tortura până pe Muntele Pleșuv, iar odată ajunsă la destinație, să formeze acolo un cordon, cel superior (p. 40).
Versiunea în limba engleză	One of them, under the command of Ratslayer, was to convoy the criminals, the carts with the implements for execution and the executioners as they were transported to the Bald Mountain ²⁴ , and on arrival was to join the upper cordon (p. 32). ²⁴ Notă la sfârșitul cărții: <i>Bald Mountain</i> : Also referred to in the novel as Bald Hill and Bald Skull, the site corresponds to the Golgotha (“place of the skull”) of the Gospels, where Christ was crucified, though topographically Bulgakov’s hill is higher and farther from the city. There is also a Bald Mountain near Kiev, Bulgakov’s native city (p. 401).
Versiunea în limba germană	Die eine, unter dem Befehl von Marcus Ratenschläger, sollte die Verbrecher, die Wagen mit den Hinrichtungsgaräte und die Henker zum Schädelberg eskortieren und diesen nach ihrer Ankunft oben absperren (p. 43-44).

Versiunea în limba franceză	L'une d'elles, sous le commandement de Mort-aux-rats, devait escorter les criminels, les chariots portant les instruments du supplice et les bourreaux jusqu'au monte Chauve ¹ , et là, former la garde haute (p. 58). ¹ Notă de subsol de pagină: Au mot hébreu traditionnel de Golgotha (le crâne), Boulgakov substitue, par le biais d'une traduction libre, celui de mont Chauve qui fait référence au mont Chauve situé près de Kiev, où, selon les croyances populaires, se tenaient des réunions de sorciers. Dans <i>La Garde blanche</i> , ce lieu est mentionné plusieurs fois.
-----------------------------	--

Explicitarea în traduceri a numelui propriu din original *Крысобой* este oferită traducătorilor în contextul mai larg al romanului, unde Bulgakov folosește paralel cele două, adică prenumele Marcus și porecla, aceasta fiind tradusă literal în toate limbile, căci este un element ce prezintă caracteristica personajului în cauză. Totodată, versiunile în engleză și în franceză conțin și notele explicative din original, oferind cititorilor din limbile respective explicitarea jocului cu numele propriu Golgota utilizat de autorul romanului. În celelalte versiuni se pierde intertextualitatea ce marchează legătura cu textul biblic, fiind tradusă literal denumirea *Лысая Гора* din textul de bază al originalului.

În urma analizelor versiunilor în blocurile de exemple, revenim la afirmațiile lui Umberto Eco despre limitele interpretării și despre faptul că, în pofida faptului că un text este deschis spre o infinitate de interpretări, probabil ele depind totuși de intenția traducătorului și de felul în care acesta se îngrijește de cititorul său. Umberto Eco explică că o lectură hermetico-simbolică a textului poate fi realizată în două moduri: prin căutarea unei infinități de sensuri pe care autorul le introduce în textul său, sau prin infinitatea de sensuri pe care autorul nu le-a cunoscut, căci acestea sunt inventate de destinatarului textului respectiv [2, p. 30-31].

În aceste situații, traducătorii au un statut dublu, de cititor al originalului și de creator al unui nou text și anume aici pot ieși la suprafață ideile necunoscute sau neintuite de autorul originalului.

Concluzii

Traductologia este o disciplină teoretică relativ recentă, din aceste considerente viziunile teoretice, conceptele de bază, metodele de cercetare cunosc o diversitate importantă, ceea ce nu permite definitivarea unei metode singulare de cercetare științifică.

Este recomandat de a opera cu metode combinate de cercetare, adaptate secvențial la diferite etape ale unei cercetări traductologice, acestea variind mai mult în cazul cercetărilor de un volum mai mare.

Astăzi nu mai operăm cu opoziții rigide în alegerea strategiilor de traducere: există tendința tot mai evidentă de a abandona binoame strategice limitative (literal/liber) și de se orienta spre o flexibilitate mai mare a demersului traductiv adoptat de traducător.

Fidelitatea și adaptarea sunt opțiuni care se manifestă rând pe rând, respectând stilul individual al autorului textului literar, dar și contextul pragmatic în care este realizată traducerea operei literare.

Macro și micro abordarea textelor de tradus se combină în permanență, contribuind mai întâi la cunoașterea în profunzime de către traducător a operei, a stilului autorului, a epocii descrise etc. și, în consecință, dezvoltarea și aplicarea unui demers creativ, orientat spre destinatarul textului tradus în spații socio-istorice, culturale și lingvistice concrete.

Bibliografie:

1. COȘERIU, Eugeniu. *Omul și limbajul său*. Iași: Editura Universității „A. I. Cuza”, 2009, 465 p. ISSN 2066-080; ISBN 978-973-703-386-4.
2. ECO, Umberto. *Les limites de l'interprétation*. Éditions Grasset et Fasquelle, 1992, 413 p. ISBN 978-2-253-94192-7.
3. EVEN-ZOHAR, Itamar. Polysystem Studies. In: *Poetics Today*, Vol 11, Number 1. Tel Aviv University, Duke University Press, 1990, 262 p.
4. JAKOBSON, Roman. *Essais de linguistique générale*. Paris: Les Editions de Minuit, 1963/2003, 260 p. ISBN 2-7073-1841-8.

5. KAL'NYCHENKO, Oleksandr. A Sketch of the Ukrainian History of Translation of the 1920s. In: T. Hermans, A. Chalvin, A. Lange et D. Monticelli (éds.), *Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Brussels, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 2011, p. 255-67.
6. KUHN, Thomas S. *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962, 196 p. ISBN: 0-226-45804-0
7. LUNGU-BADEA, Georgiana. *Scurtă istorie a traducerii. Repere traductologice*. Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007, 194 p. ISBN 978-973-125-098-4.
8. LUNGU-BADEA, Georgiana. *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*. Timișoara, Editura Universității de Vest, 2012, 221 p. ISBN 978-973-125-362-6.
9. MEADOWS Donela H., *Pour une pensée systémique*. Paris, Rue de l'échiquier, 2023, 287 p. ISBN 978-2-37425-377-0.
10. MESCHONNIC, Henri. *Poétique du traduire*. Editions Verdier, 1999, 473 p. ISBN 2-86432-307-9.
11. MOUNIN, Georges. *Les belles infidèles*, Villeneuve d'Ascq, Presses universitaires du Septentrion, 2016, 110 p. ISBN 978-2-7574-1153-7.
12. OSEKI-DÉPRÉ, Inês. *Théories et pratiques de la traduction littéraire*. Paris, Armand Colin, 1999, 283 p. ISBN 2-200-01568-2.
13. OST, François. *Traduire. Défense et illustration du multilinguisme*. Millau, Librairie Arthème Fayard, 2009, 321 p. ISBN 978-2-213-64366-3.
14. PERGNIER, Maurice. *Les Fondements sociolinguistiques de la traduction*. Paris, Les Belles Lettres, 2017, 393 p. ISBN 978-2-251-44672-1.
15. PYM, Anthony. *Exploring Translation Theories*. 3 ed. New York, ROUTLEDGE, 2023, 256 p. ISBN 978-1-032-46759-7; 978-1-032-47751-2; 978-1-003-38313-0.
16. REISS, Katharina. *Translation Criticism: Potential and Limitations. Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*, trad. E. F. Rhodes, New York, Routledge, 2014, 140 p. ISBN 13: 978-1-138-14311-1 (hbk), ISBN 13: 978-1-900650-26-7 (pbk).
17. RICŒUR, Paul, *Despre traducere*. (Traducere și studiu introductiv de Magda Jeanrenaud Postfață de Domenico Jervolino), POLIROM, 2005, Colecția PLURAL, 106 p. ISBN 973-681-906-X.
18. SCHREIBER, Michael. Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. In: M. Snell-Hornby, H. G. Hönl, P. Kussmaul et P. A. Schmitt (éds.) *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg, 1998, pp. 151-54. ISBN-10 3860579924; ISBN-13 978-3860579923.
19. ZBANT, Cristina. Aspecte ale paratextualității în traducere. În: *Limba română. Revista de știință și cultură*. Nr. 3-4, (153-154), Anul XVII, Chișinău, 2008, p.119-123. ISSN 0235-9111
20. ZBANT Ludmila, GHEORGHITA Elena, ZBANT Cristina. Le chaos, le système et le fractal appliqués à l'analyse du processus de traduction. In: *L'expérience de traduire*. Paris, Editions Honoré Champion, 2015, p.219-233. ISBN 978-2-7453-3109-0.
21. БУЛГАКОВ, Михаил. Избранное. *Мастер и Маргарита*. Москва, Эксмо, 2007, p. 305-736. ISBN 978-699-12747-4.
22. BULGAKOV, Mihail. *Maestrul și Margarita*. Chișinău, Cartier, 2006, 504 p. (traducere de Vsevolod Ciornei). ISBN 978-9975-79-018-5.
23. BULGAKOV, Mihail. *Maestrul și Margareta*. București, Humanitas Fiction, 2009, 515 p. (traducere de Ion Covaci). ISBN 978-973-689-293-6.
24. BULGAKOW, Michail. *Der Meister und Margarita*. Verlagsgruppe Random House GmbH, Munchen, 511 p. (traducere de Thomas Reschke). ISBN-10: 3-630-62093-0, ISBN-13: 978-3-630-62093-0.
25. BULGAKOV, Mikhail. *The Master and Margarita*. New York, Penguin Books, 412 p. (traducere de Richard Pevear, Larissa Volokhonsky). ISBN 0-14-11-8014-5.
26. BULGAKOV, Mikhail. *Le Maître et Marguerite*. Paris, Robert Lafont., 2008, 582 p. (traducere de Claude Ligny). ISBN 978-2-266-13437-8.
27. БУЛГАКОВ, Михаил. *Собачье сердце*, Москва, Эксмо, 2006, 688 с. ISBN 5-699-15234-2(ПК XX), ISBN5-699-05794-3 (3II).
28. BULGAKOV, Mihail. *Inimă de ciine*. Iași, Polirom, 2003, 363 p. (traducere de Alexandru Calais, Paraschiva Bădescu et alii). ISBN 973-681-225-1.

29. BULGAKOV, Mikhail. *Heart of a Dog*. New York, Grove Press, 1987, 123 p. (traducere de Mirra Ginsburg). ISBN-10: 0-8021-5059-4, ISBN-13: 978-0-8021-5059-2.
30. Bulgakow, Michail. *Hundeherz*. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH, Co. KG, Munchen, 1988, 150 p. (traducere de Gisela Drohla). ISBN 3-472-61005-0.

Date despre autor :

Cristina ZBANT, doctorandă, Școala doctorală de Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0008-1082-0156

E-mail: cristina_zbant@yahoo.de

Prezentat: 01.03.2026

Recenzat: 07.04.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

FILOSOFIA LUI NIETZSCHE ÎN OGLINDA EXEGEZEI ȘI A SUPREMAȚIEI OMULUI CONTEMPORAN

Constantin-Daniel SIMION,

Universitatea din București, România

Articolul analizează filosofia lui Nietzsche din perspectiva relației dintre viață, valori și voința de putere, apelând la interpretările academicianului Alexandru Boboc și la paralele cu Cioran, Blaga și Eminescu. Se subliniază rolul filosofiei ca instrument de înțelegere și adaptare existențială, nu doar ca exercițiu teoretic. Nihilismul este definit ca proces de devalorizare a valorilor tradiționale, declanșat simbolic de „moartea lui Dumnezeu”, care conduce la afirmarea supraomului și a valorilor vitale în detrimentul celor morale. Dorința de putere explică dinamica socială, politică și culturală a lumii moderne, inclusiv compromisul moral, setea de dominație și declinul empatiei. Nietzsche este prezentat ca un vizionar care nu construiește norme, ci reflectă lucid contradicțiile societății și repetabilitatea comportamentului uman, filosofia sa rămânând actuală prin capacitatea de a stimula gândirea critică și reinterpretarea valorilor.

Cuvinte-cheie: nihilism, supraom, modernitate, intelectualizare, decodificare, voință de putere, filosofie nestructurată.

NIETZSCHE'S PHILOSOPHY IN THE MIRROR OF EXEGESIS AND THE SUPREMACY OF CONTEMPORARY MAN

The article analyzes Nietzsche's philosophy from the perspective of the relationship between life, values and the desire for power, appealing to the interpretations of academician Alexandru Boboc and to parallels with Cioran, Blaga and Eminescu. The role of philosophy as a tool for existential understanding and adaptation is emphasized, not just as a theoretical exercise. Nihilism is defined as a process of devaluation of traditional values, symbolically triggered by the „death of God”, which leads to the affirmation of the superman and vital values to the detriment of moral ones. The desire for power explains the social, political and cultural dynamics of the modern world, including moral compromise, the thirst for domination and the decline of empathy. Nietzsche is presented as a visionary who does not build norms, but lucidly reflects the contradictions of society and the repeatability of human behavior, his philosophy remaining current through its ability to stimulate critical thinking and the reinterpretation of values.

Keywords: nihilism, superman, modernity, intellectualization, decoding, will to power, unstructured philosophy.

Introducere

Filosofia lui Friedrich Nietzsche continuă să provoace și să fascineze prin radicalitatea ideilor sale și prin luciditatea cu care surprinde contradicțiile vieții moderne. Articolul de față analizează conceptele centrale ale gândirii nietzscheene – nihilismul, voința de putere și supraomul. Analizează experiențele culturale din perspectiva impactului lor asupra valorilor morale, sociale și ale omului contemporan. Apelând la interpretările exegetice ale lui Alexandru Boboc și la comparații cu gânditori precum Emil Cioran, Lucian Blaga și Mihai Eminescu, demersul evidențiază actualitatea filosofiei vieții și capacitatea de a reflecta procesele recurente de criză, transformare și reevaluare a valorilor fundamentale ale existenței umane.

Filosofia lui Nietzsche și a lui Cioran în oglinzi paralele

Emil Cioran mărturisește în operele sale dezamăgirea față de rigiditatea multor profesori de filosofie ale căror cursuri le-a urmărit în perioada studenției, de aceea recurge la filosofia nesistematică pentru a-și ajuta cititorii să învingă teama de moarte.

În ceea ce privește raportarea la filosofia lui Nietzsche, Cioran analizează fluctuațiile receptării ideilor nihiliste prin prisma vârstei: „Pe măsură ce îmbătrânesc, mă situez tot mai la antipodul ideilor lui Nietzsche, sub toate aspectele. Tot mai puțin îmi plac filosofii frenetici. Li-i prefer pe cei înțelepți și sceptici-

„neinspirati” prin excelență, cei pe care nicio durere nu-i atâță și nu-i tulbură” [4, p. 115]. Senectutea determină consumatorul de filosofie să prefere ideile cumiți, pașnice, în care nu se reflectă durerile, ci speranțele. Pragmatic, filosofia lui Cioran seamănă mult cu cea a lui Nietzsche prin următoarele aspecte: este de tip aforistic, nesistemată; reflectă durerea spirituală a omului în general; conturează portretul supraomului. În viziunea lui Cioran, conceptul supraomului este experimentat de fiecare persoană în anumite momente ale vieții: „Dintr-o dată, senzația de a fi Stăpânul Universului! Și de a poseda cheia tuturor enigmelor” [4, p. 116].

Filosofia lui Nietzsche sub lupa marilor filosofi români

Alexandru Boboc oferă chei de decodificare a mesajelor filosofice, ajustând această disciplină enciclopediei culturale aflate la îndemâna tuturor. Fără să se abată de la ideile originale, Alexandru Boboc le traduce pe înțelesul tuturor, facilitând comprehensiunea lui Nietzsche, Kant sau Heidegger. Pus în fața nihilismului, a ideilor uneori violent de veridice și contradictorii ale lui Nietzsche, fără explicații auxiliare, receptorul operei filosofice a acestuia depune eforturi considerabile pentru a le înțelege și în vederea aplicării cunoștințelor în viața cotidiană. Filosofia stimulează gândirea, dar oferă și soluții, idei pentru depășirea cumpenelor existențiale din viețile oamenilor. Cu ajutorul unui inițiator care clarifică aspecte care facilitează accesul la ideile filosofice, demersul științific devine mult mai facil. Exegetul Alexandru Boboc găsește o explicație plauzibilă pentru „tendențele contradictorii ale celui mai disputat gânditor în contemporaneitate: analiza semnificativă pe care a întreprins-o asupra problematicii omului modern, în înlănțuirea vârstelor istoriei timpurilor noi” [1, p. 10].

Analizând comparativ ideile lui Constantin Rădulescu-Motru și pe cele ale lui Alexandru Boboc, impactul timpului asupra conceptelor filosofice este dublu: pe de o parte are un rol decisiv în geneza acestora, iar pe de altă parte în trierea lor: „multe din vechime credințe, precum și multe dintre vechile teorii filosofice ale lumii vechi au intrat treptat în umbră, ele apărând acum ca superstiții sau ca erori grosolane” [16, p. 10].

Instalarea timpului nou pe structuri vechi naște contradicții. Alexandru Boboc familiarizează cititorii cu meritele incontestabile ale lui Nietzsche, care a contribuit decisiv la nașterea filosofiei stilului. Latura pragmatică a filosofiei nihiliste poate fi demonstrată prin intermediul surprinzătoarei racordări a ideilor filosofice la filonul vieții, abundent în contradicții și întrebări existențiale: „Ar fi mai posibil ca elementele ce constituie valoarea lucrurilor bune și respectate să conștientizeze tocmai într-o insidioasă înrudire, legătură, împletire sau poate chiar identitate cu lucrurile rele și aparent opuse” [1, p. 15]. Alexandru Boboc definește nihilismul plecând de la manifestarea acestuia în filosofia lui Nietzsche ca fiind „critica valorilor supreme de până acum și surprinderea valorilor în procesul de devalorizare” [1, p. 16].

Filosoful german raportează valorile statornicite în timp la ritmul și calitatea vieții, ajungând la următoarea concluzie: „Oricât de mare ar fi valoarea atribuită adevărului, sincerității și altruismului, ar fi posibil ca aparenței, voinței de amăgire, egoismului și lăcomiei să le revină, în principiu, o valoare superioară pentru tot ceea ce înseamnă viață” [13 p. 15].

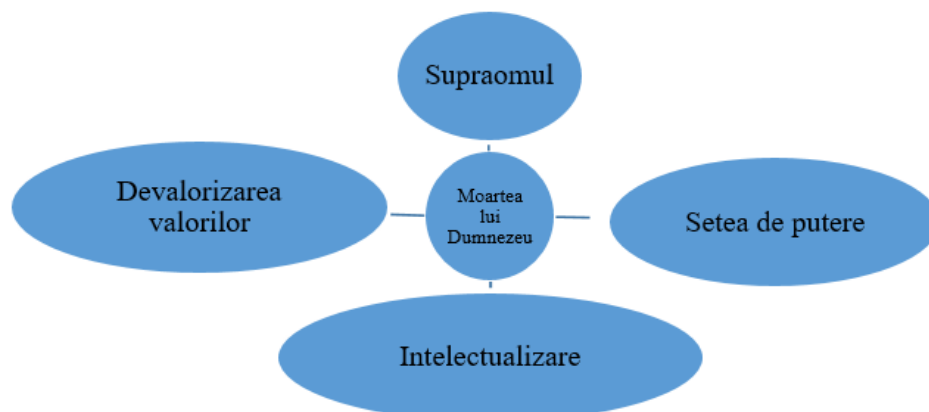

Figura 1. Dimensiuni filosofice ale „morții lui Dumnezeu”: de la devalorizarea valorilor la emergența supraomului

Nietzsche analizează critic sinceritatea versus disimularea. În viziunea filosofiei sale de viață, o persoană nu trebuie să apară vulnerabilă pe scena în care concurează pentru un loc mai bun sau pentru accesul la resurse. În plus, exteriorizându-și nostalgiile, frustrările și suferințele de orice natură, ea strică armonia celor din jur cu problemele sale.

Aparența devine o virtute, iar masca socială pe care oamenii o poartă în public - o obligativitate. Când adevărul este crud, insuportabil, voința de amăgire îndulcește contextul vital, iar omul se adaptează mai ușor realității. Altruismul dus la extrem se poate observa că reprezintă o irosire. Procesul de degradare a valorilor debutează cu „moartea lui Dumnezeu” care nu este un concept utopic și nici oximoronic, deși a fost foarte contestat în epoca în care a fost formulat. El constă în înlocuirea credinței cu conceptul supraomului, capabil să substituie până la un punct, evident, autoritatea divină. Omul substituie autoritatea divină și devine capabil să descifreze toate tainele universului, depășind cenzura transcendențială în clipa în care trece la statutul de supraom.

Nietzsche este un vizionar în filosofie, anticipând decăderea valorilor peste secole și creșterea tendinței naturale a omului de a tinde către statutul de supraom. Prin intermediul tehnologiei, omul mută barierele spațiului și câștigă timp. Mijloacele rapide de transport, internetul, existența unei suprainteligențe (AI) aflate la dispoziția utilizatorului uman sunt manifestări ale acestei tendințe de a depăși barierele spațio-temporale ce caracterizează condiția umană. AI comentează pasaje filosofice sau literare, emite idei și judecăți de valoare, face calcule, grafice și ilustrații pentru inteligența umană.

Andrei Marga subliniază faptul că filosofi au datorat „să explice emergența, succesele și impactul inteligenței artificiale” [8, p. 17]. Filosoful pleacă de la prezentarea tragediilor generate de lipsa inteligenței (izbucnirea Războaielor Mondiale) și ajunge la descrierea perfectă a modului de acțiune al inteligenței artificiale care „nu numai că prelungește abilitățile umane, dar ajunge să preia adoptarea deciziilor” [8, p. 18]. Gândirea critică a omului și creativitatea sa se pot atrofia, apelând la acest instrument care îi oferă în mod eronat statutul de „supraom”. Dar și acest statut aparent superior are limitele sale, fiindcă omul nu poate interveni în prelungirea vieții și obținerea nemuririi pentru sine și pentru cei dragi.

Setea omului de putere crește amenințător uneori în toate domeniile de activitate. Sfera politică dorește să controleze totul: economia, cultura, știința și tehnologia. Pentru a prospera financiar, omul face compromisuri și încalcă anumite valori morale. Inteligența naturală, caracteristică omului, a fost transferată dispozitivelor sub forma inteligenței artificiale, care neavând „conștiință” acționează la comandă. Inteligența artificială poate fi utilizată în context pozitiv, dar și negativ (defăimare, prin trucarea unor fotografii sau documente). Utilizarea în exces a inteligenței artificiale duce la dependență și la atrofierea inteligenței naturale a omului.

Din punct de vedere social, aprecierea omului moral scade, în timp ce aprecierea față de omul de succes (indiferent cum ajunge în vârful piramidei sociale) crește. Există puține șanse ca omul virtuos să ajungă lider sau să dobândească prin munca sa o avere fabuloasă. Judecata de valoare socială nu ia în calcul acest lucru, ci măsoară puterea pe care o deține individul.

Succesul celui care sare în apă sau în foc să își salveze semenul riscându-și propria viață este mult mai efemer decât al politicianului aflat la guvernare care își asigură „respectul și ascultarea” alegătorilor pe durata unui mandat. Evident că cele două persoane au alte reprezentări ale scării valorilor. Uneori din familie copiii sunt inițiați să obțină cu orice preț puterea, valorile fiind complet ignorate. Abia când ilegalitățile sale sunt descoperite, parvenitul pierde aprecierea și influența asupra semenilor.

Prin voința de putere, viața își manifestă autonomia, iar acest fenomen al triumfului vieții se manifestă prin devalorizarea valorilor: altruismul devine egoism, credința într-o forță supranaturală se diminuează pe măsură ce încrederea în forțele proprii crește. Viața individuală a omului care încalcă normele etice prosperează, în timp ce calitatea vieții sociale scade. Calitatea vieții sociale nu se referă la confort, ci la solidaritate, la manifestarea empatiei și a toleranței.

Starea de puritate morală se păstrează departe de oameni, conform opiniei lui Nietzsche, care transmite următorul mesaj prin intermediul personajelor sale: „Nu te duce printre oameni, rămâi în codru!.. Du-te mai bine printre dobitoace! De ce nu vrei să fii ca mine: urs printre urși, pasăre între păsări?” [12, p. 5]. În mijlocul naturii credința omului este mai mare și în același timp cu ea și creativitatea acestuia sporește,

sfântul pustnic confesându-se: „Fac cântece și le cânt; iar când fac cântecele râd, plâng și murmur: astfel preamăresc pe Domnul. Cu cântecele, plânsetele, râsetele și șoaptele, aduc mulțumită Domnului, care este Dumnezeu meu” [12, p. 5].

Creativitatea celor izolați nu are impact asupra semenilor lor. La nivel social, oamenii intră în competiție, iar setea lor de putere îi determină să încalce norme morale până la limita legii, aici fiind geamandura care marchează comiterea unei ilegalități și care atrage după ea și pedeapsa stabilită prin sistemele juridice. Anumite forme ale minciunii, lăcomiei, înșelătoriei nu intră sub incidența codului penal, oamenii sunt conștienți de acest aspect, de aceea apelează la aceste strategii pentru a face ca viața lor să fie mai ușoară și mai frumoasă. Nietzsche este conștient de faptul că societatea viitorului îl va proslăvi pe supraom, iar cei care îl vor propaga vor obține succesul: „Și Zarathustra grăi poporului, spunându-i: Vă propovăduiesc pe supraom. Omul e un ce care trebuie supraînălțat” [12, p. 6].

În mijlocul naturii, pustnicul nu a auzit că „Dumnezeu a murit”. Acolo omul trebuie să respecte regulile universale pentru a supraviețui, în timp ce în societate cel mai de temut război este cel psihologico-ideologic. Dacă printre elementele naturii nu există duplicitate, în societate oamenii luptă adesea între ei cu arme care nu se văd, dar care rănesc la fel de tare ca pistoalele.

Exagerările lui Nietzsche sunt, de fapt, strategii stilistice cu ajutorul cărora reușește să ofere validitate perenă ideilor sale. Compararea omului neputincios cu maimuța (referire la informația științifică privind originea omului) de care omul puternic ar trebui să se rușineze aduce față în față omul inocent și omul modern, rafinat, care și-a fixat obiective importante pentru el, în numele cărora este decis să recurgă la compromisuri. Moartea credinței aduce cu sine și moartea blasfemiei, iar Supraomul este scris cu majuscule de Nietzsche, devenind în acest mod un substitut teluric al lui Dumnezeu: „înțelesul pământului/rostul pământului” [12, p. 6].

De la „moartea lui Dumnezeu” la „Marele Anonim”

Substituirea divinității prin diferite entități apare și la Blaga, care utilizează denumirile de Marele Anonim și Demiurgul, iar moartea este definită metaforic „marea trecere”. Desacralizarea extinsă în micro și macro univers este surprinsă ludic, spectaculos: „De unde-și are raiul -/lumina? - Știu: Îl luminează iadul/cu flăcările lui!” [2, p. 35]. Răul și binele se intercondiționează. Poezia filosofică *Paradis în deztrămare* accentuează desacralizarea și degradarea creației divine, arhanghelii fiind surprinși cu părul alb, arând cu pluguri din lemn. Degradarea universului este permisă din cauza absenței divinității și a pasivității acesteia. În viziunea lui Blaga, Marele Anonim nu comunică și nu intervine, ci doar impune cenzura transcendentă, împiedicând omul să pătrundă în tainele universului. [3, p. 252].

Revenind la Nietzsche, contatăm că domniile terestre sunt vremelnice, dar indispensabile, iar natura umană pervertită de păcat. Însăși dorința de a deveni Supraom este un păcat: „Omul este un fluviu necurat. Trebuie să devină un ocean pentru ca să poată să primească, fără să se murdărească un fluviu necurat” [12, p. 7]. Filosofia nihilistă conduce omul către înțelegerea constrângerii legilor morale: „Mila nu-i oare crucea pe care se ținutuește acela care iubește oamenii? Și mila mea nu e o crucificare?” [12, p. 7]. Filosoful arată potențialele ipostaze ale omului fără să îl influențeze să aleagă statutul de om sau pe cel de supraom. Uneori limbajul său devine violent de expresiv pentru a ilustra realitatea: „Omul e o frânghie întinsă între dobitoc și supraom. O frânghie peste o prăpastie” [12, p. 8].

Atât stilul, cât și ideile curajoase permit o comparație între filosofia lui Cioran și a lui Nietzsche. Amândoi gânditorii au șocat prin ideile lor, au ales aforismul ca sinteză a filosofiei de viață și au considerat existența omului pe culme, respectiv Supraomul: „un fulger și o nebunie” [12, p. 7]. Emil Cioran compară existența omului cuminte cu o piatră lipsită de scânteia nebuniei, în timp ce filosoful german identifică în Supraom fulgerul și nebunia. Nietzsche susține că: „În voința de cunoaștere există lăcomie și pofta de a cuceri” [14, p. 6]. Afirmările sale pot fi demonstrate cu exemple din viața curentă. Pe de o parte, exploratorii care au descoperit noile teritorii aveau ca obiective avantaje economice, iar acestea se obțineau prin explorare, cunoaștere. Pe de altă parte, orice student care urmează cursurile unei facultăți nu face acest lucru din pură pasiune, ci dorește să dobândească o calificare superioară prin care să aibă acces la condiții superioare de viață.

Blaga consideră că prin cunoașterea științifică/rațională, oamenii urătesc universul, descifrându-i tainele, de aceea recurge la cunoașterea luciferică. În viziunea sa universul este perfect, iar cunoașterea științifică elucidează o parte din enigmatul acestuia. Prin urmare, se poate vorbi de puncte convergente în filosofia lui Nietzsche și cea a lui Blaga și a lui Cioran.

Demagogia este definită perfect: „Cei mai puternici definesc ca virtute propria lor stare de fericire” [13, p. 7]. Filosoful german face distincție și între creatorul naiv, cel care creează din plăcere (sfântul care trăiește în mijlocul naturii și cântă) și creatorul care dorește să transforme oamenii prin ideile sale: „Cel mai puternic dintre oameni, cel capabil de creație, ar trebui să fie și cel mai rău, în măsura în care impune tuturor oamenilor idealul său și-i recrează în imaginea sa” [13, p. 7]. Creatorul rău poate fi și dictatorul care își impune voința asupra maselor și îi pedepsește aspru pe cei care nu îi împărtășesc ideile. Din acest punct de vedere se poate face o paralelă între geniul lui Nietzsche și geniul în viziunea eminesciană. Varietatea manifestării genialității este surprinsă în operele ambilor scriitori, de asemenea conținutul filosofic al operelor literare le oferă maximă consistență. Paralela dintre bine și nociv surprinde un aspect socio-politic relevant pentru toate timpurile: filosoful german demască modul în care dominatorii se distanțează cu patos de „cei de jos”, confiscă și limba, transformând-o în „expresie a stăpânirii lor” [14, p. 53-54]. Voința de putere se manifestă în detrimentul celorlați, chiar dacă cel care o exercită pretinde că acționează spre binele tuturor, spre binele cetății.

Supraomul în viziune eminesciană

În proza eminesciană este proiectat perfect supraomul. Dionys are capacitatea de a se întoarce în timp și de a călători împreună cu iubita sa în spații selenare: „iar tu întreprinzi o călătorie cu iubita ta cu tot, în orice spațiu al lumii ți-ar plăcea... în lună de pildă. Acolo vei trăi un secol și ți se va părea o zi. Ba poți să iei și pământul cu tine, fără ca să te supere. Îl prefaci într-un mărgăritar cu toartă și-l anini de salba iubitei tale” [6, p. 264].

În macrounivers timpul capătă alte valențe. Ajuns pe lună, setea omului de putere crește. Începând să realizeze o altă ordine universală: „Și ce frumos făcuse el în lună! Înzestrat cu o închipuire urieșească, el a pus doi sori și trei luni în albastra adâncime a cerului și dintr-un șir de munți au zidit domeniul său palat. Colonade — stânci sure, streșine — un codru antic ce vine în nouri” [6, p. 270]. Dar apogeul încrederii umane este sinonim cu declarația acestuia: „Oare nu cântă ei ceea ce gândesc eu?.. Oare nu se mișcă lumea cum voi eu? El strânse c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pământului ardea în salba ei de mărgăritare... Oare fără s-o știi nu sunt eu însumi Dumnezeu?” [6, p. 280].

Chiar dacă omul devine supraom în plan oniric la Eminescu, această transformare prezintă dorința omului de a deveni mai presus de timp și spațiu și de a cunoaște toate tainele universului. Filosoful german subliniază faptul că omul nu poate înțelege universul, puterea sa de înțelegere fiind limitată la ceea ce poate să creeze el însuși: „Putem înțelege o lume pe care numai noi înșine am făcut-o” [13, p. 9].

În această lume putem identifica următoarele concepte: omul în ipostaza sa de creator (rău), care dorește să i se recunoască supremația (supraomul), gruparea în clase sociale, în funcție de venituri, abilități, puterea de influență și distanțarea celor din vârful piramidei sociale față de cei de la bază. Între extreme sociale există o prăpastie. În culegerea sa de aforisme, Nietzsche consideră procesul de instruire „dresajul creierului” [13, p. 9]. Extinzând raționamentul se poate ajunge la concluzia că instruirea poate deveni instrument de exercitare a voinței de putere a celor privilegiați. Interesante sunt și definițiile metaforice ale postului religios și retragerii la mănăstire. În timp ce postul reprezintă o strategie de menținere a capacității omului de a se bucura de lucruri bune, retragerea la mănăstire este văzută ca un abandon al responsabilităților. Un alt aspect important al domeniului religios surprins de filosoful german este cel al desacralizării sărbătorilor religioase - ceremonii care, deturnate de la rolul și semnificația lor, devin prilej de petrecere laică.

În ceea ce privește moartea, Nietzsche o vede ca pe un rău necesar din punct de vedere fiziologic, subliniind asemenea lui Cioran demnitatea acceptării acesteia: „A trăi astfel încât, la timpul potrivit, să ai voința de a muri” [13, p. 11]. Lamentările, o formă de slăbiciune, sunt inutile și pot duce la depresie. Nietzsche se aseamănă cu Cioran și în ceea ce privește firea bolnăvicioasă și exteriorizarea suferinței. El percepe tinerețea ca fiind o boală grea. Instinctul de conservare se manifestă la toți oamenii, fiind legea vieții: „Fie

că privesc oamenii cu un ochi binevoitor, fie cu unul răutăcios, îi găsec întotdeauna, pe toți sau pe fiecare în parte, ocupați cu un singur lucru, acela de a face ceea ce folosește păstrării speciei umane” [15, p. 37]. Înscris în codul genetic al fiecărui om, instinctul de conservare devine o datorie de onoare. La pagina 37 a lucrării sale Știința voioasă, autorul subliniază capacitatea unor oameni de a-și cunoaște semenii și a-i împărți în categorii: buni, răi și dăunători, admițând un adevăr incontestabil: și cel mai rău om este util, având potențialul de a contribui la perpetuarea speciei. Defecte de caracter sunt acceptate, considerându-se că ele au contribuit decisiv la perpetuarea speciei. Cu subtilități stilistice, Nietzsche prezintă procesul de asimilare a individului speciei din care acesta face parte. În mod paradoxal, oamenii separați prin modul în care se manifestă în ei voința de putere sunt uniți și egali în fața manifestării instinctului de conservare ca parte a perpetuării oamenilor pe pământ.

Devalorizarea valorilor are loc pe fondul creșterii voinței de putere. Generozitatea, altruismul, empatia slăbesc voința de putere, respectarea lor fiind o formă de renunțare la sine, de sacrificare pentru binele umanității. Nietzsche nu construiește o lume, ci o reflectă în operele sale în toată veridicitatea ei. Cei care nu îi înțeleg opera confundă aspectele lumii moderne vizibile în opera sa filosofică sau literară cu propriile deziderate.

Când voința de putere crește amenințător, Dumnezeu moare în omul acela încrâncenat să ajungă la vârful piramidei sociale, fără să se gândească o clipă că nedreptățește și nu ține cont de valori morale elementare. Afirmatia „Dumnezeu a murit!” este tragică, fiindcă ea coincide cu moartea credinței și a speranței din sufletele unor oameni și dorința acestora de a se impune ca supraoameni. Conceptul de supraom afectează relația cu semenii. Supraomul se situează la înălțime și îi asuprește pe cei din etajele inferioare ale piramidei sociale. Fenomenul are anvergură națională, dar și internațională. Omul care păstrează valorile nu este naiv, ci sufletul său este modelat în acest fel, încât manifestă generozitate, altruism și pentru ei Dumnezeu nu va muri niciodată. Creația se ajustează epocii în care este concepută, rămâne etern „mitul ca valoare eternă a spiritului uman” [1, p. 12].

Omul nu găsește explicații pentru lumea pe care nu a construit-o el, de aceea recurge la mit. În ceea ce privește valorile, Alexandru Boboc surprinde în opera lui Nietzsche „înălțarea omului către valorile vitale” [1, p. 13], care sunt diferite de valorile morale. În timp ce valorile morale gestionează socializarea, cele vitale au rolul de a asigura perpetuarea speciei umane. Exegețul filosofiei lui Nietzsche explică voința de putere ca fiind dorința omului de a se autodepăși și de a atinge un stadiu cultural și cognitiv superior.

Este normal ca în nucleul filosofiei vieții să fie plasat omul cu idealurile, nevoile, originalitatea sa, dar și caracteristicile care legitimează apartenența sa la specie. Pe de o parte, există aspecte care omogenizează oamenii și altele care îi diferențiază. Impactul filosofiei vitale a lui Nietzsche este clar precizat de Alexandru Boboc: „depășirea nihilismului conduce către omul-demiurg” [1, p. 14]. Omul care ajunge la suprasaturație de cunoaștere/cultură consideră că știe totul, încetează să mai pună întrebări și să caute răspunsuri și în acest mod este susceptibil de cădere/de regres.

Filosofia lui Nietzsche este valoroasă și prin abordarea unor teme față de care omul manifestă interes peren, indiferent de epoca în care trăiește: viață, moarte, raportul om-cunoaștere, timp-istoricitate, raportul timp finit-timp infinit, creația. Alexandru Boboc descoperă în viziunea lui Nietzsche o abordare inovatoare a eternității: ea nu reprezintă timpul nesfârșit, plasat departe, ci aspectul repetitiv al comportamentelor umane. Ideea apare și în *Glossa* eminesciană, în versurile: „Toate-s vechi și nouă toate/Ce e rău și ce e bine/Tu te-ntreabă și socoate”. Simțul estetic ca voință formatoare este proclamat de filosoful german ca fiind rațiunea existenței acestei lumi. În plus, el își avertizează cititorii să nu pună semnul egalității între ideile sale din ipostaza de creator cu cele din ipostaza de om. Se înțelege că arta este o formă de disimulare estetică a propriilor gânduri și idei, iar pentru decodificarea aforismelor să fie nevoie de stăpânirea artei interpretării. Aceste confesiuni ale filosofului facilitează receptarea ideilor sale care șochează la început. Substanța filosofiei vitale a operei lui Nietzsche constă în următoarele aspecte:

1. Se pliază pe nevoile filosofice ale tuturor consumatorilor de filosofie (păstrători ai valorilor, creatori, oamenii care dețin voința de putere și oameni lipsiți de acest combustibil, oameni care nu cred decât în valorile vitale);

2. Rezistă în timp fiindcă a reușit să surprindă repetabilul universal. În fiecare națiune se pot identifica aspectele reflectate de filosofia sa și în fiecare epocă istorică.

3. Filosofi importanți au analizat și analizează filonul filosofiei existențiale a lui Nietzsche.

4. Asumarea impactului ideilor sale contradictorii, concretizate în curajul creator ineputabil, fără de care lumea nu ar progresa. El este necesar în orice domeniu al cunoașterii: filosofie, artă, medicină, chimie, fizică.

5. Înțelegerea operei sale implică un intens proces de gândire.

6. Valorificarea unor teme noi, cum ar fi: moartea lui Dumnezeu, inițierea în voința de putere, „eterna revenire” [1, p. 27], învățătura ca dresură a creierului. Aceste teme coexistă cu altele la fel de importante.

Prin opera sa, Nietzsche a oglindit epoca în care a trăit, iar aspecte ale acesteia sunt repetitive și identificabile de către cititori în orice epocă. După cum oamenii sunt diferiți, dar prezintă și trăsături comune și epocile în care trăiesc aceștia au această particularitate. Alexandru Boboc subliniază că moartea lui Dumnezeu este sinonimă cu apogeul ateismului, dar ideea stimulează și gândirea creștinilor care caută idei prin care să demonstreze că divinitatea nu poate muri, fiindcă stă la cârma universului pe care l-a creat. Omul este creator în limitele universului creat de Dumnezeu. Nihilismul reprezintă un punct de vedere care stimulează gândirea, fără să afecteze demnitatea umană. Ateismul există chiar dacă nu îi reprezintă pe cei credincioși, iar toleranța religioasă reprezintă o formă de superioritate a fiecărui om, indiferent de statutul său social. În anumite societăți este posibil ca moartea lui Dumnezeu să fie proclamată sau vizibilă în comportamentul membrilor ei, dar el va supraviețui cu siguranță în inimile celor care aleg să aibă un comportament tradițional față de valorile morale.

Concluzii

Analiza filosofiei lui Friedrich Nietzsche evidențiază actualitatea și relevanța durabilă a gândirii sale pentru înțelegerea contradicțiilor vieții moderne și a proceselor de transformare axiologică. Articolul a arătat că nihilismul, înțeles ca devalorizare a valorilor morale tradiționale, nu reprezintă un punct terminal al culturii, ci o etapă critică în reconfigurarea raportului dintre om, viață și sens. Conceptul „morții lui Dumnezeu” funcționează ca indicator al pierderii fundamentului transcendent al moralei, deschizând calea afirmării valorilor vitale și a voinței de putere.

Un rezultat esențial al demersului constă în evidențierea faptului că voința de putere structurează atât existența individuală, cât și dinamica socială, generând progres, dar și polarizare, competiție și degradarea solidarității. Idealul supraomului, ca expresie a autodepășirii, modifică profund relația cu semenii, legitimând ierarhizarea și exercitarea dominației.

În același timp, articolul subliniază că Nietzsche nu propune un model normativ de organizare a societății, ci oferă o descriere lucidă a mecanismelor care guvernează lumea modernă. Prin caracterul său critic și interpretativ, filosofia vieții devine un instrument de reflecție asupra limitelor moralei, sensului creației și condiției umane. Așadar, filosofia lui Nietzsche își păstrează valoarea tocmai prin capacitatea de a stimula gândirea critică, de a problematiza valorile și de a surprinde repetabilul comportamentului uman în contexte istorice diferite, confirmându-și statutul de reper major al gândirii filosofice moderne.

Bibliografie:

1. BOBOC, A. *Filosofie și cultură-Reevaluare și reconstrucție modern în filosofie (de la Nietzsche la Heidegger)*. București: Editura Academiei Române, 2013.
2. BLAGA, L. *Opera Poetică*. București: Humanitas, 2024.
3. BLAGA, L. *Trilogia Cunoașterii*. București: Humanitas, 2024.
4. CIORAN, E. *Caiete I*. București: Humanitas, 2003.
5. DELEUZE, G. *Nietzsche și filosofia*. București: Ideea Europeană, 2005.
6. EMINESCU, M. *Proză*. București: Cartea Românească, 2019.
7. JUNG, C.G. *Zarathustra lui Nietzsche*. București: Editura Trei, 2025.
8. MARGA, A. *Inteligența artificială și condiția umană*. București: Editura Meteor Press, 2025.
9. MUSCĂ, V. *Marea amiază. Studii și eseuri despre Nietzsche*. București: Editura EuroPress, 2015.
10. NIETZSCHE, F. *Dincolo de bine și de rău*, traducere din germană de Radu Gabriel Pârvu. București: Humanitas, 2016.

11. NIETZSCHE, F. *Nașterea tragediei*, introducere de Richard Wagner, traducere și postfață de Lucia Pricop. București: Cartex, 2025.
12. NIETZSCHE, F. *Așa grăit-a Zarathustra*, traducere de George Emil Botez. București: Editura Antet, 2003.
13. NIETZSCHE, F. *Aforisme*, selecția textelor și traducere din germană Amelia Pavel. București: Humanitas, 2022.
14. NIETZSCHE, F. *Genealogia moralei*, Ediția a II-a revăzută, traducere din germană Janina Ianoși și Horia Stanca. București: Contemporanul, 2016.
15. NIETZSCHE, F. *Știința voioasă*, traducere din germană Liana Micescu. București: Humanitas, 2013.
16. RĂDULESCU-MOTRU, C. *Timp și Destin*. București: Semne, 1940.

Date despre autor:

Constantin-Daniel SIMION, doctorand, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București, România.

ORCID: 0009-0002-6690-1189

E-mail: daniel31sra@yahoo.com

Prezentat: 10.02.2026

Recenzat: 04.05.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

RELAȚIILE DE GEN: INCURSIUNI ISTORICO-FILOSOFICE

Svetlana COANDĂ,

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul menționează că relațiile de gen, problema gender, au fost și rămân o temă de cercetare actuală. Lupta femeilor pentru drepturi și libertăți sociale a existat dintotdeauna. Femeile au avut, încă din cele mai vechi timpuri, un statut și funcții subordonate și limitate în societate și viața politică. De exemplu, în Grecia antică domina paradigma patriarhală, susținută pe scară largă de norme și practici atât de natură religioasă, cât și laică: bărbatul trebuie să fie capul femeii. Conform acestei paradigme, relațiile publice și private dintre femei și bărbați erau reglementate, femeile fiind neglijate ca subiecte ale vieții sociale și politice.

Din relatările lui Herodot, Xenofon, Socrate, Platon, Aristotel și ale altor istorici, filozofi, poeți antici, aflăm atitudinea lor față de condiția de dependență și subordonare a femeilor în Grecia acelei perioade, conturând opinii și interpretări diferite, adesea opuse.

Cuvinte-cheie: gen, egalitate, educație, drepturi sociale, statutul femeii.

GENDER RELATIONS: HISTORICAL-PHILOSOPHICAL FORMS

The article mentions that gender relations, the gender issue, has been and remains a current research topic. Women's struggle for social rights and freedoms has always existed. Women have had, since ancient times, a subordinate and limited status and functions in society and political life. For example, in ancient Greece, the patriarchal paradigm dominated, widely supported by norms and practices of both a religious and secular nature: the man must be the head of the woman. According to this paradigm, public and private relations between women and men were regulated, with women being neglected as subjects of social and political life.

From the accounts of Herodotus, Xenophon, Socrates, Plato, Aristotle and other ancient historians, philosophers, poets, we learn their attitude towards the condition of dependence and subordination of women in Greece of that period, different, often opposing opinions and interpretations emerging. Thus, Aristotle argued that the origins of women and men are fundamentally different.

Keywords: gender, equality, education. social rights, status of women.

Introducere

Relațiile de gen, problemele gender au fost și rămân o temă de cercetare actuală, dat fiind faptul că inegalitatea de gen reprezintă una dintre cele mai prevalente forme de inegalitate socială.

Din cauza mai multor factori sociali, a unor tradiții și diferitor stereotipuri, femeile, pe parcursul istoriei, au avut un statut social diferit de cel al bărbaților, cu mult mai marginalizat, limitat la relațiile de familie, la viața privată, ceea ce a redus simțitor șansele femeilor de a se manifesta în viața socială și de a se autoafirma. De rând cu aceste cauze, unii cercetători consideră, credem, în mare parte îndreptățit, că rolul și importanța factorului feminin în istorie, contribuția femeilor la progresul social este mai puțin cunoscută decât a bărbaților din cauza unor percepții sceptice, cât și, în special, a faptului că bărbații au scris istoria și, în consecință, „bărbații domină istoria...”, iar relatările lor despre femeile active, curajoase, inteligente au tendința să sentimentalizeze faptele, să le transforme în mit sau să tragă înapoi femeile la un statut impus de „normele” vremii. Când istoria se concentrează numai pe o parte din rasa umană, orice altă perspectivă asupra adevărului sau a realității este pierdută. Rememorarea rolului central și atribuirea femeilor în cadrul rasei umane are o importanță crucială: aceea de a combate părerea persistentă că discriminarea femeilor este încă într-un fel acceptabilă” [10, p. 10-11]. În viziunea cercetătoarei engleze Rosalind Miles, e necesar de remarcat și de depășit, chiar de exclus ignorarea rolului femeilor în evoluția civilizației, de reevaluat rolul lor în istorie și de adus în prim plan contribuțiile femeilor la dezvoltarea culturii, științei, tehnologiei, politicii, artei etc. pe parcursul întregii istorii umane. Aceasta, incontestabil, va contribui destul de mult și la redefinirea relațiilor de gen.

O consecință gravă a discriminării femeilor, a inegalităților dintre femei și bărbați, perpetuate de-a lungul timpului, a fost și este violența împotriva femeilor, care rămâne o problemă acută și astăzi. Legislația diferitor state, inclusiv legislația Republicii Moldova, stipulează măsuri în vederea asigurării egalității de gen și, în special, în ceea ce privește protecția victimelor violenței pe criteriu de gen. Deosebit de relevantă în acest aspect este Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul), ratificată de țara noastră în anul 2021, conform căreia violența împotriva femeilor și violența domestică nu mai pot fi considerate probleme personale, statele având obligația prin politici complete și integrate să contracareze această gravă încălcare a drepturilor omului.

Discriminarea, violența, inegalitatea pe criterii de gen pot fi eradicate, în primul rând, începând cu procesul educațional. Cercetătorii evidențiază un șir de carențe în domeniul educației cu referire la dimensiunea de gen. Printre cele mai stringente sunt menționate următoarele:

- Lipsa unei politici durabile la nivel de stat în domeniul educației de gen;
- Insuficiența integrării dimensiunii de gen în pregătirea inițială și continuă a cadrelor didactice; Lipsa conștientizării rolului potențial al tuturor disciplinelor în realizarea educației de gen; Segregarea pe sexe a unor activități școlare (sport, orientare socio-profesională etc.);
- Persistența stereotipurilor și asimetriilor de gen;
- Implicarea insuficientă a sistemului de învățământ în educarea de gen a diverselor categorii ale populației etc. [6, p. 11]

De asemenea, de procesul educațional depinde, într-o măsură considerabilă, și cunoașterea istoriei evoluției relațiilor de gen. În articol ne propunem să analizăm relațiile de gen în Grecia antică, cu scopul de a atenționa că problemele inegalității pe criterii de gen au o istorie îndelungată, femeile având, încă din antichitate, statut și funcții subordonate și limitate în viața socială și politică. Aceasta ne confirmă, odată în plus, necesitatea și importanța investigării rolului, a drepturilor și libertăților femeilor pentru asigurarea, măcar în societatea contemporană, a egalității de gen.

Ca suport metodologic am utilizat, în primul rând, principiile dialecticii, care, în calitate de metodă universală, permite analiza fiecărui fenomen sau proces în dinamică și interconexiune, precum și principiul unității istoricului și logicului, comparația și sinteza.

De asemenea, am utilizat documentarea științifică, studiarea relațiilor dintre genuri necesitând o abordare interdisciplinară, incluzând studii de istorie, filosofie, antropologie, etică ș.a. Luând în considerare specificul fiecărei epoci istorice, am cercetat dimensiunea de gen în Grecia antică prin prisma legăturii dintre singular și general. A urmat prelucrarea și interpretarea informației, analiza și sistematizarea, precum și generalizarea, care ne-a condus spre formularea unor concluzii, sugerând ideea, în baza metodei comparativ-istorice, că rădăcinile, cauzele inegalității de gen, a persistenței diferitor stereotipuri manifestate și în prezent pot fi regăsite încă în antichitate și că este necesară o activitate educațională complexă și consecventă pentru a le eradica.

Statutul femeii în Grecia antică

În Grecia antică domina paradigma patriarhatului, susținută de norme și practici atât de natură religioasă, cât și laică: bărbatul trebuie să fie capul femeii. Conform acestei paradigme erau normate relațiile publice și private între femei și bărbați, femeile fiind neglijate ca subiecți ai vieții sociale și politice, trecându-le normativ în gineceu, ca însoțitoare și „mume ale neamului”.

Cunoaștem că în Polisuri – orașele-stat sau cetatea-stat din Grecia antică, în care era ca formă de guvernământ democrația directă (de exemplu, în Atena), toți cetățenii participau la conducerea statului. Existau două condiții pentru ca cetățeanul să aibă dreptul de a participa la Adunarea poporului: 1) să fie născut din tată și mamă ateniană; 2) să aibă cel puțin 20 de ani: 18 ani se considera majoratul, plus 2 ani de serviciu militar. Însă aceasta era o democrație în care drepturi politice avea doar o parte minoră din totalul populației. Femeile nu aveau drepturi politice, ele nu puteau lua parte la Adunarea poporului. Fiind soția unui cetățean, femeia oricum nu avea nici un drept politic, juridic, asemenea sclavilor. Totuși, în familie, femeia avea autoritate în conducerea și organizarea gospodăriei, fiind pentru sclavii ei stăpâna.

Cel mai clar se vede condiția de dependență și subordonare a femeilor ateniene din exemplul fetelor nemăritate, care erau practic închise în apartamentele rezervate femeilor – gineceul, ieșind doar în curtea interioară, pentru a fi ferite de privirile bărbaților. Fetele ateniene ieșeau din casă doar cu ocazia unor sărbători religioase și procesiuni.

Învățarea și transmiterea diferitor meserii era indicată doar băieților. Dacă nu aveau fii, cetățenii greci puteau să adopte fiii rudelor, prietenilor sau ai unor cetățeni liberi care nu aveau suficiente mijloace de existență. În majoritatea orașelor nu existau școli pentru fete. Ele obțineau doar cunoștințe limitate la activitățile domestice: pregătirea bucatelor, prelucrarea lânii, țesutul, unele abilități de citit și scris, de muzică și dans, pentru a putea participa la corurile religioase. Aceasta era considerată o bună educație pentru fete, cunoștințele fiind obținute de la mama, bunica sau de la slugile din casă.

În amintirile sale, Xenofon redă spusele unui tânăr (Ischomachos) din discuția acestuia cu Socrate despre soția sa: „Ce putea ea să știe, Socrate, când am luat-o la mine în casă? Încă nu împlinise cincisprezece ani când a venit la mine; până atunci trăise sub o supraveghere strictă: ea trebuia să vadă cât mai puține lucruri, să audă cât mai puține lucruri, să pună cât mai puține întrebări” [17, p. 144-149]. De regulă, cel care îi alegea soțul și lua decizii în privința fetei era tatăl, bunicul, fratele sau tutorele legal, conform principiului: „Ia-ți bărbatul pe care-l vor părinții” [4, p. 55].

Desigur, erau și excepții. Astfel, Herodot relatează despre un atenian din sec. VI î.Hr., a cărui faptă o apreciază, dar o prezintă ca ieșită din comun: „Față de cele trei fiice ale sale, el s-a purtat astfel: când le-a venit vremea să se mărite, el le-a dat zestrea cea mai strălucită și apoi a lăsat-o pe fiecare să aleagă dintre toți atenienii pe acela pe care-l voia de bărbat și a măritat-o cu el” [7, 6, 22].

De reținut însă că și femeia în acea perioadă era educată ca să se mândrească că în viața de zi cu zi „nu se știe nimic despre ea”. Femeile care apăreau în scenă, deoarece în drame multe personaje erau feminine, se considerau într-un anumit fel discreditate, convingerea ce persista fiind că „revelarea a ceea ce în mod normal este ascuns nu poate fi decât inoportună” [16, p. 144]. Această convingere se referea și la deținerea puterii politice de către femei, care era tratată, chiar și de înseși femeile, ca o „răsturnare a ordinii universului”, ca semn al unei teribile erori, puterea legitimă în cetatea-stat fiind cea a bărbaților. Femeile, de rând cu copiii și robii, după cum am menționat, nu erau cetățeni; ele erau membrii ai familiei, dar nu făceau parte din sfera publică [16, p. 150].

Această concepție, dominantă atunci, este exprimată în versurile lui Menandru: „S-o înveți pe o femeie să scrie și să citească? Ce greșală nebunească! Ca și cum i-ai mai da alt venin unui șarpe oribil” [16, p. 89]. De aceea, în Grecia, chiar și în epoca elenistică analfabetismul era mult mai răspândit printre femei decât printre bărbați.

Excepție făceau doar câteva orașe (Teos, Pergam) și, mai ales, Sparta, unde fetele se antrenau, de rând cu băieții, la alergări, lupte, aruncarea discului și a suliței, participau la diverse întreceri sportive. Cercetătorii menționează că, spre deosebire de ateniene, femeile din Sparta erau mult mai libere. După cum scria Euripide, „împreună cu tinerii, ele pleacă de-acasă și merg cu coapsele descoperite și cu hainele larg desfăcute” [2, p. 597-589]. Când bărbații plecau la război, femeile spartane erau lăsate să cârmuiască fermele familiale și aveau dreptul de a gestiona sclavii, fiind considerate mai îndrăznețe decât femeile din Atena și mai încredute în sine.

Însă, după cum argumentat observă autorii volumului *Omul grec*, o instruire superioară pentru fete era o excepție rară (Aspazia, Sappho) [16, p. 90].

Scopul primordial al căsătoriei cetățeanului atenian era, după cum indica Fustel de Coulanges în Cartea a II-a (Familia), în special în Capitolul II (Căsătoria) din lucrarea *Cetatea antică* [5, p. 83-85], să aibă copii de sex masculin, care să continue neamul. În Atena era promovat principiul endogamiei, inclusiv, se permitea căsătoria între rude (frați de la mame diferite, verișori, unchiul și nepoata), cu scopul de a păstra moștenirea familiei și a întări legăturile de familie. În Atena, tabu privind incestul era doar între părinți și copii și între frate și soră de la aceeași părinți. Iar, de exemplu, în Sparta, toate eforturile susținute de legislație erau determinate de grija pentru eugenie, pentru îmbunătățirea eredității, orientate spre nașterea unor urmași cât mai sănătoși și puternici. Aceasta ajungea până acolo încât unui bărbat vârstnic care avea o soție tânără i se permitea să aducă un bărbat tânăr ca să se nască copii puternici și sănătoși [15, 12, 15].

Cu toate că în Grecia antică nu exista o lege în privința vârstei la care se pot căsători, Hesiod îi sfătuia pe bărbați să se căsătorească pe la treizeci de ani cu o fată de șaisprezece [8, p. 696-698], sfat care era frecvent urmat. În orice caz, în Grecia Antică, spre deosebire de Roma Antică, fetele nu erau măritate înainte de pubertate. Căsătoria se făcea printr-o înțelegere orală între viitorul soț și tata (sau tutorele) viitoarei soții. Cercetătorii afirmă că chiar dacă fata participa la această înțelegere, e absolut sigur că consimțământul ei nu era necesar.

James Redfield, reflectând, de asemenea, despre căsătorie, despre formarea familiei în Grecia antică, menționa că se urmărea scopul de a transmite proprietatea și rolurile sociale, femeile având misiunea de a naște moștenitori de sex masculin. În așa mod, ele îndeplineau rolul de garanție într-o tranzacție între socru (sau tutore) și ginere, conform formulei: „O dau zălog pe fiica mea pentru a da naștere unor fii legitimi, și împreună cu ea o zestre în valoare de...” În consecință, o concluzie a cercetătorilor este că „pe asemenea baze, căsnicia se așază solid într-o lume masculină, de tranzacții publice, de competiție pentru onoruri și pentru câștiguri”, relația privată dintre bărbat și femeie nefiind concepută ca nucleu al familiei [16, p. 147].

Apare întrebarea despre sentimentele dintre tinerii care urmau să se căsătorească, dat fiind că ei, în majoritatea cazurilor, nu se cunoșteau până atunci. Poetul antic Menandru (sec IV î.Hr.), considera că pentru atenieni căsătoria era „un rău necesar” [9, p. 490]. Totuși, dragostea dintre soți putea să apară, după cum observa și Socrate, fapt mărturisit de Xenofon în opera sa *Banchetul* (*Symposion*, Capitolul VIII, paragraful 3): „Nikeratos, din câte mi se spun, o iubește cu pasiune pe soția sa, iar ea îl iubește la fel” [18, 8, 3]. Euripide ne spune despre dragostea Alcestei care își jertfește viața pentru bărbatul ei. Platon, în *Banchetul*, dând exemplul Alcestei, scria „Nimeni nu vrea să moară în locul altuia, afară de cei care iubesc, și nu numai bărbații, ci chiar și femeile fac asta” [13, p. 179]. Aristotel, de asemenea, în lucrările sale, prezintă căsătoria nu doar ca o înțelegere, o afacere orientată spre menținerea neamului, ci ca o relație bazată pe afecțiune și tandrețe reciprocă.

Divorțul era permis (cauze: adulterul soției, sterilitatea), iar bărbatul care dorea să divorțeze nu întâmpina nicio dificultate, decât să întoarcă zestrea. Spre deosebire de bărbat, femeia care iniția divorțul trebuia să meargă la arhonte și să-i înmâneze un document cu motivele de solicitare a divorțului. Preceptele cu referire la femeile ateniene erau: „E rușinos pentru femei să-și părăsească soțul și nu le e îngăduit să-l repudieze”; „O femeie cinstită trebuie să rămână acasă; strada e pentru femeile ticăloase” [3, p. 236-237, p. 546]. În 430 î. Hr., Pericles a proclamat că „cea mai bună reputație pe care o femeie o poate avea, era că nu trebuia să fie vorbită în rândul bărbaților nici de bine, nici de rău”.

Se întâlnesc și percepții misogine. De exemplu, Hesiod susținea că „cel care se încrede-n femeie, în hoț își pune credința”, asemănând femeile cu trântorii care stau în stup toată ziua și se hrănesc pe seama albinelor [16, p. 167].

În timp ce bărbații își făceau vizite unii altora, se întâlneau mereu în Agora, la Adunare, precum și cu afacerile lor, femeile, trăind în gineceu, care era despărțit de Andron, ieșeau mai rar din casă, dar totuși ieșeau, mai ales cu ocazia sărbătorilor religioase. Trebuie de menționat că aceste sărbători aveau, de obicei, ca parte componentă, reprezentări teatrale la care participau și femeile, jucând de multe ori roluri importante. Festivalul de Parthenia – ziua de naștere a zeiței Athena, era considerat un festival deosebit de important pentru femei.

Platon, în *Legile*, scria că atenienele cu educație aleasă preferau tragedia și evitau comedia [14, 658 d]. Aristotel, în *Politica*, dă sfaturi bărbaților că, dacă participă la ceremonii indecente promovate de unele culte grecești, să meargă singuri, fără soții și copii. Aceasta se referea la familiile care păstrau o moralitate înaltă; iar femeile din grupurile sociale inferioare participau la toate aceste manifestări, râzând și distrându-se „de cele mai mari grosolănii”, după cum scria O. Navare [12, p. 245]. Cu timpul, normele morale s-au mai schimbat. În special, după războiul Peloponesiac și după ciuma din 430-429 î.Hr., femeile din Atena devin mai libere în purtări, luând exemplu de la femeile spartane. În rezultat, apare chiar un magistrat special cu misiunea de a supraveghea comportamentul femeilor, despre care scrie Aristotel în *Politica*.

În Grecia, în căsătorie, femeile nu nașteau mulți copii. Cercetătorii afirmă că aceasta se întâmpla din cauza că, pe de o parte, soțul putea să-și satisfacă plăcerile în afara căminului (cu curtezane), altă cauză

fiind și faptul că părinții se temeau de sărăcie și să nu fie averea familiei împărțită la mai mulți moștenitori, micșorând partea fiecăruia. Astfel, Hesiod scria: „Fie să nu ai decât un singur fiu care să se îngrijească de avere! În felul acesta sporește bogăția în case”. Platon era de aceeași părere: „Numărul de copii pe care legea îi socotește de ajuns va fi un băiat și o fată”. Iar Menandru afirma: „Mai nefericit decât un tată este doar un tată cu copii mai mulți” [9, p. 659].

Evitarea nașterii prea multor copii și, deci, evitarea unei familii numeroase, se obținea prin avort și expunerea noilor născuți nedoriți – măsuri considerate legitime în Grecia antică. Legea stipula doar că femeia nu poate avorta fără consimțământul soțului ei.

Despre aceasta relatează și Giuseppe Cambiano, în lucrarea *Omul grec*, coordonator J.-P. Vernant: în Sparta hotărârea de a păstra viața nou-născutului o luau rudele din partea tatălui. În mai multe cetăți, inclusiv în Atena, nou-născutul era expus într-un vas de lut departe de casă, unde putea să moară dacă nu era luat de cineva. Asta se referea nu doar la copiii cu malformații, dar uneori și la copiii sănătoși, cercetătorii presupunând că cei abandonați erau copii nelegitimi, marea majoritate fiind de sex feminin. Aproximativ prin 270 î.Hr., poetul Posidippos afirma: „Fiecare om, chiar sărac, crește un prunc de sex masculin; o fiică, și cei bogați o abandonează” [16, p. 83-84]. Aristotel propunea avortul în locul abandonului. În Atena, tatăl avea dreptul să-și vândă fiii pentru a-și plăti datoriile, practică interzisă ulterior de Solon.

Aristotel despre rolul femeii în familie și societate

Aristotel acorda o însemnătate deosebită familiei. În viziunea lui, „partea femeiască și partea bărbătească... nu pot viețui una fără alta”, reunindu-se „în vederea reproducerii, iar aceasta nu din precugetare, ci pentru că la om, ca și la alte vietăți și plante, există o dorință firească de a lăsa după el o altă ființă asemănătoare lui...” [1, p. 4]. Familia, în concepția lui, este prima „tovărășie” care formează comunități, iar din acestea apar statele. Statul, menționa Aristotel, trebuie să garanteze independența și „viața bună” pentru toți deopotrivă, atât pentru bărbați, cât și pentru femei, deoarece statul, după părerea Stagiritului, e o asociație naturală care are drept scop realizarea celui mai mare bine: fericirea omenească. Doar omul, spre deosebire de toate vietățile, „are simțirea binelui și a răului, a dreptului și a nedreptului și a tuturor celorlalte stări morale. Comunitatea unor ființe cu asemenea însușiri creează familia și statul”, menționa el, referindu-se la însușiri proprii și bărbaților, și femeilor.

Au oare femeile virtuți, se întreba Aristotel? Trebuie oare femeia să fie cumpătată, curajoasă, dreaptă? Răspunsul lui Aristotel este afirmativ, deoarece, zicea el, „dacă numai unii ar trebui să aibă aceste virtuți, iar ceilalți nu, ar fi ceva de neînțeles [1, p. 26]. Concluzia lui este că atât bărbații, în viziunea lui meniți de la natură pentru conducere, cât și femeile, menite pentru ascultare, sunt în stare să-și perfecționeze firea lor și să-și însușească o moralitate deosebită. Aristotel nu era de acord cu Socrate care considera că doar ignoranța este cauza faptelor amurale, a lipsei virtuții și remarca, referindu-se la Socrate, că „se înșală pe sine cei ce afirmă în general că virtutea este starea normală a sufletului, sau faptele bune sau altceva de felul acesta”. Aristotel accentua rolul decisiv al educației în formarea virtuților, a calităților morale înalte. El era ferm convins că într-un stat bun trebuie să se facă educația tuturor, adică și a femeilor, și a copiilor, deoarece, scria Aristotel în *Politica*, „buna Constituție a statului atârână... de cultura femeilor și a copiilor”, dat fiind faptul că femeile constituie jumătate din populația liberă în stat și din copiii lor vor ieși viitorii conducători ai statului [1, p. 28]. Aristotel critica teoria lui Platon despre „comunizarea femeilor și a copiilor”. El atenționa că „prezintă multe neajunsuri rânduiala ca toate femeile să fie comune” și menționa că, în asemenea Stat vor fi mai multe insulte, bătăi, injurii și chiar omoruri, deoarece oamenii nu vor cunoaște legăturile familiale care-i unesc [1, p. 31, 34].

De asemenea, foarte emoționant vorbea Aristotel despre dragostea paternală, filială și fraternală. Referindu-se la teza lui Zenon din Citium (Kition), fondatorul stoicismului: „Amorul este zeul care contribuie la garantarea ființării statului” și la spusele lui Aristofan din *Banchetul* lui Platon, că pasiunea amorului, a dragostei „ne dă dorința de a ne cufunda viața noastră în cea a obiectului iubit și de a ne face una și aceeași ființă cu el”, Aristotel argumentează că astfel de dragoste nu e posibilă în Statul ideal al lui Platon: „Fiul nu se va gândi câtuși de puțin să pronunțe dulcele nume de tată, nici tatăl să pronunțe pe acela de fiu. Așa cum câteva picături de dulceață dispar într-o mare cantitate de apă, tot astfel dragostea pe care o

fac să se nască numele acestea așa de scumpe se va pierde într-un stat unde va fi cu totul nefolositor ca fiul să se gândească la tatăl său, tatăl la fiul său și copilul la frații săi. Omul are două mobiluri puternice pentru atenție și pentru iubire: proprietatea și dorul; or, într-o astfel de republică (ca a lui Platon) nu este loc pentru nici unul din sentimentele acestea” [1, p. 35].

Observăm cât de profund redă Aristotel sentimentele de dragoste dintre tată și fiu, dintre frați, dar, cu regret, nu găsim și redarea sentimentelor de dragoste dintre mamă și copiii săi.

Concluzii

Putem conchide că Aristotel, cu toate că aprecia rolul femeii în familie, vorbea despre virtuțile femeii și despre educația ei, totuși considera bărbatul mai superior față de femeie. Bărbatul este superior prin natură, iar femeia inferioară; bărbatul este conducător, iar femeia - supusă. Femeile și sclavii se deosebesc de bărbați prin natura lor, deoarece femeile și sclavii „din fire nu au calitatea de a stăpâni”, iar „bărbatul este mai destoinic din natură pentru șefie”, susținea el. „Așa cum din cei cu deficiențe trupești se pot naște atât persoane cu deficiențe trupești, cât și persoane sănătoase, din femele se pot naște atât femele, cât și masculi. Femela este ca un mascul cu deficiențe trupești, pentru că îi lipsește sursa vieții”, scria el în *Politica*. În concepția lui Aristotel, originile femeii și ale bărbatului sunt deosebite în principiu. El identifica femeia cu fizicul, cu materia, cu corpul, iar bărbatul – cu spiritualitatea, cu forma, cu sufletul și deci femeii îi revine doar un rol pasiv și dependent.

Se poate afirma că Platon, care expunea idei despre egalitatea între femei și bărbați în teoria sa despre statul ideal, era mai avansat în această privință. Astfel, în *Republica*, Platon argumenta necesitatea asigurării egalității între femei și bărbați în societate. El considera că femeile trebuie să fie egale cu bărbații în stat, exprimându-și încrederea în capacitățile intelectuale și abilitățile practice ale femeilor, accentuând chiar că femeile sunt mai pricepute la țesut sau la alte activități casnice decât bărbații. Platon susținea că femeile trebuie să aibă acces egal cu bărbații la educație, politică, apărarea statului, femeile fiind, în viziunea lui, „la fel de potrivite ca gardieni ai cetății ca și bărbații”. Menționând că, în aspect fizic, femeia este mai „neputincioasă” decât bărbatul, el totuși era încrezut că „dacă au aceeași pregătire, educație și oportunități... după natura sa, atât femeia, cât și bărbatul, pot lua parte la toate activitățile...”.

Ca și în *Republica*, în dialogul *Legile*, Platon accentua că bărbații și femeile trebuie să parcurgă un itinerar educativ comun, studiind muzica, gimnastica, antrenamentul militar, filosofia. Ulterior, atât femeile, cât și bărbații pot să acceadă la aceleași funcții. Diferența dintre bărbați și femei, expusă de Platon în *Legile*, constă doar în faptul că femeile se căsătoreau cel puțin cu zece ani mai tinere decât bărbații și aveau acces la funcțiile publice la zece ani după bărbați, aproximativ pe la patruzeci de ani [16, p. 106]. Această diferență ține de corp, iar în privința însușirilor sufletești el nu vede nicio diferență; deci feminitatea nu trebuie folosită pentru excluderea femeilor din viața publică.

E cunoscut faptul, menționat și în lucrarea *Omul grec*, că în Academia platoniciană erau prezente și femei; de asemenea, în școala lui Epicur și a cinicilor, însă aceste cazuri erau rare, filosofia rămânând în mare parte o îndeletnicire masculină.

Așadar, Platon poate fi considerat unul dintre primii promotori ai egalității dintre genuri, el susținând egalitatea oportunităților pentru bărbați și femei în educație, în alegerea profesiei, în exercitarea unor funcții sociale și politice.

De rând cu Platon, îl menționăm pe Euripide, celebru poet antic grec, care a portretizat multe dintre personajele feminine – Alcesta, Medeea, Electra, Helena, Ifigenia, Hecuba ș.a., eroinele sale distingându-se prin feminitate, pasiune, sentiment matern. Femeia e reprezentată de Euripide puternică și nobilă, fiind adesea mai puternică și mai nobilă decât bărbații, conștientă de valoarea sa, capabilă de sacrificiu de sine, o veritabilă eroină, dar și victimă a propriilor patimi.

Din analiza relatărilor lui Herodot, Xenofon, Socrate, Platon, Aristotel, Euripide și ale altor istorici, filosofi și poeți antici, se conturează atitudinea lor față de condiția de dependență și subordonare a femeilor din Grecia acelei perioade, exprimată, după cum am observat, în opinii, interpretări și atitudini diferite, adesea opuse, dar care scot în evidență istoria tumultuoasă și complexitatea problemei statutului femeii în familie și societate.

Bibliografie:

1. ARISTOTEL. *Politica*. Oradea: Editura ANTET, 1996, 285 p. ISBN: 793-2941-03-4.
2. EURIPIDE. *Teatru Complet*. Chișinău: Editura Arc, 2005.
3. Ibidem.
4. FLACELIERE, Robert. *Viața de toate zilele în Grecia secolului lui Pericle*. Chișinău: „Basarabia”, 1991. 283 p. ISBN 5-362-00690-8.
5. FUSTEL DE COULANGES. *Cetatea antică*. București: Editura Librăriei SOCEC&Co., 1929.
6. HANDRABURA, Loretta, BODRUG-LUNGU, Valentina. Dimensiunea de gen în domeniul educației. **În:** *Studia Universitatis Moldaviae. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova*, 2010, nr.5 (35), Științe ale educației. ISSN 1857-210.
7. HERODOT. *Istorie* (vol. I și II). Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1961.
8. HESIOD. *Munci și zile*. Editura Științifică, București, 1957.
9. MENANDRU. *Fragmente*. Editura Univers, București, 1977.
10. MILES Rosalind. *Cine a pregătit Cina cea de taină? Istoria universală a femeilor*. Editura Meteor Press, 2008, 416 p. ISBN: 2000000222745.
11. MENANDRU, idem.
12. NAVARE, O. *Le theatre grec*. Paris, 1925.
13. PLATON. *Banchetul*. București: Humanitas, 2011, 188 p. ISBN 9789735056568.
14. PLATON. *Legile*. Editura Univers enciclopedic, 2010, 398 p. ISBN:9786068162027.
15. PLUTARH. *Licurg*. Traducere, Mușoiu P. București: Editura Biblioteca „Revistei ideii”, 1922.
16. VERNANT Jean-Pierre (coord.). *Omul grec*. Iași: Editura Polirom, 2001.
17. XENOFON. *Amintiri despre Socrate*. Chișinău: Editura Hyperion, 1990.
18. XENOFON. *Amintiri despre Socrate. Banchetul*. București: Editura Univers, 1987.

Date despre autor:

Svetlana COANDĂ, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-1269-8085

E-mail: svcoanda@gmail.com

Prezentat: 05.02.2026

Recenzat: 07.05.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_19](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_19)

DIMENSIUNI COMPLEMENTARE ALE EXISTENȚEI UMANE ÎN GÂNDIREA LUI LUCIAN BLAGA ȘI A LUI MIRCEA ELIADE

Diana MOGA,*Universitatea de Stat din Moldova*

În articolul de față sunt analizate concepțiile filosofice ale lui Lucian Blaga și Mircea Eliade, accentul fiind pus pe ideile și concluziile lor potrivit cărora existența umană și experiența spirituală nu pot fi reduse la o singură dimensiune, ci se structurează prin tensiuni și raporturi fundamentale între diferite planuri ale realității. Filosofia culturii la L. Blaga și istoria religiilor la M. Eliade oferă repere esențiale pentru înțelegerea acestei complexități. Studiul evidențiază pluralitatea dimensiunilor constitutive ale ființei umane în viziunea celor doi gânditori, punând în lumină convergențele și caracterul complementar al perspectivelor lor filosofice. Sunt puse în valoare critica reducționismului modern, necesitatea unei perspective integratoare asupra omului și importanța simbolurilor, miturilor și a interacțiunii dintre religiozitate și experiența umană. De asemenea, pentru L. Blaga și M. Eliade religiozitatea nu este doar ceva teoretic, ci are numeroase efecte practice asupra condiției umane: oferă stabilitate psihologică și sens existențial; permite conectarea la valorile universale, diminuând alienarea și stresul modern, favorizează autocunoașterea și armonizarea.

Cuvinte-cheie: *existență umană, experiență spirituală, religiozitate, mister, sacru și profan, mit, simbol, complementaritate.*

COMPLEMENTARY DIMENSIONS OF HUMAN EXISTENCE IN THE THOUGHT OF LUCIAN BLAGA AND MIRCEA ELIADE

This article analyzes the philosophical conceptions of Lucian Blaga and Mircea Eliade, with the emphasis on their ideas and conclusions according to which human existence and spiritual experience cannot be reduced to a single dimension, but are structured through fundamental tensions and complementarities. The philosophy of culture of L. Blaga and the history of religions of M. Eliade are particularly important for exploring this complexity. The study highlights the plurality of the constitutive dimensions of human existence in the thought of Lucian Blaga and Mircea Eliade, emphasizing the complementarity of their philosophical conceptions. It underscores their critique of modern reductionism, the need for an integrative perspective on the human being, and the significance of symbols, myths, and the interaction between religiosity and human experience. Also, for L. Blaga and M. Eliade, religiosity is not just something theoretical, but has numerous practical effects on the human condition: it offers psychological stability and existential meaning; allows connection to universal values, diminishing alienation and modern stress, favors self-knowledge and harmonization of personal experiences with collective ones.

Keywords: *human existence, spiritual experience, religiosity, mystery, sacred and profane, myth, symbol, complementarity.*

Introducere

Problema existenței umane și experienței spirituale a constituit una dintre temele centrale ale reflecției filosofice și culturale a secolului XX-lea. Crizele istorice, științifice și spirituale ale modernității au pus sub semnul întrebării modelul clasic al omului și condiției sale, definit preponderent prin rațiune și progres. În acest context, apare necesitatea unei viziuni integratoare, care să recunoască pluralitatea dimensiunilor constitutive ale ființei umane. Lucian Blaga și Mircea Eliade se încadrează în această direcție de gândire și analiză, propunând concepții în care existența umană și experiența spirituală nu sunt reductibile la o singură dimensiune, ci se structurează prin tensiuni și complementarități fundamentale. Filosofia culturii la L. Blaga și istoria religiilor la M. Eliade devin instrumente privilegiate pentru explorarea acestei complexități. Un punct de convergență esențial între L. Blaga și M. Eliade îl constituie conceperea omului ca ființă simbolică. Atât filosofia blagiană, cât și filosofia eliadiană susțin ideea că omul își construiește lumea prin simboluri, mituri și structuri de sens care depășesc nivelul strict rațional.

Pentru L. Blaga, simbolul este expresia încercării umane de a se apropia de misterul existenței, fără a-l anula. Pentru M. Eliade, simbolul este mediul prin care sacrul se manifestă în lume, oferind orientare și sens vieții umane în raport cu profanul. În ambele cazuri, simbolul funcționează ca punte între planul vizibil și cel invizibil al realității. În acest articol analizăm relația dintre existența umană și experiența religioasă, așa cum sunt acestea conceptualizate și explorate în filosofia lui Lucian Blaga și Mircea Eliade. De asemenea, este evidențiată complementaritatea dintre experiența personală și valorile universale, evidențind perspectivele distinctive ale lui L. Blaga asupra misterului cunoașterii și ale lui M. Eliade asupra sacralității timpului și a miturilor. În contextul crizei modernității și al desacralizării lumii, acești doi filosofi propun modele alternative de înțelegere a omului în ansamblul existenței proprii, bazate pe simbol, transcendență și creație culturală.

Metode și materiale aplicate

Prezenta cercetare are un caracter teoretico-filosofic și interdisciplinar, fiind orientată spre analiza filosofiei culturii, antropologiei filosofice și istoriei religiilor. Studiul urmărește **analiza comparativă** a concepțiilor lui Lucian Blaga și Mircea Eliade privind existența umană, cu accent asupra conceptelor de mister, sacru, simbol, mit și experiență religioasă. Studiul are la bază lucrările fundamentale ale celor doi filosofi, completat de literatura critică de specialitate și de contribuțiile unor autori precum Ernst Cassirer, Roger Caillois, Adrian Marino și Marta Petreu, utilizate pentru contextualizarea și aprofundarea cadrului teoretic. **Metodologia cercetării** îmbină mai multe metode complementare. Analiza conceptuală a fost utilizată pentru identificarea și examinarea principalelor concepte filosofice – mister, cunoaștere, Marele Anonim, sacru, profan, mit și simbol – și pentru evidențierea rolului acestora în interpretarea condiției umane. **Metoda hermeneutică** a constituit instrumentul principal de interpretare a principalelor idei relevante studiului, facilitând înțelegerea semnificațiilor filosofice și religioase ale conceptelor analizate și integrarea acestora în contextul existențial actual. Aplicarea **metodei comparative** a contribuit la evidențierea convergențelor și diferențelor dintre viziunile lui Lucian Blaga și Mircea Eliade, evidențind caracterul complementar al perspectivelor lor asupra existenței umane. În completare, sinteza și generalizarea teoretică au fost utilizate pentru integrarea rezultatelor într-un cadru interpretativ unitar, care evidențiază relația dintre existența umană, cultură și experiența spirituală. Aplicarea integrată a acestor metode a permis formularea unei perspective coerente asupra temei investigate și susținerea concluziei că filosofia lui Lucian Blaga și Mircea Eliade oferă un model complementar de înțelegere a condiției umane, în care dimensiunile rațională, simbolică și spirituală se află într-o permanentă relație de interdependență.

Rezultate obținute și discuții

Examinarea comparativă a evidențiat că filosofia lui Lucian Blaga și Mircea Eliade oferă perspective complementare asupra existenței umane, prin valorificarea conceptelor de mister, sacru, simbol și mit. Analiza comparativă a demonstrat atât convergențe, cât și diferențe între viziunile celor doi autori, subliniind rolul culturii și al experienței spirituale în înțelegerea condiției umane. Aplicarea metodelor de analiză conceptuală, hermeneutică și comparativă a permis interpretarea coerentă a principalelor concepte filosofice și integrarea acestora într-un cadru teoretic unitar. Rezultatele cercetării susțin concluzia că dimensiunile rațională, simbolică și spirituală sunt interdependente și contribuie la o înțelegere complexă a existenței umane.

Pluralitatea dimensiunilor constitutive ale ființei umane

Existența umană și sensul vieții au fost întotdeauna teme centrale în filosofia și religia universală. În filosofia românească, aceste două personalități marcante – Lucian Blaga și Mircea Eliade – au oferit perspective originale asupra interacțiunii dintre religiozitate și experiențele umane. L. Blaga explorează dimensiunea metafizică și culturală a cunoașterii, în timp ce M. Eliade investighează structura sacrului în istoria religiei și în mitologie. Obiectivul acestui articol este de a analiza complementaritatea existenței umane și experiențelor spirituale în viziunea celor doi gânditori, evidențind modul în care religiozitatea contribuie la

aprofundarea existenței și la îmbunătățirea calității vieții, dat fiind că religia nu este doar un set de credințe, ci un factor de structurare a experienței umane și de organizare a vieții colective.

Lucian Blaga concepe religiozitatea ca un mecanism cultural și spiritual prin care omul explorează misterul existenței. „Cunoașterea este condamnată de a nu avea nici o posibilitate de „transcendere”, iar religia îl depășește prin contactul cu transcendentul”, menționa el [3, p. 406]. În centrul gândirii lui Lucian Blaga se află conceptul de mister, înțeles nu ca limită accidentală a cunoașterii, ci ca structură fundamentală a existenței. Universul este, în esența sa, misterios, iar omul este condamnat ontologic să nu-l poată epuiza prin cunoaștere rațională. „Omul, din chiar clipa când i s-a declarat „omenia”, a bănuțit cu prisosință că imediatul nu este locul său, planul și cuibul chemării sale. Cert e că, în toate timpurile, chiar în cele mai nesigure, omul s-a situat singur sub constelații invizibile, încercând să vadă dincolo de imediat, dincolo – nu în sensul dimensiunilor spațiale și temporale ale acestui imediat, ci într-un sens mai adânc” [1, p. 175]. Această perspectivă conferă existenței umane o dimensiune tragică, dar totodată creatoare. Omul trăiește între dorința de a cunoaște și imposibilitatea de a cunoaște misterul total, iar această tensiune devine sursă de cultură. „Din motive de echilibru cosmic, și poate pentru ca omul să fie menținut în necurmată stare creatoare, în orice caz, în avantajul existenței și al omului, acestuia i se refuză însă, pe calea unei cenzuri transcendente, impuse structural cunoașterii, posibilitatea de a cuprinde în chip pozitiv și absolut misterele lumii. Această deficiență umană nu rezultă dintr-o simplă neputință firească a omului, ci ea are un rost într-o finalitate transcendentă, un tâlc metafizic, prin ceea ce așa-zisa deficiență încetează de a fi deficiență, devenind noimă. Excluderea omului de la cunoașterea absolută rezultă dintr-o cenzură transcendentă, și trebuie interpretată ca expresie a unei măsuri de apărare a rosturilor existenței în genere” [1, p. 178].

Omul vrea să cunoască misterul, dar Marele Anonim îl protejează, menținând echilibrul cosmic. De aici apare tensiunea dintre: cunoașterea paradisiacă - rațională, științifică și cunoașterea luciferică - intuitivă, poetică. Marele Anonim creează universul, dar instituie și o cenzură transcendentă asupra cunoașterii umane. Scopul acestei cenzuri este conservarea misterului cosmic. În această ordine de idei se înscriu și ideile filosofului german Ernst Cassirer, care, în lucrarea *Eseu despre om* menționa: „Dar restricțiile impuse libertății individuale excesive care se datorează respectului pentru o forță cunoscută și binevoitoare aliată omului, oricât de banale și absurde ne pot apărea în detaliile lor, conțin în ele principiile germinative ale progresului social și ale ordinii morale” [5, p. 125].

Lucian Blaga pledează pentru ideea că omul nu poate cunoaște totul doar prin rațiune. Conceptul său de „mister cosmic” reprezintă limitele experienței umane și dorința de transcendență. Pentru L. Blaga, experiența religioasă este o experiență estetică și spirituală, care permite individului să perceapă armonia universului și să-și situeze existența într-un sens mai larg. „Cu alte cuvinte, omul este animal metaforizant, creator de civilizație și cultură. Este ancorat, datorită nevoii sale de cunoaștere absolută, într-un orizont al necunoscutului, proiectează, tot dintr-o necesitate de dezvoltare a celor ascunse încă, fantastice mituri și utilizează o gândire în care tendințele magice sunt prezente alături de cele mitice, înglobate, bineînțeles, în inteligența lui „analitică” și „constructivă” ce-i este caracteristică. Știința, creația artistică, religia, filosofia sunt urmarea unor „categorii sau factori „stilistici”, care determină anume forme, în timp și loc, colective sau individuale, încercând prin metaforă să dezlege anumite lucruri deocamdată necunoscute și ascunse” – menționa filosoful [2, p. 11]. Marta Petreu, în lucrarea sa, *Filosofia lui Blaga*, accentuează ca merit incontestabil faptul că „de la Blaga ne inspirăm în descifrarea inconștientului uman: ne dăm seama că există manifestări și funcții ale omului, cum ar fi „sufletul”, sentimentele, memoria, inteligența, imaginația etc...” [12, p. 215].

Pentru Mircea Eliade, religiozitatea reprezintă experiența sacralului, prin care omul își organizează timpul și existența prin intermediul mitului și al ritualului, înțelese ca modele exemplare de viață. Mitul nu este o simplă ficțiune, ci o narațiune fondatoare a originilor, care orientează comportamentul uman și conferă sens existenței. „Ceea ce înseamnă că mitul implică o rupere de Timp și de lumea înconjurătoare, că realizează o deschidere către *Marele Timp*, către *Timpul sacru*. Prin simplul fapt că ascultă un mit, omul își uită condiția profană – „situația istorică”, cum se obișnuiește să se spună astăzi” [8, p. 71-72].

Prin mit, omul se conectează la un *timp sacru*; Sacrul oferă sens și ordine existenței. „Lumea este înte-

meiată de fapt prin izbucnirea sacrului, istorisită de mit. Fiecare mit arată cum anume o realitate a ajuns să existe, fie că este vorba de realitatea totală, Cosmosul, ori de o parte a acesteia - o insulă, o specie vegetală, o instituție umană. Când se arată cum anume au ajuns lucrurile să existe, se oferă și o explicație a acestei existențe, precum și un răspuns, indirect, la o altă întrebare: de ce există aceste lucruri? Acest „de ce” este întotdeauna legat de „cum”, pentru că atunci când se arată cum a luat naștere un lucru, se înfățișează și izbucnirea în Lume a sacrului, cauză ultimă a oricărei existențe reale”, explica M. Eliade [9, p. 57].

Ernst Cassirer consideră că omul trăiește într-un univers simbolic, alcătuit din limbaj, mit, artă și religie, prin intermediul cărora percepe și interpretează realitatea: „Omul nu se poate sustrage propriei împliniri. El nu poate decât să adopte condițiile propriei vieți. Omul nu mai trăiește într-un univers pur fizic, el trăiește într-un univers simbolic. Limbajul, mitul, arta și religia sunt părți ale acestui univers. Ele sunt firele diferite care țes rețeaua simbolică, țesătura încâlcită a experienței umane. Întregul progres uman în gândire și experiență speculează asupra acestei rețele și o întărește” [5, p. 31]. Această perspectivă completează concepțiile lui Blaga și Eliade, întrucât evidențiază faptul că existența umană este mediată de simboluri și structuri culturale, iar experiența religioasă constituie una dintre formele fundamentale prin care omul conferă sens lumii. Așadar, conform lui E. Cassirer, rațiunea nu este termenul potrivit pentru a defini existența umană, ci forme simbolice unificate printr-un principiu comun, ce exprimă condiția umană: gândirea simbolică și comportamentul simbolic sunt printre cele mai caracteristice trăsături universale.

Mircea Eliade consideră că mitul este o realitate culturală extrem de complexă și poate fi abordată și interpretată din perspective multiple și complementare. În lucrarea sa, *Aspecte ale mitului*, acesta formulează următoarele reflecții asupra naturii și semnificației mitului: „într-adevăr, acest cuvânt e folosit azi atât în sensul de „ficțiune” sau de „iluzie”, cât și în sensul familiar mai ales etnologilor, sociologilor și istoricilor religiilor, de tradiție sacră, revelație primordială, model exemplar” [6, p. 1-2]. Aflându-se în fața unei alegeri, Eliade se pronunță pentru definiția care i se pare „cea mai puțin imperfectă, dat fiind că este cea mai largă...: mitul povestește o istorie sacră; el relatează un eveniment care a avut loc în timpul primordial, timpul fabulos al „începuturilor” [6, p. 5-6].

Pentru Mircea Eliade, existența umană se structurează în jurul opoziției fundamentale dintre sacru și profan. Referindu-se la semnificația acestor concepte, filosoful afirma că: „Omul societăților arhaice tinde să trăiască în sacru sau în preajma obiectelor consacrate cât mai mult timp. Tendința este lesne de înțeles: pentru „primitivi”, ca și pentru omul tuturor societăților premoderne, sacrul înseamnă putere și, în cele din urmă, realitate. Sacrul este saturat de ființă. Puterea sacră înseamnă deopotrivă realitate, perenitate și eficiență”, accentuând că dorința omului religios de a fi, de a face parte din realitate, de a se simți saturat de putere este „cât se poate de firească” [9, p. 11].

Comparând condiția omului modern cu condiția omului tradițional – *homo religiosus* - M. Eliade menționa că omul tradițional nu trăiește într-un univers omogen, ci într-un spațiu ierarhizat, în care sacrul conferă realitate deplină lucrurilor și faptelor. Sacrul nu este o simplă credință, ci o dimensiune constitutivă a existenței, modelează comportamente, instituții și forme culturale. Mircea Eliade exemplifică această concepție prin comparația dintre vânătorii nomazi și agricultorii sedentari, arătând că, deși se deosebesc prin modul lor de viață, cele două categorii prezintă convergențe comportamentale fundamentale, în special cel al lui *homo religiosus*, deoarece „și unii și alții trăiesc într-un Cosmos sacralizat, fac parte dintr-o sacralitate cosmică, manifestată atât în lumea animală, cât și în lumea vegetală”. M. Eliade accentuează că anume aceste asemănări asigură temeinicia comparațiilor între fapte religioase aparținând unor culturi diferite, iar, pe de altă parte, prin aceasta și se deosebesc situațiile lor existențiale de acelea ale omului societăților moderne – „care trăiește într-un Cosmos desacralizat” [9, p. 14].

O perspectivă similară asupra dimensiunii religioase a existenței umane este formulată și de sociologul francez Roger Caillois în lucrarea sa, *Omul și sacrul*, unde afirma: „Oricât de evoluată, oricât de frustră ne-o imaginăm, religia implică recunoașterea acestei forțe de care omul trebuie să țină seamă. Tot ce i se pare a fi receptacol al ei i se înfățișează ca sacru, redutabil, prețios. Dimpotrivă, privește tot ce este lipsit de ea ca inofensiv, de bună seamă, dar și ca neputincios și fără de atracție. Profanul nu poate fi decât disprețuit, pe când sacrul dispune, pentru a atrage, de un fel de dar al fascinației” [4, p. 22-23].

Așadar, prin mit, omul se conectează la un timp și spațiu sacru, diferit de timpul și spațiul profan, reușind astfel să depășească limitele existenței profane. M. Eliade explică această concepție în lucrarea sa *Tratat de istorie a religiilor și Mitul eternei reîntoarceri*, prin necesitatea asigurării realității și duratei unei construcții, când, în prealabil, se repetă actul divin al construcției exemplare: „Creația lumilor și a omului: „realitatea” locului se obține prin consacrarea terenului, adică prin transformarea sa într-un „Centru”, apoi validitatea actului construcției este confirmată prin repetarea sacrificiului divin. „Prin paradoxul ritului, orice spațiu consacrat coincide cu Centrul Lumii, tot așa cum timpul unui ritual oarecare coincide cu timpul mitic al „începutului”.

Prin repetarea actului cosmogonic, timpul concret în care se efectuează construcția este proiectat în timpul mitic, *in illo tempore*, când a avut loc întemeierea Lumii. Astfel au fost asigurate realitatea și durata unei construcții, nu numai prin transformarea spațiului profan într-un spațiu transcendent („Centrul”), dar și prin transformarea timpului concret în timp mitic” [10, p. 26].

Fără îndoială, menționa M. Eliade, nu există fenomen religios „pur”, nu există fenomen care să fie în chip absolut și exclusiv religios, deoarece religia este „un fenomen uman” și, deci, ea este și fenomen social, și fenomen lingvistic, și fenomen economic.

Totodată, atenționa M. Eliade, „un fenomen religios nu se va dezvălui ca atare decât considerat în propria sa modalitate, adică studiat la scară religioasă. A voi să delimitați acest fenomen prin fiziologie, psihologie, sociologie, economie, lingvistică, artă etc. înseamnă a-l trăda; înseamnă a lăsa să scape tocmai ceea ce este unic și ireductibil în el, anume caracterul său sacru [7, p. 15].

Astfel, religiozitatea devine un instrument de aprofundare a existenței umane, un liant între experiența individuală și cea colectivă, între timpul profan și cel sacru. Criticul și teoreticianul literar român Adrian Marino, în lucrarea sa *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, menționează că studiul aprofundat al culturii, al miturilor, al simbolurilor și al religiilor, în special al celor arhaice și orientale, nu reprezintă doar un demers teoretic, ci și un proces de transformare a celui care cercetează aceste domenii. Astfel, cunoașterea devine interioară, vie, autentică. Inspirându-se de la Mircea Eliade, A. Marino vorbește despre formarea unui „om nou”: mai autentic, mai complet spiritual, conștient de arhetipuri, mituri și structuri universale ale umanității. Acest om nu doar analizează culturile vechi, ci le retrăiește interior, integrându-le în propria identitate. A. Marino critică limita europeană locală provincială și propune depășirea ei printr-o perspectivă universală, deschisă spre spiritualitatea arhaică, tradițiile orientale, modelele non-clasice, o „nouă Renaștere”, o nouă formă de umanism, un anumit tip de „om nou”, însă fără a se baza pe antichitatea greco-romană ci pe izvoare spirituale primitive și orientale:

Idei similare se regăsesc și în gândirea lui Mircea Eliade, care susține posibilitatea formării unui „om mai autentic și mai complet”, care – în contact cu toate aceste noi realități spirituale și prin studiul lor – devine capabil nu numai să descopere comportamente arhaice, primitive sau exotice, dar să dobândească și conștiința întregii bogății spirituale implicate în astfel de comportamente. Grație descoperirii arhetipurilor și prin „retrăirea” lor, individul se poate realiza ca ființă integrală, universală. O astfel de cunoaștere totală, bazată pe spiritualitatea arhaică, pe tradițiile orientale, pe noi surse, care un timp au fost „părăsite sau uitate”, este capabilă să recunoască și să instituie o nouă demnitate umană, o înțelegere mai adâncă a omului și a situației sale în lume, și această perspectivă mult mai vastă, cu adevărat universală este numită de Mircea Eliade un „nou umanism” [11, p. 392].

Manifestări ale complementarității viziunilor lui Lucian Blaga și Mircea Eliade

Analizând concepțiile filosofice ale lui L. Blaga și M. Eliade, identificăm un șir de convergențe importante. Astfel, ambii critică reducăționismul modern și afirmă necesitatea unei viziuni integratoare asupra omului, valorizează simbolul și mitul, critică modernitatea desacralizată și manifestă un interes constant pentru dimensiunea spirituală a culturii. O diferență semnificativă se evidențiază în metodologia abordării, deoarece L. Blaga operează într-un cadru metafizic și filosofic al culturii, în timp ce M. Eliade adoptă o perspectivă antropologică și istorică asupra fenomenului religios.

Dialogul dintre viziunile lui Lucian Blaga și Mircea Eliade permite o înțelegere mai profundă a condiției umane. Din perspectiva abordării filosofice, L. Blaga propune o viziune individuală și metafizică asupra

existenței umane și experiențelor religioase, concentrate asupra misterului ca dimensiune fundamentală a ființei. La rândul său, M. Eliade adoptă o perspectivă colectivă – antropologică și istorică, analizând experiența umană prin raportare la sacrul care structurează viața și cultura. Cele două perspective conturează o viziune potrivit căreia existența umană și experiența spirituală se manifestă simultan în plan personal, colectiv și cultural. În ceea ce privește funcția demersului intelectual, L. Blaga urmărește explorarea misterului existențial, fără intenția de a-l epuiza prin cunoaștere rațională. M. Eliade, pe de altă parte, evidențiază rolul sacrului în structurarea vieții umane prin mit și ritual. Întrepătrunderea ideilor celor doi filosofi constă în faptul că religiozitatea contribuie la aprofundarea înțelegerii condiției umane și a sensului vieții.

Rațiunea nu este negată de L. Blaga, ci limitată, în timp ce la M. Eliade aceasta este completată de experiența sacrului. În ambele concepții, existența umană presupune coexistența rațiunii cu ceea ce o depășește. Instrumentele prin care acești gânditori români analizează relația omului cu transcendența diferă, dar converg semantic. L. Blaga valorifică simbolul, arta și cultura ca mijloace de exprimare a misterului, în timp ce M. Eliade se concentrează asupra ritualului, mitului și simbolului religios. Ambele perspective subliniază rolul fundamental al experienței religioase în configurarea existenței umane.

Relația dintre individual și universal reprezintă un alt punct de complementaritate. Atât misterul blagian, cât și sacrul eliadian funcționează ca principii universale, dar sunt trăite și asumate la nivel individual. Această tensiune dintre singular și universal constituie o dimensiune esențială a existenței umane.

Merită accentuat faptul că, pentru Lucian Blaga și Mircea Eliade, religiozitatea nu reprezintă doar o dimensiune teoretică, ci are numeroase efecte practice asupra condiției umane: oferă stabilitate psihologică și sens existențial; permite conectarea la valorile universale, diminuând alienarea și stresul modern; favorizează autocunoașterea și armonizarea experiențelor personale cu cele colective etc., ceea ce ne convinge că religiozitatea are rol esențial, cu multiple funcții în viața omului,

Concluzii

Analiza comparativă a concepțiilor lui Lucian Blaga și Mircea Eliade evidențiază faptul că existența umană nu poate fi înțeleasă exclusiv prin raportare la dimensiunea rațională, ci presupune integrarea dimensiunilor simbolice, spirituale și culturale. Deși pornesc de la perspective metodologice diferite, cei doi filosofi converg în afirmarea rolului esențial al misterului, sacrului, mitului precum și rolul simbolului în configurarea condiției umane și în atribuirea sensului existenței.

Cercetarea demonstrează că filosofia lui Lucian Blaga și istoria religiilor elaborată de Mircea Eliade sunt complementare, oferind un model integrator de interpretare a omului și a raportului său cu transcendența. Blaga fundamentează metafizic limitele și posibilitățile cunoașterii, iar Eliade evidențiază funcția experienței religioase în structurarea vieții individuale și colective. Prin această complementaritate, cei doi filosofi contribuie la depășirea perspectivelor reduționiste asupra existenței umane și propun un nou orizont de înțelegere a condiției umane, relevant fiind în contextul provocărilor societății contemporane.

Bibliografie:

1. BLAGA, L. *Trilogia culturii. Orizont și stil. Cuvânt înainte de Dumitru Ghise*. București: Editura pentru Literatură Universală, 1969. 194 p. ISBN: 973-28-0530-7.
2. BLAGA, L. *Aspecte antropologice*. Cluj-Napoca: Editura Facla, 1976. 212 p.
3. BLAGA, L. *Trilogia cunoașterii*. București: Editura Humanitas, 2013. 649 p. ISBN 978-973-50-3575-4.
4. CAILLOIS, R. *Om și sacrul. Traducere din limba franceză de Dan Petrescu*. Editura: Nemira, 1997. 212 p.
5. CASSIRER, E. *Eseu despre Om. O introducere în filosofia culturii umane*. Traducere de Constantin Cosman. București: Editura Humanitas, 1994. 135 p. ISBN 973-28-0473-4.
6. ELIADE, M. *Aspecte ale mitului*. București: Editura Univers, 1978. 106 p.
7. ELIADE, M. *Tratat de istorie a religiilor*. București: Editura Humanitas, 1992. 15 p. ISBN 973-28-055570-6.
8. ELIADE, M. *Imagini și simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios*. Traducere de Alexandra Beldescu. București: Editura Humanitas, 1994. 222 p. ISBN 973-28-0480-7.
9. ELIADE, M. *Sacrul și profanul*. București: Editura Humanitas, 1995. 187 p. ISBN 973-28-0598-6.

10. ELIADE, M. *Mitul eternei reînțarceri. Arhetipuri și repetare. Traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu*. București: Editura Univers Enciclopedic, 1999. 158 p.
11. MARINO, A. *Hermeneutica lui Mircea Eliade*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1980. 479 p.
12. PETREU, M. *Filosofia lui Blaga*. Iași: Editura Polirom, 2024. 608 p. ISBN 978-973-46-9893-6.

Date despre autor:

Diana MOGA, Studentă-doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-8455-8797

E-mail: diana.moga@mail.ru

Prezentat: 01.03.2026

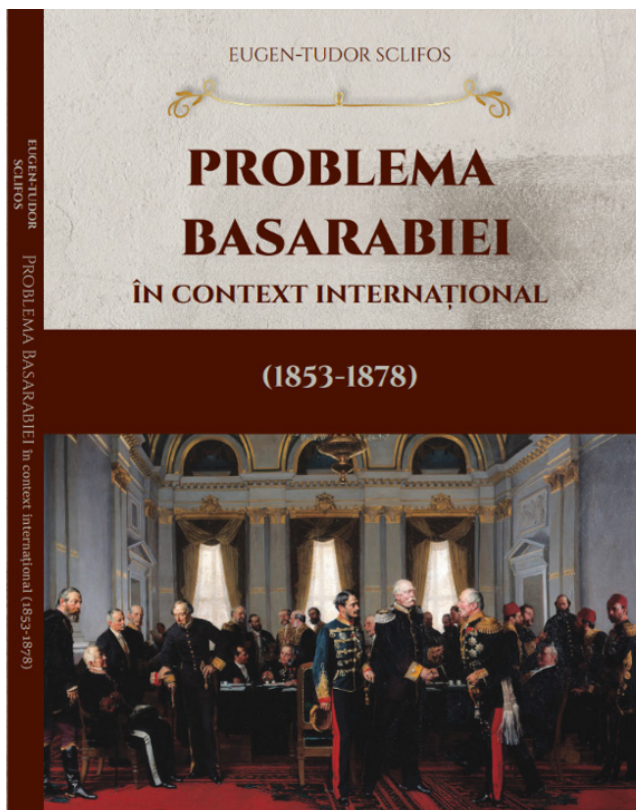
Recenzat: 11.05.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026

Prezentare de carte

DE LA CONGRESUL DE LA PARIS LA CONGRESUL DE LA BERLIN: DESTINUL DIPLOMATIC AL PROBLEMEI BASARABIEI (1853–1878)

Eugen-Tudor Scrifos, *Problema Basarabiei în context internațional (1853-1878)*,
Chișinău: Lexon Prim, 2025, 320 p. ISBN 978-9975-181-26-6

Monografia *Problema Basarabiei în context internațional (1853–1878)* semnată de doctorul în istorie Eugen-Tudor Scrifos se înscrie printre cele mai consistente și documentate contribuții recente la istoria diplomatică a spațiului românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Elaborată în cadrul unui program postdoctoral și continuând direcțiile inaugurate în volumul anterior dedicat relațiilor franco-ruse (Eugen-Tudor Scrifos, *Rusia și problema Basarabiei (1856-1857)*, București-Brăila, Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2023, 293 p.), lucrarea oferă o analiză amplă, coerentă și profund argumentată asupra evoluției chestiunii basarabene între redeschiderea ei în timpul Războiului Crimeii și reanexarea sudului Basarabiei de către Imperiul Rus în urma Congresului de la Berlin.

Intervalul cronologic ales – 1853-1878 – nu este unul arbitrar, ci marchează un ciclu istoric coerent, în care problema Basarabiei evoluează de la obiect al negocierii diplomatice la monedă de schimb în cadrul reconfigurării echilibrului european. Autorul demonstrează că această chestiune nu a fost un episod

marginal al „problemei orientale”, ci un element structural al competiției dintre Marile Puteri pentru controlul gurilor Dunării și pentru limitarea influenței ruse în sud-estul Europei.

Primele capitole *Problema Basarabiei în timpul Războiului Crimeii și al Congresului de pace de la Paris (1853-1856)* (pp.15-43) și *Apariția și evoluția problemei Bolgradului în context internațional (mai 1856 - ianuarie 1857)* (pp. 44-83) analizează redeschiderea problemei basarabene în contextul războiului Crimeii și al negocierilor care au condus la Congresul de pace de la Paris. Autorul evidențiază rolul emigrației române în sensibilizarea opiniei publice occidentale și în formularea revendicării restituirii integrale a teritoriului dintre Prut și Nistru. Totuși, rezultatul diplomatic a fost unul limitat: retrocedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Analiza „culiselor” congresului constituie unul dintre punctele forte ale lucrării. Pe baza cercetării surselor edite și inedite, autorul reconstituie divergențele dintre Franța, Marea Britanie și Austria, precum și strategia Rusiei de a minimaliza pierderea teritorială. Prin acest demers istoricul Eugen-Tudor Scrifos reușește să contureze imaginea unei diplomații europene marcate de compromisuri, calcule strategice și echilibre fragile. Un aport semnificativ al volumului îl reprezintă tratarea detaliată a „problemei Bolgradului” (pp.74-79), episod adesea marginalizat în istoriografie. Disputa asupra delimitării frontierei, gestionată de *Comisia europeană de delimitare a frontierei basarabene*, instituită după tratat, relevă complexitatea procesului de demarcație și impactul intereselor geopolitice asupra deciziilor tehnice. Autorul demonstrează că această chestiune locală a devenit un simbol al confruntării dintre viziunea britanică, favorabilă limitării drastice a Rusiei, și disponibilitatea franceză pentru compro-

mis. Implicarea directă a lui Napoleon al III-lea în soluționarea diferendului confirmă caracterul politic al unei probleme aparent tehnice.

Partea centrală a lucrării, consacrată abordării problemei *Tentative ale Rusiei de reanexare a sudului Basarabiei (1857–1876)* (pp.119-152), urmărește cu consecvență și rigoare evoluția demersurilor diplomatice ruse orientate spre revizuirea clauzelor impuse prin Tratatul de la Paris (1856). Autorul demonstrează că politica externă a Imperiului Rus în această perioadă nu a fost marcată de improvizație sau reacții conjuncturale, ci de o strategie coerentă, graduală și perseverentă, menită să anuleze pierderile teritoriale și simbolice suferite după Războiul Crimeii (1856-1857). De la apropierea franco-rusă din anii '60 ai secolului al XIX-lea, la exploatarea revoltei coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei, de la „incidentul” de la Coștangalia (pp.133-144) la momentul decisiv al abolirii neutralizării Mării Negre în 1871, analiza evidențiază caracterul persistent și strategic al acțiunilor rusești. În mod particular, episodul legat de denunțarea unilaterală a regimului de neutralizare a Mării Negre este plasat în contextul transformărilor sistemului european de putere după războiul franco-prusac, fiind interpretat ca un moment de cotitură care a creat premise favorabile reluării revendicărilor teritoriale asupra sudului Basarabiei. Un loc aparte îl ocupă examinarea întrevederilor dintre Imperiul Rus și Austro-Ungaria de la Reichstadt (1876) (pp.145-151) și întvederea ruso-română de la Livadia (1876) (pp.152-154), analizate în cheia marilor aranjamente imperiale. Autorul scoate în evidență logica tranzacțională a diplomației secolului al XIX-lea, în care echilibrul dintre marile imperii prevala asupra drepturilor și intereselor statelor mici. În acest context, chestiunea Basarabiei apare nu ca un dosar izolat, ci ca parte integrantă a „problemei orientale”, subsumată reconfigurărilor geopolitice din Europa de Sud-Est. Prin această interpretare, lucrarea relevă faptul că reanexarea sudului Basarabiei în 1878 nu a reprezentat un act improvizat, determinat exclusiv de conjunctura războiului ruso-turc, ci rezultatul unui proces diplomatic îndelung pregătit. Problema Basarabiei se conturează astfel ca un element structural al politicii externe ruse în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, integrată într-un sistem mai larg de alianțe, negocieri și compromisuri imperiale.

Ultimele capitole ale lucrării sunt consacrate relațiilor româno-ruse din timpul războiului ruso-româno-turc (1877-1878) și negocierilor politico-diplomatice care au precedat și însoțit Congresul de la Berlin, reunite sub titlul sugestiv *Problema Basarabiei în timpul războiului ruso-turc și a Congresului de pace de la Berlin (1877–1878)* (pp.155-194). Autorul demonstrează, printr-o analiză atentă a corespondenței diplomatice și a documentelor de arhivă, caracterul profund asimetric al alianței româno-ruse. Deși România a participat activ la efortul militar și a contribuit decisiv la obținerea victoriei împotriva Imperiului Otoman, poziția sa în raport cu Imperiul Rus a fost una vulnerabilă, lipsită de garanții ferme privind respectarea integrității teritoriale. Demersurile ruse de reanexare a sudului Basarabiei nu au reprezentat o reacție spontană la evoluțiile militare, ci au fost pregătite diplomatic anterior încheierii conflictului, în cadrul unor înțelegeri discrete între Marile Puteri. Analiza negocierilor preliminare și a tratatelor ulterioare, realizate în studiu monografic, relevă faptul că, în cadrul forumului berlinez, delegației române i s-a permis doar expunerea punctului de vedere, fără a avea un rol real în procesul decizional. Hotărârea privind reanexarea sudului Basarabiei de către Rusia fusese deja conturată în logica marilor compromisuri europene, dominate de principiul echilibrului de putere și de necesitatea reconfigurării raporturilor geopolitice în sud-estul continentului. În acest context, România pierde sudul Basarabiei, dar primește Dobrogea, Delta Dunării și insula Șerpilor, drept compensație teritorială – o soluție care reflectă mecanismele tranzacționale ale diplomației secolului al XIX-lea. Autorul subliniază că această „compensație” nu poate fi înțeleasă în afara cadrului mai larg al politicii Marilor Puteri, pentru care interesele statelor mici erau adesea subordonate strategiilor imperiale. Problema Basarabiei apare astfel ca un episod emblematic al relațiilor internaționale moderne, ilustrând tensiunea dintre afirmarea suveranității naționale și realitățile sistemului european de alianțe și echilibre.

O contribuție metodologică notabilă a lucrării rezidă în integrarea sistematică a presei europene în analiza problematicii basarabene, în special în capitolele *Problema Basarabiei în presa vremii (1856–1857)* (pp. 84-112) și *Problema Basarabiei în presa vremii (1878)* (pp.195-227). Autorul valorifică un corpus divers de publicații franceze, britanice, belgiene și elvețiene, pe care le supune unei analize critice riguroase, depășind simpla utilizare a acestora ca surse ilustrative sau complementare documentelor diplomatice. Presa este tratată

nu doar ca un izvor documentar auxiliar, ci ca un veritabil actor al opiniei publice internaționale, parte integrantă a mecanismelor de formare și circulație a discursului politic european. Demersul evidențiază modul în care dezbaterile mediatice reflectau tensiunile și interesele geopolitice ale Marilor Puteri, dar și felul în care acestea puteau influența climatul diplomatic și poziționările oficiale ale guvernelor. Prin cele analizate, autorul conturează o relație dinamică între spațiul mediativ și cel politico-diplomatic, în care informația, interpretarea și propaganda contribuiau la configurarea percepțiilor asupra „problemei Basarabiei”. Prin această abordare interdisciplinară, situată la intersecția istoriei diplomatice cu istoria presei și a opiniei publice, istoricul Eugen-Tudor Sclifos lărgeste substanțial perspectiva de analiză și plasează chestiunea Basarabiei în contextul mai amplu al dezbaterilor europene ale epocii. Lucrarea depășește astfel cadrul strict al negocierilor oficiale, relevând dimensiunea transnațională a problemei și mecanismele prin care aceasta a fost mediatizată, interpretată și instrumentalizată în spațiul public occidental.

Totodată, integrarea, la finalul studiului monografic, a celor 25 de documente inedite (pp.230-298) depistate de autor în arhivele din București, Paris și Nantes, Londra și Viena conferă lucrării o valoare documentară excepțională și o solidă fundamentare științifică. Provenind din fonduri diplomatice și administrative de prim rang, aceste surse acoperă în special anii 1856-1857 – moment crucial pentru redefinirea statutului sudului Basarabiei după Congresul de pace de la Paris. Documentele includ, între altele, depeșa lui Mihail Gorceakov, ambasadorul Rusiei la Viena, adresată lui A. Budberg, ambasadorul Rusiei la Berlin, referitoare la „rectificarea frontierei în Basarabia”, poziția cabinetului de la Londra față de chestiunea basarabeană, precum și instrucțiunile transmise de Imperiul Otoman comisarilor săi din cadrul Comisiei europene de delimitare a frontierei Basarabiei etc. Aceste surse arhivistice ilustrează complexitatea negocierilor diplomatice și caracterul profund internațional al problemei, demonstrând că statutul Basarabiei era rezultatul unui echilibru fragil între interesele Marilor Puteri. Totodată, selecția documentară urmărește evoluția în timp a chestiunii basarabene, depășind momentul imediat post-crimeean. Astfel, sunt valorificate un extras din raportul confidențial al ministrului de externe francez către ambasadorii Franței la Conferința de la Constantinopol privind posibilitatea reanexării sudului Basarabiei de către Imperiul Rus, precum și însemnările lui D.A. Sturdza referitoare la convorbirile lui I.C. Brătianu cu țarul la Livadia și la demersurile acestuia pe lângă împăratul Alexandru al II-lea în problema Basarabiei. Plasarea în circuitul științific a acestor documente este de o importanță majoră. În primul rând, ele completează și nuanțează tabloul diplomatic al perioadei 1856-1878, oferind acces direct la discursul și strategiile actorilor implicați. În al doilea rând, contribuie la depășirea interpretărilor exclusiv naționale, integrând problema basarabeană într-un cadru european și imperial mai larg. În fine, publicarea lor consolidează baza documentară a cercetărilor viitoare, oferind istoricilor instrumente esențiale pentru reconstituirea mecanismelor prin care sudul Basarabiei a devenit, succesiv, obiect al retrocedării și al reanexării. Prin această anexă documentară consistentă, monografia nu se limitează la interpretare, ci oferă comunității academice un corpus de surse primare de mare relevanță, sporind valoarea științifică și durabilitatea contribuției sale în istoriografia contemporană a spațiului românesc și a diplomației europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Monografia evidențiază contribuții substanțiale pentru istoriografia românească și pentru studiul relațiilor internaționale din secolul al XIX-lea. În primul rând, autorul integrează problema basarabeană într-o analiză coerentă a sistemului european de putere, depășind perspectiva strict națională și demonstrând caracterul său structural în arhitectura echilibrului continental. În al doilea rând, clarifică, pe baza unei documentații consistente, disputa privind Bolgradul, aducând precizări necesare asupra negocierilor și intereselor implicate. Totodată, sunt evidențiate continuitatea și consecvența demersurilor diplomatice ruse orientate spre reanexare, precum și relația dintre diplomația oficială și discursul mediativ occidental, analizate într-o manieră integrată.

Studiul monografic *Problema Basarabiei în context internațional (1853–1878)* se impune astfel ca o contribuție majoră la istoria modernă a spațiului românesc și la înțelegerea mecanismelor diplomației europene din epoca post-crimeeană. Autorul demonstrează convingător că pierderea sudului Basarabiei în 1878 nu a fost un simplu accident diplomatic, ci rezultatul unui proces gradual, configurat în timp, în care interesele Marilor Puteri au prevalat asupra principiilor de drept internațional și asupra revendicărilor legitime ale României. Reanexarea este interpretată ca expresia unei strategii ruse perseverente, desfășurate pe fundalul reconfigurărilor succesive ale alianțelor europene.

Prin rigoarea documentară, coerența argumentației și plasarea temei într-un cadru comparativ european, lucrarea semnată de istoricul Eugen-Tudor Scrifos se afirmă drept o referință esențială pentru cercetătorii istoriei moderne, ai relațiilor internaționale și ai chestiunii orientale. Monografia nu doar completează un segment insuficient explorat al istoriografiei, ci propune o interpretare echilibrată și matură, fundamentată pe surse variate și pe o metodologie solidă, contribuind la integrarea problematicii basarabene în circuitul științific european.

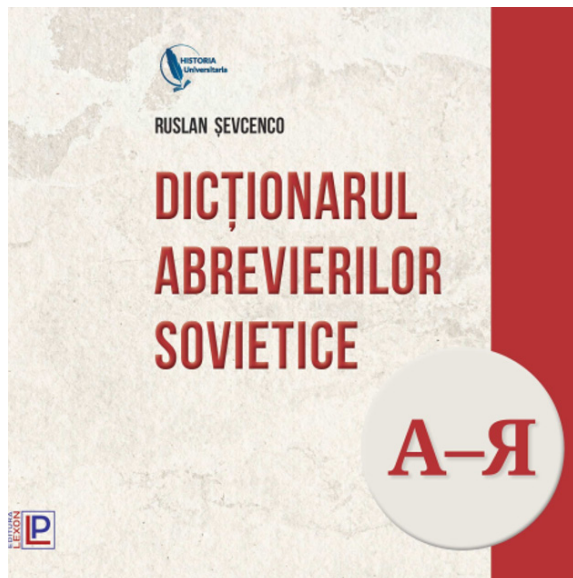
Cristina GHERASIM,
doctor, conferențiar universitar, cercetător științific coordonator,
Universitatea de Stat din Moldova

RECENZIE

la lucrarea lui Ruslan Șevcenco

„DICȚIONARUL ABREVIERILOR SOVIETICE”.

Chișinău: Lexon-Prim, 2023, 251 p.”

Apariția, în anul 2023, a lucrării *Dicționarul abrevierilor sovietice*, semnată de dr. Ruslan Șevcenco și publicată la editura Lexon-Prim din Chișinău, reprezintă un eveniment istoriografic notabil din Republica Moldova. Lucrarea face parte din seria „Historia Universitară” și a văzut lumina tiparului în cadrul proiectului „Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici”. Această afiliere instituțională confirmă că ne aflăm în fața unui demers științific riguros, asumat în cadrul cercetării academice.

Necesitatea unui asemenea instrument de lucru devine evidentă în contextul transformărilor pe care le-a traversat societatea Republicii Moldova în cei peste treizeci de ani scurși de la destrămarea Uniunii Sovietice. Autorul însuși subliniază, în nota de deschidere a volumului (pp. 4-6), că în cei peste 30 de ani care au trecut de la dispariția URSS de

pe harta lumii, în Republica Moldova a crescut o generație de oameni ce nu au văzut și nu știu care au fost realitățile sovietice. La această realitate demografică și culturală se adaugă un alt fenomen de o importanță majoră: memoria persoanelor care au trăit în sistem se estompează progresiv. Prin urmare, dicționarul nu vine să satisfacă doar un gol academic, ci răspunde unei necesități sociale și culturale mai largi, legată de transmiterea cunoașterii istorice de la o generație la alta.

Din perspectivă istoriografică, lucrarea dlui Ruslan Șevcenco se situează la confluența lexicografiei istorice și a istoriei instituționale. Republicile fostei Uniuni Sovietice s-au confruntat, după 1991, cu problema interpretării și traducerii unui vast corpus documentar redactat exclusiv în limba rusă, structurat în jurul unui limbaj politic și administrativ extrem de specializat. Documentele de partid, hotărârile guvernamentale, corespondența oficială, rapoartele instituționale – toate presupun familiarizarea cu un cod lingvistic propriu erei sovietice, un cod care, fără instrumente adecvate de descifrare, rămâne inaccesibil sau parțial inteligibil pentru cercetătorul contemporan. Dicționarul de față oferă tocmai acest instrument.

Volumul include peste 900 de abrevieri și acronime, organizate în ordinea alfabetului rusesc. Opțiunea metodologică pentru alfabetul rus, explicată de autor prin motivul pragmatic al accesibilității în raport cu sursele documentare (aproape toate redactate în această limbă), este pe deplin justificată și demonstrează că Ruslan Șevcenco a gândit lucrarea ca un instrument de lucru cu documentele de arhivă.

Structura fiecărei intrări respectă un model coerent și funcțional: se oferă abrevierea în limba rusă, urmată de descifrarea integrală a sintagmei originale, de traducerea sau echivalentul în limba română (acolo unde există), și, în cazul instituțiilor de stat, de partid sau al organizațiilor, de o notă explicativă care precizează anul fondării, eventualele reorganizări, momentul lichidării, atribuțiile și rolul respectivei structuri în istoria URSS și, în mod deosebit, în istoria RSS Moldovenești. Această abordare transformă dicționarul dintr-un simplu glosar tehnic într-un veritabil instrument de referință istoriografică.

Exemplele abundă și ilustrează cu claritate bogăția informațională a lucrării. O intrare precum cea dedicată Agenției Telegrafice Moldovenești (ATEM) nu se limitează la traducerea formulei prescurtate, ci oferă o genealogie instituțională completă: originea sa în Secția Agenției Radio și Telegraf a Ucrainei, întemeierea în 1940, continuarea activității din 1944, subordonarea față de TASS și față de Guvernul RSSM, transformarea din 1972 și, în final, reorganizarea din 1990 în Agenția Națională Moldpres. Același model

descriptiv este aplicat, cu variații de amploare în funcție de importanța și complexitatea instituției, la sute de alte intrări: de la structuri militare (БМП, БТР), la instituții de cercetare (АН СССР, АМН, ВАСХНИЛ), de la organizații de partid (Бюро ЦК КП(б)М) la structuri economice și comerciale locale (Автоцентр, Бытмебель, БМК).

Aparatul bibliografic, inclus în ultima secțiune a volumului, cuprinde 912 referințe, ceea ce îi conferă lucrării un solid fundament critic. Baza documentară este alcătuită atât din surse tipărite – monografii, enciclopedii, dicționare, studii – cât și, în mod esențial, din documente extrase din fondurile Agenției Naționale a Republicii Moldova. Această ancorare în sursa primară de arhivă este elementul care ridică lucrarea deasupra nivelului unui simplu dicționar și o transformă într-o contribuție originală la cunoașterea istoriei instituționale a RSS Moldovenești.

Din punct de vedere al valorii științifice, *Dicționarul abrevierilor sovietice* al lui Ruslan Șevcenco se distinge printr-o serie de calități care merită subliniate. Lucrarea acoperă un domeniu care, în istoriografia din Republica Moldova, nu fusese tratat sistematic până la această dată. Dacă în Rusia există o tradiție lexicografică în acest domeniu, cu lucrări de referință care datează încă din anii 1920 (cum este *Словарь советских терминов...* editat de P.H. Spasski la Nijni Novgorod în 1924, sau lista publicată la München în 1954 de Institutul de Studiere a Istoriei și Culturii URSS), în Republica Moldova, o sinteză de această amploare, racordată la realitățile specifice ale RSSM, era cu totul absentă. Prin urmare, lucrarea cercetătorului Ruslan Șevcenco umple un gol real și durabil al istoriografiei locale.

Valoarea științifică a dicționarului rezidă în rigoarea cu care autorul tratează dimensiunea istorică a abrevierilor. Abrevierile sovietice nu sunt simple prescurtări de conveniență: ele poartă în sine o istorie instituțională, o logică politică și o viziune despre lume. Prin identificarea anilor de înființare și de desființare, a succesiunilor și reorganizărilor, a subordonărilor ierarhice și a funcțiilor concrete ale instituțiilor, Ruslan Șevcenco reconstituie, fragmentar dar sistematic, anatomia statului sovietic și a aparatului său de control social, economic și ideologic. Intrările dedicate structurilor de propagandă, cum sunt Агитпроп (secția de agitație și propagandă), Агитпункт (punct de agitație) sau АППК (Asociația Lucrătorilor Cinematografiei Revoluționare), ilustrează modul în care puterea sovietică a utilizat cultura, presa și arta ca instrumente de mobilizare politică și de formare a omului nou sovietic.

De asemenea, lucrarea atrage o atenție specială la dimensiunea locală din RSSM a fenomenului sovietic. Autorul nu se limitează la abrevierile cu circulație general-unională, ci include sistematic structurile specifice RSS Moldovenești: instituții de la Chișinău, întreprinderi fondate de autoritățile din RSSM, organizații locale subordonate centrului moscovit, dar cu particularitățile proprii ale republicii. Această perspectivă localizată este tocmai ceea ce conferă lucrării relevanță maximă pentru istoriografia din Republica Moldova și o diferențiază de dicționarele similare editate în Rusia sau Ucraina.

Abordarea interdisciplinară a lucrării, care combină lexicografia, istoria instituțională, istoria politică și cea economică, îi asigură o utilitate care depășește granițele stricte ale disciplinei istorice. Lingviștii și cercetătorii în domeniul cercetării totalitarismului sovietic, sociologii interesați de mecanismele controlului social, juriștii și arhiviștii care lucrează cu documente din epoca sovietică vor găsi în acest dicționar un instrument de lucru indispensabil.

Una dintre cele mai semnificative contribuții ale lucrării doctorului în istorie Ruslan Șevcenco constă în rolul său de ghid de descifrare a limbajului totalitar. Regimul sovietic a creat, pe parcursul celor șapte decenii de existență, un sistem lingvistic aparte, caracterizat printr-o proliferare fără precedent a abrevierilor, acronimelor și neologismelor de sorginte ideologică. Acest sistem nu era neutru: el reflecta o concepție despre lume, o ierarhie a valorilor și o viziune teleologică despre istoria umanității, racordată la doctrina marxist-leninistă. Limbajul sovietic era, prin urmare, un instrument de putere: el nu numai că descria realitatea, ci o și construia discursiv, impunând cetățenilor o grilă de lectură a lumii compatibilă cu ideologia dominantă.

Abrevierile jucau un rol special în această economie a limbajului totalitar. Prin comprimare și automatizare, ele transformau structuri instituționale complexe – adesea coercitive sau de control – în formule aseptice, tehnice, aparent banale. НКВД, МГБ, КГБ sunt acronime care, pentru istoricul contemporan, evocă imediat mecanismele represiunii politice; la nivelul cotidianului sovietic, ele circulau însă ca simple etiche-

te birocratice, detașate de conținutul lor concret și, tocmai prin această detașare, normalizând structuri ale puterii care, analizate în profunzimea lor, aveau un caracter profund antiuman. Dicționarul lui R. Șevcenco readuce în lumină tocmai acest conținut ascuns, refuzând normalizarea lexicală și restituind fiecărei abrevieri contextul istoric, politic și instituțional care îi conferă sensul autentic.

Prin metodologia sa – de a explicita nu doar formula prescurtată, ci și istoria, funcțiile și rolul fiecărei instituții –, autorul realizează, în fond, o deconstrucție a limbajului totalitar. El arată că în spatele fiecărei abrevieri se află o realitate instituțională concretă, cu actori, cu ierarhii, cu mecanisme de funcționare și cu efecte sociale măsurabile. Această demistificare este un act în același timp academic și civic: ea contribuie la o mai bună înțelegere a modului în care totalitarismul sovietic a funcționat, a modului în care a organizat societatea, a distribuit puterea și a gestionat populația.

Relevanța acestei contribuții este cu atât mai mare în contextul Republicii Moldova, unde dezbaterea publică și academică asupra trecutului sovietic este încă marcată de tensiuni, lacune și interpretări contradictorii. Instrumentele de cunoaștere a acestui trecut, cum este dicționarul de față, nu sunt simple auxiliare tehnice: ele sunt, în sensul cel mai deplin al cuvântului, instrumente de educație istorică și de formare a conștiinței critice în raport cu experiența totalitară.

Pe planul utilității practice, *Dicționarul abrevierilor sovietice* se adresează, în primul rând, istoricilor și cercetătorilor care lucrează cu surse documentare din epoca sovietică. Arhivele de stat ale Republicii Moldova, ca și cele ale Ucrainei sau Federației Ruse, conservă un imens corpus de documente redactate în rusă, în care abrevierile și acronimele sunt omniprezente. Fără un instrument lexicografic adecvat, descifrarea acestor documente devine un efort anevoios și parțial, dependent de resursele lingvistice individuale ale cercetătorului. Dicționarul doctorului în istorie Ruslan Șevcenco oferă o soluție sistematică la această problemă, funcționând ca o cheie de acces la arhivele sovietice.

O a doua categorie de beneficiari direcți o constituie studenții și masteranzii care studiază istoria contemporană a Republicii Moldova sau, mai larg, istoria URSS. Predarea acestui segment cronologic presupune utilizarea unor surse primare care includ în mod inevitabil termeni și abrevieri sovietice; absența unui dicționar explicativ accesibil a constituit, până acum, un obstacol real în procesul didactic. *Dicționarul abrevierilor sovietice* poate deveni un manual de referință în curricula universitară și poate contribui semnificativ la creșterea calității cercetării studentești în domeniu.

Nu mai puțin importantă este valoarea lucrării pentru publicul larg interesat de istoria recentă a Republicii Moldova. Memorialiști, jurnaliști care se ocupă de istoria contemporană, familii care caută să înțeleagă documentele din arhivele personale ale rudelor decedate, persoane implicate în procesul de reabilitare a victimelor regimului sovietic – toți aceștia vor găsi în dicționar un ghid practic, accesibil și fiabil. Prin accesibilitatea limbajului explicativ – clar, precis, lipsit de jargon inutil –, autorul reușește să servească simultan publicul academic și pe cel general, fără a compromite rigoarea științifică a lucrării.

Dimensiunea memorială a lucrării merită, de asemenea, subliniată. Recuperarea și explicarea abrevierilor sovietice nu este un exercițiu pur tehnic: este un act de memorie colectivă, o modalitate de a păstra accesibilă cunoașterea unui sistem politic care a marcat profund destinul a generații întregi de oameni pe teritoriul Republicii Moldova. Autorul însuși concluzionează, în nota de deschidere, că lucrarea este relevantă și pentru generațiile viitoare, pentru că cel care nu cunoaște trecutul nu știe nici prezentul și nu va înțelege viitorul – o formulă care exprimă cu claritate miza culturală și civică a demersului.

În concluzie menționăm că *Dicționarul abrevierilor sovietice*, elaborat de dr. Ruslan Șevcenco, este o lucrare de referință care răspunde unei necesități reale și durabile a istoriografiei din Republica Moldova. Prin rigoarea metodologică, prin bogăția informațională a intrărilor, prin fundamentarea pe surse de arhivă și prin accesibilitatea prezentării, lucrarea se constituie într-un instrument lexicografic de înaltă valoare pentru cercetători, profesori, studenți și publicul larg interesat de istoria contemporană a spațiului moldovenesc.

Contribuția sa la descifrarea limbajului totalitar sovietic este substanțială: prin restituirea contextului istoric și instituțional al fiecărei abrevieri, autorul demontează opacitatea deliberată a discursului birocratic sovietic și oferă cititorului cheile de înțelegere ale unui sistem politic și social care a marcat decisiv destinul Republicii Moldova în secolul XX. Această funcție demistificatoare conferă lucrării nu numai o valoare academică, ci și una civică și culturală, indispensabilă pentru construirea unei memorii istorice critice și asumate.

Prin toate aceste calități, *Dicționarul abrevierilor sovietice* al lui Ruslan Șevenco merită să fie recomandat cu toată convingerea comunității academice și tuturor celor care se aplică studiului istoriei RSS Moldovenești și al moștenirii sovietice în Republica Moldova. Este, fără exagerare, o contribuție care va rămâne de neocolit în bibliografiile oricărui studiu serios consacrat epocii sovietice pe teritoriul Republicii Moldova.

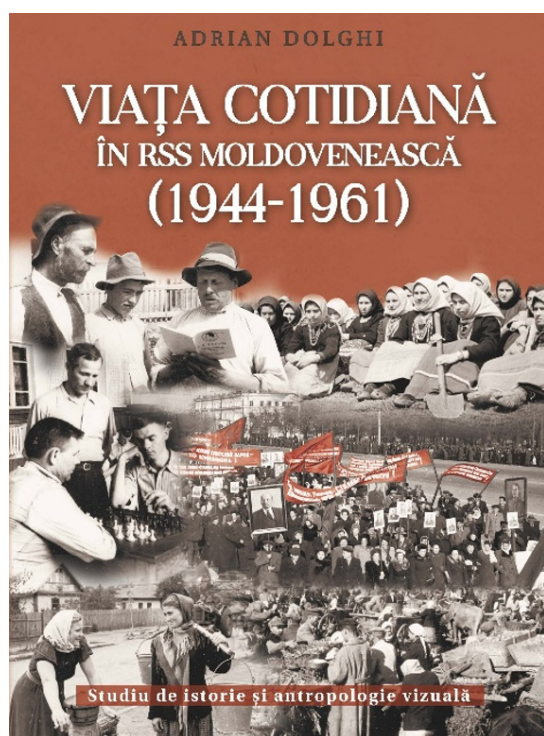
Dr. Adrian DOLGHI,
cercetător științific coordonator, MNEIN

RECENZIE

la cartea lui Adrian Dolghi

„VIAȚA COTIDIANĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1944–1961):
STUDIU DE ISTORIE ȘI ANTROPOLOGIE VIZUALĂ”.

Chișinău: Lexon-Prim, 2025”.

La data de 5 septembrie 2025, în sala Centrului MEDIA-COR din incinta Universității de Stat din Moldova, a avut loc lansarea publică a lucrării *Viața cotidiană în RSS Moldovenească (1944–1961): Studiu de istorie și antropologie vizuală*, elaborată de dr. Adrian Dolghi, cercetător științific coordonator la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Lucrarea propune o analiză sistematică în 17 compartimente a unui corpus de 368 de fotografii din primii 17 ani de la reinstaurarea regimului sovietic pe teritoriul RSS Moldovenești (1944–1961), constituind, în egală măsură, un documentar științific de referință și un omagiu simbolic adresat generațiilor născute în perioada interbelică românească, care și-au trăit maturitatea în condiția istorică a regimului sovietic.

Publicarea lucrării a respectat un traseu instituțional riguros, etapele incluzând: cercetarea științifică aprofundată a temei, în cadrul subprogramului intitulat „Dimensiunile valorice ale patrimoniului muzeal în procesul de afirmare a reperelor identitare ale Republicii Moldova pe plan european”; avizarea favorabilă din partea Consiliului Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală; dubla recenzare realizată de

dr. conf. univ. Valentina Ursu (UPS „Ion Creangă”) și dr. conf. univ. Igor Cașu, director general al ANA; decizia oficială a Comisiei de selecție în cadrul Programului pentru editarea cărții naționale a Ministerului Culturii al Republicii Moldova. Cartea a fost publicată de Editura „LEXON-PRIM”.

Din punct de vedere tipografic, lucrarea se distinge prin calitate poligrafică înaltă: copertă cartonată și colorată, pagini din hârtie solidă și lucioasă, iar colecția de fotografii alb-negru, reprodusă în conformitate cu originalele, este clară și însoțită de legende explicative. Calitățile tipografice, coroborate cu valoarea conținutului științific, conferă lucrării statutul unei opere de referință pentru cunoașterea istoriei spațiului pruto-nistean din perioada postbelică.

Lucrarea este structurată conform rigorilor academice clasice: Cuprins; trei compartimente introductive: „Argument”, „Sursele fotografiilor și abrevierile folosite” și „Mulțumiri”; 17 Compartimente însoțite de 368 de fotografii din 109 localități; „Concluzii”; și „Bibliografie”, totalizând 204 pagini.

În *Argument*, autorul justifică delimitarea cronologică 1944–1961 prin raportare la declarația PCUS privind încheierea etapei de construcție a socialismului și tranziția la etapa construcției comunismului. Această ancorare politico-ideologică reprezintă un cadru analitic pertinent, mai ales în contextul în care memoria colectivă a „șantierelor” sovietice de deconstrucție a comunităților umane multisekulare de pe teritoriul dintre Prut și Nistru a fost sistematic suprimată. Autorul subliniază, de asemenea, că „patrimoniul fotografic oferă perspective largi și promițătoare pentru viitoarele cercetări” (p. 7), perspectivă pe deplin justificată de materialul documentar prezentat în cuprinsul volumului.

Secțiunea dedicată surselor fotografice identifică un spectru larg de instituții muzeale și de arhivă a căror contribuție a fost esențială pentru realizarea proiectului: Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală;

Agenția Națională a Arhivelor; Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei; Arhiva Institutului Patrimoniului Cultural; Muzeul de Istorie și Etnografie „Nicolae Bulat” din orașul Soroca; Muzeul Raional de Istorie și Etnografie din Căușeni; Muzeul Local de Istorie și Etnografie din satul Trușeni; Muzeul de Istorie și Etnografie din satul Ciuciuleni; Galeria Colecțiilor Petru Costin, orașul Ialoveni; Muzeul Raional de Istorie și Etnografie „Anatol Candu”, satul Văsieni, raionul Ialoveni; un șir de albume de familie.

Compartimentul I, intitulat „Documentarea vizuală în cercetările istorice și etnologice din Basarabia și Republica Moldova (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XXI)”, este dezvoltat pe 31 de pagini și structurat în cinci subcompartimente, corespunzând unor articole științifice publicate anterior de autor. Cele 55 de surse indicate în notele de subsol completează bibliografia generală a lucrării, alcătuită din 67 de titluri. Subcompartimentele abordează tematic: istoria artei fotografice în Basarabia; fotografia în calitate de document istoric; documentarea vizuală în cercetările Institutului Social Român din Basarabia; documentarea vizuală ca metodă de cercetare etnologică; fotografia politico-propagandistă din perioada postbelică. Este efectuată, în baza surselor istoriografice o scurtă istorie a fotografiei menționând la pagina 14 că „fotografia a apărut în Basarabia în 1854, odată cu deschiderea primului atelier fotografic de către Eduard Glewski”, informație citată din lucrarea „Antologia fotografiei basarabene” (2014), a cercetătorului Mihai Potârniche. Compartimentul constituie în ansamblu o prelegere academică riguroasă despre istoriografia fotografiei din spațiul Pruto-Nistrean.

Compartimentul II „Aspecte teoretice privind utilizarea fotografiei în calitate de document istoric în cercetarea vieții cotidiene din RSS Moldovenească în anii 1944–1961”, expus pe opt pagini, este structurat în trei subcompartimente: „Metode și aspecte teoretice ale interpretării surselor fotografice”, „Clasificarea fotografiilor”, „Subiecte și spații culturale surprinse în fotografii”, și este însoțit de concluzii. De o relevanță deosebită este observația autorului privind instrumentalizarea fotografiei ca „material” în procesul de „construcție a comunismului” (p. 45). Această funcție propagandistică a fotografiei era condiționată de mai mulți factori concurenți: politic – evitarea oricărei imagini susceptibile de a compromite imaginea regimului; economic – minimizarea risipei de materiale fotografice; financiar – caracterul costisitor și inaccessibil al fotografiei pentru marea majoritate a populației; social – selecția clientelei de către fotograf în funcție de statutul social al subiectului.

Relevantă în acest context este mărturia privind fotograful Stepan Coroid din satul Bravicea, veteran de război și membru de partid, care practica o selecție socială riguroasă a subiectelor fotografiate, privilegiind membrii de partid, funcționarii instituțiilor colhoznice, școlare și medicale, în detrimentul colhoznicilor de rând. Această practică explică absența cvasi-totală a fotografiilor din copilăria multor localnici născuți în perioada imediat postbelică.

Compartimentul III „Locuința și condițiile de trai în mediul rural”, expus textual pe patru pagini și însoțit de 36 de fotografii, documentează materialele de construcție specifice locuinței rurale (chirpic, cotileț, cărămidă, stuf, șindrilă, lut, paie, ardezie), accesoriile interioare (covorul, lăicerul, patul, masa, lampa, icoana) și penetrarea treptată a tehnologiei moderne (curentul electric, radioul cu tranzistor, fierul de călcat electric). Fotografia de deschidere a Compartimentului – „Țărani vânzând covoare la piața din Râbnîța, iulie 1947” (p. 53) – constituie un document vizual excepțional, evocat și în literatura de specialitate postbelică ca expresie a dramatismului foametei din 1946–1947, perioadă în care populația rurală era constrânsă să vândă ultimele obiecte de valoare din gospodărie pentru procurarea celor necesare traiului.

Compartimentul IV „Locuința și condițiile de trai în mediul urban”, desfășurat pe trei pagini și însoțit de 32 de fotografii, surprinde coexistența mai multor generații în același spațiu locativ – fenomen uzual și uneori instrumentalizat social pentru obținerea unui drept suplimentar de locuit. Fotografia „Mutarea în casă nouă...” (p. 79), în care apare un cărucior pentru copii – obiect de certă noutate și pentru mediul urban al epocii –, este relevantă nu doar ca document vizual, ci și ca indiciu al privilegiilor de care se bucurau colaboratorii instituțiilor științifice, adesea de proveniență extra-republicană, față de lucrătorii din construcții sau industrie, conform concluziilor altor studii de specialitate.

Compartimentul V „Transformările în vestimentația populației RSSM”, desfășurat pe două pagini și însoțit de 39 de fotografii, oferă o analiză valoroasă a două aspecte: rolul podoabelor tradiționale (mărgele, cercei, brățări, inele) în practica populară de protecție simbolică împotriva răului – perpetuând o mentalitate colec-

tivă cu rădăcini pre-creștine – și evoluția costumului național în perioada postbelică. Examinând fotografiile ce surprind costume naționale din perioada 1956–1957 (pp. 91, 93, 94, 157, 166, 185, 187, 188), se constată o inflexiune stilistică semnificativă față de modelele anterioare anului 1944: fuste largi, cu falduri, ornamentate cu panglici colorate pe orizontală, element comun portului național ucrainean. Această observație constituie un argument solid pentru inițierea unui studiu științific distinct dedicat influențelor etnoculturale în evoluția costumului național din RSS Moldovenească. Consemnăm, în acest sens, că în perioada în care Bravicea a funcționat ca raion (1941–1940; 1944–1956), reprezentanții administrației sovietice locale erau, în covârșitoarea lor majoritate, de origine ucraineană, ceea ce poate explica, cel puțin parțial, difuzarea acestor influențe vestimentare.

Compartimentul VI „Aprovizionarea cu produse alimentare a populației. Sisteme de alimentație publică”, desfășurat pe două pagini și însoțit de 30 de fotografii, documentează structuri de aprovizionare și practici sociale specifice perioadei. Două fotografii de la pagina 103 evidențiază persistența aranjamentului tradițional pe criterii de gen la mese – reminiscență a normei eclesiastice –, practică ce a supraviețuit mult dincolo de 1961, inclusiv în contextul praznicelor comemorative. Fotografia de la pagina 106, în care apare o femeie cu rochie scurtă – contrastând cu lungimea convențională a veșmintelor feminine ale epocii –, ilustrează tensiunea socială generată de difuzarea modei urbane în mediul rural, fenomen perceput ca o sfidare a conservatorismului comunitar. Fotografia „Bucătăria de lapte, satul Larga, raionul Lipcani, 1959” (p. 108) atestă existența unui sistem organizat de distribuție a laptelui pentru sugari – pe baza prescripției medicale pediatrice –, sistem care a funcționat în unele localități până în deceniile ulterioare. În comunele cu ferme zootehnice de tip „complex KRS” (vite mari cornute), accesul la lapte era reglementat de facto de vânzătoare, care stabileau cantitățile permise per cumpărător, în funcție de stocul disponibil și de proximitatea sărbătorilor religioase.

Compartimentul VII „Reprezentarea sistemului de sănătate publică”, desfășurat pe trei pagini și însoțit de 5 fotografii, oferă un cadru analitic pentru înțelegerea politicilor de infrastructură ale regimului sovietic. Studiul de caz al localității Bravicea – fostă plasă în perioada românească, ulterior raion între 1940–1941 și 1944–1956 – este ilustrativ pentru ierarhia de priorități a regimului: prima construcție de anvergură din sat a fost clădirea centrului raional de partid („raikom-ul”), finalizată în 1954, reconvertită în spital după 1956, când raionul a fost transferat la Călărași. Simbolurile comuniste gravate în tencuiala exterioară – steaua, secera și ciocanul – atestă și astăzi destinația inițială a imobilului. Clădirea școlii cu trei etaje, construită ulterior și inaugurată în 1957, reflectă aceeași logică de prioritizare: structurile de conducere politică precedă sistematic investițiile în educație și sănătate publică.

Compartimentul VIII „Munca țăranilor în colhoz”, cu o descriere pe trei pagini și 45 de fotografii atașate, oferă unele dintre cele mai incisive documente vizuale ale volumului. Fotografiile ce surprind procesul de confiscare a recoltelor de cereale de către „hlebări” – termen folosit de localnicii din Bravicea pentru a desemna agenții de colectare forțată, identificați prin strigătul „hleba davai” („dați pâinea”) – constituie o măturie emblematică a unuia dintre cele mai traumatizante fenomene ale istoriei RSS Moldovenești, cu consecințe ample și bine documentate după 1991. Fotografiile „Tratarea tulpinelor pomilor bătrâni în livada din satul Cioburciu, 1950” (nr. 2, p. 121) și „Învelirea tulpinii copacilor cu bandaj din hârtie împotriva dăunătorilor” (nr. 3) documentează metode de protecție fitosanitară. Din perspectivă științifică, acestea ilustrează tehnica răzuirii scoarței exfoliate toamna – sub care hibernează sau se împușează diverse specii de insecte –, urmată de aplicarea unui strat de argilă sau pastă pomicidă pe leziunile produse de omizile sfredelitorilor de tulpini. Instalarea brâielor-capcane din carton gofrat în perioada de vegetație estivală (vizibile în cea de-a doua fotografie) este o metodă de capturare a larvelor de viermele merelor (*Cydia pomonella*) în migrarea lor spre sol, metodă aplicabilă și în prezent în plantațiile mici și în scopuri de monitoring entomologic. Fotografia „Cârmuirea colhozului din satul Ivancea, raionul Orhei” (nr. 3, p. 129) surprinde un conac boieresc confiscat și convertit în sediu al administrației colhoznice, după deportarea sau reprimarea foștilor proprietari – exemplu elocvent al politicii de expropriere și redistribuire a proprietății private de către regimul sovietic.

Compartimentul IX „Munca muncitorilor în fabrici și uzine”, desfășurat pe două pagini și însoțit de 20 de fotografii, analizează condiția socială a muncitorimii urbane, preponderent de origine rurală. Autorul sur-

prinde cu acuitate supraaglomerarea caracteristică căminelor muncitorești, fenomen cu implicații profunde pentru calitatea vieții, îndelung neglijat de istoriografia de specialitate și care merită o cercetare dedicată.

Compartimentul X „Aspecte din viața cotidiană a nomenclaturii”, cu un text de 1,5 pagini și 7 fotografii, ridică o problemă de critică a surselor cu valoare metodologică. Legenda fotografiei „Conducătorii CC... la expoziția dedicată celor 25 de ani ai RSS Moldovenești..., organizată în octombrie 1949” (p. 137) implică fondarea RSSM în 1924 – dată ce corespunde, de fapt, constituirii Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești pe teritoriul Transnistriei, Basarabia aparținând în acea perioadă Regatului României. Legenda fotografiei „Mitingul colhoznicilor din colhozul «Lenin»... cu ocazia aniversării de 40 de ani de la constituirea RSSM, 1957” (nr. 2, p. 155) trimite, prin calcul retrospectiv, la anul 1917 – evidențiind progresiva îndrăzneală a manipulărilor cronologice ale propagandei sovietice. Aceste două exemple ilustrează valoarea de document critic a volumului, care contribuie la restabilirea corectitudinii datelor cronologice. Fotografia „Plenara... 1954” (nr. 3, p. 138) reflectă structura patriarhală a puterii comuniste, în care femeile erau sistematic marginalizate din sferele de decizie – un contrast semnificativ față de fotografia de la pagina 159 (nr. 1), în care prezența masivă a femeilor în sală poate fi pusă în legătură cu modelul promovat de N. S. Hrușciiov, care apărea public alături de soția sa, stimulând astfel o formă de solidaritate și vizibilitate feminină.

Compartimentul XI „Viața cotidiană sub impactul propagandei comuniste”, descris pe două pagini și însoțit de 33 de fotografii, documentează mecanismele de control ideologic al populației. Fotografii ce surprind cititul colectiv al ziarelor de partid evocă practica „Cercului politic”, organizat cu caracter obligatoriu în cadrul diverselor instituții și întreprinderi – inclusiv în Bravicea, unde ședințele săptămânale ale sovhozului-fabrică aveau loc în incinta Școlii medii, în fiecare zi de luni, între orele 18:00–19:00. Participanții aveau obligația de a achiziționa ziarele republicane de la chioșcul local, de a le citi individual și de a discuta în cadrul cercului evenimentele politice ale săptămânii – congrese, plenary, planuri cincinale, sărbători de stat. Interesant din perspectiva sociologiei puterii este că, în etapele târzii ale regimului, Cercul politic devenise o activitate formală, goală de conținut real, lectorii lipsind frecvent, iar ședințele degenerând în interacțiuni informale între colegi. Instituția s-a desființat odată cu lansarea politicii de glasnost și perestroika de către M.S. Gorbaciov, fără niciun act oficial de desființare – simetric cu modul în care fusese înființată.

Compartimentul XII „Calendarul roșu – sărbătorile și ceremoniile sovietice”, dezvoltat pe 1,5 pagini și ilustrat cu 11 fotografii, surprinde întregul calendar festiv sovietic, de la 1 ianuarie la 7 noiembrie. Participarea la aceste manifestări era obligatorie pentru elevi, studenți și angajați, sub supravegherea directă a secretarilor de partid, a președinților de sindicat, a directorilor de sovhozuri și a altor funcționari cu responsabilități de mobilizare colectivă. Juxtapunerea celor două fotografii de la pagina 155 – una din Chișinău și alta din satul Cioburciu, raionul Tiraspol – vizualizează cu pregnantă claritate decalajul vestimentar și, implicit, social dintre mediul urban și cel rural, diferență care, în contextul epocii, constituia o sursă recurentă de stigmatizare și excludere socială.

Compartimentul XIII „Timpul liber al populației din RSSM: între controlul ideologic și expresii ale libertății individuale”, desfășurat pe 1,5 pagini și pe baza a 24 de fotografii, constituie, prin conținut, Compartimentul cu cel mai pronunțat caracter pozitiv al volumului. Imaginile documentează practici culturale și sportive ale epocii: audiția la patefon; petreceri de bun-venit la reîntoarcerea din armată; activități de lectură în biblioteci; recreere în parcuri publice; jocuri de șah și table; fotbal, volei, turism; spectacole în aer liber; hramuri de familie și de sat; dansuri populare în costume naționale; picnicuri de 1 Mai în păduri. Frecvența ridicată a expresiilor faciale de bucurie și spontaneitate în aceste fotografii reflectă dimensiunea autentică a vieții cotidiene, dincolo de spectacolul propagandistic al regimului.

Compartimentul XIV „Instantanee vizuale ale obiceiurilor de familie”, descris pe trei pagini și însoțit de 40 de fotografii, este structurat în jurul ciclului de viață, urmând logica metricelor eclesiastice: nașterea și botezul (înregistrarea festivă în „Camera Fericirii” de la sovietele satești sau comitetele executive, ca substitut al botezului religios); căsătoria (14 fotografii cu chipurile miresei); înmormântarea. Autorul analizează cu precizie mecanismele prin care regimul sovietic a încercat să desacralizeze evenimentele de familie, promovând alternative laice și ritualuri civice în locul celor religioase tradiționale. Rezistența cea

mai redusă la această presiune s-a înregistrat în cazul înmormântărilor, unde generațiile vârstnice au impus menținerea ritualurilor creștine tradiționale.

Dezrădăcinarea totală s-a dovedit imposibilă din cel puțin două motive structurale: pe de o parte, regimul nu a reușit să închidă toate lăcașurile de cult, astfel că un minim de practicare a vieții religioase s-a perpetuat în numeroase localități; pe de altă parte, credincioșii au recurs sistematic la strategii de evitare a conflictului cu autoritățile locale, practicând ritualurile religioase în clandestinitate. O mărturie semnificativă în acest sens este aceea a botezului efectuat de preotul Ioachim Burlea – retras în Bravicea după închiderea Mănăstirii Țigănești – într-o chilie improvizată, în prezența a cinci persoane, în condițiile strictei confidențialități. Similar, copiii unor familii de comuniști cu funcții de partid au fost botezați în secret, fără ca vecinii sau colegii să depună denunțuri – sugerând existența unui consens tacit la nivelul comunității locale în privința toleranței față de aceste practici discrete.

Referitor la înregistrarea festivă a căsătoriilor la sovietele satești, această practică era accesibilă preponderent familiilor cu o situație materială mai bună, întrucât implica cheltuieli suplimentare considerabile: vestimentație de calitate superioară pentru miri; „legătorile” nașilor și vorniceilor mai elaborate; un număr mai mare de fotografii de comandă; șampanii și deserturi servite separat de masa mare a nunții, în cadrul unui ritual ce putea dura două-trei ore. Depunerea de flori la monumentul eroilor sovietici – prevăzută în protocolul oficial – era rareori respectată de miri în practică. Remarcăm, de asemenea, utilizarea de către autor a termenului „vornicel” care provine de la cuvântul „vornic”, iar acesta de la «Двор» (curte), însă la rândului lui și acesta provine din germană „hof”. Cuvântul „drușca” (dispărut și înlocuit cu vornicică) provine de la «підрушка» din ucraineană, și care se traduce prietenă.

Compartimentul XV „Reprezentări ale obiceiurilor calendaristice”, Compartiment de 1,5 pagini însoțit de 9 fotografii, documentează transformarea practicilor festive calendaristice sub presiunea ideologiei sovietice. Bradul de Anul Nou, împodobit cu steluța cu cinci colțuri „a lui Lenin” în locul stelei cu șase colțuri (steaua lui David) sau cu opt colțuri (steaua Sfintei Maria), devine un simbol al substituirii semantice operate de regim. Fotografiiile cu Moș Crăciun, steaua sfântă, sorcova și alte tradiții cu conotații religioase sunt semnificativ mai rare, explicabil prin selectivitatea fotografiilor locali, care evitau documentarea practicilor interzise sau tolerate cu reticență de regim. Fotografia „Paștele Blajinilor în satul Trușeni” (nr. 2, p. 183), în care sunt surprinse exclusiv femeii și copiii, documentează adaptarea practicii rituale la noul calendar de muncă sovietic: transformarea zilei de luni în zi lucrătoare a determinat deplasarea comemorării la cimitir spre duminică. Femeile vârstnice, fără obligații profesionale sau de partid, au continuat să mențină tradiția, ritualizând pomenirea celor trecuți din viață la masa improvizată de la cimitir.

Compartimentul XVI „Imagini ale practicării obiceiurilor comunitare”, cu explicații pe 1,5 pagini și însoțit de 17 fotografii, documentează rezistența și adaptarea unor instituții comunitare fundamentale: hramul satului, hora, petrecerea la armată, claca. Exemplul Bravicea – unde hramul se celebrează la 6 mai, de sărbătoarea „Sf. M. M. Gheorghe”, suprapusă cu intervalul 1–9 mai, marcat de regimul sovietic ca perioadă de sărbătoare oficială – ilustrează cu subtilitate modalitățile prin care practicile religioase și cele laice au coexistat, uneori în complicitate involuntară. Hora și jocul comunitar s-au restrâns treptat la evenimentele de nuntă, în timp ce petrecerile la armată erau organizate doar de familiile cu posibilități materiale, considerate, în comunitățile mai austere, drept o manifestare a alintului incompatibil cu statutul de bărbat matur. Practica clăcii – formă tradițională de muncă cooperativă –, deși în declin din cauza transformărilor tehnice ale proceselor de construcție, supraviețuiește în unele localități în contextul activităților sezoniere, cum este culesul viei. Fotografia „Hora în zi de duminică, 1945, raionul Soroca” (p. 185) constituie un document vizual de excepție: vestimentația participanților – cămăși înflorate și fuste negre – diferă semnificativ de costumele din fotografiile ulterioare anului 1956 (pp. 93, 94, 157, 166, 186, 187, 188), în care predomină fustele largi cu falduri ornamentate cu panglici orizontale colorate și ilicul (vesta) – elemente identificate ca influențe ale portului național ucrainean. Această diferență diacronică vizualizată merită o investigație științifică sistematică.

Compartimentul XVII „Copilăria în mediul tradițional și sovietic”, cu text de o pagină și însoțit de 17 fotografii, analizează condiția copilului din RSSM în tensiunea dintre două sisteme de valori antagoniste. Autorul formulează o observație cu valoare de teză: „În anii 1944–1961, copiii din RSSM s-au pomenit

prinși între două lumi contradictorii: cea sovietică, oficială, și cea a mediului tradițional, din care își trăgea originea (familia, satul, rudele)” (p. 191). Această „dualitate”, afirmă autorul, „a creat un conflict între valorile autentice ale comunității și ideologia impusă de regimul sovietic, în cele din urmă, valorile tradiționale reușind să triumfe din punct de vedere spiritual” (p. 191). Conflictul astfel descris nu se manifesta exclusiv la nivelul raportului individ–instituție, ci pătrundea în structura internă a familiei, generând tensiuni intergeneraționale între părinții formați în tradiția religioasă interbelică și copiii socializați în școala sovietică laică. Fotografia „Grădinița-creșă din sovhozul Biruința, raionul Sorooca, 1957” (nr. 2, p. 194) atestă condiția extrem de fragedă a copiilor aflați în îngrijire instituțională – consecință directă a regimului concediului postnatal de doar 56 de zile, în vigoare până în 1956, când s-a acordat dreptul la un concediu suplimentar din cont propriu de până la trei luni, fără remunerație, cu păstrarea vechimii în muncă. Dreptul la concediu postnatal pentru mamele membre ale colhozurilor a fost recunoscut abia din 1 ianuarie 1965.

Autorul formulează *concluziile* volumului pe 1,5 pagini, în fața imaginii unui cartier din Chișinău, trecând în revistă transformările fundamentale produse de regimul sovietic în structura vieții cotidiene dintre Prut și Nistru: limitarea sau interzicerea practicii religioase; colectivizarea forțată a muncii; reorganizarea geometrizată a satelor și a locuințelor; electricizarea, radioficarea, intensificarea și industrializarea agriculturii și alimentației; manipularea și ideologizarea maselor prin organizațiile de pionieri, comsomoliști, comuniști și sindicate; migrația accelerată spre zonele urbane.

Toate aceste transformări s-au desfășurat în contrast cu efortul constant al populației de a conserva elementele identitare fundamentale: credința în Dumnezeu, icoana din casa-mare, prosopul, covorul, sărbătorile religioase, tradițiile laice, portul național, cântecul, strigătura și dansul popular. Consecințele primei perioade postbelice (1944–1961) s-au sedimentat în conștiința colectivă a generațiilor ulterioare, ale căror ecouri sunt perceptibile și în prezent.

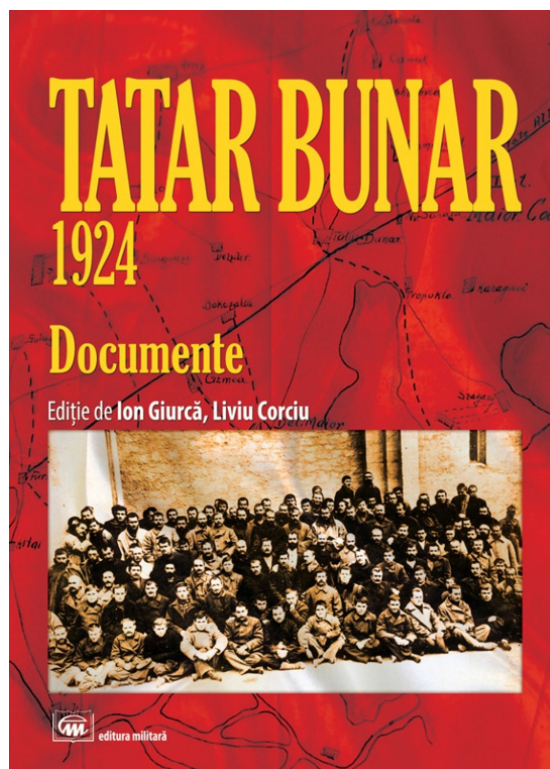
Lucrarea „Viața cotidiană în RSS Moldovenească (1944–1961): Studiu de istorie și antropologie vizuală”, semnată de dr. Adrian Dolghi, reprezintă o contribuție științifică de valoare incontestabilă la cunoașterea istoriei sociale și culturale a spațiului pruto-nistean în deceniile postbelice. Prin îmbinarea rigorii metodologice a cercetării istorice cu instrumentarul antropologiei vizuale, autorul reușește să confere documentului fotografic statutul epistemologic al unei surse primare, valorificând un patrimoniu imagistic în mare parte inedit. Profunzimea analizei, densitatea aparatului critic și coerentă structurare a materialului documentar recomandă cu fermitate această lucrare cercetătorilor din domeniul istoriei, etnologiei, antropologiei culturale și științelor comunicării, constituind, totodată, un instrument de referință pentru înțelegerea moștenirii complexe a perioadei sovietice în Republica Moldova.

Asea M. TIMUȘ,
doctor în agricultură, conferențiar universitar,
Școala Doctorală de Științe Umanistice și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova

TATAR BUNAR 1924 ÎN 378 DE DOCUMENTE

Tatar Bunar 1924. Documente.

Ediție de Ion Giurcă, Liviu Corciu. București, Editura Militară, 2024, 320 p. ISBN 973-32-1342-0.

Culegerea de documente Tatar Bunar 1924 a fost elaborată în contextul consemnării centenarului de la producerea acestui eveniment explozibil. Cele 378 de surse istorice primare au fost identificate în fondurile Depozitului Central de Arhivă „General Grigore Costandache” din Pitești din cadrul Arhivelor Militare Naționale Române de către colonelul (rtr.) prof. univ., dr. Ion Giurcă, colonelul dr. Liviu Corciu și drd. Cosmina Lăzărescu. Scanarea și tehnoredactarea documentelor a fost relizată de Oana-Mihaela Burghilea. Cartea a apărut la prestigioasa Editură Militară din București.

Lucrarea include *Cuvânt înainte* (pp. 7-15), de fapt o microanaliză a contextului (inter)național al problemei abordate. În acest preambul, cercetătorii Ion Giurcă și Liviu Corciu au analizat cadrul geografic și etnic al localității Tatar Bunar din cadrul României întregite. S-a abordat semantica evenimentului: insurecție, agresiune, rebeliune, răscoală, raid comunist, represiune românească etc. Bolșevicii au mizat pe factorul alogen al populației și pe nemulțumirile generate de o populație frustrată și neadaptată la noile realități istorice și puternic influențată de ideologia bolșevică ce promitea raiul pe pământ. Așa cum au demonstrat autorii, Moscova a acționat

în mod subversiv pentru a perturba noul stat românesc unificat. Planurile sovietice depășeau mai mult decât ruperea integrității teritoriale a României, se dorea o ingerință masivă în Balcani, o extindere incisivă a bolșevismului la scară mondială.

Din categoria instrumentarului de lucru al cărții semnalăm compartimentele *Acronime și abrevieri* (p. 17), și *Lista documentelor* (pp. 19-28).

Documentele publicate, în mare parte cu parafa „secret” ocupă un loc generos în economia lucrării (pp. 29-309). Cadrul cronologic al lucrării includ anii 1921–1926. Pentru anul 1921 editorii au publicat un document. Cel mai reprezentativ, așa cum este și firesc din logica evenimentială, este reflectat anul 1924 – 332 de documente. Epicentrul factorului turbulent a fost septembrie 1924, fapt prezentat cu lux de amănunte în cele 162 de documente (reprezentând, de fapt, cca 40 la sută din totalul de documente). Anul 1925 este înscris în 11 documente, 1926 – 29 de documente, cinci documente nu sunt datate cronologic. Astfel, din perspectiva cadrului cronologic, editorii au surprins premisele, desfășurarea și urmările evenimentului istoric în cauză.

Tatar Bunarul este abordat în esență dintr-o perspectivă militară. În acest sens, documentele relevă informații valoroase din corespondența unităților militare către Ministerul de Război, extrase din registrul istoric, jurnalul de operații al Corpului 3 Armată, telegrame, mandate, planuri de acțiune la mobilizare, buletine informative, rapoarte operative, rapoarte oficiale, procese-verbale, instrucțiuni pentru modul de executare a operațiunii de dezarmare, referate, recurs, declarații, procuri de autorizare ale avocaților, decizii ale Înaltei Curți de Casație și Justiție etc.

Izvoarele istorice relevă aspecte ce reflectă: crearea de structuri insurgente comuniste în România (activitatea specială a acestora în Basarabia, spațiu cu influențe majore din trecutul venit din cadrul Imperiului Rus și a unei populații vorbitoare de limbă rusă), instituții administrative militare și juridice, resurse umane militare, echipament și logistica militară, situații de inculpați din procesul Tatar Bunar. Din perspectiva Siguranței statului se prezintă informații referitoare la propagandă și agitație, cenzură, interdicții de trecere

a frontierei în mod clandestin, ascunderea și găzduirea persoanelor străine etc. Acțiunile bandelor bolșevice de a trece Nistru erau reale, de aceea, așa cum rezidă din documentele publicate, autoritățile române au impus o serie de contramăsuri militare și ideologice de respingere a acestora.

O problemă aparte reflectată în documentele editate rezidă în prezentarea unei geografii a turbulențelor la adresa securității statului român, iar cap de afiș în această privință o reprezenta hotarul estic al României. Fluviul Nistrul, așa cum se deduce din sursele istorice de primă mână, constituia un hotar dintre civilizația europeană și cea asiatică (bolșevizată). Atentatul produs de insurecția bolșevici era unul orientat în mod implicit asupra lumii europene, spațiul geografic și identitar cu care se identifica în mod plener România întregită.

Lucrarea se finalizează cu un instrument de lucru foarte util: *Indice de nume* (pp. 311-319). Considerăm că un *Indice de locuri* era binevenit în structura cărții.

Documentele puse în circuitul științific redau o istorie conspirativă, o tentativă directă de rupere a României întregite. A fost un exercițiu de forță la care bolșevicii vor reveni cu amploare în vara anului 1940, atunci când vor reuși în mare parte să restabilească hotarele Imperiului Rus.

Ion Valer XENOFONTOV,
doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie / Institutul de Istorie,
Universitatea de Stat din Moldova

Prezentare de carte

ISTORIA PRIMULULUI PARTID UNIC DIN ISTORIA ROMÂNIEI ÎNTR-UN DEMERS ȘTIINȚIFIC

Florin Grecu, *Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României. Frontul Renașterii Naționale /*
Prefață de Ioan Stanomir; postfață de Sabin Drăgulîn.
București, Eikon, 2023, 541 p. ISBN 978-606-49-0937-4.

Monografia elaborată de Florin Grecu și apărută la Editura Eikon (director Valentin Ajder) are la bază o teză de doctorat în științe politice susținută în anul 2011 la Facultatea de Științe Politice a Universității din București. Teza a fost coordonată științific de profesorul universitar Ioan Stanomir. Prima ediție a lucrării a apărut în 2012 la Editura Enciclopedică.

Cartea este deopotrivă una cu metode de cercetare specifice domeniului științelor politice, cât și a celor din domeniul istoriei, dreptului, stasiologiei. În vederea elaborării demersului științific autorul s-a documentat riguros. În acest sens au fost utilizate surse primare (documente de arhivă, texte legislative, presa epocii internă și externă, reviste de specialitate și monitoare oficiale), surse secundare (lucrări de doctrină ale epocii și lucrări contemporane).

Structura lucrării este una amplă și redă pe orizontală și verticală conținutul demersului științific. În Capitolul I se prezintă contextul istoric și elementele teoretice ale cercetării. Autorul a analizat premisele apariției partidului unic, lucrările și teoriile contemporane referitoare la regimul autoritar și partidul unic (pp. 15-90). Capitolul II redă fenomenul politic și ideologic sub monarhia au-

toritară. În acest sens, au fost studiate și analizate ideologia noului partid, studii de caz etc. (pp. 91-156). În Capitolul III intitulat „Statul deasupra partidului unic” s-a investigat esența și arhitectura Ministerului Frontului Renașterii Naționale *versus* partidul-stat, recrutarea cadrelor, funcționarea efectivă a partidului-stat, rolul bisericii în activitatea propagandistică coordonată de partidul unic, brațul armat al partidului unic: Garda Națională, organele de conducere ale Frontului Renașterii Naționale ș.a. (pp. 157-244). O altă temă abordată, în Capitolul IV – Legislativul partidului unic – vizează parlamentul regal. Au fost analizate restricțiile electorale din anul 1939, metodele și practicile electorale, monopolul statului asupra candidaturilor (pp. 245-336). În Capitolul V cu titlul „Administrația monarhiei autoritare” s-a studiat aparatul coercitiv al noului regim, descentralizarea, critica reformei administrative (pp. 337-362). Capitolul VI „Vechile consilii ale „noului regim” are drept linie de cercetare: Consiliul de Coroană, Consiliul Legislativ și Consiliul Superior Economic (pp. 363-385). O altă temă abordată ține de instituția breslei prezentată în Capitolul VII. În această parte a lucrării Florin Grecu a analizat instituționalizarea, arhitectura, legislația organizării corporatiste a statului român, ca instrument al statului (pp. 385-420). În Capitolul VIII se abordează instituția Străzii Țării. Autorul a analizat relațiile dintre Frontul Renașterii Naționale și Straja Țării și activitățile Străzii Țării sub monarhia autoritară (pp. 421-454). Capitolul final, al IX-lea, prezintă sfârșitul „noului regim” și al partidului unic. În acest sens, se abordează transformarea Frontului Renașterii Naționale în Partidul Națiunii (pp. 455-498). Concluziile sunt o oglindă sintetizată a lucrării (pp. 499-520). Bibliografia include

174 de titluri. Cele trei anexe prezintă organigramele partidului unic (pp. 535-537). În lucrare sunt incluse și copii ale documentelor de arhivă.

Narațiunea științifică redă parcursul României întregite de la democrație la dictatura lui Carol al II-lea. A fost o primă experiență în istoria statului român de instaurare a partidului unic. Această formă de guvernare va fi ulterior pusă în aplicare sub regim comunist, prin crearea Partidului Muncitoresc/Comunist Român.

Ion Valer XENOFONTOV,
doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie / Institutul de Istorie,
Universitatea de Stat din Moldova

Adresa redacției:
str. Al. Mateevici, 60
MD 2009, Chișinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 24 54 72
e-mail: studia.universitatis@usm.md
web: <https://studiamsu.md/>

Formatul 60x84 ^{1/8}.
Coli de tipar 16,1. Coli editoriale 14,8.
Comanda 130. Tirajul 100 ex.
Editura USM
str. Al. Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009